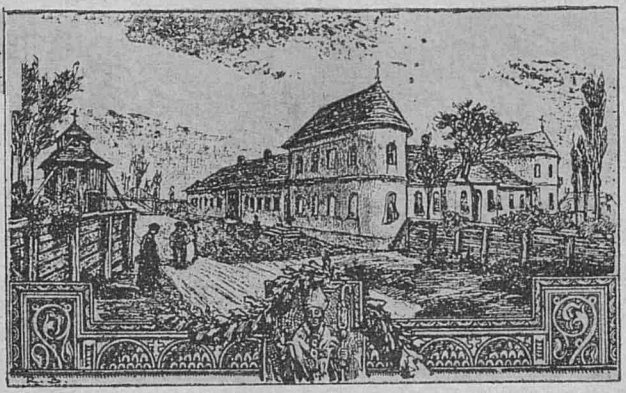

ROMÂNISMUL ÎN TRECUTUL BUCOVINEI

DE

N. IORGA

DIN PUBLICAȚIILE
MITROPOLIEI BUCOVINEI
1938

PUBLICAȚIILE MITROPOLIEI BUCOVINEI
SUPT I. P. S. S. MITROPOLITUL VISARION

Românismul în trecutul Bucovinei

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI
1938

BUCOVINA SUPT AUSTRIA

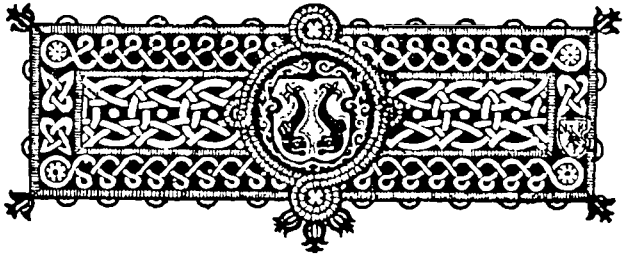

Vom începe istoria Bucovinei din momentul în care, prin usurparea austriacă de la 1775, ea ajunse să formeze un ţinut politic separat, fiindcă mai înainte nu era decât partea septentrională a Moldovei, care se întregise la Nord cu Hotinul, Ţeţina (lângă Cernăuţi) şi Hmilovul (dispărut de atunci), cu aşa-numita *terra sepenicensis*, ţinutul Şipinţului, încă înainte de 1390. Şi, în afară de Huţani, ţărani români desnaţionalisaţi, cari întrebuinţau acum limba slavă în mod obişnuit, în afară de câţiva colonişti ruteni stabiliţi de la 1670, în preajma Hotinului, şi de populaţia de aceiaşi rasă care s'a aşezat la Cernăuţi chiar, în momentul în care regele Poloniei Ioan Sobieski era, prin drept de cucerire, stăpân al acestor ţinuturi moldoveneşti, nu erau alţi locuitori de la Ceremuş la Molna şi la Dorna, din Câmpulung până la Noua-Suliţă, decât numai Moldoveni, de limbă şi de neam românesc [1].

---

[1] Această carte este, în cea mai mare parte, reproducerea unor articole apărute în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale", în anii 1915-1916. Traducerea lor e datorită d-rei Liliana Iorga.

PARTEA I-iu.

RĂPIREA BUCOVINEI DE AUSTRIECI

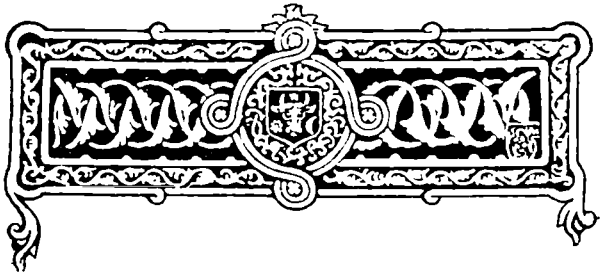

I.

Hotărîndu-se, în urma tratatului ruso-turc de la 1774, să smulgă această Bucovină, ca o compensaţie pentru sacrificii pe care nu le îndeplinise, Austria nu făcea decât să urmeze un precedent pe care-l crease pe la 1760 pentru a obţinea o mai bună graniţă orientală a Transilvaniei [1].

Supt pretext că frontiera moldovenească a fost pe nedrept mărită, înhăţase un teritoriu „egal aproape cu două comitate". Buccow, generalul şef al Transilvaniei, amintindu-şi de sfaturile date de generalul Stainville, alt comandant al Transilvaniei, la începutul secolului, în timpul războiului dintre Imperiali şi Turci care s'a terminat prin pacea de la Passarowitz, la 1718, cedând Austriei, până la 1739, districtele occidentale ale Munteniei. Acest blând apostol al anexiunilor legale şi ilegale, în dauna unui biet neam creştin, nu se mulţămia cu cele cinci judeţe până la râul Olt, cu ceia ce se numeşte Oltenia ; vroia şi

[1] V. *Documentele Callimachi*, II, Bucureşti 1903, p. 429 şi urm.

tot „colțul dintre Moldova și Muntenia“, adecă „un mic județ valah, zis Prahova, care se întinde spre Ardeal, în față cu ținuturile Bârsei și Haromsec, de la pasul Bran la Breţ̦c“, ceia ce însemna, de fapt, pentru acești dibaci falsificatori ai hărților geografice, nu numai întreg județul Prahova, cu pădurile-i bogate, nenumăratele-i livezi, minele de sare și puțurile de petrol, care sânt astăzi una din bogățiile cele mai mari ale țării, dar și județul, vecin, al Buzăului, cu o reședință episcopală, și cel al Râmnicului Sărat. Și, în părțile Moldovei înseși, județul Putna, cu amintirile episcopatului catolic al Milcovului, și județul Bacău, unde trăiește de câteva secole o populație maghiară, necontenit îmbogățită cu noi imigranți, dar care n'are decât, în calitate de catolică, conștiința unei deosebiri religioase de ceilalți locuitori, față de cari ea se găsește în mare minoritate.

Dar nu era numai atât: acest „Winckhl zwischen Moldau und Walachey“ [1], era menit să servească drept legătură cu „Moldova austriacă“, din care trebuia, la pace, să „tragă câte ceva spre Ardeal“, și aceasta cu scopul de „a mări prestigiul Împăratului, de a putea întreține mai bine drumurile, de a căpăta informații mai precise din Bugeacul tatar vecin“, fără a mai

[1] „Colț între Moldova și Muntenia.“

socoti şi „alte avantagii". E nevoie de stăpânirea tuturor pasurilor. Aşa dar, ca preludiu al nedreptei anexări a Bucovinei, în 1775, „este necesară *(erforderlich)* ocuparea pasurilor care pleacă de la Bistriţa, anume Rodna şi Dorna, fiindcă e locul de unde se poate supraveghia acel *triplex confinium* al Moldovei, Maramureşului şi Poloniei". Şi pe lângă aceasta, se spune cu naivitate, „n'ar fi necuviincios *(unanständig)* să avem şi târgul moldovenesc", o întreagă vale bogată de vechi sate înstărite, înglobată astăzi în aceiaşi Bucovină, „al Câmpulungului" (botezat apoi din nou, în chip barbar: Kimpolung), cum au acum şi Neamţul, vechea cetate a lui Ştefan-cel-Mare, ocupată printr'un atac zorit, trebuie adăugat şi Comăneştii, din judeţul Bacău. Apoi, trebuie reluată şi Mănăstirea Caşin, pierdută de curând, după o luptă energică contra Moldovenilor şi Tatarilor. Trebuie să se înstăpânească şi pe platoul Vrancii, a cării liberă viaţă ţărănească corespunde cu aceia a Moldovenilor din Câmpulung, — pentru Stainville, un meşter al geografiei în vederea anexiunilor, nu e decât un „grosser Marckhtfleckhen, *la Frange* genannt", — şi acesta „un oarecare târg mare": Mănăstirea-fortăreaţă a Sovejei şi cea a Tazlăului, trebuie să cadă în acelaşi lot, ca şi splendidele saline din Ocna, al căror *donum naturale* nu poate fi lăsat altora. Toate acestea sânt „foarte

chibzuite" *(hoch vernünfftig)*, după judecata lui, pe care soarta n'a vrut să o ajute [1].

Aducându-şi aminte de tendinţile acestea, numitul Buccow dădea Internunciului, la 19 Septembre 1761, o reţetă sigură pentru restituirea teritoriului de mărimea a două Comitate, „smuls pe nedrept de cruzii Moldoveni de la vecinii lor cei blânzi": „Restitution (!) des von denen Moldauern ungerechter Weise (!) dem Fürstenthum entriessenen fast zwey Comitaten ausmachenden Strich Landes". Calitatea acţiunii se dovedeşte în de ajuns prin precauţiile pe care găsesc cu cale să le iea: „zgomot puţin" („mit so geringem Lärmen als möglich") pentru „a obţinea cât mai mult" („um so mehr zu erhalten"), „prudenţă şi dibăcie" („Klugheit und Dexteritet"), „daruri însemnate" Turcilor („offrirende ansehenliche Presents"), pentru a-i întări în „agreabila lor condescendenţă" („angenehme Beilassungen"), care de altfel nu-i costă prea mult („der Pforte liegt nicht viel daran"): suma de 10.000 de florini pentru Vizir şi pentru Paşa care fixează hotarele, ajunge pentru a avea cele „două comitate" [2].

Cererea a fost răspinsă de Internunciu ca nedreaptă [3], dar această „Gränzstreitigkeit" fu zăd-

[1] Raportul e publicat în volumul VI din colecţia Hurmuzaki (Bucureşti 1878), pp. 213-6.

[2] *Ibid.*, pp. 437-8, no. 57.

[3] *Ibid.*, pp. 441-2, no. 60.

bovită până la momentul oportun [1], şi în curând vom vedea pe Iosif al II-lea recunoscând schimbarea de hotar din partea Austriei.

De oare ce întinderea, în părţile Ardealului, s'a făcut, pe basa acelei bizare convenţii, încheiată la 6 Iulie 1771 şi ratificată de Poartă, prin care Sultanul se îndatora să plătească 10.000.000 de piaştri, pe cari i-a şi dat într'adevăr, şi să cedeze Oltenia, încă din anul 1773, la 3 Februar, după scrisoarea lui Iosif al II-lea, care va fi analisată mai târziu, Thugnt, Internunciul, vorbia de această anexiune anterioară, — „vor einiger Zeit erfolgte Aussteckung der Adler", — şi de ţinuturile moldoveneşti şi muntene cuprinse în noile hotare: „moldauische und walachische Gegenden so in dem siebenbürgischen Cordon eingeschlossen worden sind", pentru care nu se făcuse încă o hartă bună [2].

În timpul războiului ruso-turc, în April 1771, Lobkowitz, ambasadorul Austriei la Petersburg, primise într'adevăr asigurarea, din partea ministrului rus, contele Panin, că Austria ar putea dobândi, la pace, dacă ea consimte să sprijine de acum înainte Rusia în proiectele ei asupra Imperiului Otoman, cele două Principate, pentru ea însăşi ori pentru căpătuirea vre-unui arhiduce

[1] *Ibid.*, pp. 460 şi urm., 478, 485 şi urm.
[2] *Ibid.*, VII, p. 99.

sau a prinţului Albert de Teschen [1]. În luna lui Maiu, după un raport al aceluiaşi [2], Panin şi-ar fi schimbat ideia: ar trebui „să se înţeleagă" asupra soartei Principatelor, pe care ar fi mai bine să le cedeze Poloniei, pentru ca aceasta să consimtă la o ciocârtire a provinciilor ei.

Dar ministrul Kaunitz era de părere că Turcia, care nu ar consimţi, de altfel, la o cesiune atât de importantă, nu trebuie slăbită prea mult, că Austria s'ar resimţi şi ea de contra-lovitură, că Polonia nu ar fi în stare să-şi anexeze noile provincii şi că echilibrul european nu îngăduie asemenea schimbări [3]. Şi, din partea lui, Frederic al II-lea al Prusiei, era de părere că Ruşii urmăresc câştigarea Principatelor pentru ei înşii [4]: în sinea lui, regele Prusiei ar fi preferat să le cedeze Austriei, care, de altfel, le-ar putea da în schimbul stăpânirii Belgradului. Cu toate acestea, la 9 Maiu, ambasadorul Prusiei la Petersburg, înştiinţând pe suveranul său că: „cedarea Moldovei şi a Munteniei Poloniei este o ideie cu care s'au deprins aici", amintia că însuşi Frederic o propusese la

---

[1] Arneth, *Letzte Regierungs-Jahre Maria-Theresiens* II, Viena 1877, p. 310; cf. Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 45.

[2] Arneth, *l. c.*, p. 310.

[3] *Ibid.*, pp. 311-312.

[4] Raportul lui van Swieten, ambasadorul Austriei la Berlin, 12 Iulie; *ibid.*, p. 314.

24 Mart [1]. Şi, la 3 Iulie, printr'un ordin către acest ambasador, regele Prusiei stăruie din nou: însărcina pe Solms cu misiunea de a comunica acest proiect Ruşilor [2]. În Septembre [3], se mai discuta încă despre aceasta, — Frederic dorind numai împărţirea Poloniei, cumpărată cu orice preţ, în paguba vecinilor.

Regele nu face decât să sondeze terenul, fu răspunsul dat de Kaunitz, încă de la 5 August; în fond, el e contra „sistemului de Stat" austriac. Şi apoi nu trebuie să se micşoreze prestigiul faţă de Turci, arătând prea făţiş sentimente de lăcomie. Aceştia n'ar consimţi de sigur niciodată să cedeze Belgradul. Şi, dacă ar trebui să recurgă la un act de duşmănie, aceasta ar însemna să piardă pentru totdeauna orice influenţă la Constantinopol, pentru singurul folos al Rusiei [4]. În aceiaşi zi Kaunitz înştiinţa pe van Swieten că, în acest mare moment critic, e decis să împiedece orice act care ar putea primejdui viitorul Austriei [5]: „a sacrifica totul, a risca chiar totul pentru a garanta, trecând peste orice altă consideraţie, siguranţa şi liniştea celor cari vor veni după noi". „Interesul mieu este", adăuga el, referindu-se la

[1] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, pp. 40-41.
[2] *Ibid.*, p. 41.
[3] *Ibid.*, p. 46.
[4] Arneth, *l. c.*, pp. 314-5.
[5] *Ibid.*, pp. 316-7.

intenţiile lui Frederic al II-lea, „în acelaşi timp, de a-l ţinea într'un fel de nesiguranţă în ceia ce priveşte posibilitatea unei învoieli cu Poarta, dacă Rusia ar îndrăzni să se încăpăţineze asupra unor condiţii de pace pe care nu le-am putea admite“ [1].

Ecaterina a II-a era hotărîtă să nu restituie Turcilor Principatele [2]. *Ea voia să împartă cu Austria*, sau, dacă poate Curtea din Viena nu admitea o asemenea împărţire, să i le lase cu totul, după cum afirmase Panin însuşi, spre sfârşitul lunii Iulie [3]. Dar adevărata intenţie, exprimată în August chiar de împărătească, era să reunească cele două Principate într'un singur Stat, supus sfaturilor ei imperioase [4]. Austria s'ar putea teme de un suveran atât de slab [5]? Din potrivă, el ar opri

---

[1] *Ibid.*, pp. 317-8.

[2] „Die Kaiserin Catharina sei fest entschlossen eher das Aeusserste zu wagen als die Donaufürstenthümer der Pforte zurückzugeben“ ; *ibid.*, p. 359.

[3] „Und, wenn Oesterreich gar so sehr davor zurückschreckt die Donaufürstenthümer einer anderen Macht zu Theil werden zu lassen, so wäre es am Besten es nähme dieselben für sich“ ; *ibid.*, pp. 318-9.

[4] V. Iorga, *Histoire des relations russo-roumaines*, Iaşi 1917, pp. 174-176.

[5] „Wie könnte ein so mächtiger Staat in dem kleinen Fürsten der künftighin dort regieren werde, einen zu beachtenden Feind sehen ?“ ; raportul lui Lobkowitz, 15 August ; Arneth, *l. c.*, pp. 422-3.

năvala Tatarilor, rămaşi vasali ai Sultanului, în Ungaria, şi ar putea ajuta chiar trupele austriece într'un viitor război contra Turcilor.

Dar, în casul acesta, ar fi trebuit, ori să tolereze pe acest vecin, mai puţin dispus decât Turcii să negocieze cu ochii legaţi asupra soartei teritoriului său, ori *să cumpere stăpânirea Principatelor prin concesiuni în Polonia, cu ocasia unei ciocârtiri care părea că se apropie.* După părerea lui Kaunitz, era preferabil să se susţie Poarta contra Ruşilor, chiar pe calea armatelor, dacă aceştia din urmă ar voi să rămână pe Dunăre; cu atât mai mult, cu cât convenţia citată, din 6 Iulie 1771, asigura în schimb subsidiul de 10.000.000 de piaştri şi dreptul de a ocupa Oltenia [1].

Cu toate acestea, la Petersburg domnia siguranţa, — de oare ce convenţia cu Prusia nu era să fie zădărnicită decât în primăvară, — că un act de ostilitate din partea Austriei ar aduce neapărat după sine intervenţia armată a regelui Frederic [2]. Şi la Constantinopol, în luna lui Novembre, se credea că antagonismul între Ruşi şi Austrieci a ajuns atât de puternic, încât „Împărăteasa Ecaterina ar putea avea intenţia de a propune Porţii *să smulgă Austriei Ardealul şi*

---

[1] Hurmuzaki, VII, p. 86 şi urm.

[2] Arneth, *l. c.*, p. 319

provinciile vecine“ [1]. La Constantinopol se aşteptau, în schimb, din partea Austriei, care primise acum banii Sultanului, tot sprijinul necesar *pentru ca Poarta să nu piardă nicio fărâmă de pământ* [2].

Încă din luna lui Decembre, Rusia înştiinţase Curtea din Viena *că va restitui neapărat Principatele, Porţii* [3], fără a întrerupe însă negociaţiile care trebuiau să-i asigure, în cas de războiu, sprijinul Prusiei [4]. Cu atât mai mult, cu cât convenţia din 6 Iulie 1771 se făcuse cunoscută la începutul anului următor [5].

O nouă propunere fu făcută Mariei-Teresei cu scopul de a o convinge că achisiţia Principatelor i-ar fi mai de folos decât cea a câtorva teritorii polone, care ar fi putut fi împărţite nu-

[1] „Dessen Animositaet gar so weit kommen ist dass es vielleicht gar der Pforte den Antrag thun dürfe, dem Hause Österreich Siebenbürgen und die angrentzenden Provintzen abzunehmen“; Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 52.

[2] „Nachdem die Pforte bereits so grosse Summen Geldes an Oesterreich bezahlet, so wäre es nicht möglich dass dieser Hof sie im Stich lassen und zugeben könnte sie von ihren Provincien das Geringste verliehre“; *ibid*, p. 55.

[3] *Ibid.*, p. 55.

[4] *Ibid.*, p. 58 şi nota 1.

[5] *Ibid.*, pp. 59-60. Ideia lui Panin de a despopula Principatele în casul unui războiu contra Austriei; *ibid.*, p. 60.

mai între Rusia şi Prusia. În răspunsul ei, din Februar 1772, ea începe cu frumoase consideraţii morale asupra sacrificiilor pe care trebuie să le ceară de la conştiinţa ei pentru a se amesteca în această afacere, de oare ce ea „nu concepe o politică ce îngăduie ca, atunci când doi se folosesc de superioritatea lor pentru a asupri un nevinovat, al treilea, supt pretext de convenienţă în present şi de prevedere pentru viitor, să imite şi să facă aceiaşi nedreptate. Un prinţ nu are altă justificare decât aceia a oricărui alt particular. Să mi se dovedească deci contrariul“ [1].

Ea e aliata Turcilor; a primit banul lor; e oare cu putinţă să-i atragă acum într'o cursă pentru a-i jăfui, ceia ce ar fi contra „loaialităţii ei fără de pată“, „die mackellose Redlichkeit“, pe care se sileşte să o respecte! Nu sânt decât

[1] „Ich bekenne dass es mich ein Opfer kostet mich über eine Sache zu entscheiden von deren Gerechtigkeit ich keineswegs versichert bin, selbst wenn sie mitbringend wäre. Ich begreife nicht die Politik welche erlaubt, wenn zwei sich ihrer Überlegenheit bedienen um einen Unschuldigen zu unterdrücken, der Dritte, auf Grund der Konvenienz für die Gegenwart und blosser Vorsicht für die Zukunft, die gleiche Ungerechtigkeit nachahmen und begehen kann und soll. Ein Fürst besitzt keine andere Berechtigung als jeder Privatmann; die Grösse und Stärke eines Staates wird nicht in Rechnung kommen wenn wir alle erscheinen müssen um ihn zurückzugeben. Man beweise mir doch das Gegentheil; ich bin bereit mich zu unterwerfen“; *Ibid.*, p. 358 şi urm.

două provincii turceşti care ar putea să-i convină[1]: *Serbia şi Bosnia;* dar, despre ele, nu poate fi vorba. Cât despre Principate, acestea sânt rău populate, nesănătoase şi nu prea sigure: ar trebui sacrificaţi mulţi oameni şi mulţi bani. Ea nu vrea nici să jăfuiască, fără compensaţii, Polonia (!). Statul acesta nenorocit să-şi iea prin urmare acest teritoriu de despăgubire: este soluţia cea mai puţin rea, din punct de vedere moral: „das einzige und das minder schlechte Mittel zu dem ich mich allenfalls herbeilassen könnte". Altminteri, „şi-ar tăgădui cei treizeci de ani de domnie şi s'ar expune la desaprobarea Europei întregi".

Trebuie să ne amintim de aceste declaraţii atât de precise, atât de nobile, pe un ton atât de categoric şi de hotărît, pentru a ni da sama de urâta afacere a răpirii Bucovinei. Este adevărat că, după însăşi declaraţia mamei sale, Iosif, regele Romanilor, *„nu părea că le aprobă, fără a le combate, totuşi, din nou"* [2].

Împărăteasa recunoştea, de altfel, foarte bine adevăratul scop în care i se oferiau, pentru a treia oară, Principatele române; a o face părtaşa

[1] „Die einzige Provinzen welche passend fur uns wären", etc.; *ibid.*

[2] „Ich wolte ihnen diese Jeremiade ersparen. Ich lasse dem Kaiser vor, der zwar nicht mit ihr einverstanden zu sein schien, aber die auch nicht mehr bekämpfen wollte"; *ibid*, p. 360.

unei acţiuni urâte, a unui furt din care ceilalţi ar profita, de altfel, mult mai mult decât ea. O şi spune formal, lui Kaunitz, la 17 Februar 1772: „orice împărţire este, în fond, nedreaptă şi păgubitoare pentru noi. Trebuie să mărturisesc că mi-e ruşine să mă mai arăt“ [1]. Austria, mijlocitoare, îndatorată, aliată, poate să-i jăfuiască pe Turci? „Mărturisesc că, în tot timpul vieţii mele, nu m'am găsit vre-odată mai neliniştită decât astăzi. Când toate ţările mele au fost disputate, eu am resistat cu tărie, sprijinindu-mă pe buna dreptate şi pe ajutorul lui Dumnezeu“ [2]. Acum, „credinţa a dispărut pentru totdeauna, de şi este cea mai de preţ podoabă şi adevărata putere a unui suveran faţă de ceilalţi“ [3]. E nevoie oare „să-ţi azvârli reputaţia“ pentru „nişte biete ţări ca Moldova şi Muntenia“, „einen so elenden Vortheil als die Walachey und Moldau“, care trebuie să aducă numai pagube şi pierderi? Fiindcă, în mod fatal, Rusia, Prusia şi Turcia se vor uni

[1] „Aller Partage ist unbilig in seinem Grund und für uns schädlich. Und muss bekennen dass mich sehen zu lassen schäme“; *ibid.*, p. 364 şi urm.

[2] „Ich bekenne dass, Zeit meines Lebens nicht so beängstiget mich gefunden. Als alle meine Länder angesprochen wurden, steiffete ich mich auf mein gutes Recht und den Beistand Gottes“.

[3] „Treu und Glauben ist für alle Zeit verlohren, so doch dass grösst Kleinod und die wahre Stärcke eines Monarchen gegen die Anderen ist“.

contra Austriei nesăţioase, care va fi de râsul lumii. Unde vom mai găsi aliaţi „după o asemenea fraudă“ [1]?

Însă Împăratul Iosif nu era „convins“. A dovedit-o, de altfel, primind, din trupul Poloniei sfâşiate, bucata cea mare a Galiţiei şi smulgând, apoi, din *cealalaltă* pradă care i se oferia, *numai în cas că ar fi refusat pe cea d'intăiu*, Bucovina românească, ce făcea parte din Statele unui aliat, Sultanul, care pe de-asupra mai şi plătise pentru aceasta.

Ministrul rus Panin credea, după învoiala avută cu privire la Polonia, că Austria „nu va fi atât de indiscretă, încât să ceară şi Moldova şi Muntenia“ [2]. Dar, încă din luna lui Maiu, Kaunitz declara ambasadorului rus că intenţia sa era de *a conduce* prin Moldova trupele austriece care trebuiau să ocupe Galiţia [3]: generalul Rumienţov, comandantul rus, era să fie înştiinţat la vreme. Şi, în acelaşi timp, el arăta ambasadorului convenţia din 6 Iulie 1771 pentru a-l convinge că Austria avea drepturi formale asupra unei anumite părţi din Principate, drepturi pe care, de

[1] „Wer wird nach einem solchen Betrug mit uns sich alliieren wollen?“

[2] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, pp. 65-6.

[3] *Ibid*, p. 67.

altfel, le părăsise numai pentru a nu ofensa Rusia [1].

Se ştie că, în curând, Congresul de pace s'a deschis în August, la Focşani, şi că Turcii au obţinut evacuarea Principatelor. Nu se putea câştiga deci nimic pe *această* cale.

Dar Împăratul Iosif nu era „convins" [2]. Şi s'a dovedit în curând după aceia. El a întreprins o călătorie de informaţii prin Transilvania, şi anume spre graniţa orientală a provinciei, în părţile de către Moldova [3].

Urmează acum chiar textul scrisorii Împăratului către mama sa [4], cu data de 15 Ianuar 1773, din Reghinul Săsesc:

„Am văzût tocmai Ciucul şi Gurghiul, cu toate pasurile care duc în Moldova şi o parte din *ţinutul reocupat (sic)*, care e un adevărat pustiu, sămănat cu cei mai frumoşi arbori, cari putrezesc însă de atâta neîntrebuinţare. Fără îndoială că, dacă, înapoind Moldovenilor (!) aceste părţi, — care sânt *destul de întinse*, dar *fără prea multă*

[1] *Ibid.*, p. 68.

[2] Vezi declaraţia Mariei-Teresei: „Ich bin nicht stark genug allein die affairen zu führen; mithin lasse jedoch nicht, ohne meinen grössten Gram, selbe ihren Weg gehen"; *Ibid.*

[3] Alte acte, cu privire la „răpirea" însăşi, se găsesc în Arneth, *l. c.*, pp. 489 şi urm.

[4] Pp. 613-4.

valoare, dacă nu sânt locuite şi desţelenite, — s'ar putea obţinea *colţul acesta care se mărgeneşte cu Transilvania, Maramurăşul şi Pocuţia",* — aceasta e Bucovina —, „ar fi un lucru foarte folositor, şi îndrăznesc să rog stăruitor pe Maiestatea Voastră *să deie de gândit şi prinţului Kaunitz.* Aceasta ni-ar înlesni comunicaţiile şi comerţul, şi ni-ar procura debuşeuri pentru trupe în cas de război, de la o provincie la cealaltă". Cu atât mai mult cu cât regiunea (spre Zaleszczyk, în Pocuţia, se stabiliseră, de curând, postăvari germani, de religie luterană), „se numeşte acum *der deutsche Cirnutou* (Cernăuţi)-*Cercle*".

Iosif al II-lea înseamnă chiar hotarele ţinutului pe care îl doreşte : între Rodna din Transilvania, Horodenka, Sniatyn şi Zaleszczyk din Pocuţia, „Cred că, din punct de vedere militar şi politic, aceasta ar valora cel puţin cât Valahia cis-alutană" (Oltenia, „Valahia-Mică" sau „Valahia austriacă", cea câştigată prin tratatul de la Pojarevać, în 1718, pierdută prin cel de la Belgrad, în 1739, şi din nou cerută Turcilor, constrânşi de Ruşi, în 1771). Şi, amintind de împărţirea recentă (1772) a Poloniei, el susţine că „numai convenienţa şi, în parte, nevoia, au fost motivul acestei împărţiri... Dar *trebuie să ai curagiul să sfârşeşti afacerea pe basa cum a fost începută".* Fiindcă, *„îndată ce totul s'a făcut şi s'a luat, trebuie să se iea şi celelalte lucruri de nimic, dar care sânt esen-*

ţiale pentru ceia ce s'a luat... Fapta să merite cel puţin osleneala de a o fi făcut; altfel, va fi greşită, neînsemnată şi îndoielnică în toate privinţile (sic!)". Dacă acesta nu e cinism, nu ştim la ce acţiune politică s'ar mai putea aplica acest termin, fără nedreptate!

Basa negociaţiilor este fixată în scrisoarea adresată, la 23 Novembre 1774, — după încheiarea tratatului dintre Ruşi şi Turci, la Chiuciuc-Cainargi — lui Lobkowitz, ambasador la Petersburg, de către Kaunitz, care era foarte dispus să ajute proiectul imperial. Vor trebui presintate ministrului rus, contelui Panin, următoarele argumente: 1. pretenţia austriacă este o urmare a vechilor ciocniri de frontieră *(die Gränzstreitigkeit!)*; 2. ea este determinată de nevoia unui cordon sanitar contra ciumei (în Moldova, Bucovina se mai numeşte încă şi azi *Cordun*, „Cordon"); 3. este o consecinţă a stăpânirii Pocuţiei, careia îi aparţine, de drept, acest ţinut moldovenesc (de fapt, Pocuţia a fost ocupată, încă de la începutul secolului al XV-lea, de Domnii moldoveni, stăpâni ai acestor regiuni a Bucovinei, aşa încât Moldova e cea care putea reclama Pocuţia, iar nu stăpânii Pocuţiei ţinutul acesta din Nordul Moldovei). De altfel, sfârşia marele ministru al Mariei-Teresei, ocupaţia, — care începuse acum, „trimiţându-şi acvilele", mai târziu, până la Roman, care a trebuit să fie pără-

sit! —, este cea mai bună cale pentru o „negociaţie paşnică“ cu Turcii [1]. De partea lui, Lobkowitz, se temea de noi pretenţii ale regelui Prusiei, dar nu se putea opri să nu observe că afacerea aceasta a Bucovinei ia totuşi, „cu totul altă întorsătură“, „eine ganz andere Bewandtnuss“ [2]. Câteva zile mai târziu, von Solms, ambasadorul Prusiei la Petersburg, raporta aceste argumente, aşa cum le căpătase din gura lui Panin: era vorba într'adevăr „de neînţelegerile care durau de mult între locuitorii Ardealului şi cei ai Munteniei şi Moldovei, pe de-asupra frontierelor reciproce“, şi cei de la Viena nu doriau decât o „învoială definitivă“ pe basa, necesară, a ocupaţiei prealabile [3].

Panin continua să fie de părere că aceasta e „o lăcomie şi o ipocrisie indecentă“ [4]. Dar ştia totuşi că Împărăteasa ar fi dispusă *„să împace aceste neînţelegeri, ori printr'un schimb, ori printr'altă dreaptă învoială“* [5].

Mai întâiu, nu se credea că Poarta s'ar învoi uşor la cedarea unui ţinut atât de important, pe care noul Domn al Moldovei, Grigore Ghica, îl

[1] Arneth, *l. c.*, pp. 479-80.
[2] *Ibid.*, pp. 480-1.
[3] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 85.
[4] *Ibid.*, p. 77.
[5] *Ibid.*, p. 85; cf ordinul lui Kaunitz către Thugut, 20 Septembre; Hurmuzaki, VII, pp. 106-7.

caracterisează în raportul său către marele-Vizir, ca fiind cea mai bogată parte a ţării sale [1]. Şi de aceia, Kaunitz, la 6 Decembre 1774, de şi recomanda Internunciului să fie mai energic în acţiunea pe care o ducea, evident, fără bunăvoinţă, din pricina „impresiei defavorabile“ [2], se arăta dispus să deie în schimb ţinutul smuls prin surprindere Moldovei, în ultimii ani, prin părţile Secuimii: „alles für Oesterreich in Besitz genommene walachische Land von dem Piritsker Passe (pasul Breţc, Bereczk) angefangen“, sau vre-un alt ţinut de „achisiţie“ recentă, prin procedeul „Austeckung der Adler“, „alles neuoccupierte Land von dem Borgoer Passe (pasul Bârgău, lângă oraşul Bistriţa din Transilvania), in Siebenbürgen angefangen“ [3].

Dar s'a văzut în curând că pot scăpa şi mai ieften. Acel nou Domn al Moldovei, Grigore Ghica (ucis la Iaşi, în 1777, de un trimes al Porţii, pentru legăturile sale secrete cu Ruşii), nu era „zu haben“; el preţuia integritatea principatului său mai mult decât un dar de bani sau decât o tabachere preţioasă ca aceia care a amuţit îndată scrupulele lui Rumienţov, ale cărui trupe mai ocupau încă o parte din Moldova. Însă pretenţiile *particulare* ale demnitarilor turci, a căror opoziţie *publică* nu încetase încă, nu erau prea mari.

[1] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 112.
[2] *Ibid.*, p. 119.
[3] Arneth, *l. c.*, pp. 481–2.

S'au plătit, în total, 10.000 de piaştri dragomanului Curţii, Constantin Moruzi, viitor Domn al Moldovei, câteva bacşişuri mărunte funcţionarilor de la cancelaria lui Reis-Efendi, şi 3.100 de ducaţi comisarului hotarnic, care a consimţit să se lase înşelat într'atâta, încât să cedeze o întreagă provincie bogată ca pe o simplă fâşie de teritoriu, destinată trecerii trupelor din Ardeal în Galiţia.

D. Werenka a publicat raporturile ofiţerilor cari, încă de la sfârşitul anului 1773, au procedat la înstăpânirea prealabilă [1]. Să li ascultăm expunerea. Se vede că boieri conrupţi declarau încă de atunci acestor ofiţeri că „judeţele Cernăuţi şi Suceava au aparţinut odinioară pe de-a'ntregul, Poloniei", presintând şi documente de familie care nu arată nimic mai mult decât luarea în stăpânire a Nordului Moldovei de regele Poloniei, Ioan Sobieski, de la 1686 la 1699. De altfel se şi vede din menţiunea lui Turcul (Turculeţ) ca staroste în Cernăuţi; el îndeplinia aceste rosturi ca ofiţer al lui Sobieski. Aflăm prin acelaşi raport că ultimul staroste, Francesul Imbault de Manthay [2], întreţinuse legături secrete cu generalul austriac Barko, amestecat de aproape în

[1] *Bukowina's Entstehen und Aufblühen: Maria-Theresiens Zeit, I. Th., 1771—Juni 1775*, Viena 1892.

[2] P. 62. Scrisori de-ale sale în *Documentele Callimachi*, II.

afacerea acestei încălcări prin violarea înceată a vechilor hotare [1]. Dacă această Moldovă septentrională a fost restituită în 1699 prin pacea de la Carlovăţ, care a dat Poloniei fortăreaţa Cameniţa, ceia ce a căpătat Moldova n'a fost un *dar* de pământ polon. Ofiţerul de Stat-Major care o afirmă, von Mieg, vorbeşte cu despreţ de „această naţie ignorantă" („der ignoranten Nation"), dar el însuşi ignora fapte de cea mai mare importanţă pentru ţara lui, care nu aveau nicio sută de ani de vechime.

La început, fusese vorba de o linie de hotar mergând „de la Hotin la Cernăuţi, prin pădurea Bucovinei", — aceasta fiind odinioară întinderea, la Sudul Pocuţiei [2] —, dar mărturisiau totuşi că doresc o „Austeckung der Adler" „supt pretextul *(unter dem Namen)* unor rectificări de frontiere" [3]. Mai erau, apoi, şi „savanţi", de felul maiorului von Seeger, cari ştiau sigur că „Sarmaţia sau Polonia se întindea, în cele mai vechi timpuri, mult mai departe decât astăzi, adecă până la Ocean (!), la Marea Neagră şi la Dunăre" [4]! În Mart 1775 a venit ordinul de a lăsa „o frontieră nedeterminată" [5].

---

[1] Iorga, *Documentele Callimachi*, II, p. 62.
[2] *Ibid.*, p. 64.
[3] *Ibid.*, p. 65.
[4] *Ibid*, p. 73.
[5] *Ohnentschiedene Gränze; ibid.*, p. 89.

Se jucau de altfel, şi cu sensul frontierelor Podoliei, „podolische Gränzen", de care fusese vorba cu ocasia tratatului de pace de la Carlovăţ, ca punct de plecare a liniei Carpaţilor, de-a lungul frontierei moldovene [1], şi în terminul acesta vag credeau că regăsesc noţiunea Pocuţiei. De fapt, nu mai aşteptau decât un singur lucru pentru a înfige mai departe stâlpii de hotar: plecarea Ruşilor, cari se găsesc încă la Sadagura, lângă Cernăuţi, pacea nefiind încheiată încă [2]. Curtea din Viena trimesese ordine precise să nu se facă un singur pas înainte de plecarea trupelor împărătesei [3]. Bacşişul destinat comandantului lor trebuie să aducă numai îngăduinţa acestuia pentru lucrările de cartografie, menite să fie, bine înţeles, ascunse cu desăvârşire Turcilor, pe cari se pregătiau să-i despoaie [4]. De altfel, încă din Iulie 1774, se lucra spre Apus, până la mănăstirea Suceviţa, ca într'o ţară care ar fi aparţinut acum, legal, Împăratului [5].

Îndată după pace, Mieg, care făcuse pe cont propriu o călătorie de informaţii până la Iaşi, era de părere că judeţele Cernăuţi şi Suceava trebuie ocupate pe de-a'ntregul „supt pretextul

[1] *Ibid*, p. 83.
[2] *Ibid.*, p. 93.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.*, p. 94.
[5] *Ibid.*, p. 97.

de a ni asigura hotarele contra vagabonzilor cari se împrăştie de obiceiu după încheierea păcii, şi mai ales contra voluntarilor valahi (adecă: moldoveni) ai armatei ruseşti“ [1]. El credea chiar că, în modul acesta, ar putea fi scutiţi de tot riscul şi de toate încetinelile negociaţiilor cu Poarta, fiindcă teritoriul reclamat ar fi putut fi căpătat de la Ruşi înainte de încheierea păcii şi pe basa drepturilor imperiale şi regale legate de dânsul [2]; Ruşii s'ar putea mulţămi numai cu „gloria“ [3]!

Încă din 8 August, fusese comandată de la Viena predarea sumelor de bani necesare şi a celorlalte daruri. Brigăzile generalilor Splény şi Kiss erau gata în orice moment să pună planul în execuţie [4]. Dacă îngăduirea Rusiei nu putea fi căpătată în mod oficial, în schimb mareşalul-şef în Moldova nu era insensibil la metoda orientală a linguşirilor [5]. De altfel, nu era vorba, — aceasta i se va spune şi lui, — decât de măsuri defensive contra Turcilor, cari trebuiau să

---

[1] *Ibid.*, p. 110.

[2] „Abtretung dieses Theils von denen Russen noch vor dem Friedens-Schluss, vermög darauf haftenden kk. Rechten.“

[3] *Ibid.*, p. 110.

[4] *Ibid.*, p. 114.

[5] *Ibid.*, pp. 113-4.

fie de folos, dacă se presintă ocasia, chiar şi Rusiei [1].

Încă de la 24 August, Barko anunţa consimţimântul lui Rumienţov, care, îmbolnăvindu-se îndată după aceia, nu putea continua negociaţiile cu Turcii pe basa preliminariilor hotărîte dinainte [2]. Aveau de gând, dacă generalul nu şi-ar mai putea relua funcţiile, să presinte chestia faţă de succesorul lui ca pe o simplă restituire a „adevăratelor frontiere, basate pe documente, ale Pocuţiei" [3]. „Toată frontiera moldovenească era ocupată, de-a lungul, de trupele împărăteşti" [4]: ele puteau deci înainta în orice moment. Ceia ce au şi făcut în mai multe locuri, la 31 August, fără nicio declaraţie către autorităţile moldovene sau către populaţia, mai curând indiferentă, după atâtea schimbări de stăpânire şi atâtea nenorociri; a doua zi, Mieg îşi data „foarte supusul raport", „unterthänigste Meldung", al acestei violări a frontierelor turceşti în plină pace, prietenie şi alianţă, din Cernăuţi, care de acum înainte era să se cheme „Czernowitz [5]".

Nu mai rămânea acum decât să „întindă"

---

[1] *Ibid.*

[2] *Ibid.*, p. 115.

[3] „Die wahren Gränzen von Pokutien vermög Urkunden"; *ibid.*, p. 115.

[4] *Ibid.*, p. 117.

[5] Barko scria: Csernaut; *ibid.*, p 127.

„Cordonul" şi să „pregătească", să „seducă" pe cei cari puteau pune vre-o piedecă[1].

Boierii însă (Ghica-Vodă nu căpătase încă numirea oficială), nu întârziară să proteste în toate chipurile contra acestui act de nejustificat: Gheorghe Beldiman şi Sturza, starostele Cernăuţilor, aduseră scrisoarea Consiliului suprem al ţării, locotenenţii princiare, care cerea un răspuns la aceste trei întrebări: „1) de la cine a plecat ordinul pe care l-au executat trupele, înaintând; 2) pentru ce această înaintare de trupe; 3) ce sens pot avea semnele împlântate în judeţul Suceava"[2]. — S'a lucrat din ordinul Împăratului; se cere „garantarea frontierelor noastre şi a acestor ţinuturi contra primejdiei de ciumă şi a invasiilor din partea vagabonzilor" şi, în sfârşit, „semnele" au numai un sens „geometric" şi cartografic, — acesta a fost răspunsul lui Mieg, găsit prin propriile sale mijloace intelectuale. Bine înţeles, acesta nu putea convinge, nici linişti pe nimeni. Din partea sa, Paşa din Silistra întreba pe Rumienţov, ce se găsia la Focşani, care e caracterul acestei noi invasii, „cum s'a întâmplat şi care sânt motivele care au pricinuit-o"[3]. Ară-

[1] *Ibid.*, p. 124.
[2] *Ibid.*, pp. 128-9.
[3] *Ibid.*, p. 130.

tându-şi uimirea, generalul adăuga, pe un ton foarte nevinovat, că Principatele au fost acum restituite Porţii, uitând numai faptul că nu i le predase încă [1].

La 16 Octombre, Mieg informa pe comandantul Galiţiei de răspunsul pe care îl dăduse delegaţilor Divanului, mărturisind în acelaşi timp că *se demascase* astfel [2]. El grăbia lucrurile, şi, de fapt, la mijlocul lui Septembre, Austriecii ajunseseră la Câmpulung şi Dorna, şi chiar la Suceava [3]. Comandantul Galiţiei, menţionat mai sus, anunţa, în sfârşit, la 24 ale lunii, că „ocuparea complectă a Cordonului moldovean [4]“ va fi terminată la 25 [5]. Întrebuinţaseră pentru aceasta şi trupe româneşti din Ardeal, cele ale regimentului al doilea muntean [6]. O lună mai târziu, generalul Splény, care comanda în regiunea „Cordonului“, primia ordinul de a proceda la o nouă „Adlers Austeckung“, de la Nistru, prin târgul Siretiului, până la graniţa ardeleană [7].

---

[1] *Ibid.*, p. 131.

[2] „Und somit mich in der Sache demasquiret“; *ibid.*, p. 135.

[3] *Ibid.*, p. 136.

[4] „Die volkommene Besetzung des moldauischen Cordons.“

[5] *Ibid.*, p. 138.

[6] *Ibid.*

[7] *Ibid.*, p. 151.

Din partea Ruşilor, afacerea aceasta, pe care însuşi Kaunitz o considera ca „scabroasă“ („höckle“; *heikle*), nu provocăse nicio împotrivire. Rumienţov nu făgăduia nimic Marelui-Vizir, care vorbia de o intervenţie posibilă din partea mareşalului; de altfel, acesta nu primise niciun ordin de la Petersburg, şi ajutorul său austriac, Barko, explica tăcerea aceasta prin puţina importanţă a subiectului: „Curtea va trece peste ea, ca peste un lucru fără importanţă“ [1]. Părăsind Moldova, în Decembre, generalul rus mărturisia că a crezut că poate *„Curtea sa ar fi dorit ca a noastră să fi ocupat toată Moldova“* [2]. Cât despre Ghica-Vodă, erau hotărîţi a-l înştiinţa că el nu are cuvânt aici, de oare ce ei vor negocia direct cu Poarta [3]. Motivul vechiului drept pocuţian fu presintat şi la Petersburg, în Decembre [4].

Turcii nu ocupaseră Hotinul, în care Austriecii îşi instalaseră trupele. Şi, atunci când un Paşă, urmat de câteva sute de soldaţi turci, s'a presintat pentru a reclama fortăreaţa, s'au prefăcut că vreau să-i răspingă. „Sântem doar prieteni vechi“, li-a atras atenţia Paşa. „Fără îndoială,

---

[1] „Der Hof als eine kleine Sache wird übergehen wollen“; *ibid.*, p. 153.

[2] „Dass sein Hof hätte haben wollen dass der unsrige die ganze Moldau occupiren solte“; *ibid.*, p. 165.

[3] *Ibid*, p. 172.

[4] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, pp. 85-8.

prieteni cinstiţi *(rechtschaffene)*", a răspuns ofiţerul împărătesc. — „Dar nu a fost faptă prietenească, să vă înstăpâniţi pe această parte din Moldova."—*„Fiecare îşi iea partea lui*[1], şi aceasta nu poate strica vechea prietenie!"

Încă de pe la mijlocul lui Ianuar 1775, Poarta, informată prin Ghica de întinderea provinciei smulse principatului Moldovei, intervenise, cu toată energia, pe lângă Thugut. S'a întâmplat însă că Internunciul nu primise, în această privinţă, niciun ordin, şi i-ar fi trebuit două săptămâni pentru a căpăta un răspuns de la Viena; cel puţin, aceasta e ceia ce „spera" şi el[2]. Ambasadorul Franciei se oferia să intervină, şi Frederic al II-lea, din partea lui, părea încântat; se rostia chiar în felul următor: *„Austria are totdeauna poftă să se întindă cât mai mult şi să şterpelească tot câteceva de la vecinii ei" („Österreich hat immer Lust sich zu vergrössern und seinen Nochbarn etwas wegzuschnappen"*[3]).

În Februar 1775 încă, Austria trebuie să se hotărască a negocia cu Turcii, la Constantinopol, cu glas scăzut însă, fără să mai invoce convenţia de la 6 Iulie 1771[4]. În schimb, ei încercară să se

[1] „Ein jeder nihmt das Seinige"; Werenka, *l. c.*, p. 174.
[2] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 94.
[3] *Ibid.*, pp. 94-5.
[4] *Ibid.*, p. 96 şi urm.; Hurmuzaki, VII, p. 128 şi urm.

çoboare, până la Neamţ, Roman şi Botoşani, ceia ce însemna o bună jumătate din Moldova[1]. Dar, cum Europa întreagă era de partea Turcilor şi cum ulemalele, cu muftiul în frunte, începuseră a se răzvrăti, Împăratul însuşi interveni pentru a pune capăt lăcomiei nesăţioase alor săi; el întreba, la 27 Mart, dacă, în cas că acest „judeţ moldovenesc sau *Bucovina*" n'ar putea fi redus, *nu este vre-o parte care ar putea fi restituită*, pentru a sili astfel Poarta să cedeze restul[2]. Mieg binevoia, la 10 April, să admită restituirea câtorva sate[3].

În felul acesta se ajunse la convenţia de la 7 Maiu, care acorda ceia ce era necesar pentru a face legătura între Ardeal şi Galiţia, nu fără a menţiona vechile conflicte de frontieră care trebuiau să motiveze, faţă de Turci, o cesiune teritorială. Dar încă nu se precisa natura acestor „ţinuturi cuprinse de o parte între Nistru, hotarele Pocuţiei, Ungariei şi Ardealului", după îndicaţiile hărţii austriece, „adoptată" de Poartă.

---

[1] *Ibid.*, p. 122.

[2] „Welcher Teil des neu-occupirten Moldauer-Districts oder Buccowina genannt am Leichtesten und mit dem mindesten Nachteil hindangegeben werden könnte, und dadurch für den übrigen die freundschafftliche Einwilligund von der Pforte zu erhalten"; Werenka, *l. c.*, p. 176.

[3] *Ibid.*, pp. 176-7.

Şi menţionarea „usurpărilor succesive“ făcute de Români (!) în alte părţi de hotar deschidea o portiţă spre noi revendicaţii.

Dar „afacerea“ nu se terminase încă.

Un „comisar“ trebuia să fixeze hotarele noii provincii, şi Tahir-Aga, numit îndată după aceia, nu avea nici pretenţia, nici dorinţa de a trece drept incoruptibil. Kaunitz, căruia Panin îi caracterisa cu asprime „viclenia şi lipsa de sinceritate, ca şi dorinţa de a înşela buna credinţă a celor cu cari negocia“ [1], ştia perfect la ce se poate aştepta. Trebuia să profite de venalitatea acestui funcţionar pentru a mai „rotunji“ acest ţinut moldovenesc, care fusese presintat străinătăţii, şi la Berlin, ca o fâşie de „trei sau patru târguri şi unsprezece sate, restul fiind compus din păduri şi râpi“ [2].

După ratificarea acordată de Poartă, la 6 Iunie, supt ameninţarea celor 60.000 de soldaţi pe cari Austria pretindea că i-ar fi adunat în Ungaria, ei s'au şi pus pe lucru. Se ştia, după neînţelegerile care se iviseră între delegaţii Porţii şi ai Austriei, că aceştia vor hotărî în curând pe cei d'intâiu să fie mai împăciuitori. Toate silinţile lui Lucachi della Rocca, represintantul Domnului

[1] Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 117.
[2] *Ibid.*

Moldovei, nu izbutiră să recheme la datorie pe oliţerii turci. Generalul Barko era evident mai tare decât concurenţii săi. Au mers până acolo încât au cerut şi pădurea cea mare a Hotinului, iar, în schimb pentru această pretenţie, la care s'au învoit să renunţe, câştigul li-a fost mărit cu alte nouă sate. Convenţia de la 12 Maiu 1776 era mai prielnică „usurpatorilor" chiar decât actul care fusese încheiat cu un an mai înainte. Şi, în curând, ei vor răsplăti Poarta, trezind din nou vechile pofte asupra celor cinci judeţe ale Olteniei!

Austria izbândise, câştigând astfel un teritoriu de 10.000 de chilometri pătraţi şi 75.000 de locuitori. Însă valoarea morală a operei sale este înfierată în de ajuns prin următoarele cuvinte, rostite, la 4 Februar 1775, de însăşi Împărăteasa Maria-Teresa:

„Sântem cu totul nedrepţi în ceia ce priveşte afacerile moldovene... Mărturisesc că nu ştiu cum ne vom descurca, însă cu greu va fi într'un chip onorabil, şi aceasta mă întristează nespus de mult" [1].

---

[1] Arneth, *l. c.*, p. 489. V. scrisoarea din 25 Maiu către Kaunitz, în care-i aprobă purtarea, însă afacerea „kostet wenige Sorgen" şi, mai târziu, la 16 Iulie, complimente pentru negociaţiile pe care le-a dus „glorreich zu Ende".

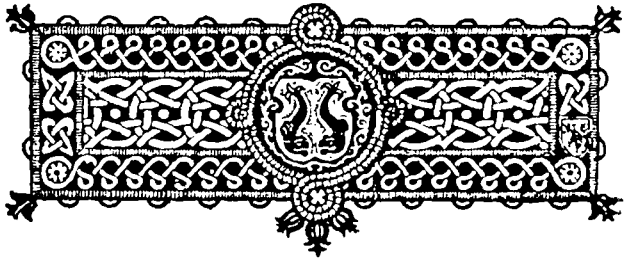

II.

Întâile vicisitudini ale Românilor în Bucovina austriacă.

Organisaţia religioasă a provinciei.

Am văzut în ce împrejurări de fraudă adeverită şi de mişelească înşelătorie Moldova de Miază-noapte, care a fost botezată, în folosul causei, cu numele, nou, de „Bucovina", fu cerută Turcilor, cari nu aveau dreptul de a dispune de dânsa, şi anexată Austriei, la sfârşitul unui război la care ea nu luase parte. Noua stăpânire nu a găsit în această provincie, care nu constituia o unitate politică şi nu avea nici tradiţii anumite, fiind doar un teritoriu delimitat pe nedrept după clipa acestei aventuri care a fost ocupaţia, nicio organisaţie, nicio forţă în stare a-i resista, a o sili la concesii şi a recunoaşte drepturi, decât numai Biserica [1].

---

[1] V. pentru întregul capitol frumoasa carte a d-lui I. Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, Bucureşti 1916.

De fapt, Biserica aceasta avea, în momentul unei astfel de „Erwerbung", doi şefi: Mitropolitul, represintat printr'un delegat stabilit la Suceava, — un „dicheu", *dikaios*, după moda grecească —, şi episcopul de Rădăuţi, sufragant al Mitropolitului, al cărui Scaun, înfiinţat încă din secolul al XV-lea, era unul dintre cele mai vechi ale Moldovei. Mitropolitul trebuia hotărît să-şi părăsească total drepturile sale, iar episcopul, încă de acum îndepărtat de la vechea lui reşedinţă, va fi aşezat la Cernăuţi, — mic târg de graniţă, locuit de o mână de Evrei şi de câţiva cărăuşi români, în mahalale —, care fusese preferat Sucevei, Câmpulungului şi Siretiului, fiindcă era localitatea, de o oarecare importanţă, cât mai depărtată de Moldova aceasta, pe care căutau a o face uitată.

La 24 April 1781, mitropolitul Gavriil Calimachi se hotărî să semneze o convenţie care-l despoia de orice autoritate faţă de provincia românească pierdută[1]. De fapt, el nu făcea decât să recunoască o situaţie existentă, de oare ce cârmuirea oprise acum „orice legătură şi dependenţă, oricare ar fi numele ei, a întregului cler indigen cu clerul străin, raporturile mănăstirilor din ţară, ale stareţilor lor şi ale tuturor comunităţilor, organisaţiilor şi şefilor religioşi cu numitul cler, ca şi orice

[1] Wickenhauser, *Radautz*, p. 45 şi urm.

atârnare anterioară a preoţilor şi călugărilor din provincie faţă de şefii lor de peste hotare“ [1]. Fără a se preocupa de pretenţiile posibile ale Patriarhului din Constantinopol, pe care, pur şi simplu, le-au ignorat, cum au făcut, cu un veac mai înainte, şi în ce priveşte Ardealul [2], s'a procedat la elaborarea, — de către generali şi funcţionari civili, fără a consulta o singură dată vre-un prelat român, — a noului regulament al acestei Biserici, anexată şi ea. Apoi, s'au făcut cunoscut principiile noii Constituţii şi bătrânului episcop, dându-i în acelaşi timp porunca de a-şi muta Scaunul.

Raportul guvernatorului Enzenberg constată blândeţa, devotamentul aceluia faţă de Împărat, respectul pentru ordine, ca şi faptul, favorabil, că nu mai are decât câţiva ani de trăit; el îi încredinţase de dragostea sa pentru legalitate şi pentru „adevărata creştinătate“, admiţând că aceşti călugări, — cari depindeau, de altfel, numai de Mitropolit, şi al căror spirit, în sensul reformei, de curând introdusă în Moldova de Rusul Paisie, putea să-i desplacă —, sânt sămânţă de răscoală, şi-i asigura că poporul nu s'ar tulbura prea mult dacă în sfârşit s'ar „regularisa“ situaţia

---

[1] *Ibid.*, p. 47.

[2] V. Iorga, *Istoria Românilor din Transilvania şi Ungaria*, II.

acestei tagme monahale, care-i este antipatică; în definitiv, orice i s'ar fi propus episcopului, patronagiul şi controlul laicilor străini, secularisarea administrativă totală a Bisericii sale, ar fi primit întreaga lui aprobare [1]. Cum, fără îndoială, nu era inaccesibil la consideraţii băneşti, el ar fi cerut confiscarea bunurilor Mitropolitului moldovean, a cărui autoritate nu mai putea fi admisă, cu atât mai mult, cu cât de atâta vreme el nu-şi mai visitase subordonaţii şi nu luase parte reală la administrarea religioasă a unui ţinut în care, am adăuga noi, întrarea i-ar fi fost, aproape cu siguranţă, interzisă.

Enzenberg presintase un întreg program spre aprobarea, sigură în împrejurările acestea, a prelatului: reducerea numărului călugărilor, desfiinţarea schiturilor, care ţineau de marile şi bogatele aşezăminte datorite cucerniciei vechilor Domni români şi a sfetnicilor lor, boierii; administrarea tuturor veniturilor de funcţionari aparţinând societăţii civile germane, care se instala în ţară, procurând mănăstirilor ceia ce era strict necesar pentru întreţinerea lor; dreptul pentru cârmuire de a scoate din funcţie pe stareţi sau egumeni, ai căror succesori vor fi, de acum încolo, aleşi „în presenţa personalului administrativ al provinciei, a tuturor călugărilor şi a

[1] Wickenhauser, *Radautz*, pp. 49-50.

doi egumeni vecini", Împăratul având privilegiul confirmării; bisericile vor avea un personal compus din, cel mult, un preot, un capelan şi doi servitori, fiecare parohie putând să cuprindă cel mult o sută de case, ceia ce înseamnă a reduce foarte vădit şi rolul clerului mireau. Şi era vorba acum şi de restrângerea scutirii acestui cler de dările ţării. În sfârşit, episcopul nu va putea porunci, nici hotărî nimic fără colaborarea, care trebuia să-i fie peste măsură de neplăcută, a unui Consiliu, a unui Consistoriu.

În tot acest zel pentru adevărata creştinătate era, bine înţeles, vorba de interesele fiscului, Austria secolului al XVIII-lea fiind în primul rând un imens aşezământ fiscal în folosul Casei arhiducale şi al acoliţilor ei, nobilii. În afară de aceasta, se mai urmăria, evident, şi un alt scop: acela de a rupe toate legăturile cu Moldova şi de a micşora, dacă nu de a distruge, orice element capabil de a atrage după sine orientări care puteau fi primejdioase. Iată de ce membrii clerului din Bucovina erau împiedecaţi de a se duce la Iaşi pentru procesele cu privire la pământurile pe care Mitropolia le mai avea încă dincolo de graniţa cea nouă. Consimţiau chiar să renunţe la posesiunile episcopatului de Rădăuţi în „ţară turcească", numai pentru a nu întreţinea legături cu acest teritoriu de a cărui

vecinătate, ca supuşi credincioşi, toţi trebuiau să uite. Orice export de monedă într'acolo trebuia interzis. Şi importul cărţilor bisericeşti, necesar deocamdată, era privit cu o mare bănuială [1].

Legăturile cu Moldova românească ar fi putut fi înlocuite prin altele, noi, cu Românii din Ardeal. Dacă acolo, în afară de Blaj, reşedinţa episcopului unit cu Biserica romană, încă nu se tipăriau cărţi de rugăciune [2], exista însă, de la 1760, o organisaţie naţională a Bisericii ortodoxe, cu un episcop sârbesc, cu secretarul, agenţii şi consiliile ei provinciale [3]. Este adevărat că această concesie a Curţii în favoarea celor ce ţineau de legea veche era departe de a-i fi mulţămit pe de-a'ntregul şi că răscoalele ţărăneşti, provocate, de fapt, de serioase motive politice şi sociale, erau la ordinea zilei. Cu toate acestea, ar fi fost de folos reunirea noii Biserici reformate de Împărat cu cea pe care Luminăţia Sa o acordase acum Românilor cari aparţineau Coroanei Sfântului Ştefan. Totuşi nu s'a făcut nimic; esenţialul nu era de a crea o Biserică bine rânduită, „într'adevăr creştină", ci de a isola această mică insulă românească între noile

[1] *L. c.*, pp. 51, 53.

[2] V. Iorga, *Istoria Românilor din Transilvania şi Ungaria*, II.

[3] Totuşi unele cărţi ardelene au fost importate în Bucovina; Nistor, *l. c*, p. 6.

achisiţii polone ale Casei de Austria pentru a înăbuşi pe încetul, într'o închisoare bine căptuşită cu „rescripte“ şi cu ordine, viaţa naţională a unui popor „înapoiat“.

În curând, episcopul trebui să-şi părăsească vechea reşedinţă de lângă biserică, frumoasa şi larga biserică datând din secolul al XV-lea şi care fusese restaurată în secolul al XVI-lea, din grija lui Alexandru Lăpuşneanu, Domnul Moldovei. La Cernăuţi, el fu găzduit la fratele său, un boier mic, iar catedrala lui era o simplă baracă; se mai vede şi azi, în mahalaua Clocucica, această biată înjghebare [1] pe care familia lui o ridicase de curând. El se supuse decretului din 21 Decembre 1781 care pretindea să stabilească această chestie de mare şi decisivă importanţă care era desfiinţarea unei eparhii şi înfiinţarea alteia, aceia a „Bucovinei“, fără nicio participare a Patriarhului, şef ierarhic al tuturor Bisericilor orientale. Procedară aici ca şi în Transilvania, în acelaşi spirit austriac tradiţional şi conform noilor tendinţe ale epocii reformatoare, în sens laic revoluţionar, a lui Iosif al II-lea. Episcopul, deci, era un simplu funcţionar bisericesc, nevoit să se supună ordinelor unui „Landesherr“, suveran al provinciei. El nu depindea decât de

[1] Nistor, *l. c.*, p. 5.

autoritatea supremă a acestui suveran, fiind, supt raportul ierarhic, un „episcop *exemptus* al Bucovinei", adecă şef al unei eparhii prin voinţa doar a împăratului, care îi interzicea orice legătură cu însuşi corpul Bisericii sale. Mănăstirile însă trebuiau să i se supună, şi nimeni altul nu avea dreptul de a supraveghia administrarea domeniilor bisericeşti în Bucovina. Abia în 1783 reclamaţiile Sârbilor, cari se bucurau de multă trecere în Monarhia austriacă, reclamaţii pe care le bănuim uşor, aduseră recunoaşterea autorităţii mitropolitului de Carlovăţ, dar numai supt raportul dogmelor, fără nicio putinţă de a se amesteca în afacerile administrative ale provinciei[1], episcopul bucovinean având dreptul de a lua parte la alegerea acestui Mitropolit.

De fapt, situaţia acestei noi Biserici faţă de Mitropolie era perfect asămănătoare cu aceia a Bisericii, de curând creată şi ea, a Românilor din Ardeal. În aceastălaltă ţară românească însă, episcopii ei înşii erau Sârbi; în Bucovina se mărgeniră a da prelatului român, care se încăpăţina să trăiască, un ajutor sârb, şi anume pe arhimandritul Ghedeon Nichitici, care fusese acum recomandat ca succesor al episcopului ardelean, Dionisie Novacovici. După instalarea lui Ghedeon în noua sa funcţie, un Român din

[1] *Ibid.*, p. 6; această măsură fu lărgită în 1786.

Feldioara, în Ardeal, un cunoscut ticălos, primi însărcinarea de a funcţiona drept consilier al episcopului, „dispensat". Dar, cum el dispăru definitiv după un nou scandal, se vorbia de înlocuirea lui prin cel care era să fie al treilea episcop de naţionalitate sârbă pentru Românii din Transilvania, Gherasim Adamovici, însă de data aceasta o energică protestare a bătrânului Dosoftei făcu să înceteze o tutelă umilitoare, de care credea că se poate dispensa[1].

În acelaşi timp se urmăria ideia de a micşora importanţa mănăstirilor. Am arătat în *Istoria Românilor din Transilvania şi Ungaria* motivele pentru care mănăstirile erau văzute cu ochi răi de Guvernul austriac; acesta le considera drept adevărate vizuini ale schismei greceşti militante, ca adăposturi totdeauna deschise agitatorilor veniţi de peste munţi, ca fortăreaţa neclintită în care mai resista vechea tradiţie. Enzenberg, atotputernicul guvernator, luă, îndată după anexare, măsuri pentru îndepărtarea celor mai suspecţi dintre egumeni; fură izgoniţi cei de la mănăstirile Voroneţ şi Sânt-Ilie, amândouă ctitorii ale lui Ştefan-cel-Mare, egumenul de la Solca, înălţată de Ştefan Tomşa, şi cel de la Humor, ctitorie mai veche, fură nevoiţi să se retragă în mănăstirile

[1] I. Nistor, *l. c.*, pp. 7-8.

lor şi să se pocăiască. Cu atâta asupririle nu se sfârşiră; aveau de gând să se lepede nu numai de aceşti principali acusaţi, ci şi de câţiva membri din clerul inferior. Numai stareţul de la Moldoviţa putu să între în graţiile stăpânului.

Totuşi, acesta nu era decât prologul pentru cârmuirea împărătească.

De data aceasta, episcopul, care nu era moşneagul barbar şi târîtor pe care şi-l închipuiau, se împotrivi cu toată dârzenia. Merseseră până acolo încât îi ceruseră să iea iniţiativa în ce priveşte secvestrul „bunurilor bisericii sfântului Gheorghe din Suceava", aparţinând mitropolitului Moldovei, şi Mitropolitul acesta răspunse ironic că nu cunoaşte o biserică cu acest nume, având proprietăţi în Bucovina şi că, în ce priveşte patrimoniul Mitropoliei, el declară că nu-l poate înstrăina [1]. Voiră apoi să despoaie sediul episcopal de curând creat în provincia anexată de pământurile pe care le stăpânia, ca prelungire a episcopiei de Rădăuţi; i se oferia în schimb un salariu de funcţionar care i-ar fi îngăduit să-şi vadă numai de îndatoririle lui religioase [2]. În indignarea şi în desnădăjduirea sa, el scrise guvernatorului, în aceşti termini de o mare şi simplă elocvenţă: „Rădăuţii este episcopia cea

[1] Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei*, p. 309.
[2] Wickenhauser, *Radautz*, p. 67.

mai veche din întreaga Moldovă şi, dacă acest popor nevinovat ar vedea că eu despoiu episcopatul de toate bunurile sale şi-i îndepărtez pământurile pe care le-a avut întotdeauna, astfel încât toate drepturile şi tot ajutorul ar fi să-i lipsească de acum înainte, aş putea fi luat drept cel mai mare monstru şi barbar şi viaţa mea însăşi ar fi totdeauna în primejdie. Toţi vecinii confesiunii mele şi poporul, atâţia din cler şi dintre laici, ar trebui să mă considere ca pe cel mai vinovat dintre călcătorii datinelor lor, şi câtă preţuire aş mai putea aştepta eu oare, de la enoriaşii miei?[1]". Familiile donatorilor ar putea avea unele pretenţii, şi ţăranii sânt prea obişnuiţi cu o „libertate deplină" pentru a admite asemenea măsuri de ordin administrativ[2]. Nu poate, spunea el cu lacrămile în ochi, să-şi lase vechea reşedinţă, de care „e legat de aproape treizeci de ani", petecul său de pământ şi cei câţiva ţărani cari trăiesc acolo. Îl calificară atunci drept un bătrân incapabil de a înţelege noul spirit al vremii, drept „un bun preot în stil moldovenesc"[3].

Dar toată oposiţia aceasta nu reuşi să scape mănăstirile de prăpădul care le ameninţa. O comisiune, din care făcea parte şi un boier libercugetător, Vasile Balş, isprăvise acum o anchetă,

[1] Fr. A. Wickenhauser, *Molda (Radautz)*, p. 73.
[2] *Ibid.*, pp. 73-4.
[3] *Ibid.*, pp. 78, 96-7.

ale cării resultate erau foarte defavorabile călugărilor. Nu voiau să li lase nimic, petru a nu-i distrage de la chemarea lor, decât „o grădină mică în care să se plimbe". Enzenberg ar fi voit să păstreze numai trei mănăstiri mari: Moldoviţa, Sucevita, — cu splendidele fresce de la sfârşitul secolului al XVI-lea, care au trezit admiraţia d-lui Strzygowski, — şi Putna, unde se odihnesc rămăşiţile lui Ştefan-cel-Mare [1], — şi el fixă cu precisie până şi numărul călugărilor pe cari consimţia să-i tolereze. Marea mănăstire Dragomirna, ctitoria mitropolitului artist Anastasie Crâmca, fu suprimată, „fiindcă se găseşte aproape de frontieră", în primul rând, şi apoi fiindcă şi călugării se bucură de o reputaţie proastă. Fură închise până şi schiturile şi singura mănăstire de maici care mai rămăsese, la Pătrăuţi [2].

Când, către sfârşitul anului 1783, secularisarea bunurilor care aparţineau mănăstirilor fu anunţată Consistoriului, o protestare energică răspunse la această încălcare nelegiuită şi nedreaptă. Sprijinul lui Nichitici, ajuns episcop al Transilvaniei, şi cel al Mitropolitului sârb, fu cerut cu stăruinţă; li se răspunse însă că Împăratul, preocupat numai de binele Bisericii, nu se gândeşte la o confis-

[1] *Ibid.*, p. 98.
[2] *Ibid.*, pp. 91-2, 110, 114-5.

care, ci doar la o secvestrare administrativă[1] Numai decât stareţii tuturor mănăstirilor mari, până şi cel al Moldoviţei, de care cârmuirea era atât de mulţămită, declarară că vor să părăsească ţara pentru a merge să regăsească în Moldova pe cei ce-i precedaseră în exil; dar numai doi dintre aceşti prelaţi, urmăriţi de Guvern şi pedepsiţi de Consistoriu, se expatriară, de fapt[2].

Acum se putea începe opera de regularisare a clerului, de care atât de mult se vorbise. Din Maiu 1785, începea administrarea civilă a fondului mănăstirilor; regularisarea chiar, fu decretată de Iosif al II-lea la 29 April 1786, impusă episcopului şi confirmată apoi la 29 April 1789. Mai fuseseră şi înainte protopopi în Moldova, dar mai degrabă ca locţiitori ai episcopilor decât ca şefi religioşi ai judeţelor[3]; acum se creară provincii administrate de protopopi, şase, ca în Ardeal, două vicariate (în afară de postul de vicar-general) pentru ţinuturi având un caracter deosebit, cum erau Câmpulungul Moldovenesc şi Câmpulungul Rusesc. Numărul parohiilor fu redus la jumătate, şi fusese vorba chiar să se păstreze

[1] „In die Verwaltung übernehmen"; *ibid.*, p. 102.

[2] *Ibid.*, p. 104 şi urm.

[3] Vicarii existau şi înainte, ca „protoierei" şi „vicari ai protopopiei"; Marian, *Inscripţii*, I, p. 69. Un „protopop" Izichia; *ibid.*, p. 23 (în Domnia lui Vasile Lupu; pp. 54, 65). Tot astfel era în 1631 un „protopop al Sfintei Mitropolii în oraşul Suceava".

numai nouăzeci de preoţi. Ca şi în Ardeal, laicii fură admişi în Consistoriul episcopului, constituind chiar jumătate din adunare. Împăratul era patronul Bisericii întregi, şi fiecare parohie îşi avea propriul ei patron; aceştia aveau dreptul de a numi pe membrii clerului, încredinţaţi protecţiei lor [1]. Numai cele trei mănăstiri alese de guvernator supravieţuiră peirii marii vieţii călugăreşti din Bucovina. În ceia ce priveşte veniturile pe care le aduceau pământurile dăruite odinioară de Domnii români ai ţării, acestor aşezăminte menite să li pomenească numele şi să asigure rugăciuni pentru sufletele lor, acestea fură menite pentru „biserică şi şcoală“, — indiferent ce biserică şi ce şcoală, întrebuinţând indiferent ce limbă, în slujbă şi în învăţământ —, „şi, cât despre prisos, pentru binele clerului, religiei şi umanităţii“, acea umanitate la care vechii donatori nu se gândiseră decât supt raportul propriei lor naţionalităţi, aceia chiar căreia noii stăpâni ai ţării îi gătiau acum peirea. În zădar Iosif al II-lea declarase, în 1781, că nu poate fi vorba decât de o întrebuinţare „în folosul coreligionarilor şi în provincia chiar în care au fost secularisate mănăstirile“ [2].

---

[1] V. Nistor, *l. c.*, pp. 11-2.

[2] C. Morariu, *Kultur-historische und ethnographische Skizzen über die Romänen der Bucovina*, p. 27.

Şcoala românească, de parohie şi de mănăstire, exista acum în Bucovina, — ca şi şcoala „diecilor“ ambulanţi[1], — şi ei i se datoreşte acea frumoasă caligrafie şi acea perfectă ortografie prin care se deosebesc toate inscripţiile, notiţele şi manuscriptele redactate pe vremea aceia în ţară. Era chiar, la mănăstirea Putna, de curând reformată de unul dintre cei mai demni de veneraţie între şefii Bisericii moldovene, mitropolitul Iacov I-iu, care-şi petrecuse chiar ultimii săi ani în această mare mănăstire, o adevărată şcoală superioară, condusă de un călugăr harnic, care se amesteca şi în politică şi care, cu câţiva ani mai înainte, făcuse o călătorie la Petersburg, Vartolomei Măzăreanul, caligraf încercat şi compilator de cronici; acolo se învăţa, atunci când civilisaţia fiscală a Imperialilor îşi făcu, prin forţa regulamentelor, intrarea pretenţioasă şi flămândă în ţară, slavona, ştiinţa teologiei, după operele celebrului erudit grec contemporan, Evghenie Bulgaris, mort ca arhiepiscop rus, istoria bisericească pe basa textului lui Eusebiu, şi chiar geografia, după o traducere a cărţii lui Buffier, făcută de egumenul de la Zagavia, în Moldova, episcopul de Hotin, Amfilohie; unul din profesori venia de la şcoala din Patmos, şcoală preţuită în Orient şi care se bucura de venituri

[1] S. Fl. Marian, *Inscripţii*, I, pp. 29, 31.

create de Domnii Moldovei încă de la începutul secolului al XVIII-lea.

Însă guvernatorul nu admitea aceste așezăminte, pline de amintirile unui trecut pe care orice credincios loaial și bun contribuabil trebuia să le răspingă. Și la Putna n'a mai rămas decât o biserică oarecare, slujită de câțiva călugări plătiți. Dacă o nouă școală pentru preoți, de fapt o simplă școală de catehism, având numai o clasă, mai târziu până la trei, se înființă în curând, fură evitate mănăstirile a căror existență fusese respectată; noua școală funcționa la Rădăuți, apoi la mănăstirea secularisată din Sântilie, în apropiata vecinătate a orașului Suceava. Directorul era un Sârb, fost preot într'un sat din Banat, un vicar al mănăstirii Covilo, importat aici și pentru a lua succesiunea episcopului: Daniil Vlahovici, care, de și numele său amintia o origine „valahă", n'avea nicio legătură cu Românii. Când i se dădură auxiliari, ca Petru Vlahovici, Gheorghe Popovici sau Ghenadie Platenchi (originar din Hotin), aceștia fură aleși din clerul ortodox de limbă românească sau slavonă, din Bucovina chiar, sau din Ungaria. Abia mai târziu se întâlnesc și institutori români, ca, de pildă, călugării Serafim și Melchisedec Lemeny, dintr'o familie de nobili din Transilvania, care părea a fi primit, încă de pe atunci chiar, unirea cu Biserica catolică. Fiecare oraș și fiecare sat

trebuia să-şi aibă şcoala, supt supravegherea unui protopop sau a unui preot simplu. Generalul Splényi nu reuşise să-şi facă primit planul de a înfiinţa chiar în capitala provinciei un „internat" pentru doisprezece copii nobili, supt supravegherea unor călugări, dar trebuind să-şi facă studiile în limba germană [1], iar gimnasiul pentru tinerii clerici, pe care Dosoftei avea de gând să-l facă la mănăstirea Horecea, nu ajunse niciodată să fie realisat [2]. S'au gândit apoi să trimeată candidaţii la mănăstirea Marelui Schit din Galiţia, la şcolile din Lemberg sau chiar la Carlovăţ, după cum tinerii din Transilvania erau trimeşi la şcolile catolice din Ungaria sau de la Viena [3].

Aveau de gând să înceapă acum şi în Bucovina o mare operă de propagandă în folosul Bisericii romane, de şi tendinţa aceasta era mult împiedecată de spiritul de indiferenţă confesională şi chiar religioasă al acestei epoci a lui Iosif al II-lea. Nunciul Garampi, care primise în biblioteca sa, bogată în cărţi de istorie, în manuscripte şi documente, pe tânărul Şincai, cerea să se înceapă neapărat această folositoare

[1] *General Splény's Beschreibung der Bukovina*, publicată de J. Polek, Cernăuţi 1893, p. 125.

[2] Morariu, *o. c.*, p. 43 şi urm.

[3] *Ibid.*, şi mai ales pp. 57-8.

operă de mântuire a sufletelor românești. Cutare abate din Viena răspândia falsa știre a morții lui Dosoftei pentru a cere, în loc, numirea unui episcop unit, și el mergea până acolo, încât propunea și candidați: pe Ungurul Andrei Zsetky din Muncaciu, în Maramurășul vecin, sau chiar pe Românul, de origine nobilă, Pavel Bereghy, canonic la Oradea Mare[1]. De fapt, clerul românesc se temea de încălcări din partea uniților, ale căror abusuri erau cunoscute în Bucovina din spusele Ardelenilor emigrați în urma persecuțiilor pe care le provocase Unirea, și episcopul fu silit să-și întrebuințeze toată retorica pentru a convinge „pe preoți și pe creștini", jurându-se chiar pe sufletul său, că la școala din Suceava nu poate fi vorba de o conspirație contra vechii legi[2].

Pentru a-și avea credincioși acum câștigați la noua confesie, Guvernul înlesni prin toate mijloacele invasia plebei agrare a Rutenilor din Galiția, cu atât mai mult, cu cât dese ori se gândise să ceară ca noua provincie să fie alipită Galiției. Numărul acestora crescu răpede, însă ei nu întârziau să se supună episcopiei ortodoxe din Cernăuți, care încă nu-și dădea sama de primejdia ce amenința în modul acesta supre-

---

[1] Nistor, *o. c.*, pp. 30–9; Morariu, *o. c.*, p. 50 și urm.

[2] Morariu, *o. c.*, p. 56 și urm.; se aducea și obiecția că Daniil poartă haine diferite de ale preoților moldoveni.

maţia şi existenţa chiar a elementului românesc din Bucovina.

În aceste împrejurări, deosebit de triste, Dosoftei, care visase să ajungă un „arhiepiscop“ (la 1783) şi care semna în acelaşi timp, în româneşte şi în nemţeşte, *„exemter episcop Bucovinei“* [1], sfârşi, odată cu viaţa, şi cu necazurile sale, la 2 Februar st. n. 1789, în momentul chiar în care un mare curent de reforme revoluţionare, venind din Occident, turbura lumea întreagă.

Dacă Biserica din Bucovina nu a fost alipită atunci, cu forţa, la provinciile Monarhiei câştigate la confesia romană, aceasta se datoreşte numai silinţilor Sârbilor, atot-puternici încă în Statele imperiale, în tot ceia ce priveşte ortodoxia, ai cării, — am zice —, deţinători privilegiaţi erau. Vlahovici nu uitase această succesiune care i se făgăduise şi pe care de mult o aştepta: acest simplu preot, născut într'un judeţ din Croaţia, purtă la rândul său crucea de aur care împodobise pieptul lui Dosoftei, şi titlul de baron fu acordat acestui fost învăţător şi preot, după cum titlurile de cavaler şi nobil erau distribuite acum din bielşug umililor descendenţi, fără ştiinţă de carte, ai vechilor mari boieri moldoveni, *mazilii*, cari îşi târau viaţa la ţară, fără a fi visat vre-odată

---

[1] Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuţi*, Viena 1912, p. 126.

titluri atât de strălucite. Acesta era un pas nou pentru desnaţionalisarea acestei provincii româneşti, căreia împărăteasa Maria-Teresa îi promisese solemn păstrarea tuturor privilegiilor şi respectarea tuturor datinilor.

Se mai lucrase şi pe altă cale pentru a se ajunge la acest resultat. La început, păstraseră ca limbă oficială, limba românească; Guvernul întreţinea pentru aceasta un secretar moldovean [1]; petiţiile, resoluţiile, actele de hotărnicie şi de procese erau redactate în singura limbă care putea fi înţeleasă de împricinaţi; ordinele şi somaţiile se făceau după vechea formulă şi ordonanţele se publicau în româneşte; se luaseră chiar măsuri pentru traducerea diferitelor coduri [2]. Însă, de la sfârşitul anului 1786, administraţia

[1] V. „der allhiesiege (la Suceava) walachische Herr Secretaire Michalacki", în 1779; Iorga, *Studii şi documente*, VII, pp. 227-8, no. 78. Un Român, căpitanul Vasile Ieremievici, fu însărcinat cu organisarea serviciului de pază la graniţă; *ibid.*, V, p. 413. Cf., în general, C. Morariu, *Părţi din istoria Românilor bucovineni*, Cernăuţi 1893, pp. 19 şi urm., 47 şi, mai ales, pentru regiunea ciobănească a Câmpulungului, Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc*, Bucureşti 1915.

[2] Morariu, *o. c.*, p. 10 şi urm.; memoriul nostru asupra „boierilor şi răzeşilor din Bucovina şi Basarabia", în „Analele Academiei Române", XXXV, p. 14 şi urm.

militară înceta şi *Bucovina devenia, pierzând o autonomie care-i fusese totuşi solemn asigurată, un simplu judeţ al Galiţiei.* Dar aceasta însemna, pe lângă robirea, fără zăbavă, — după datina socială polonă, — a muncii ţărăneşti, sporirea neîncetată [1] a imigraţiei rutene, emigrarea în Moldova a ţăranilor din ce în ce mai asupriţi, invasia Evreilor, cari distruseră în curând orice urmă a comerţului creştin şi a acelei vechi industrii tradiţionale care îngăduia meşteşugarilor români să-şi întocmească o mică avere, sforţări neîncetate pentru introducerea confesiunii catolice şi persecutarea sistematică a tot ceia ce amintia în administraţie, în şcoală şi până şi în viaţa socială epoca Domnilor moldoveni. Aceasta ţinu patru ani; la 1790 fu restabilit totuşi regimul de autonomie. Dar şcolile rămaseră supuse instanţei superioare de la Lemberg, care aduse în curând, pentru a servi alte interese naţionale, o răpede decădere a aşezămintelor şcolare din Bucovina. Obligativitatea şcolară fu desfiinţată, la 1793. Din tot ceia ce se crease în ultimii ani, nu mai rămase decât „o şcoală românească, şi, după 1821, româno-germană, la Cernăuţi chiar, nouă şcoli româno-germane de sat, două şcoli pur româneşti la Siretiu şi la Suceava“ [2].

---

[1] Cf. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 35 şi urm.

[2] Morariu, *o. c.*, p. 139.

În împrejurările acestea, Daniil Vlahovici[1] era chemat să hotărască viitorul Românilor din Bucovina. Bietul bătrân nu ştia nimic în afară de legăturile sale cu ierarhia sârbească din Ungaria. Hirotonit la Carlovăţ, împiedecat numai de boală de a asista la alegerea noului mitropolit Ştefan Stratimirovici, el se consulta la fiecare pas cu superiorul său, ale cărui sfaturi erau pentru el porunci[2]. Dacă s'a împotrivit încercărilor Polonilor din Lemberg de a atrage în şcolile lor de teologie pe tinerii români din Bucovina, cari trebuiau să ajungă mai târziu propagandişti în sensul unirii confesionale[3], el o făcea, nu pentru a salva interesele româneşti, ci pentru a-şi ajuta Biserica împotriva oricărui amestec catolic, pentru a o păstra întreagă organisaţiei eclesiastice a Sârbilor, conaţionalii săi. El ştia că mitropolitul rutean unit din Galiţia cerea stabilirea, la Cernăuţi, a unui episcop supus autorităţii sale, sperând să poată îndepărta, mai târziu, cu totul, pe şeful schismatic al provinciei, şi de aceia se agăţa, cu toate puterile, de sprijinul Bisericii sârbeşti.

---

[1] *Ibid.*

[2] Un nepot al prelatului arenda moşia de la Prelipce, în 1772; Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 424.

[3] In învăţământ, se întrebuinţa catehismul din Carlovăţ, tradus la 1804 şi publicat de Ştefan Atanasievici; cf. Morariu, *o. c.*, p. 26.

Ceia ce nu a împiedecat totuşi decisiile imperiale de la 1812 şi 1816, care suprimau, pur şi simplu, învăţământul în limba românească, supunând, după disolvarea Consiliului şcolar din Lemberg, învăţământul din Galiţia ca şi pe cel din Bucovina, Consistoriului arhiepiscopal catolic şi decretând, cu puţin timp mai înainte, că toate şcolile vor avea un caracter confesional catolic. Trebuia să-ţi lepezi legea pentru a ajunge institutor, şi străinii, Ruteni, Poloni, Germani, erau întotdeauna preferaţi. Naţionaliştii poloni, cari dictau la Lemberg, introduseră chiar, ca limbă de predare, propria lor limbă.

În zădar se hotărîse, la 1814, întemeierea unei noi serii de şcoli primare. Dacă, la 1808, se înfiinţă la Cernăuţi un gimnasiu, el fu destinat numai copiilor de funcţionari, şi învăţământul se făcu în limba germană [1]. În ceia ce priveşte şcoala de teologie, aceasta vegeta într'o cameră din modesta locuinţă a episcopului, mai tărziu într'o casă închiriată, şi supravegherea directă a acestui prelat, care revenia astfel la primele sale îndeletniciri, nu adăugă nimic la ştiinţa, nici la zelul ajutătorilor săi.

O nouă generaţie a trebuit să deie dascălii de filosofie şi de fisică doriţi de atâta vreme, şi Ardeleanul Anton Marki ajunse directorul studiilor

[1] **Moraria**, *l. c.*, pp. 139-40.

de pedagogie la şcoala episcopală, având chiar ca succesor pe un Ungur, Aloisiu de Beöthy [1].

În 1818, după ordinul formal, de altfel, al autorităţilor şcolare din Lemberg, care cereau prepararea candidaţilor prin studii gimnasiale şi transformarea şcolii într'un Seminariu teologic, Daniil fu nevoit să ia hotărîrea de a suspenda cursurile.

Posturile de preoţi erau toate ocupate, iar tinerii clerici bucovineni se obişnuiseră să frecventeze şcolile din Lemberg şi chiar pe cele din Viena, cu toată dojana Mitropolitului sârb [2]. Aceşti elevi însă, un Cazievici, un Ioan Grigorovici, un Tarnovieţchi, un Eugen sau Eftimie Hacman, n'au contribuit cu nimic la progresul naţiei lor, care trebuia să se mulţămească doar cu calendarele bietului cântăreţ Ţintilă.

Desfacerea Bucovinei de Galiţia avuse loc, la 1790, în legătură cu noul războiu dintre Casa de Austria şi Turci, început, în înţelegere cu Ruşii, foşti şi viitori rivali, la 1789. Armatele imperiale luaseră în stăpânire o mare parte din Moldova, ocupând oproape fără nicio resistenţă Botoşanii, Romanul şi Hotinul, — lăsat, cu toată raiaua turcească, în grija spirituală a episco-

[1] *Ibid.*, p. 73.
[2] *Ibid*, pp. 73-8; Nistor, *o. c.*, p. 47.

pului Daniil. Şi, îndată după o victorie mai de grabă rusească, principele de Coburg îşi putu lua reşedinţa la Bucureşti, unde el şi succesorul său, care nu era altul decât fostul guvernator al Bucovinei, Enzenberg, care-şi formase un fel de specialitate de a administra pe Români şi de a organisa ţinuturile lor, au comandat până la pacea din Sistov, pace de restituire generală, la 1791. De aceia diploma imperială din 19 Septembre 1790 declara că „Bucovina va fi considerată şi tratată în veci, supt acest nume, ca o provincie autonomă, cu formă de guvernământ deosebită“ [1]. Mai târziu, războaiele Revoluţiei, nenorocirile Monarhiei austriece împiedecară retragerea acestei măsuri, care tindea să atragă pe Românii, abia cuceriţi, din Moldova şi din Muntenia, către spectacolul acestei Bucovine liber româneşti. Dar, îndată după ce regimul napoleonian fu definitiv zdrobit şi după ce tratatele din Viena fixară noi frontiere de „restaurare“ Statelor europene, reunirea Bucovinei la Galiţia fu decretată, din nou, la 1817. Episcopul Vlahovici asistă neputincios, — de oare ce era complect lipsit de inteligenţă, de conştiinţă, de moralitate şi de prestigiu —, la consecinţile necesare ale acestei decisii.

[1] „Dass die Bucovina unter diesem Namen stets als eine für sich bestehende Provinz mit besonderen Landständen angesehen und behandelt werden solle.“

Când, la 20 August 1822, el încetă din viață, după o administrație care vegetase treizeci și trei de ani, succesorul lui fu numit abia după mai multe luni de așteptare, la 17 Iulie al anului următor. Isaia Bălășescu, arhimandrit și vicariu, era un Român de viță veche și el își făcuse studiile supt direcția lui Vartolomei Măzăreanul, la școala mănăstirii Putna, urmând linia tradițiilor „moldovenești" ale trecutului. Nu era însă decât un bun ortodox și mai ales un supus, plecat și „loaial", față de „Landesfürst", de Împărat.

El a avut fericirea de a putea deschide școala de teologie de la Cernăuți, în anul 1827. Dar, în această școală pentru clerul românesc, *nu exista o singură materie care să fie predată în limba poporului.* În loc să lucreze la bune cărți de studiu, preferau să țină lecții de istorie bisericească, în latinește, de exegesă, de drept canonic, de archeologie biblică, de limbă ebraică, etc., pedagogia singură fiind predată în limba germană [1]. Recomandând studiul, absolut trebuincios, al musicei vocale și al economiei rurale, episcopul nu precisa dacă aceste lecții vor fi făcute în românește. Limba aceasta se întrebuința probabil ca prepararea prealabilă din Seminariul-internat, care, de la început, fu adăugat la școală.

[1] *Ibid.*, p. 81 și urm.

Pe vremea aceasta, numărul tinerilor Români cari frecventau gimnasiul german trecuse peste o sută şi, timp de mai mulţi ani, episcopul († 14 Septembre 1834) interveni cu energie, dar fără niciun resultat, pentru reînfiinţarea şcolii primare româneşti.

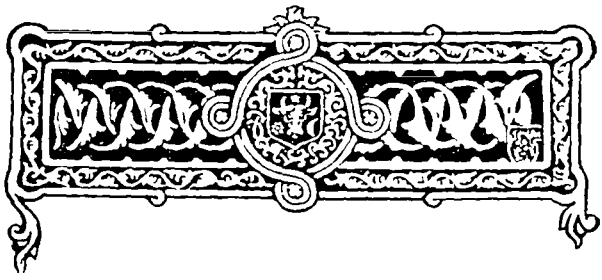

III.

Deşteptarea naţională a Românilor din Bucovina.

Supt raportul naţional, cu toată originea şi educaţia sa, nu se aşteptase nimic de la episcopul Isaia, iar succesorul lui (din 8 Maiu 1835), profesorul Hacman, fost student la Viena, după ce făcuse studii în nemţeşte, în provincia lui natală, va fi chiar cu totul nepăsător la ceia ce priveşte interesul şi viitorul rasei sale. Ortodox încă mai puţin înfocat decât acest predecesor al său, Eugeniu, care avuse marea onoare de a da câteva noţiuni de limba română celui care era să fie mai târziu mpăratul Ferdinand, nu era decât un simplu funcţionar austriac, preocupat, ca şi colegii săi laici şi militari, de salariul şi de titlurile sale. Cum a fost de la începutul administraţiei sale, aşa a rămas până la bătrâneţă, fără a avea cât de puţin remuşcarea de a fi pierdut, în 1848, singura ocasie care putea reînălţa poporul său şi a-l pune din nou

în stăpânirea unei moşteniri cotropite şi dominate de străin.

Şi nu trebuie să-i găsim o vină din faptul că nu samănă cu niciunul din acei mari episcopi ai Românilor din Transilvania cari erau expresia chiar a naţiei lor gata de luptă şi de toate sacrificiile, pentru a afirma şi menţinea drepturile sale. Nu putea sămăna cu un Ioan Inochentie Micu-Clain, victimă a admirabilului său devotament pentru causa românească, sau cu atât de marele său contemporan, Mitropolitul ortodox, Şaguna. De o parte, era —, pentru o massă puternică de populaţie —, o conştiinţă naţională care se formase pe încetul, supt ameninţări şi persecuţii, în mijlocul primejdiilor şi a loviturilor, hotărîtă să înfrunte orice încercare dureroasă care o putea aştepta în viitor; era un cler, cu îndepărtate origini rurale, care ajunsese a personifica îndărătnica muncă, de neînvins, a ţăranului; era o civilisaţie proprie, care câştigase o formidabilă forţă şi zdrobise toate piedecile ce i se puseseră în zădar, în cale. În timp ce, de cealaltă parte, o organisaţie de Stat, de o perfecţie greu de imitat, se abătuse, cu toate mijloacele sale, atât de diferite, dar tot atât de eficace, asupra unui mic grup naţional de cel mult o sută de mii de oameni, acum atacat, în târguri, de străini şi în curând părăsit de boieri, şefii lui politici, cari se grupaseră la Iaşi în jurul Domnului lor;

forme, noi, lipsite de orice sens local şi naţional, înlocuiseră vechile datini care păstrau rămăşiţa legală a unei vieţi istorice milenare, şi aceste forme, capabile de a distruge orice amintiri şi aspiraţii, creau, acum, la 1830, în momentul în care năvala ruteană era mai puternică, oameni cari, în afară de urma lăsată pentru totdeauna de tiparul educaţiei lor străine, nu însemnau nimic. Hacman, — pentru Guvern: Hackmann –, cu tot ceia ce a făcut şi, mai ales, cu ce a împiedecat, nu este o excepţie condamnabilă; e doar tipul deplorabil al acestei generaţii care, smulsă de şcoala confesională catolică din mediul ţărănesc, de ignoranţă şi de miserie, era condusă, prin gimnasiu, fabrică de funcţionari oarecare, la splendorile atrăgătoare ale Vienei, care o forma definitiv.

Categoria preoţilor şi a călugărilor ocupaţi, ca în Ardeal, să răspândească, prin modestele lor cărţi de şcoală sau prin lucrări de propagandă, cunoştinţe folositoare şi sentimentul unui drept naţional, printre conaţionalii lor, lipsia cu desăvârşire. Dacă Atanasievici dădu o traducere a catechismului sârbesc [1], dacă Porfir Dimitrovici tipări la 1826 o carte de rugăciuni – cea d'intâiu! –, şi un calendar, la 1841, dacă Marki, un Român

[1] Un al doilea catechism, al lui Ştefan Tarnovitchi, n'a apărut decât la 1849.

de dincolo, şi, mai târziu, Teoctist Blajevici publicară (acesta din urmă abia la 1844) gramatici româneşti, aceasta se datoreşte faptului că asemenea cărţi li erau cerute de nevoi practice care n'aveau nimic a face cu o conştiinţă şi cu un ideal. Un Român din Bucovina, născut la Carapciu, Teodor, rudă cu acel Alexandru, — fiul lui Vasile şi nepotul lui Ionaşcu Racoce —, care mai păstra încă moşia strămoşească [1], ajunse a fi traducător din limba română, pe lângă Guvernul galiţian: la 1817, el răspândia un apel pentru publicarea unui ziar în limba lui maternă, dar „Crestomaticul românesc" n'a apărut decât la 1820, şi el nu era, de sigur, destinat numai compatrioţilor din Bucovina [2]. În această hotărîre a lui trebuie să vedem mai ales influenţa unui alt Român, originar din Ardeal, Ioan Budai Deleanu, care funcţiona pe vremea aceia la Tribunalul din Lemberg şi căruia i se datoresc, în afară de traducerea codului penal, apărut la Cernăuţi în 1807, şi a unui dicţionar româno-german care trebuia să apară la 1818, câteva note critice excelente despre situaţia Bucovinei în primii ani ai secolului al XIX-lea [3]. Cei care-şi simţiau vo-

[1] Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 426; actul e iscălit de Teodor Racoce.

[2] Pumnul, *Leptarariu*, IV[1], pp. 101–4.

[3] D. Nistor le adaugă la sfârşitul lucrării sale despre Români şi Ruteni în Bucovina; v. şi *Revista istorică*, I, p. 21.

cația de învățător, printre Românii din Bucovina, treceau în Moldova: ca, de pildă, Alboteanu, profesor la Seminariul înființat la Iași de marele Mitropolit Veniamin Costachi, sau prelatul Vladimir Suhopan, fost profesor la școala de teologie [1], atunci când Melchisedec Lemeny, directorul noii școli superioare de clerici înființate în capitala Bucovinei, avea, încă de la 1821, elevi moldoveni [2]. Unul dintre acești exilați, Meletie, zis și Brandiburul (din Brandeburg), ajunse episcop de Roman, apoi Mitropolit al Moldovei. Un refugiat la Iași a fost și poetul Daniil Scavinschi.

Nu putem tăgădui totuși că lunga administrație a lui Hacman aduse Românilor din Bucovina, ceva mai mult decât noua orânduire a eparhiei [3]. Episcopul trebui să-și deie sama că avea, în sfârșit, de ales între renunțarea completă la caracterul românesc al acestei eparhii, adecă ruperea legăturilor cu credincioșii, și între măsurile care trebuiau să pregătească pe acești tineri clerici, abia ieșiți din școlile străine, a-și face slujba în românește. El ceru înființarea a vre-o treizeci de școli superioare de sat, cu trei și

[1] V. C. Morariu, *o. c.*, *passim*.

[2] Erbiceanu, *Mitropolia Moldaviei*, pp. 122, 415-6 473-4.

[3] V. pentru aceasta Nistor, *o. c.*, p. 52 și urm.

patru clase, şi a unui număr, mai mare, de şcoli parohiale cu o singură clasă, în care limba de predare era să fie limba românească. În sfârşit, la 1844, consimţiră a-i satisface cererea, însă cu restricţii foarte importante; oriunde era şi un preot catolic, şcoala, unică, îşi păstra caracterul străin; în şcolile principale *(Hauptschulen)*, învăţământul trebuia să fie predat în limba germană. Li-a trebuit însă, nu mai puţin de *patru* ani pentru ca în Consistoriu să se obţină supravegherea primei şcoli care i-a fost încredinţată [1]. Fusese vorba să se înfiinţeze la Suceava o „şcoală superioară naţională", cu un curs special pentru candidaţii de institutori; a fost imposibil de a o smulge de la reaua voinţă, ingenioasă în amânări, a stăpânilor străini ai ţării [2].

La 1846, inspectorul numit de Consistoriul din Lemberg îndrăznia să vorbească de cele *„trei* limbi ale ţării *(Landesprachen)*: limba germană, limba moldovenească şi cea... polonă" [3]! Şi, cu puţin timp mai înainte, se făcea a crede că lecţiile de teologie pastorală de la seminariu se predau în limba polonă, pentru a cere ca această limbă să fie studiată mai fundamental [4]. Hacman răspinse pretenţia aceasta, dar semnă nepăsător

[1] Morariu, *o. c.*, pp. 141-3.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 144.
[4] *Ibid.*, p. 99.

actul din 2 (14) Maiu 1843, prin care declara formal că „limba moldovenească şi cea slavă", — deci cea ruteană, — „sânt amândouă limbile poporului şi Bisericii, în Bucovina" [1]. La 1844, Guvernul acorda Rutenilor bisericile ortodoxe de peste Prut.

Însă anul 1848, anul marilor turburări revoluţionare, se apropia, şi el trebuia să aibă urmări importante şi pentru această provincie. Episcopul represinta, bine înţeles, punctul de vedere al clasei şi al generaţiei sale. El avu de înfruntat totuşi, înainte de a învinge, un atac al *noului spirit naţional*, ale cărui origini le vom cerceta acum.

Reţaţiile dintre boierii din Moldova şi foştii represintanţi ai clasei lor, rămaşi în Bucovina, n'au fost niciodată întrerupte şi, de altfel, cu toate sforţările Guvernului, anumite moşii din Bucovina, arendate la Evrei, la Armenii din Galiţia, aparţineau boierilor moldoveni, ca, de pildă, familiei lui Ianachi Cantacuzino, lui Costachi Ghica, lui Dimitrie Sturza, lui Constantin Paladi (având pământuri şi în Câmpulungul Rusesc) şi lui Lupu Costachi [2]. Dacă unul dintre Hurmuzachi,

[1] *Ibid.*: „Erlernung der moldauischen und slavischen Sprache, welche beide in der Bucowina die Sprache des Volkes und der Kirche sind".

[2] Iorga, *Studii şi documente*, VII, pp. 227-8, n-le 78 şi 80; p. 249, no. 181.

familie de origine românească, cu tot numele ei grecesc [1], rămase în Moldova, un altul, Matei, nu a vrut să părăsească Bucovina [2]. Vasile Balş, boier foarte învăţat, represintă dese ori, în această provincie, interesele rudelor sale din Iaşi [3]. Ei întreţineau cele mai bune legături cu Enzenberg, căruia, de altfel, Domnul Moldovei i se adresa, la 1786, ca „unui bun prieten şi vecin, dispus a-l îndatora" [4]. Li se trimeteau preceptori germani, cunoscând dreptul, „catehismul, sintaxa, retorica, poesia, algebra, aritmetica, matematicile, logica, etc. [5]". „Supuşii mixti" erau destul de numeroşi chiar la 1795, când boierii aceştia, cu Mitropolitul în cap, se plângeau că se văd trataţi, în ceia ce priveşte proprietatea lor, „ca şi cei mai simpli dintre ţărani şi oamenii de jos" [6].

Păharnicul Matei Hurmuzachi, care se scobora prin femei din Ştefan Luca, unul din sfetnicii lui Dimitrie Cantemir, era proprietarul moşiei

---

[1] Genealogia în Zotta, *Archiva genealogică*, I, Iaşi, p. 131 şi urm.

[2] Iorga, *Studii şi documente*, VII, p 228, no. 81.

[3] V. şi *ibid*, p. 232, no. 99

[4] *Ibid*, p. 239, no. 117

[5] *Ibid*, pp. 251-2, no. 159.

[6] Iorga, *Documentele Callimachi*, I, pp. 48-9, no VIII. V. şi pp. 55-6 şi p. 56, notă; p 64. *În 1794, sperau să poată recâştiga Bucovina pentru Moldova;* p. 95, no. XLVII. Proiectul unei cedări faţă de Rusia, la 1814, contra unor compensaţii în Polonia; *ibid.*, p. 209, no. CLVII.

de la Cernauca şi a celor de la Vasilcău şi Vaslăuţi; era considerat ca un „bun orator" şi un personagiu cu vază. Părăsise Bucovina din causa ciumei care bântuia, dar se întoarse în curând să locuiască din nou acolo, la conacul său [1]. Matei şi soţia lui, Victoria, îşi măritară una din cele două fete, pe Anastasia, cu boierul Ioan Cantacuzino [2]. Neavând alţi copii, Cernauca fu moştenită de fratele lui, Constantin, boier moldovean, ridicat la rangul de cavaler în 1787, şi care, la rândul lui, o trecu fiului său Eudoxie sau Doxachi, născut la Horodişte, pe pământ moldovenesc, în anul 1782. Acesta se stabili în Bucovina abia la 1804, şi nu numai că păstra averea care-i rămăsese în patrie, dar îl vedem râvnind şi un titlu de boierie, obţinând la 1819 pe cel de Căminar [3]. Un an mai târziu, un oarecare I. Apostol Petrino, Moldovean, dar de origine greacă, şi cu sentimente greceşti, cerea să fie admis ca nobil în Bucovina [4]. Familia lui va încheia mai târziu legături de rudenie cu familia Hurmuzachi, dăruind Moldovei austriace pe primul ei poet român. Trebuie să pomenim şi de marile interese pe care le avea în Bucovina, încă de la

---

[1] Iorga, *Studii şi documente*, V, pp. 421, 423.

[2] Zotta, *l. c.*, p. 151.

[3] *Ibid.*, tabla. Cf. Zbiera, în *Enciclopedia Română*, II, p. 736.

[4] Iorga, *Studii şi documente*, V, p. 427.

1800, bogatul negustor moldovean Teodor Mustață, ai cărui urmași s'au înscris printre nobilii cu diplomă imperială. Familia Hurmuzachi, unită prin căsătorie cu Sturdzeștii din Moldova, se înrudise și cu familia Vasilco din Bucovina, din care unul, baronul Nicolae, ajunse, invocând o descendență rusească imaginară, unul din șefii Rutenilor austrofili, cei mai înverșunați dușmani etnici ai Românilor din Bucovina.

De aceia, când, la 1821, în urma turburărilor revoluționare provocate de Eteria grecească a lui Alexandru Ipsilanti, o mare parte dintre prelații și boierii români, cu mitropolitul Veniamin în frunte, se refugiară în Bucovina, ca represintanți ai unei naționalități deosebite, care răspingea alianța ce i se propusese cu apărătorii causei elenice, ei s'au găsit ca la ei acasă la Cernauca și în tot mediul acesta, rămas moldovenesc, al câtorva mari familii care trăiau supt sceptrul Habsburgilor. Și, la rândul ei, conștiința românească a acestora fu vădit întărită prin contactul prelungit –, el a durat șapte ani, – cu acești șefi ai nației lor cari aduceau un nou crez de reforme, de libertate, de Constituție. „Noi trăim", scriau acești exilați, „răspândiți pe toată întinderea Bucovinei, în târguri, în sate, la picioarele munților"[1]. Cei mai mulți se stabiliseră totuși

[1] Erbiceanu, *Mitropolia Moldaviei*, p. 128.

la Suceava şi la Cernăuţi. Unul dintre ei, Iordachi Bucşănescu, trimetea Mitropolitului, la 1822, Psaltirea versificată a arhiepiscopului Dosoftei, cronica „originii Moldovenilor" şi un acaftist, aparţinând lui Hurmuzachi [1].

Marele curent literar care s'a produs în cele două Principate după pacea de la Adrianopol (1829) avu o nouă şi puternică influenţă asupra boierilor români din provincia austriacă. La Iaşi apărea acum un ziar, *Albina*, şi acesta putu pătrunde în Bucovina cu atât mai uşor, cu cât redactorul ei, Gheorghe Asachi, era un moderat, un „guvernamental" şi, pe lângă aceasta, familia lui era de origine din Galiţia, păstrând încă relaţii cu Statele Împăratului. Această publicaţie periodică arăta un statornic interes pentru lucrurile româneşti din Bucovina.

Doxachi Hurmuzachi avu cinci fii: Constantin, Eudoxiu (născut la 29 Septembre st. v. 1812), Gheorghe, Alexandru şi Nicolae, cari, toţi, urmară cursurile gimnasiului din Cernăuţi şi apoi pe acelea ale Universităţii din Viena. Ei se întoarseră în ţară, între anii 1834 şi 1845, ca doctori în drept, capabili de a ocupa funcţii administrative, fără însă ca această educaţie să li fi schimbat felul de a vedea, care pleca de la patriarhalismul

[1] *Ibid.*, p. 201.

moldovean al bătrânului lor părinte. Ei credeau în posibilitatea unei vieți românești libere, autonome, supt sceptrul Împăratului, dar în același timp înțelegeau să nu părăsească nimic din drepturile istorice și din aspirațiile legitime ale nației lor, reclamând pentru ea singură acest pământ al Bucovinei care li se părea prielnic pentru a iniția și conduce o renaștere politică a neamului.

Îndată după erupția, la Viena, a crisei revoluționare, o revoltă amenința să izbucnească la Iași. Mihail-Vodă Sturdza, om precaut și de o energie fără scrupule, arestă sau expulsă pe șefii mișcării, cari represintau, de fapt, tot tineretul cult al țării, printre cari și poetul Vasile Alecsandri, viitorul Domn român Alexandru Cuza și instigatorul agitației, Mihail Kogălniceanu, istoric și orator acum celebru. Fugarii merseră pe urmele predecesorilor lor de la 1822, pentru a ajunge la adăpostul prietenesc de la Cernauca. Acolo îl găsiră mai târziu pe Ardeleanul Gheorghe Barițiu. Însă, de la început, Kogălniceanu știu să facă din Cernauca centrul aspirațiilor românești pentru crearea unui singur Stat național cuprinzând toate provinciile locuite de neam. Doxachi luă inițiativa unei adunări de preoți români la Cernăuți; după îndemnul acestui personagiu venerat, ei cerură ceia ce niciodată nu-și închipuiseră în cercul aspirațiilor lor: întoarcerea la

statu-quo garantat în momentul anexiunii, alegerea episcopului numai de către enoriaşii lui, împreună cu laicii, bine înţeles, administrarea avutului Bisericii de către singură autoritatea bisericească. Ei doriau totuşi ceva mai mult: să modifice însuşi caracterul acestei autorităţi. Bătrânul Hurmuzachi traduse din greceşte o lucrare asupra „datoriilor arhiereilor şi a şefilor bisericeşti". Şi, înoind legăturile cu Mitropolia Moldovei, — i se vorbia acestui Mitropolit, într'o scrisoare în care se recunoaşte uşor stilul lui Kogălniceanu, de aspiraţiile a „trei milioane de Români de supt coroana Austriei" şi de datoria lui faţă de persecutaţii revoluţiei în Moldova[1], — ei îşi exprimau idealul de a putea supune pe toţi aceşti credincioşi, de aceiaşi rasă şi de aceiaşi limbă, unui singur arhiepiscop român. Episcopul Hacman fu nevoit să aprobe acest program, îndepărtându-şi consilierul, un Polon, şi lăgăduind că va urma sfatul Consistoriului, căruia i s'ar fi adăugat „asesori onorari", de a ierta pe cei cari-l nemulţămiseră[2]. În Iulie, el conduse la Viena o deputaţie care presintă Împăratului programul naţional. Programul acesta cuprindea: dorinţa de a restabili „statu quo" fixat prin diploma de la 1790, cu o adunare anuală conţi-

[1] Nistor, *l. c.*, pp 212-4.
[2] *Ibid.*, p. 65 şi urm.

nând represintanţi din toate stările, „cler, moşieri, „inteligenţi", burghesi şi ţărani", introducerea, în învăţământul întreg, a limbii române, care, de acum înainte, va putea fi întrebuinţată şi în rapoartele administrative şi, în sfârşit, a unei autonomii complecte supt raportul administrativ, politic şi judecătoresc.

Guvernul, de asemenea, constrâns de zbuciumul revoluţionar, fu nevoit să se hotărască a recunoaşte această naţie românească, în locul foştilor „supuşi moldoveni", să îngăduie introducerea limbii sale în şcoala de teologie (18 Septembre), ca şi în noul institut pedagogic. Se anulau, pe lângă aceasta [1], şi drepturile Consistoriului din Lemberg, în profitul celui din Cernăuţi. Şcoli de fete erau prevăzute în patru centre urbane. La 20 Decembre 1848, se înfiinţă o catedră de limba română la „şcoala filosofică" din Cernăuţi.

Şi, în sfârşit, după a doua intervenţie a deputaţilor români, în Ianuar 1849, noua Constituţie austriacă, împiedecând Unirea Românilor într'o singură formă administrativă, crea, la 4 Mart următor, un ducat autonom al Bucovinei [2].

---

[1] Hotărirea definitivă a fost luată abia mai târziu.

[2] Vezi discuţiile care au decurs de aici în comisia aleasă de Consiliul Imperial, în Springer, *Protokolle des Verfassung-Ausschusses im Oesterreichischen Reichstage, 1848-1849*, Leipzig 1885, p. 348 şi urm., în româneşte.

În foaia „Bucovina", a fraţilor Hurmuzachi, Gheorghe (n. 7 Septembre 1817) şi Alecu (n. 16 August 1823), amândoi încă studenţi, se ducea o campanie energică pentru a asigura întâietatea Românilor în acest ducat. „Bucovina" se intitula „gazetă românească, pentru politică, religie şi literatură" şi îşi presinta articolele şi în limba germană. „Defensorul intereselor naţionale, intelectuale şi materiale a' Bucovinei, represintantul dorinţilor şi nevoinţilor ei, organul bucuriilor şi suferinţilor ei", acest ziar afirma hotărît că în această provincie autonomă a Austriei regenerate, „liberă, puternică, falnică", „naţionalitatea română trebuie să predomine". „Unită cu Moldova prin firestile legături a' unei aceiaşi naţionalităţi, a istoriei, a' religiei, a' năravurilor şi a' multor altor relaţii de trebi şi de familii", această Bucovină

în Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 175 şi urm. Recunoşteau că *imensa majoritate a locuitorilor sânt Români* (părerea lui Smolka), *„100.000 de Ruteni la 340.000 de locuitori"* (după Rieger). În 1842, Ioan Rus, autorul unei geografii româneşti apărute la Blaj, scria (II, p. 47): *„în Bucovina mai toţi locuitorii sânt Români"*. Şi Stefanelli arată într'un articol publicat de *Convorbiri literare*, XIV (pp. 476-7) că, la 1869, erau, în afară de o sută de mii de Germani şi de Evrei, de douăzeci de mii aparţinând altor naţii, *„207.000 de Români şi 186.000 de Ruteni"*. O statistică de la 1871 arată 208.475 Români şi 178.734 Ruteni; cea de la 1875 221.726 Români şi 202.700 Ruteni.

poate servi pentru a alipi la Austria şi Germania pe „surorile" ei, cele două Principate dunărene, care îi poartă acum o simpatie de care redactorii le pot asigura. Nu uită nici sfaturile frăţeşti cu cari sânt datori faţă de Românii din Ardeal şi din Ungaria, prin faptul că şi ei aparţin aceleiaşi naţionalităţi [1]. Şi e de remarcat că majoritatea membrilor din Consiliul imperial cari votaseră pentru o despărţire a Bucovinei o făcuseră numai pentru a atrage către Austria aceste ţări dunărene pe care ea le-a ocupat, de altfel, în curând, profitând de războiul dintre Ruşi şi Turci, şi pe care nu le-a părăsit decât după stăruinţile ameninţătoare ale Puterilor maritime biruitoare, şi cu cea mai adâncă părere de rău.

Kogălniceanu a fost unul dintre colaboratorii ziarului din Cernăuţi, apoi Bariţ şi cutare Român din Banat, şi, mai târziu, în sfârşit, Aron Pumnul, Ardeleanul acela care-şi începuse cursul, cu ajutorul aceloraşi Hurmuzăcheşti, la gimnasiul din Cernăuţi.

Era fiul unui biet ţăran, care dusese un traiu foarte greu în copilăria şi în tinereţa lui. După studii făcute la Blaj şi la Viena, ajunse profesor la liceul episcopal, unde fusese unul dintre cei mai buni elevi. În timpul răscoalei ardelene

[1] V. Iorga, *Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea*, III, pp. 19-22.

de la 1848, cu entusiasmul său lipsit de orice ambiţie personală, el a jucat un rol destul de mare, fiind unul dintre cei cărora li se datoreşte, prin legăturile pe care le aveau cu tineretul şcolar, adunarea maselor ţărăneşti pe Câmpia Libertăţii. Nevoit să fugă înaintea bandelor de răsculaţi unguri, el străbătu Principatele pentru a găsi un adăpost lângă familia Hurmuzachi. Cu câteva luni mai târziu, el putu trece uşor concursul pentru catedra de limba şi literatura română în faţa unei comisii în care se aflau, pe lângă Alexandru Hurmuzachi şi Iancu Mustaţă, fiul fostului negustor moldovean, şi doi reprezintanţi ai clerului, cari-şi sacrificară, de bună voie, propriul lor candidat, Teoctist Blajevici, care făcea şi versuri une ori [1]. El fu confirmat la 1850, după un nou examen, predând, în curând, şi lecţii la gimnasiu; toţi elevii şcolilor superioare din Cernăuţi asistau la lecţiile acestea, care afirmau înainte de toate că: „limba românească este cea mai sfântă şi cea mai preţioasă comoară a naţiei româneşti, fiindcă ea este chiar sufletul său; atâta timp cât limba românească se va vorbi, va trăi şi neamul; odată cu peirea limbii, naţia însăşii va pieri".

Şeful Bisericii, învins şi umilit, nu mai cârmuia interesele româneşti din Bucovina; rolul acesta

[1] Morariu, *o. c.*, pp. 287-8.

fusese câştigat, cu multă autoritate, de „intelectualitatea", compusă din boieri tineri, revoluţionari sinceri, din preoţi de aceiaşi vrâstă, ca Silvestru Morariu Andrievici (născut la Mitocul-Dragomirnei, la 14 Novembre 1818), pe lângă cari se mai adauseră şi câţiva membri ai generaţiei anterioare, ca, de pildă, acel Blajevici (născut la 1807), un Vasile Ianovici (născut la 1806), primul profesor de limba română în Bucovina, pentru elevii institutului teologic; şi această mică armată a idealului naţional îşi găsise, încă din primul moment, în exilatul ardelean Pumnul un şef în sensul ei.

După ce îşi stabilise punctele acum câştigate, acest nou partid căută să învingă şi alte resistenţe, mai puternice, fiindcă erau în legătură cu interese mai esenţiale. Se asociaseră cu fraţii lor din Transilvania, sperând să poată smulge astfel de la tânărul Împărat Francisc-Iosif unificarea politică a tuturor Românilor, supuşi sceptrului său, într'un ducat nou, altfel decât miniatura Bucovinei: Marele-Ducat al Românilor, la care cei cari recunoşteau, de nevoie, suzeranitatea Sultanului s'ar fi alipit apoi, la prima ocasie.

În această propagandă trebuie să recunoaştem întâietatea pe care au avut-o fraţii Hurmuzachi; ziarul lor fu primul care aruncă această chemare. Numele lui Eudoxiu se găseşte, ca şi cel al lui Mihail Botnar, membru în noua dietă din Cer-

năuţi, supt textul memoriului presintat la Olmütz, în Februar 1849. Însă Constituţia austriacă nu admise acest punct de vedere.

Fură nevoiţi atunci să-şi restrângă câmpul de luptă şi să depună toate silinţile pentru a obţinea cel puţin *forma religioasă, ierarhică unitară.* Încă din luna lui April al aceluiaşi an 1849, Hacman fu rugat să susţină această causă, de care depindea însuşi viitorul naţiei, şi el fu nevoit să semneze petiţii în sensul acesta. Totuşi, când începură la Viena desbaterile episcopale, episcopul Bucovinei, continuând să facă opoziţie patriarhului de Carlovăţ, se dovedi rău coleg şi faţă de episcopul de Sibiiu, acel Andrei Şaguna în care el recunoscuse uşor pe concurentul cel mai primejdios pentru acel Scaun de Mitropolit al tuturor Românilor pe care crezuse că-l poate câştiga pentru el însuşi[1]. Curând după aceia, la sfârşitul anului 1851, Constituţia de la 1849 fu suprimată, censura interzise apariţia ziarului fraţilor Hurmuzachi, Eudoxiu fu reţinut la Viena pentru a face traduceri oficiale, — ceia ce-i dădu prilejul de a întreprinde acele studii istorice care i-au creat un renume; Hacman rechemă pe fostul său consilier polon şi îndrăzni să facă pe faţă

[1] V. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, II, pp. 177 şi urm., 195 şi urm.

politica aceia care era singura corespunzătoare temperamentului şi intereselor sale personale.

Episcopul, deci, ajunse marele agent al politicii austriece în Bucovina, politică preocupată de a distruge cât mai răpede posibil ceia ce entusiasmul, de-o parte, şi teama, de cealaltă parte, câştigaseră în folosul Românilor la 1848-9, şi de a readuce supt jug o naţie care credea că se liberase de el pentru totdeauna. Trecuseră zece ani fără să fi făcut alt pas înainte, în afară de compilaţia, sârguincioasă, a primelor manuale de şcoală. Puţin mai înainte de noua Constituţie, care îngădui, în Octombre 1860, o nouă agitaţie naţională, a doua zi după înfrângerile suferite în Italia, fostul proiect al unirii ierarhice în domeniul religios, — adecă, numai confesional, — după crearea Mitropoliei unite din Blaj, apăru din nou în „Consiliul imperial înmulţit", conferinţă de notabili adunată la Viena. Deputatul Petrino îşi arătă adânca părere de-rău pentru înstrăinarea fondurilor Bisericii din Bucovina. Acelaşi Petrino combătu cu energie ideia, stârnită de Poloni, a unei noi alipiri a provinciei cu Galiţia, — contele Goluchowski puse în aplicare această măsură, în August 1859, dar fu imediat anulată[1]. Noua Constituţie nu lovia

[1] Despre încercările ulterioare, în 1867, v. G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 182 şi urm., după *Debaten im galizischen Landtag*, Viena 1868.

în autonomia micului ducat, dar nici nu se făcu vre-o pregătire în vederea organisaţiei pe care Curtea o răspingea cu atât mai mult, cu cât era mai stăruitor cerută de Români.

Întorcându-se de la această adunare, inutilă şi ridicolă, Şaguna făcu tot ceia ce-i sta în putinţă pentru a aduna o conferinţă generală a naţiei sale, fără nicio deosebire confesională. Hacman se mărgeni să consulte, în Februar 1861, „clerul său ortodox", care ceru o sporire a salariilor, concesii de ordin juridic, restituirea „fondului religionar" şi mai ales crearea unei Mitropolii numai pentru Bucovina, cu doi episcopi sufragani în această mică provincie. Şi, pentru a împiedeca definitiv Unirea cu Transilvania, conferinţa proclama solemn existenţa, în Bucovina, a „două elemente naţionale" de religie ortodoxă, dintre care, unul, Rutenii, ar prefera, poate, unirea cu Patriarhia, slavă, din Carlovăţ, dacă, numai, celălalt element, Românii, ar vântura ideia unei uniri cu cea din Transilvania[1].

Însă partidul laic şi naţional al Hurmuzăcheştilor, represintat de Eudoxiu, de Petrino, de Vasilco şi Buchental, — Român, cu tot numele german, corespunzător numelui chiar al Bucovinei, — nu se lăsă intimidat. El lucră, solidar cu Şaguna, pentru a ajunge la întemeierea Mitropoliei româ-

[1] Nistor, *o. c.*

neşti unitare, de confesie orientală. După moartea Patriarhului sârb Rajacich, mare apărător al drepturilor Bisericii sale, atacul reîncepu, în 1862. Petiţia presintată în acest scop, la 15 Mart, purta iscălitura represintanţilor Bucovinei, cari voiau şi convocarea unui mare congres bisericesc, cuprinzând un număr mai mare de mireni, pentru toate provinciile româneşti, şi, când, la 25 Iunie al anului următor, Împăratul aprobă principiul acestei Mitropolii româneşti independente, marea causă putea fi socotită câştigată [1].

Insă „Congresul naţional român" fu convocat, la 1863, numai pentru provinciile care aparţineau Ungariei. În Iulie, Şaguna cerea din nou să aibă supt autoritatea sa şi acea „mică frântură a Bucovinei" [2]. De partea lor, în Mart al aceluiaşi an, membrii români ai dietei din Cernăuţi votară pentru Mitropolia unică, adecă pentru Şaguna. Guvernul provocă atunci discuţii de prisos şi conflicte care nu se mai sfârşiau. În sinodul de separare cu Sârbii, adunat la Carlovăţ, în 1864, Hacman se îndărătnici să susţie crearea a două Biserici româneşti, cu drepturi egale, supt întâietatea ierarhică a Mitropolitului sârb. El era sigur de isprava lui, de oare ce juca doar rolul ce i se încredinţase. Mitropolia românească fu

[1] Iorga, *Ist. Rom. din Ardeal*, II, p. 215 şi urm.
[2] *Ibid.*

creată deci, în Decembre, numai pentru Românii din Transilvania şi Ungaria.

Bucovina rămânea totuşi un ducat, şi situaţia aceasta era să mai dureze încă vre-o zece ani. Ea era necesară Guvernului pentru a da speranţe şi unora şi altora: episcopului care, ros de invidie, aştepta un moment prielnic, şi laicilor, cari cereau convocarea unui sinod mixt, capabil să exprime dorinţile unei naţii şi cari îl felicitau pe Şaguna pentru relativul lui triumf, proclamându-l, omul „menit de Providenţa cerească, a scăpa şi a mântui *comunitatea* drept credincioşilor români din Austria din starea anormală în care o cufundaseră împrejurările cele vitrege ale timpurilor trecute şi de faţă". Hacman era îndemnat să urmărească pe profesorii „şcolii naţionale normale" din Cernăuţi, cari se declaraseră pentru sinodul mixt, şi să publice în limba germană replici imbecile, în care nu îngăduia Bisericii sale să aibă nici un caracter represintativ naţional, nici un amestec în afacerile lumii [1]. După o nouă mijlocire a dietei, în 1866, Curtea luă, la 10 Decembre, o hotărîre care răspingea pentru totdeauna ideia unităţii ierarhice române [2].

Lupta naţională a Românilor putea fi continuată, de acum înainte, doar pe un singur teren,

[1] Nistor, *o c.*, pp. 89, 214 şi urm.
[2] *Ibid.*, pp. 90-1.

— acela al civilisației naționale. La 1860, ei dobândiseră acum, la Cernăuți, un liceu „greco-oriental", ortodox, întreținut de „fondul bisericesc", și, peste doi ani, un „liceu real", pe lângă liceul, cu același caracter, din Suceava, înființat de multă vreme. Însă, îndată după ce s'a făcut această aparentă concesie, se creă un provisorat german, — supt cuvânt că dascălii trebuie să fie formați mai întâiu —, provisorat care dăinui îndelung, și după mai mult de o jumătate de secol, clasele paralele, „româno-germane", târziu create, nerepresintând nimic supt raportul pregătirii generale și al orientării naționale. Singurul refugiu rămânea în literatură, în noile relații care trebuiau încheiate cu Principatele, unite supt Domnitorul Cuza, căruia, la un moment dat, conspiratorii unguri exilați îi oferiseră, hotărît, Bucovina.

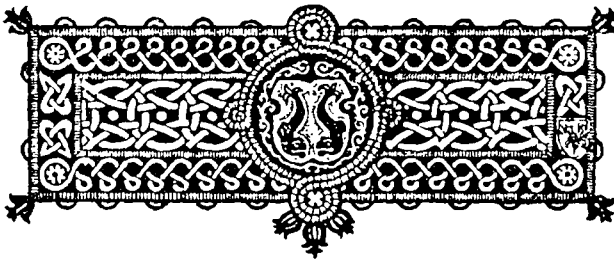

IV.

Reacţiunea austriacă.

Sforţări pentru a distruge întâietatea Românilor în Bucovina.

După suspedarea „Bucovinei“, a fost cu neputinţă întemeierea unui alt ziar. Se cetiau, în general, cele de la Viena. Însuşi episcopul nu simţia nevoia, pentru eparhia sa, a unui ziar care să apară regulat. Partidul Hurmuzăcheştilor se folosi pentru a-şi duce campania mai departe, de ziarul Românilor din Banat, redactat de Vincenţiu Babeş şi aparţinând bogatei şi importantei familii Mocioni, de ziarul *Albina* din Viena [1], sau, une ori, şi de *Concordia* din Pesta, care apărea acum de la 1860.

O bibliotecă românească fusese întemeiată la Cernăuţi, în 1862, de către un nobil, Zotta, şi „cercul românesc de lectură“ se datora fraţilor

[1] Redactorul, Vasile Grigoroviţa, era de origine din Bucovina.

Hurmuzachi. În anul următor, el se transforma într'o „Societate pentru cultura şi literatura română în Bucovina". În Maiu 1863, Gheorghe Hurmuzachi ţinu discursul de inaugurare, foarte remarcat. Această societate strânse pe cei mai de samă represintanţi ai aristocraţiei româneşti din ţară: în afară de Hurmuzăcheşti, un Alexandru Popovici, un Logotheti, diletant în archeologie [1], maiorul Costin, cavalerul Costin, Nicolae Grigorcea, Iancu Lupul, baronul Dimitrie Petrino, Eugeniu Stârcea, doi dintre Vasilco, Iancu Zotta, etc., profesori, funcţionari şi cea mai mare parte din clerul, câştigat din ce în ce mai mult la causa naţională, cu toată sporirea salariilor, oferită îndată de un Guvern care cunoştea perfect decalogul corupţiei. O revistă, „Foaia soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina", începu să apară la 1865. Un tânăr nobil, Dimitrie Petrino începuse acum să compună poesii lirice, de o mare energie romantică, şi, în scurtă vreme, o duioasă inspiraţie îi va veni din nenorocirile vieţii sale private. Încă de la 1864 se ţineau, în capitala Bucovinei, represintaţii de teatru românesc; numai interzicerea episcopului putu împiedeca să alerge până şi clerul [2]; la 1868, însuşi Millo, marele artist

[1] *Foaia*, IV, p 173 şi urm.
[2] Nistor, *o. c.*, pp. 218-9.

comic moldovean, va veni la Cernăuţi [1]. La 1866, iubitul poet Alecsandri, represintant consacrat al mişcării literare din România, îşi făcea apariţia, şi el era primit cu toate onorurile care se cuveniau gloriei sale [2]: ascultă şi discursul de întâmpinare al consilierului episcopal Samuil Andrievici. Pentru prima oară, Românii din Bucovina salutau, în persoane represintative, civilisaţia lor naţională, triumfătoare pe teritoriul liber al Principatelor. „Patria noastră nu este mică", spunea, în 1867, Gheorghe Hurmuzachi, cu ocasia unei adunări generale a societăţii literare, „fiindcă numai în Austria, ea se întinde, peste Transilvania şi Ungaria, până la Tisa" [3].

În discursul acesta, oratorul plângea moartea neaşteptată a lui Pumnul, — la 24 Ianuar al aceluiaşi an, după o lungă boală —, numindu-l „mare educator al copiilor noştri, glorie a literaturii române, caracter antic, unind blândeţa, copilului cu o tărie de diamant [4]. El dispărusse, însă spiritul lui de îndărătnică afirmare naţională, de muncă îndârjită şi de sfinte speranţe trăia, ca totdeauna în casul celor de la cari purcede o întreagă epocă, în toată generaţia elevilor săi.

[1] *Foaia soţietăţii*, IV, p. 171 şi urm.
[2] *Ibid.*, III, pp. 20-3.
[3] *Ibid.*, IV, p. 171 şi urm.
[4] *Ibid.*, p. 61.

Însuşi episcopul se văzuse silit să slujească înaintea modestului sicriu în care zăcea acest trup ostenit de o lungă luptă, care fusese încununat de izbândă în preajma chiar a morţii.

La 1867, după un nou războiu nenorocit, Împăratul Francisc-Iosif, împăcat de mult cu Ungurii cari îl detronaseră solemn la 1848, se hotărî să-şi transforme Imperiul unitar într'o Monarhie dualistă, cedând elementului maghiar toate popoarele care trăiau pe pământul strămoşilor lor de peste Leitha.

. De aici înainte peri, firește, orice nădejde de a putea duce, — supt orişice raport —, acelaşi traiu cu fraţii din Transilvania şi din Ungaria. Aceasta era, şi în Bucovina, o mare biruinţă pentru duşmanii românismului. Partidul naţional ar fi avut un motiv puternic pentru a se retrage dintr'o luptă pe care nu o putuse duce la bun sfârşit. Dar era un altul pentru a face să continue silinţile care până atunci nu prea avuseră sorţi de izbândă.

În momentul în care Austria era zdrobită de Prusia, Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, candidatul lui Napoleon al III-lea la succesiunea Domnitorului Cuza, lua în stăpânire tronul pe care îl chemase dorinţa, hotărît rostită, a unui întreg popor. S'a crezut că el se va folosi de o situaţie excepţională pentru a ataca Austria. N'a

făcut-o, însă prestigiul dinastic al tânărului Domn, nobila râvnă de care da dovadă ajungeau ca să trezească, între Românii neliberi, nădejdi care în ultima vreme începuseră să slăbească [1].

Pe când tinerii preoţi erau bănuiţi de iredentism, aceştia, ca şi laicii din partidul românesc, nu se gândiau decât să-şi ferească neamul de o totală părăsire a afacerilor publice, făcând din chestiile bisericeşti o preocupare continuă a tuturora. Frământările pentru sinodul mixt continuară deci şi după 1868, chiar de n'ar fi fost decât pentru a împiedeca mumificarea acestei Biserici care arăta acum ambiguitatea caracterului ei naţional.

Viena însă era foarte hotărîtă să nu facă nicio concesie, sprijinul unguresc fiindu-i de ajuns pentru a-şi putea bate joc de toate celelalte „naţionalităţi". Congresul naţional fu din nou răspins şi, în Decembre 1869, Împăratul declara solemn că vrea să-şi păstreze dreptul de protecţie asupra administrării „fondului bisericesc" [2]. „Noi avem putere, şi avem şi prieteni în Viena", răspundea Hacman la fiecare cerere nepotrivită

[1] La 1869 se interziceau lecţiile de istoria Românilor începute din iniţiativa unei societăţi, supt motiv că aceasta nu are caracterul, recunoscut de lege, al unei şcoli; Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 97.

[2] Nistor, *Istoria Bisericii din Bucovina*, pp. 101-2.

cu sistemul pe care-l adoptase[1]. Înfruntându-şi adversarii, el întrebuinţa acum în conversaţie limba rusească[2], pe când Guvernul trata „limba germană, română şi rusă" ca limbi ale poporului, putând fi de o potrivă întrebuinţate în relaţiile cu administraţia[3]. Prietenii lui de căpetenie erau un Neamţ cu numele de Schönbach şi un Polon[4].

Răspunsul fu o mare adunare naţională, după modelul celei care, cu douăzeci de ani mai înainte, dovedise existenţa unei naţii politice române în Transilvania. După îndemnul Hurmuzăcheştilor, 2.000 de persoane, printre care, pentru întâia oară, şi ţărani, se adunară la Cernăuţi, în ziua de 11 Iunie 1870, pentru a proclama caracterul istoric şi legal, curat românesc, al acestei Biserici a Bucovinei; un comitet de patruzeci şi cinci de persoane trebuia să supravegheze păstrarea intereselor neamului[5].

Venirea la cârmă a ministeriului Potocki, printre membrii căruia era şi un Român, Alexandru Petrino, păru că dă totuşi o altă întorsătură acestei afaceri. Alecu Hurmuzachi credea că a şi obţinut sinodul mixt, menit să pună basele unei „insti-

[1] *Ibid.*, p. 221.
[2] *Ibid.*, pp. 227-8.
[3] Morariu, *Părţi alese*, p. 24 şi urm.
[4] Nistor, *o. c.*
[5] După Sbiera, *Prima adunare poporală din Bucovina*, Cernăuţi 1870, în Nistor, *o. c.*, pp. 106-8.

tuţii adevărat autonomă-naţională mântuitoare“ [1]. O „adunare pregătitoare“, de treizeci şi şase de persoane, jumătate mireni, se va ocupa de resolvirea ei. Începuseră chiar să-i înştiinţeze pe ţărani. De fapt, adunarea se deschide la 1-iu Mart 1871 şi ea admise o resoluţie provisorie în ceia ce priveşte viitorul congres, care trebuia să fie compus din patruzeci şi opt de membri, pe aceiaşi bază a egalităţii absolute între mireni şi membrii clerului; cât despre modul în care va fi făcută alegerea, se admiseră drepturile Împăratului şi ale moşierilor de a numi o parte din membri. Episcopul refusă totuşi să publice decisia, de şi aceasta era aprobată formal de Curte, în „Foaea Ordinăciunilor“ [2].

Partidul naţional nu mai avea puterea de a se împotrivi celor cari, astfel cutare înalt funcţionar, ameninţau că, în câţiva ani, vor izgoni pe Români în „patria lor, Moldova“ [3]. El era compus doar dintr'un grup de nobili cari n'aveau nicio legătură cu biata burghesie de meşteşugari din oraşe, nici cu masele ţărăneşti, care abia mai erau în stare să se pună în mişcare pentru o causă politică. În ce priveşte numărul, această „intelectualitate“ cuprindea patruzeci până la cinzeci de mari proprietari şi aproape tot atâţia funcţionari

[1] *Ibid.*, p. 109.
[2] Nistor, *o. c.*, p. 111.
[3] *Ibid.*, p. 259, nota 2.

publici şi profesori la şcolile superioare [1]. Alecu Hurmuzachi se stânsese tocmai, după o lungă boală, la Neapole, în ziua de 20 Mart 1871; fratele său Gheorghe rămăsese singur în luptă, de oare ce fratele cel mai mare, Eudoxiu, în calitate de „căpitan" al ţării, era prins de relaţiile sale de serviciu, cât şi de marea operă istorică asupra Românilor, pe care o redactă în limba germană pe basa unui bogat material inedit, stăruind, cu orice prilej, asupra binefacerilor pe care Românii le datoresc Habsburgilor; în 1872, i se va oferi, de altfel, un titlu de baron, care nu se putea câştiga prin agitaţii naţionale. Petrino, poetul, trecu, îndată după 1875, în Moldova. Printre intelectualii cari nu aparţineau boierimii, mulţi tineri urmară acest exemplu şi, ceia ce e şi mai rău, uitară apoi de mica lor patrie nenorocită. „Foaia soţietăţii literare" nu mai apărea, de la 1869, din pricina lipsei de fonduri. Între scriitorii cari rămăseseră în Bucovina, nu era unul singur care să se ridice de-asupra nivelului autorilor de manuale şcolare sau poeţilor de ocasie. Profesori buni, ca Vasile Burlă, ca Petru Paicu, — destituit fiindcă voise să impună respectul legii pentru întrebuinţarea limbii române la şcoala „reală" din Cernăuţi [2], — fură siliţi să

[1] Nistor, *o. c.*, p. 255. În 1873 erau o sută douăzeci de institutori şi două sute şaizeci de preoţi de sat; *ibid.*

[2] Morariu, *o. c.*, p. 222 şi urm.

emigreze în România, unde căpătară câte o catedră, la Iaşi.

Numai printre studenţii români de la Viena, mai era încă un spirit de libertate şi de curaj. Tinerii din Bucovina se întâlniau acolo cu conaţionalii lor, mai dârji, din Transilvania şi din Ungaria şi cu acei Români din Principate cari aduceau cu ei sentimentul de mândrie al unui popor liber. Din discuţiile lor pasionate, dominate de ideia pan-românească şi de respectul adânc pentru un trecut glorios, ieşi proiectul de a comemora la Putna tricentenariul întemeierii acestei mănăstiri de către Ştefan-cel-Mare. După oarecari nesiguranţe, acest proiect putu fi realisat la 27 August 1871, şi serbătoarea avu loc înaintea unui imens public românesc, venit din toate provinciile; Carol I-iu, oraşele României şi câteva personalităţi trimeseseră daruri pioase pentru a fi depuse pe mormântul marelui Domn. Şi, între cei de faţă, era, pe lângă istoricul tuturor Românilor, A. D. Xenopol, foarte tânăr, şi tânărul Moldovean Mihail Eminescu, cu legături de rudenie în Bucovina, fost elev al lui Pumnul şi acum student la Viena, care peste câţiva ani era să ajungă cel mai mare poet al neamului său.

Însă războiul franco-german se sfârşise cu biruinţa Prusiei, cu întemeierea unui Imperiu german, aliat al acestei Austrii, conduse de spi-

ritul lui Andrássy. La demonstraţiile acestui tineret încrezător trebuia răspuns prin fapte, în stare să împrăştie toate ilusiile. Cum era vorba şi de separarea Sârbilor din Ungaria de cei cari, în Dalmaţia, rămăseseră supt stăpânirea austriacă Guvernul se gândi să lege împreună, supt raportul religios, aceste două bucăţi desprinse de neamul lor, pe Dalmatini şi pe Românii din Bucovina [1]. Hacman aj ungea în sfârşit să fie Mitropolit, dar numai pe basa supunerii faţă de autoritatea sa a eparhiilor din Zara şi Bocche di Cattaro. Fără vre-o consultare a celor două ţări, fără niciun drept istoric sau posibilitate geografică, în afară de orice consideraţie canonică, o nouă Mitropolie ortodoxă fu creată pentru vanitosul bătrân, la 23 Ianuar 1873. Toate protestările opiniei publice, ale clerului, ale Patriarhului sârb, ale Mitropolitului Moldovei, ale întregii Biserici româneşti, fură zădarnice.

Dar Hacman nu avu parte de suprema satisfacţie de a fi consfinţit în noua-i calitate; iritat de atâtea protestări, el muri copleşit de mânia care-l înăbuşia [2]. Succesorul lui, vicariul Teofil Bendella, un „naţionalist", fu sfinţit de Mitropolitul ortodox al Transilvaniei, succesorul lui Şaguna, la 21 April 1874; el muri în anul următor,

[1] Nistor, *o. c.*, pp. 112-3.
[2] *Ibid*, p. 122.

la 21 Iulie; au trebuit doi ani de chibzuială pentru ca să se decidă Curtea a numi pe Teoctist Blajevici, autor de calendare şi de versuri de ocasie, bătrân septuagenar, care, doborît de povara anilor, va muri, şi el, în anul 1879.

Dacă înfiinţarea Mitropoliei, pur austriece, a Bucovinei şi Dalmaţiei, era o lovitură dată nădejdilor româneşti în ceia ce priveşte Biserica, o altă lovitură, tot atât de puternică, atinse şcoala. La 1875, patru ani după comemorarea, la Putna, al celui mai mare dintre Domnii Moldovei, se comemora la Cernăuţi anexiunea de la 1775, sfârşitul regimului moldovenesc în părţile acestea. Darul imperial al lui Francisc-Iosif pentru supuşii săi fu o Universitate germană, din care fundatorii voiau să facă un punct de atracţie pentru tineretul „barbar" al Moldovei vecine; dacă Institutul teologic deveni astfel o Facultate, între elevii căreia se găsiau o mulţime de Slavi, limba românească, pusă pe aceiaşi treaptă cu cea ruteană, era tolerată alături de limba germană, care predomină cu desăvârşire. La Iaşi se răspunse printr'o comemorare pioasă a lui Grigore Ghica-Vodă, executat, din ordinul Sultanului, la doi ani după anexare şi, — după cât se părea atunci —, pentru a fi apărat drepturile Moldovei asupra Bucovinei; o broşură, redactată de însuşi Kogălniceanu, arăta împrejurările ruşinoase în care s'a făcut

„răpirea Bucovinei". Dar răspunsul Austriei la demonstraţiile româneşti din 1871 era deplin şi zdrobitor.

La 12 Mart 1880, Silvestru Morariu-Andrievici, fostul adversar al lui Hacman, pedepsit cu asprime de atot-puternicul secretar Schönbach, fu numit Mitropolit al Bucovinei şi al Dalmaţiei, — el, acela care luptase pentru reunirea ierarhică a Românilor din Austria supt sceptrul lui Şaguna. Numirea acestui Român militant se datora, fără îndoială, dorinţii de a mulţămi, cât de puţin, această Românie, a cării prietenie fusese câştigată şi a cării alianţă nădăjduiau să o aibă de asemeni, în curând. Cu vre-o douăzeci de ani mai înainte, acest autor al multor manuale şcolare şi teologice, care totuşi nu făcuse studii superioare la Viena, salutase, la Cernăuţi, în numele unui întreg popor, pe marele poet al neamului, Vasile Alecsandri. În vrâstă de şaizeci şi doi de ani, bătrânul îşi păstrase tot crezul tinereţii, şi el era capabil de zelul curagios care trebuia pentru a-l sluji.

El aduse câteva modificări excelente în viaţa materială a clerului său şi fu întemeietorul unei tipografii româneşti. Tot ceia ce privia, în orişice măsură, causa naţională, găsia în acest bun prelat, incapabil de ipocrisia faţă de Guvern care caracterisa prea dese ori pe represintanţii con-

fesiunilor naţionale catolice în Austria, un patron activ şi sârguitor. Mai mult decât odată, el arătă sentimente de camaraderie faţă de şefii Bisericii noului Regat al României.

Era însă bănuit, spionat de aproape şi necontenit împiedecat de o administraţie, în slujba sistemului de Stat austriac, care n'ar fi putut admite niciodată libera desvoltare naţională a acestei mici Biserici, având legături cu naţia cea mai importantă din Sud-Estul european. Iar, pentru a-i sta împotrivă, nu se găsia decât un cler timid, câţiva studenţi săraci, în căutarea unui ajutor bănesc, şi o societate care, surâzând, se lăsa germanisată. Cât despre popor, acesta nu se gândia deocamdată decât să-şi îmbunătăţească condiţiile materiale de traiu; timp de un veac întreg, poporul acesta nu dăduse un singur motiv de nemulţămire, de teamă şi, prin urmare, de respect, unor stăpâni cari nu l-au iubit niciodată. Hurmuzăcheştii de la 1848 lăsaseră o pildă care n'a fost urmată nici măcar de generaţia care a venit după dânşii, în propria lor familie. Eudoxiu, istoricul, murind în Februar 1874, fratele său, Gheorghe, în 1822, şi ultimul dintre fiii bătrânului Doxachi, Nicolae, un modest savant, dispărând la 1883, niciunul dintre fiii lor n'a găsit în temperamentul său, de şi atitudinea lor respecta o glorioasă tradiţie, energia

trebuitoare pentru a susţinea o causă persecutată prin toate mijloacele vicleniei şi a violenţei.

În Iulie 1882, Mitropolitul izbuti să adune congresul, aşteptat de atâta vreme. El salută pe membrii acestei adunări prin cuvinte care amintesc pe cele care fuseseră rostite de Şaguna la deschiderea primului congres din Transilvania: „Am văzut împlinindu-se", spunea el, „voia generală a fiilor maicii noastre, Biserica". Dar, de oare ce statutul, pregătit de atâta vreme, care fu primit cu entusiasm, părea că atribuie credincioşilor, având dreptul de a se ocupa de „toate afacerile interne cari ating interesele generale ale parohiilor şi, în general, ale Bisericii ortodoxe orientale a Bucovinei", dacă nu şi dreptul de a se amesteca în alegerea şefului lor spiritual, cel puţin acel de a „discuta" administrarea domeniilor Bisericii, — vor trece zece ani înainte de aprobarea, indispensabilă, a Împăratului[1], care nu voia să audă decât dorinţi, în loc să accepte hotărîri. Apoi, peste doi ani, pentru a mai micşora încă rolul acestei Biserici care pretindea a fi românească, se crea, la Stanislau, o Biserică unită pentru Galiţia ca şi pentru Bucovina, în care, datorită unei propagande energice[2], numărul convertiţilor sporise în ultima vreme.

[1] G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, pp. 234-8.

[2] V. pentru aceasta *ibid.*, p. 238 şi urm.

Însă Românii din Ardeal îşi formaseră încă de la 1880, după îndelungate dibuiri, un partid naţional, având programul său precis; la 1891 ei redactau un memoriu pentru a atrage atenţia Europei asupra unei situaţii naţionale intolerabile. Lupta care începea va pricinui, în toate provinciile româneşti, o adâncă emoţie, care se şi manifestă, timp de câţiva ani, în Parlamentul din Bucureşti şi în adunările publice.

Bucovina, care de atâtea ori primise imbolduri din partea Transilvaniei, tresări încă odată înaintea idealului pe care această mişcare îl lăsa să se întrevadă. Ea îşi găsi noi conducători laici, însufleţiţi de un mai larg spirit democratic şi liberi, în oarecare măsură, de superstiţiile dinastice care cereau de la un act de mărinimie din partea „Landesherr"-ului din Viena satisfacţiile care li se cuveniau de fapt. Trebuie să pomenim, în sfârşit, printre represintanţii unei noi generaţii care va lua asupră-şi lupta abia începută, pe Ioan de Flondor, din Storojineţ, în judeţele năpădite de Ruteni, şi mai ales pe Gheorghe Popovici (n. 20 Novembre 1863), fiul eruditului profesor Eusebiu Popovici, el însuşi istoric foarte învăţat şi impecabil critic.

Foaia „Gazeta Bucovinei", venind după „Revista politică" din Suceava (1886–91)[1], care avuse

[1] Unde se stabilise, şi la 1883, o societate „Şcoala Română", susţinută şi de ţărani.

mai curând un caracter cultural, publica, la 2/14 Maiu 1891, în cel d'intăiu număr al ei, — după întemeierea, în Septembre 1890, a unei societăţi politice, „Concordia", menită „a desvolta libertatea politică şi individuală şi a apăra autonomia provinciei, fără a mai pomeni de naţionalitate", — un program care, deocamdată, nu era decât cel al unui ziar politic. El începea prin declaraţia că vrea să cuprindă „tot ce se găseşte mai adânc săpat în sufletul fiecărui adevărat Român din Bucovina", bine înţeles împreună cu devotamentul faţă de Habsburgi şi Monarhia lor, dar „menţinând autonomia Bucovinei şi păstrând individualitatea ei istorică şi politică". Cerea „desvoltarea culturii naţionale româneşti", care e unitară, sporirea numărului de şcoli în care se întrebuinţează limba românească, introducerea ei în relaţiile administrative şi judecătoreşti şi restabilirea economică a ţăranului, — se gândiau chiar să tipărească, lunar, o „gazetă a ţăranului". Era vorba şi de „organisarea poporului nostru român în Bucovina" pentru a forma „un partid naţional compact". În ceia ce priveşte marea problemă a Rutenilor, pe cari statisticele oficiale îi puneau acum în primul rând al locuitorilor provinciei, se grăbiau să spuie că ziarul vrea „să slujească buna înţelegere dintre poporul român şi *cealaltă populaţie băştinaşă a ţării*" [1].

[1] Bogdan-Duică, *l. c*, p. 216 şi urm.

Candela, revista bisericească, fundată la 1882, fu nevoită să accepte, încă de la început, o quasi-paritate cu Rutenii ortodocşi.

Trebuiau să se ocupe şi de Biserică. Acesteia i se reservă o „autonomie" şi o „organisare" nouă, care nu era bine lămurită. Guvernul îngăduise, pentru acelaşi an, întrunirea unei noi adunări a credincioşilor, cu scopul de a-şi formula dorinţile[1]; şedinţile s'au deschis la Cernăuţi, în ziua de 18 Septembre, guvernatorul, baronul Pace, îndârjit duşman al Românilor, fiind de faţă, cu ferma hotărîre de a împiedeca orice manifestare clară şi energică, fie şi cu preţul declarării unui conflict cu Mitropolitul acesta, pe care-l învinuiau că „nu vrea să se gândească la sine însuşi", la drepturile Scaunului şi ale tagmei sale. El interzise orice pomenire a „ţărilor străine", pretinse că Românii şi Rutenii să fie puşi pe aceiaşi treaptă şi nu îngădui ca limba românească să fie întrebuinţată în desbateri. Rutenii se grăbiseră, de altfel, să reclame, într'o broşură, nu numai această paritate, ci şi întâietatea faţă de Români în Biserica aceasta, care, după părerea lor, ar fi trebuit să li aparţină.

Exista acum o legiune întreagă de clerici tineri, hotărîţi să primească lupta: Vasile Găină, mai

[1] Circulara Mitropolitului, în broşura lui Eraclie Porumbescu, *Zur administrativen Organisierung der gr.-or. Kirche in der Bucovina,* Cernăuţi 1891.

târziu profesor la Facultatea de Teologie, şi mai cu samă Constantin Morariu (n. la 10 April 1854), cel mai sârguincios dintre cei cari, în generaţia lui, s'au ocupat de trecutul provinciei, etc. Era însă evident că acest cler, al cărui statut va fi formal anulat, *nu mai putea să ţie piept unui duşman care, prin faptul întrării sale chiar în Biserică, într'o proporţie numerică zdrobitoare, era să zădărnicească orice sforţare de a restabili vechea stare de lucruri, pe singura basă a românismului.* Acum era prea târziu pentru a-i îndepărta şi prea curând pentru a proceda la o despărţire. Şi, pentru ca această despărţire, de acum încolo necesară, să se poată face în împrejurări favorabile pentru Români, era nevoie de o serioasă pregătire naţională a „tinerilor Români" laici. Dar mai ales de *o mare şi foarte grea pregătire a ţăranului.*

În curând se alcătui şi partidul naţional. Prin „resoluţia" de la 7 Mart 1892, se proclama „solidaritatea tuturor Românilor din Bucovina în afacerile politice, naţionale şi bisericeşti şi organisarea lor într'un partid naţional compact", representat de societatea „Concordia", încredinţând direcţia unui „comitet electoral central", compus din membrii acestei societăţi, din foştii deputaţi în Dietă şi „alte persoane de încredere"; cei

aleşi erau obligaţi să formeze un club naţional deosebit[1].

Curând după aceia urmă memoriul către contele Taaffe, preşedintele Consiliului, prin care i se semnala starea de învrăjbire care domnia în ţară, atunci când, printr'o bună administraţie şi prin introducerea reformelor care deveniseră necesare ar fi cu putinţă o împăcare a celor „patru mari grupuri, în parte naţionale, în parte de interese, care formează marea massă a populaţiei întregi, adecă: grupul românesc, grupul rutean şi cel germano-israelit, ca grupuri naţionale, şi marea proprietate, în totalitatea ei, ca grup de interese", recunoscând că „grupul românesc şi grupul rutean formează partea cea mai importantă a populaţiei rurale" şi basa partidului „autonomist-conservator"[2]. Se începuse lupta contra coaliţiei liberalilor germani şi evrei, a Armenilor, a Polonilor şi a tinerilor Ruteni, dar, prin *caracterul conservator al organisaţiei,* fără a întinde mâna „tinerilor Români" şi fără a trezi din toropeala lui, — privită cu o seninătate absolută, timp de mai bine de un secol, de toate administraţiile[3]—, pe acel viteaz şi credincios apărător care ar fi putut fi ţăranul. În sistemul electoral pentru Dieta Bucovinei, optsprezece mari proprietari alegeau

[1] Bogdan-Duică, *Bucovina,* p. 217, notă.

[2] *Ibid.,* pp 247-8.

[3] Probele, în Bogdan-Duică, *Bucovina,* p. 30 şi urm.

un deputat, oraşele alegeau şapte, iar cei şase sute de mii de ţărani erau represintaţi prin *cinci sute* de alegători şi *doisprezece* deputaţi, cari *nu erau* ţărani [1].

Şi în partidul acesta, care refusa calificativul de „partid al boierilor", nu s'a ajuns măcar la o acţiune unitară, supt un şef recunoscut şi ascultat. De aceia şi politica guvernatorului Pace, care nu voia să admită titlul de „România Junâ" pentru o societate studenţească, putu fi continuată timp de câţiva ani încă, fără nicio primejdie. Când venerabilul Mitropolit Silvestru îşi sfârşi zilele, la 3 April 1895, succesorul lui fu, din pricina bătrâneţelor şi a nedestoiniciei lui absolute, Arcadie Ciupercovici, care n'a avut niciodată curagiul să vorbească despre partea, încă naţională, a eparhiei sale.

Datorită acestui şef incapabil şi lipsit de energie, Guvernul era stăpân pe Biserica ortodoxă şi, supt noul guvernator, Bourguignon, duşman îndârjit al Românilor, el putu să se împotrivească partidului „Tinerilor", care izbutise să facă ales ca deputat la Camera din Viena pe cel mai înzestrat dintre membrii săi, pe Gheorghe Popovici. Preoţii, învinuiţi că sânt iredenţi de brutalitatea satrapului austriac, protestară, la Cernăuţi, într'o mare adunare, amintind caracterul

[1] *Ibid.*, pp. 253-4.

românesc al eparhiei[1], dar aceasta nu împiedecă progresul necontenit al elementului rutean în Biserică.

Acestui prelat de tristă amintire îi urmă, la 1902, episcopul de Rădăuţi, Vladimir de Repta, — al cărui Scaun fusese restabilit printr'un act administrativ, la 1898. Român, şi unul dintre cei mai învăţaţi. El văzu cu groază noul asalt al Rutenilor, cari nu voiau numai o eparhie naţională separată, în Nordul provinciei, ci cereau până şi Scaunul episcopal de Cernăuţi, în umbra căruia un episcop român de Rădăuţi sau de Suceava ar fi veghiat peste mormintele strămoşilor unui neam menit, întreg să-i urmeze în curând[2]. Şi vor izbuti să-şi impună, prin voinţa Vienei, un vicar, — deci un succesor rutean al Mitropolitului —, pe agitatorul Artemon Manastirschi. Dar fără concursul laicilor nu i-ar fi fost cu putinţă lui Repta, chiar şi cu alt temperament decât al său, care era numai blândeţă şi supunere, — am avut, cândva, nevoie de o învoire de la Viena pentru a lucra în archivele Mitropoliei, — să înceapă o operă de înoire românească.

Şi laicii aceştia, — slăbiţi mai ales prin retragerea, pentru motive personale, a lui Gheorghe

---

[1] Nistor, *o. c.*, p. 165 şi urm.

[2] *Ibid.*, p. 178 şi urm. 46.136 de iscăliturî se strânseră supt actul de protestare al Românilor; *ibid.*, p. 179.

Popovici, care peste puţină vreme îşi sfârşi zilele în România, — ascultând de foarte dibacele aţiţări secrete ale Guvernului, oferiră poporului, în loc de munca solidară a unei întregi generaţii superior pregătite, spectacolul urilor celor mai înverşunate, întrebuinţând, ca să-şi astâmpere setea, toate mijloacele unei prese neruşinate. Studenţii fură grupaţi în societăţi duşmane. Din nenorocire, cel care a izbutit să lucreze mai mult pentru îndreptarea situaţiei materiale a ţăranului, Aurel Onciul, a fost cel mai înfocat îndemnător la vrajbă, insultătorul neobosit, nu numai al adversarilor săi locali, boieri şi preoţi, contra cărora a ştiut mobilisa pe învăţători şi pe ţărani, dar şi al Românilor din România, împotriva cărora a dus campanii turbate, care mai mult decât odată i-au desonorat talentul. În duelul acesta nesfârşit, se recurse, de o parte şi de alta, la alianţa străinului şi la protecţia Guvernului.

Marea reformă electorală, dusă la bun sfârşit de Onciul, nu înfăptuise încă nimic pentru naţie, când izbucni războiul european. Influenţa noului curent naţional venit din România după 1900 a adus o împăcare forţată între „boierii“ lui Flondor şi „democraţii“ adversarului său, dar aceasta nu dură decât câteva luni. Tineretul, desgustat de acest spectacol compromiţător, — profesorul I. Nistor era încă de pe atunci unul

din şefi —, nu avuse încă timpul de a se organisa şi de a câştiga încrederea unui popor atâta vreme răbăcit şi desorientat de instigatorii pe cari-i îndemna şi-i susţinea vechea politică a lui „divide et impera".

Războiul a făcut din Bucovina, de două ori atacată de Ruşi şi ocupată apoi aproape în întregime de armatele Ţarului, unul din acele morminte care păreau că vor înghiţi un neam întreg. O mare parte din tineretul românesc, până şi elevii liceului din Suceava, căzură în rândurile armatei austriece; ceilalţi vegetară într'un trist exil, în România; în sate rămăsese o populaţie nevoiaşă, şi femei batjocurite; pentru o simplă denunţare a spionilor evrei, o mulţime de ţărani fură spânzuraţi de colonelul de jandarmerie Fischer, care a avut îndrăzneala de a spune în public că „nu cunoaşte în Bucovina decât trei naţii: Germanii, Evreii şi trădătorii".

Şi, cu toate acestea, rămăşiţile unei populaţii ai cării strămoşi au fost odinioară cei mai viteji apărători ai Moldovei, luptând pentru cruce şi civilisaţie, rămaseră încă acolo, în mijlocul ruinelor, represintând vechiul drept al autohtonilor cari, prin munca lor îndărătnică, au creat pământul însuşi pe care-l călcau în picioare armatele. În cumplita lor miserie, ei aşteptau de la justiţia imanentă şi de la progresul ideilor politice în

Europa ceasul în care vechiul steag al lui Ştefan-cel-Mare va cuprinde întreaga ţară în faldurii gloriei sale.

Marile jertfe ale României libere se isprăviseră printr'un armistiţiu de silă, ducând spre pacea din Bucureşti, care sfârteca Regatul şi îngenunchia pe mult timp ce se înduraseră a păstra din el biruitorii.

Dar ceasul cuvenitelor osânde veni.

Rutenii, în legătură cu arhiducele Wilhelm, încercară, în ceasul de supremă crisă, să tragă la ei provincia. Energia şefilor români, o clipă uniţi, zădărnici ceia ce ar fi fost a doua „răpire a Bucovinei". Oprind în loc puhoiul anarhiei supt steag rutean, se ceru intervenţia armatei române.

Regele Ferdinand, călcând peste condiţiile ce-i fuseseră impuse de Centrali, dădu ordin soldaţilor generalului Zadic să treacă graniţa, şi peste câteva săptămâni solii Bucovinei aduceau Regelui românesc închinarea moşiei lui Ştefan-cel-Mare

Cum a fost ea găsită în clipa Unirii o arată. notele de călătorie care urmează.

PARTEA a II-a.

ROMÂNISMUL ÎN BUCOVINA ÎNAINTE DE RĂZBOIUL UNITĂȚII NAȚIONALE.

– CONSTATĂRI –

I.

ÎN JURUL SUCEVEI

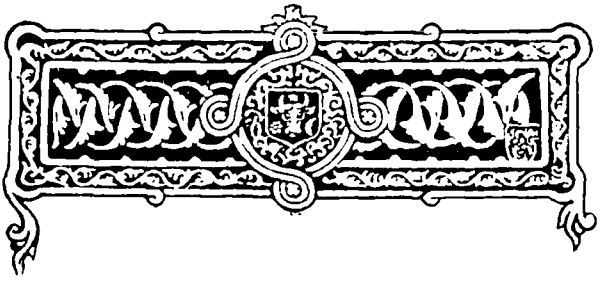

1. Spre Suceava.

Primăvară tânără. Un verde blând, dulce, umed, *copilăresc*. În lunca Siretiului pe care se deapănă de la Focşani până la Burdujeni, în tot lungul Moldovei noastre, calea cea mare a trenului, copacii se înalţă încă negri, goi, dar câte unul bătut ca de o uşoară ninsoare verde; alţii, mai timpurii, îşi poartă frunzişoarele ca nişte flori: par cea d'intâiu găteală a unei copile. O ploaie mare de o noapte şi o zi, pornită dintr'un apus de sânge, a sămănat băltoace curate încă: pare că ar fi nişte frânturi de lacuri albe. Pe o muche de deal, iarna a uitat o mărămă de zăpadă. Sus soarele usucă un vălmăşag de nori suri, rămaşi în urmă în zarea răsăritului.

Aleluia, sfântă dimineaţă de April, dimineaţă de flori a Floriilor!

Cei d'intâiu oameni ce se văd sânt trei păstori într'o văiugă, unde vite lacome pasc şi se

adapă în ştioalme. În sumane cenuşii ca arătura, nalţi, frumoşi, supţi la faţă de iarna cea grea fără mămăligă. Cine ştie ce-o fi făcând acum, în ce nopţi de desfrâu şi de jocuri de noroc o fi întârziat boierul care a închiriat cuiva din Jidovime acest pământ cu bieţii oameni de pe dânsul!

În gări, „Dimineaţa de mâne", strigată de Ovreiaşi neobosiţi şi, într'un veşnic mers de socoteală, Evrei mari, graşi, rumeni. Au trecut pe rând Bacăul cu biserica lui Ştefan-cel-Mare, Romanul întins drept lângă apa spârcuită a Moldovei, cu dungile de copereminte roşii şi cele opt turnuri creştine de-asupra vălmăşagului străinătăţii, Paşcanii, cu veşnicul său vuiet de mulţime grăbită şi flămândă.

Aici, un nor plumburiu lasă să cadă, într'un zimbet de soare, picături de ploaie îngheţată.

2. Suceava.

Văd iarăşi dealul de lut cu creasta dreaptă, tâmpla scorburoasă, ridicându-se de-asupra apei de hotar. Sus turnurile de biserici stau ca suliţile. La o latură, zidurile galbene, zimţuite şi rupte, tânjăsc pe înălţime.

De la Burdujeni, un birjar mă va duce la Suceava. E, neapărat, Evreu: cere două preţuri, nu vrea să lase nimic, pleacă până foarte aproape,

se iţieşte în uşa gării măreţe, tuşeşte, îşi şterge nasul, între în vorbă, scade preţul la jumătăţe şi la urmă aflu că i-am dat totuşi de două ori cât tariful obişnuit.

Trec printre casele cochete ale funcţionarilor români din Burdujeni. Acum sânt pe un drum lat, între dealuri la dreapta şi, la stânga, o râpă urâtă, în care lunecă ape de mocirlă. Peste înălţimi, văi, râpi, peste drumul umed trece un vifor de vânt sălbatec, rece ca în toiul iernii aspre; descheind haina, lipind de tâmplă margenile pălăriei. Pe capră, birjarul, cufundat într'un surtuc prea larg, cu gulerul ridicat peste o cămaşă ce n'are guler, se strâmbă de frig în această zimbitoare zi de April, pe albastrul cerului căreia se îmbulzesc nori, călătorind foarte iute.

Vama e o casă de moda veche, cu un biet funcţionar încetinel. Un Evreu cu lunga barbă de patriarh din Biblie stă de vorbă cu privire la un sac cu cartofi, cu „barabule", zice el moldoveneşte, pe care le tot alintă cu mâna. Afară, aşteaptă sfioşi mândrii Români, în sumane întunecate, cu părul lung căzând drept sau în cârlionţi unşi pe umerii largi; au în mână găini şi câte alte mărfuri de o nimica toată.

Stâlpul tricolor al ieşirii din ţară; între doi alţi stâlpi negri şi galbeni, vama Austriecilor, cu un tânăr foarte bălan, care scotoceşte cu multă luare aminte prin geamantanul aproape gol.

Acuma e slobod drumul din ţara regelui nostru în ţara împăratului străin asupra Românilor.

Caii zoresc pe „drumul Burdujenilor". Nu se vede cine ştie ce schimbare. Sânt căsuţe frumuşele după datina moldovenească şi, pe alocurea, câte o casă mai mare, împodobită după cel mai rău gust al oraşelor. Multe pajuri: la vânzătorii de tabac, la păzitorii şoselei, la cârciumari. Cutare meşter e Neamţ, Polon; toţi negustorii se ţin de neamul care e cu adevărat stăpân al acestor locuri. Copii de-ai noştri nu se văd pe stradă, ci tot de cei cu şăpci, cu pălăriuţe verzi, cu nasurile coroiate sau borchinoase, odrasle ale tuturor neamurilor Austriei, şi mai ales ale Evreilor.

Acum cetatea, frontul de biserici nu se mai văd. Sântem pe coarda arcului ce alcătuieşte acest drum, şi înaintăm la deal spre Suceava nevăzută, care trimete înainte numai tot astfel de căsuţe şi case pentru toţi oploşiţii de dăunăzi sau de multe zeci de ani.

Apa Sucevei se trece pe un pod de lemn, mic, şubred şi fără podoabe; „ţineţi trăsurile", zice una din multele înştiinţări tipărite, şi în adevăr murgii Evreului merg cu toată conştiinţa că sânt într'un loc unde zburdăciunea, pripa nu se îngăduie. Alăturea, un alt pod, mai mare, mai tare şi mai frumos, e dungat de linia de fier a trenului ce vine din Iţcani şi duce la Suceava. Şi eu îmi

aduc aminte de un pod, mare, acoperit, negru pe d'înăuntru şi pe d'inafară, prin care de demult, când eram un copil cu ochii abia deschişi asupra minunii acestei lumi, am trecut cu mama, recunoscătoare pentru minunile Sfântului din Suceava, ca să sărut moaştele negre, uleioase ale lui Ioan cel Nou, culcat în mirodenii. Aud încă, după treizeci de ani, huruitul roatelor prin marele întunerec umed, văd piaţa mare cu făcliile şi iconiţele, biserica înaltă, racla de argint cu chipuri săpate, racla întunecată şi dinţii albi ai ajutătorului la toată nevoia.

Jos, Suceava curge iute, mânioasă, bogată din prisosul ploilor primăvăratece; e mare cât o ramură a Moldovei. In luncă iarăşi pasc vite albe. Câmpii se gunoiază, şi pluguri cu cai, duse de ţărani cu căciula mare, rup ţarina slăbită de ploaie. Boii se îngraşă şi se vând cu preţuri bune.

Pe mal sânt multe case, ceva mai departe. Şi tocmai de-asupra lui se cincheşte supt coperemântu-i de şindilă neagră bisericuţa de la Iţcanii-Vechi, galbenă-deschis, cu un pridvor liber. Frumoasă mică locuinţă a călugăriţelor de odinioară, pentru care ea fusese clădită în veacul al XV-lea! Abia dacă se slujeşte astăzi la hramul ei. Iţcănenii din căsuţele dese de pe lângă râu vin la alte serbări sus, în oraşul lăcaşurilor mari şi bogate.

Încă o bucată de vreme ne urcăm printre

case de modă moldovenească, în care stau de mai multe ori străini. Dar, ici şi colo, fete se dau în *scrânciob*, în „leagăn". E adevărat că astăzi, a doua zi de Florii, catolicii, deci aici Nemţii, Polonii, îşi au a doua zi a Paştilor.

Am ajuns tocmai sus. Sântem în cuprinsul vechiului oraş, precum arată grămădirea bisericilor, aşa de aproape una de alta, încât în câteva clipe ai făcut drumul dintre ele. Lasă deci la o parte strada care se zice „evreiască" şi strada mare, care e şi ea aproape numai a Evreilor, lasă urmarea ei înainte, pe lângă o grădină goală şi rău ţinută, pe lângă o biserică a catolicilor, mare, albă, urâtă, în care scânteie acum luminile Învierii, chemând puţinii credincioşi. Lasă prăvăliile Evreimii, care nu sânt altfel decât cele de la Folticenii noştri, lasă scârboasele cafenele, în care se tolănesc în caftane murdare stăpânii de astăzi ai târgului, lasă îngrămădeala, harhătul germano-semitic, duhoarea şi necurăţenia, lasă uriciunea răpareţă. Nu te uita la lumea ce trece în hardughiile nemţeşti care sânt trăsurile de aici: une ori ai vedea un *honoratior* cu cilindru, iar de cele mai multe ori unul, doi, trei, mulţi Evrei, de modă nouă şi de modă veche: eu am zărit chiar într'o cupea, având în locul geamului de la spate o scândurică, un *Herrchen*, un domnişor, oacheş, cu faţa pre-

lungă, cu ochii mari visători, cu perciunii fiului lui David şi cu pălăriuţa de catifea, cu lungul caftan al Galiţianului neprihănit de civilisaţie. Pe ici, pe colo vei vedea strecurându-se câte un creştin sau o creştină, funcţionari, meşteri cari-şi petrec Paştile, soldaţi în concediu pentru serbători, domnişoare elegante cu moşii în zestre, ferindu-se cu dibăcie de atingeri care pătează de murdărie rochiile. Dar toate acestea nu te privesc, călător român pe pământuri ce sânt înstrăinate şi în ceia ce priveşte oamenii chiar, printre cari zăreşti aşa de rar ţăranul după datină, cu sumanul şi căciula sa ca în Moldova, cu variante de căciulă, mici şi ieftene, pe care le-a născocit jidovimea, sau în haina modestă a Neamţului din burghesia cea mică. Ţie-ţi pasă în acest pământ al tuturor neamurilor, în care al lui Israel a căpătat biruinţa deplină, — ţie îţi pasă de biserici cu chipuri de bour şi frumoase slove bătrâne de asupra uşilor, de pietre şterse de-asupra mormintelor cu cenuşa spulberată, de frânturi de cetate pe culmea frământată cu sânge, spre care ni se înalţă recunoştinţa şi ni fumegă tămâia visurilor evlavioase şi sfinte. Fereşte-te de prihană, lasă hanurile, prăvăliile, străzile, grădinile şi furişează-te spre locurile pe care privighează crucea ta veche răsăriteană, unde vorbesc în glas de aramă clopotele tale turnate prin vremi ce nu se vor mai întoarce, şi în care

în bronz ni s'a turnat şi mărirea, numele cel bun, păstrat până astăzi, datina curată, pe care o uită prea mulţi, în toate. Fii aici ca un hagiu cucernic în Ierusalimul din vremea prigonirilor: el nu mergea la cadiu, la nazir, la căpeteniile ienicerilor, el nu se grămădia printre cumpărătorii bazarurilor, el nu aştepta la poarta moscheilor, ci, ţiind umila lui făclie în mână, se ducea de-a dreptul, cu o grabă înfrântă de simţul sfinţeniei, către mormântul în care odihnise, o clipă omenească de moarte, Domnul şi Dumnezeul său.

Întăiu ţi se va înfăţişa Sf. Dimitrie, mare şi puternică zidire, pe care Petru Rareş o închină, precum a făcut şi în Hârlău cu o clădire ceva mai mică, sfântului „purtător de mir", biruitor în luptele care plăceau sufletului focos al fiului lui Ştefan-cel-Mare. Clădirea n'a suferit reparaţiile acelea la care Austria ţine mult, ca să arăte că ştie păstra moştenirea moldovenească, ca să încurajeze ştiinţa şi arta şi ca să dea de lucru la atâţia domni din Viena cari găsesc că Moldovenii ac i de demult erau oameni stimabili, ale căror lucrări în cărămidă, piatră şi penel sânt vrednice de o luare aminte curioasă şi de o îngrijire răsplătitoare. Ba Sf. Dimitrie a fost reparat şi el acum câţia ani, dar întru atâta numai că l au tencuit şi văpsit cu o tencuială şi o văp-

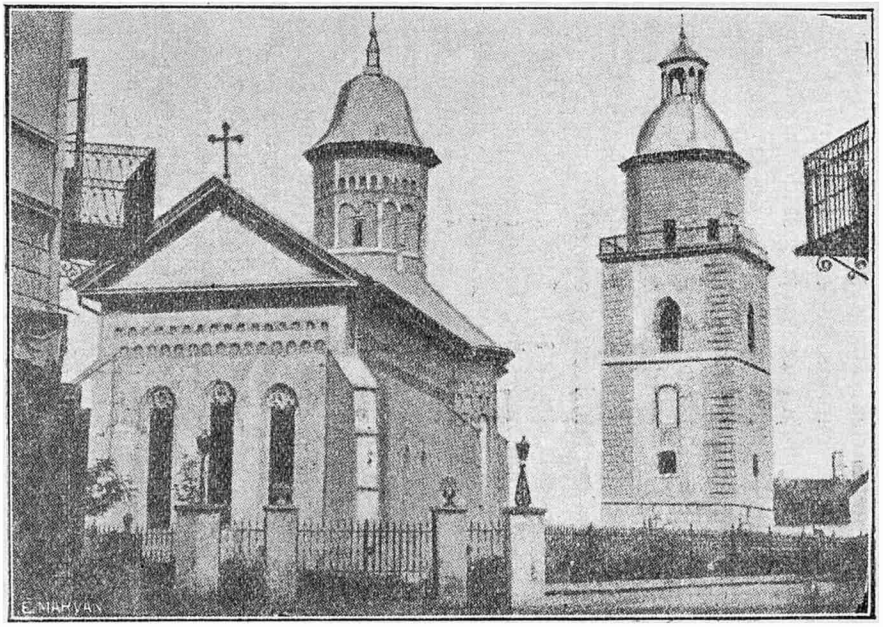

Biserica Sf. Dimitrie din Suceava.

seală care cad. Şi iarăşi clopotniţa pe care e întipărită de partea către Răsărit cunoscutul bour cu gâtul gros, cuprins într'o floare purtând inscripţia, clopotniţa aceasta a fost de atâţia ani preschimbată pentru a se face, de la înălţimea ei trainică, paza de foc.

Încolo, Sf. Dimitrie-i cum l a lăsat ctitorul. Faţada largă e străbătută de trei ferești gotice şi se sprijină pe două contraforturi. Ferestile acestea se urmează şi pe laturi, ca şi contraforturile. Zidirea se rotunjeşte la strane şi în fund, la altar. Ocniţe mici sus, ocniţe mari jos, lungăreţe, până la temelie, îi împodobesc păreţii. Zugrăvelile frumoase, pe fond albastru dulce, care se vedeau odinioară, s'au sfărâmat, s'au ascuns supt pospăiala tencuielilor mai târzii.

Înăuntru, chipurile de sfinţi sânt în parte cele vechi, precum o dovedeşte inscripţia numelor, în lungi şi supţiri slove din vremea, bună pentru scrisoare, a urmaşilor lui Ştefan-cel-Mare. Un foc a mistuit însă catapeteasma, odoarele vechi s'au stricat, afară de jalnice rămăşiţe, aruncate într'o cămară a turnului, unde putrezesc în praf cununile morţilor din zilele noastre şi fel de fel de lucruri fără chip şi fără nume, care duhlesc a muced. Pietrele de mormânt, între care un învăţat străin a crezut că găseşte pe a lui Bogdan, fiul lui Rareş, nu se mai pot ceti cu siguranţă; nicăiri nu le-am văzut mai ticăloşite.

Vremea de peste un veac în care Suceava a fost un maldăr de ruine, unde cânii fără stăpân băciuiau prin pivniţile de piatră ale caselor ce se dărâmaseră, pe când săteni paşnici arau pământul în margene, vremea de astăzi a primăriilor evreieşti, a preoţimii de Stat, cu învăţătură mireană, vreme de egoism şi fără niciun avânt, fără nicio amintire şi fără nicio nădejde, au adus această păcătoşire a bisericilor. Rar să-ţi vie preotul pentru a-ţi arăta cu mândrie biserica, pentru că e în sama lui şi pentru că e moaşte din trecutul neamului lui; un biet paracliser bătrân, nespus de murdar şi de îndobitocit, chior, bubos, va orbecăi cu tine prin praful şi neorânduiala, prin sărăcia despreţuită a lăcaşurilor în care Mitropoliţi au slujit înaintea Domnilor, Doamnelor, Domniţelor, boierilor în veşminte de aur, de catifea şi mătăsuri.

De departe, mănăstirea Sf. Gheorghe se vădeşte prin turnul greoiu al porţii şi prin scânteierea ciudată, prin lucirea sticloasă a ţiglelor nouă roşii-închis, cu dungi nesăbuite de albastru şi de galben, ceia ce pentru o biserică e o împopoţonare, iar pentru colorile noastre naţionale e, când le gândeşti cine a reparat şi cu ce simţire faţă de noi, o *profanare.* Biserica Mitropoliei de odinioară a fost c'ădită în foarte vechi timpuri, îndată după Ştefan-cel-Mare, şi supt Ştefan-

Biserica Sf. Gheorghe din Suceava (după „Monarhia austro-ungară").

cel-Tânăr a luat locul vechii Mitropolii, care e astăzi biserica Mirăuţilor. De sigur, iarăşi, marele ziditor Petru Rareş i-a dat proporţiile cele măreţe pe care le are astăzi, plătind astfel datoria sa de biruitor şi faţă de celalt mucenic ostaş al legii creştine. Petru Şchiopul, blând Domn cuvios, a dres clădirea, ce suferise pe urma luptelor din vremea lui Despot; de la dânsul vine zugrăveala de astăzi, foarte frumoasă, cu sfinţi mari şi icoane bogate, întinse pe un fond albastru, stropit cu largi stele de aur, Petru-Vodă, încă tânăr, cu barba lungă, roşcată, Ştefan-cel-Mare, Petru Rareş, Ştefan, copilul lui Petru cel Nou şi poate Vlad, fratele său, — căci capetele acestora s'au şters, iar nu s'au tăiat la o închipuită deschidere a fereştii, care e veche, — aceştia se văd foarte bine, ca şi pisania cu litere de aur arătând data lucrărilor, precum şi aceia când s'a născut, a primit semnele Domniei de la „Împăratul turcesc“ şi a fost uns în această biserică, de Mitropolitul Gheorghe Movilă, copilul Ştefan cel frumos, cu dulcii ochi albaştri, care s'a stâns ca tânăr în munţii, aşa de depărtaţi, ai Tirolului.

Biserica e întocmai ca a Sf. Dimitrie, dar aici reparaţia şi-a făcut isprăvile. Coperemântul e cum am spus, pietrele de mormânt sânt prinse în zidul de împrejmuire; în clădirea fără slujbă sânt aşezate la pământ fel de fel de stâlpi şi

podoabe de piatră săpată, nouă-nouţe, care rămân să fie puse la locurile lor, după ce artiştii din Viena vor spoi din nou toţi păreţii. De alminterea, eşti asigurat, totul se va face cu rânduială ştiinţifică. Săpăturile sânt numai în stil vechiu. Zugrăveala va fi întocmai ca aceia a meşterilor lui Petru Şchiopul. Se va înlătura numai praful, fumul, urmele de focuri şi nenorociri, urmele urâte şi duioase, urmele negre şi mişcătoare, urmele sfinte... Atât. Şi biserica triumfătoare va pomeni prin scânteieri şi colori nouă bunătatea unei cârmuiri cu care cea veche n'are nicio legătură, a unei civilisaţii care nu înţelege pe cea de altă dată, a unei epoce de înălţare a acestui colţ moldovenesc prin Evreu şi prin funcţionarul de carieră

Într'o bisericuţă făcută de Mitropolitul Anastasie Crimca, ctitorul Dragomirnei, e aşezat, până la sfârşitul lucrărilor de restauraţie, trupul Sfântului Ioan cel Nou, pe care, acum cinci sute de ani în capăt, Alexandru-cel-Bun, întemeind aici Mitropolia lu Iosif I-iu, l a adus din locul mucenicie sale, Cetatea-Albă a Genovesilor, în care el suferise pe la 1330 de cruzimea Tatarilor, stăpânii de pe atuncea. Poate tot Petru Şchiopul să-i fi dăruit greoiul sicriu de argint aurit pe care se desfac, în minunat lucru răbdător cu ciocanul, privelişti din suferinţele mucenicului,

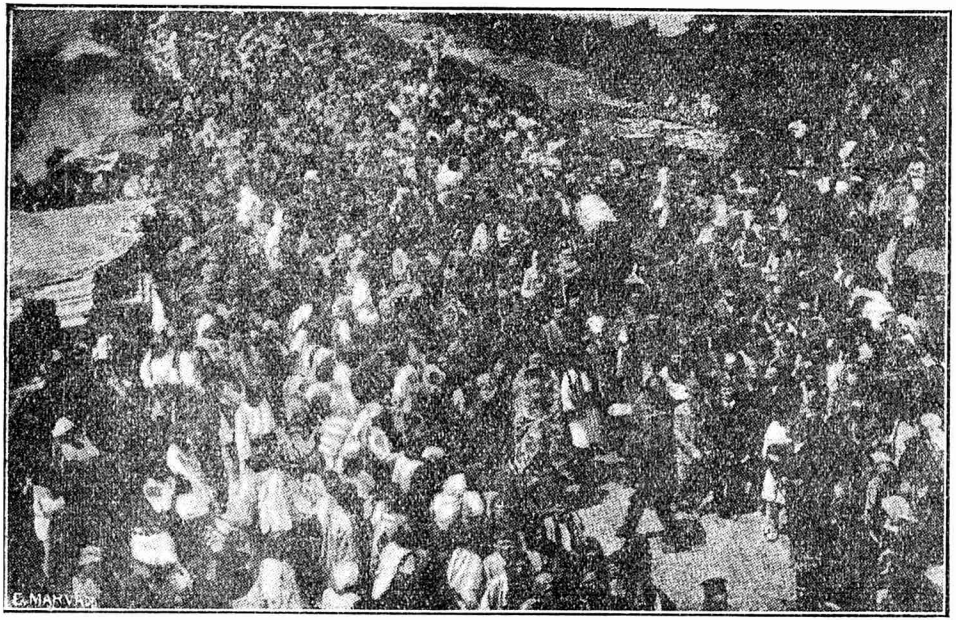

Procesia cu moaştele Sf. Ioan cel Nou din Suceava.

Apoi regele polon Sobieski, venind să scape pe Moldoveni din lunga robie a Turcilor, a furat pe sfânt pentru evlavia Ruşilor din ţara sa, şi numai Austria, după împărţirea Poloniei, a dat înapoi Sucevei răpite de la Moldova vechiul ei sfânt ocrotitor, spre care şi astăzi vin închinători din multe locuri româneşti şi ortodoxe, cerându-i minuni şi hărăzindu-i lumina făcliilor de ceară.

Şi mai tărcată decât Sf. Gheorghe e acea biserică a Mirăuţilor. Ţigle scânteietoare, piatră rasă, sfinţi de Viena. Ţi se strânge inima când întri în lăcaşul de minunată, răbdătoare şi costisitoare parodie, din care au fost gonite toate amintirile. Altfel, forma e cea veche, din vremea strălucirii moldoveneşti şi a decăderii de până mai dăunăzi, când dobitoacele şi oamenii răi se strecurau vara prin bălării şi se oploşiau în cuprinsul zidurilor. Alexandru cel-Bun e, fără îndoială, ctitorul d'intâiu al acestei mici zidiri, iar al doilea a fost Ştefan, care a ridicat pe ruinele vechii bisericuţe o clădire mai nouă, având ca semn deosebitor, în loc de pridvor, turnul clopotniţei împărţit in două rânduri, turn care strică însă armonia liniilor.

Sf. Ioan al lui Vasile Lupu, mică, năltuţă, cu ferestuici mărunte şi multe şiruri de brâie, cu un fin bour săpat pe o lespede de piatră; Sf.

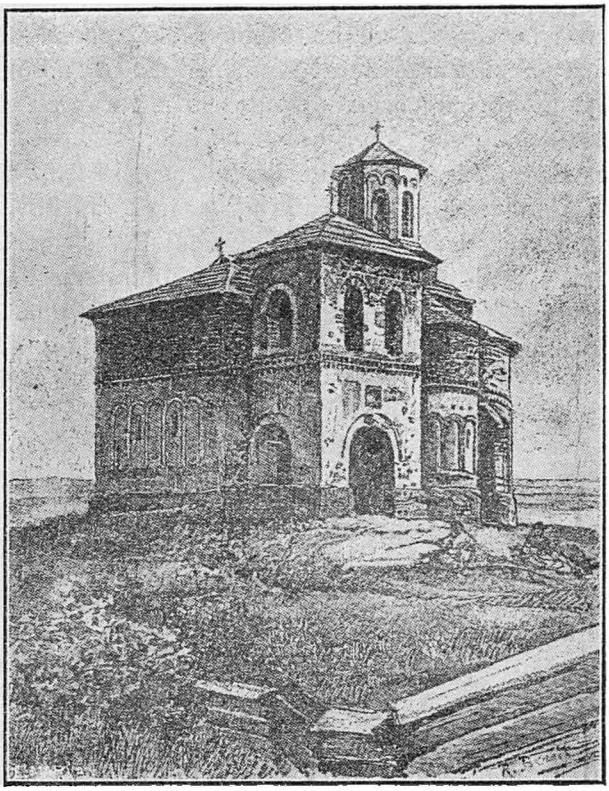

Biserica Miràuților (înainte de restaurare) (după „Monarhia austro-ungară").

Nicolae al Prăjeștilor, clădită încă în stilul lui Rareș, foarte bine alcătuită, cu turnul ei supțiratec, întregesc șirul bisericilor moldovenești pe care le păstrează încă Românii pentru preoții teologi și paracliserii bătrâni cu ochii roșii și mânile râioase. Lângă cea din urmă, se vede o biserică armenească din veacul al XVI lea, cu inscripția păstrată și cu turnurile hâd văpsite în verde. Bisericuța Elenei, văduva lui Rareș, închinată la 1551, pentru pomenirea soțului mort și mântuirea sufletului ctitorei, a trecut în mâna Rutenilor uniți, cari au spălat-o, au curățit-o, au văpsit-o și i-au spânzurat clopotele de o foarte ciudată zidărie.

*

Dincolo de zidul de împrejmuire al Sf. Gheorghe, se întinde un vechiu cimitir sălbatec, din pământul gropos al căruia, printre pietre crăpate și monumente risipite și mâncate de mușchiu, printre bolți sparte lăsând să se vadă sicrie putrede fărâmate de bulgări, cresc viorelele cele d'intâiu ale primăverii în iarba mică, și se strecoară, luători aminte, copii de limba nemțească, poate și copii ai Evreilor, cari le culeg. Cu uimire găsești aice pietre latinești de la 1580, de la 1600, puse pe locurile de odihnă aic unor femei dintre catolicii Sucevei celei vechi: soțul uneia a fost sutașul polon al lui Ieremia Movilă. Alte lespezi, cu pisanie frumoasă slavonă, sânt din același timp.

Lumea această nouă străină, aşa de străină, le-a lăsat de mult în părăsire, printre monumentele de la 1800 încoace; dar, în fiecare primăvară, firea duioasă îngroapă 'n muşchiu piatra supt care cu durere de inimă şi multe lacrimi s'au îngropat morţii aceia de demult.

În faţă, ai o râpă de lut, ruptă mai dăunăzi. Gârla noroioasă de jos e Căcaina Sucevei. Dincolo de dânsa zdrenţele gălbui ale zidurilor Sucevei se ridică înaintea ta, vorbindu-ţi de Petru-Vodă al Muşatei din 1380, de Alexandru-cel-Bun orânduitorul, de Ştefan-cel-Mare, care a părăsit-o desnădăjduit înaintea Turcilor lui Mohammed al II-lea, când au ars cetatea în 1476, care a apărat-o de Polonii trufaşi ai lui Ioan Albert, când şi-a cucerit aice ruşinea şi moartea înainte de vreme, de Petru Rareş, gonit de boierii săi, cari au lăsat lui Soliman al II-lea drumul deschis spre Scaunul domnesc al Sucevei, unde el şi-a scris cîntarea de biruinţă pe o placă de marmură ce se păstrează astăzi la Museul oraşului; ele vorbesc apoi de Vodă-Despot străinul, care a stat luni de zile închis aice, în cea mai chinuitoare din aşteptările morţii, până ce boierii răsculaţi ai lui Tomşa, Ştefan-Vodă cel nou, l-au răsbit prin foame şi l-au silit să iasă, în haine domneşti, împărăteşti, încoronat şi înveşmântat în aur, în jos spre Areni, la podul din vale, spre Zamca şi Sânt'Ilie, unde l-a lovit topuzul odată cu mustrările,

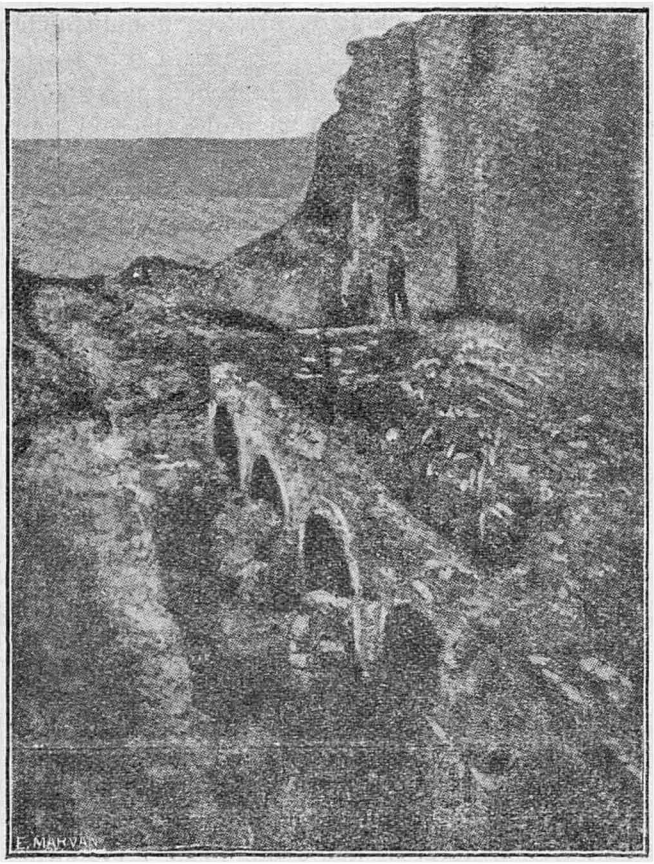

Ruinele cetății Suceava.

şi Tatarul, care s'a învoit la o astfel de faptă, i-a desfăcut capul şi l-a strivit înaintea boierimii fără de milă. Ele îţi spun de frumoasa Doamnă cerchesă a lui Vasile Lupu, de zglobiul ei fiu, Ştefăniţă, de întunecatul şi grosolanul ginere căzăcesc Timuş şi de minunata lui soţie tânără, Ruxanda, cari au fost încunjuraţi aice de Unguri, de Munteni şi de Moldovenii lui Gheorghe-Vodă Ştefan, până ce genunchiul lui Timuş a sărit de lovitura unei ghiulele şi viaţa grozavului flăcău peri în chinuri, iar Cazacii plecară cu trupul, lăsând în robie şi ruşine pe Doamna şi fiul de Domn. Ele îţi amintesc de pata stăpânirii polone de până la 1699, când de sus, din cetatea odinioară apărătoare, se coborau ostaşi beţivi, desfrânaţi şi batjocoritori, cari-şi scrijălau numele pe pereţii bisericilor şi împungeau cu sabia ochii sfinţilor credinţii noastre.

Vremea acoperise de mult cetatea supt un giulgiu de ţerână din care ieşiau numai colţuri de piatră destăinuitoare. Un arhitect german, Romstorfer, a vrut să ştie ce este acolo şi a lucrat ani de zile cu multă râvnă, mare folos şi puţină cheltuială pentru desfacerea din pământul lutos a Sucevei noastre de demult. Pe rând au răsărit şanţurile adânci, pline de apă în zilele grele ale apărării, zidul puternic de afară, întărit pe o temelie veche de către Ştefan, vulturul acestui cuib al uilor şi şoimilor d'inaintea sa, apoi

zidul din lăuntru, cămările de locuinţă, încăperile Domnului, beciurile de arme şi de ostaşi, gropile pentru robi, curţile cele mari din mijloc, unde puteau încăpea mii de apărători, tunurile de strajă şi bisericuţa în care zilnic se cerea fără sunet de clopot îndurarea şi sprijinul lui Dumnezeu, nădejdea cea mai tare şi apărătorul cel mai statornic. S'au găsit oase înfrăţite în acelaşi praf fără nume, hârburi de smalţ cu frumoase împiestriri, care n'au fost cercetate încă, unelte şi săpături, bani, lemnării, inscripţii de piatră. Unele se află astăzi jos, la Muzeul dintr'o mare casă pustie, pe celelalte ţi le arată paznicul, un gropar de cimitire, harnic şi călduros ajutător al lui Romstorfer, în chiar cuprinsul zidurilor. El ştie să-ţi spuie despre fiecare colţ, să te poarte prin toate râpile şi coclaurile, pe toate crestele şi prin toate înfundăturile, şi, când îţi vorbeşte de mormanul de pietre asupra cărora plânge sufletul tău, el *vede* cetatea, din care tu nu vezi decât apărătorii pe cari el nu i ştie şi de cari lui, Neamţului, n'are de ce să-i pese. Şi abia mai asculţi cuvintele lui îmbielşugate de lămurire când de pe culme, lângă ferestuica deschisă în gol, străbătută de vântul care cântă şi de vântul care urlă, privirea ţi se întinde asupra şesului verde al Sucevei, asupra dungii de argint a râului, asupra turnului de la mănăstirea Todirenilor, asupra Burdujenilor noi,

ai României. Aripile vulturului sânt sfărâmate şi jos croncănesc corbii, jos în Suceava, jos în Burdujeni, până departe, foarte departe, în târguri ce au fost lăcaşuri slăvite ale strămbunilor: corbi, tot corbi, mulţi corbi, croncănindu-mi în limbi străine a pustiu, a iarnă, a moarte...

3. Sânt' Ilie.

În seara luminoasă, cu fiori de frig, trăsura merge spre Sânt' Ilie. Trecem podul de la Areni, lângă care păzeşte stafia lui Despot cu capul zdrobit, lăsăm Zamca, mănăstirea Armenilor, suită pe înălţime, şi înaintăm în ţinutul de dealuri rostogolite în neorânduială, dealuri blânde, rotunde, învelite cu vesela iarbă tânără. E moşia mănăstirii de odinioară a Sfântului Ilie, deci face parte din fondul religionar [1], şi firește acesta l-a arendat Evreilor, — cari aici sânt totul. Ţărani zdraveni, înceţi, tăcuţi, ară pentru domnul lor de astăzi, care a înlocuit cu burta, ochelarii şi ifosul său pe Domnul cel vechiu de acolo, din cetate, pentru care se ara cu sabia şi se secera gloria.

Suceava se desfăşură acum în urmă, cu multele-i turnuri. Mai departe e sămănată Şcheia, lăcaşul Şcheienilor, Slavilor de demult, cu cele o

[1] Aşa se numeşte fondul, administrat de Austria, al mănăstirilor cu danii de la Domnii şi boierii români.

sută cincizeci ori două sute de case răspândite şi cu livada ce ascunde locuinţa *boierului* nou, un Armean, Haritonovici. Indată eşti la Sânt' Ilie.

Mănăstirea e acum o biserică; un zid nou o încunjură de aproape, casele călugărilor s'au risipit în praf. Şipotul cu apă bună curge în deşert. De pe dealurile ce strâng de jur împrejur clădirea, a perit toată podoaba pădurilor, care făceau din Sânt' Ilie o mănăstire în codru.

Dar biserica e aşa cum a lăsat-o Ştefan, al cărui nume e pomenit în inscripţia de trei rânduri, minunat săpată de-asupra uşii. Faţadă simplă, fără sprijin, trei abside, firide scurte sus, firide lungi ce se prelungesc în jos. Ele sânt făcute din cărămidă netencuită, şi câte un rând în lat e smălţuit verde, albastru, galben. Pe părete se văd încă vechile zugrăveli: îngeri cari se suie la cer pe scara visului lui Iacov şi chipul, foarte şters, al Mitropolitului Varlaam, supt care s'a făcut de sigur zugrăveala cea nouă de pe din afară.

Cea d'înăuntru însă a fost văzută şi de cel d'intâiu ctitor. Intre sfinţi se desfac chipurile lui Ştefan, cu cunună şi grele haine arhiereşti de aur, cu mâneci largi şi guler, — frumos tânăr cu părul lung şi ochiii mari; Doamna Maria, cu trei văluri supt coroană şi lungi cercei de lanţuri, cu haină de brocard roşu, purtând flori de aur, cu mâneci roşii şi mânecare vinete, strânse

la încheietura mânii; apoi tinerelul Bogdan, care, ca Domn, a dăruit procoveţul cusut cu fir, ce se păstrează încă. Alte odoare nu se văd însă nici aici, în urma atâtor prădăciuni şi restrişti.

Şi în umezeala îngheţată a unei senine seri liniştite ne urcăm prin vălcele, pe poduri rupte, la Hagîgadar, mitocul armenesc, ce stă pe o culme rotundă, parcă ar fi făcută de mână de om, pe un gorgan înverzit, la mijloc de dealuri. În bisericuţă se slujeşte de două ori, numai de două ori pe an; case pustii, dar bine ţinute, curate stau încuiate în curtea închisă cu zid. Paznicul ce locuieşte în casa cu straşină de şindilă moldovenească nu se vede. E o mare linişte din toate părţile, pe când soarele, focos, scapătă după înălţimi. O turmă coboară încetinel la vale...

4. Dragomirna.

Pe vreme de soare strălucitor, dar puţin trainic, părăsesc casa primitoare a profesorului Eusebiu Popovici, care m'a găzduit în târgul celor mai spurcate hanuri evreieşti sau ca şi evreieşti, şi plec spre Dragomirna. Bucuria mea e deplină când înaintea mea pe capră văd un stat de om drept, bine călit şi cu o căciulă mare, moldovenească pe un cap aspru de ţăran bucovinean, în loc să privesc toate de după vre-un jidănaş sau jidănoiu cu laibăr, fără guler şi cu pălăriuţa soioasă pleoştită pe ochi.

Trecem pe lângă Palatul Comunal, ce se clădeşte, mare şi urâtă zidire de trufie, care samănă, mai mult decât a orice alta, a sinagogă, a havră, ceia ce se şi potriveşte cu felul celor mai mulţi dintre locuitori. In faţă, clopotele sună la biserica albă a catolicilor, din grădină, şi de spre Sf. Gheorghe o procesie catolică înaintează cu prapurile roşii în frunte, duse de copii de cor cu capetele gole. E a treia zi de Paşti a „Nemţilor".

Prin aceiaşi stradă mare, în care roiesc Evreii după mierea unui câştig sărăcăcios, trăsura se coboară spre Iţcani, de vale, pe ţermul Sucevei. Podul de lemn al apei răsună supt roate: dedesupt, prin rămurişul încă gol de frunze al copacilor de apă, se văd linii drepte de prundiş; pari arată drumuri în apă: peste câtva timp, Suceava trebuie să fie îndreptată, cruţând locurile vecine de năvala apelor sale crescute.

Iţcanii-Noi, de la gara cea mare galbenă înainte, nu sânt mai noi decât vremea anexării, când neamurile lumii au căzut asupra Bucovinei, plină pe atunci de păduri străvechi mai mult decât de falnicii „Moldoveni". Aici sânt Şvabi, ca acei din Banat sau din Severinul nostru: ei au case mari cu multe încăperi, ferești luminoase, curţi pline de hambare şi adăposturi pentru vite; curăţenia şi gospodăria domnesc de la un capăt al satului până la celalt. Se vede, fireşte, şi acea

Leih-und Sparkasse, casă de împrumut şi economie, care cruţă pe oameni de înşelăciunea şi camăta Evreului.

Intinderea îndelurată scânteie în strălucirea primăverii nouă. Pe lanuri lucrează Şvabii, arând adânc, grăpând bine, sfărâmând cu îngrijire bul-

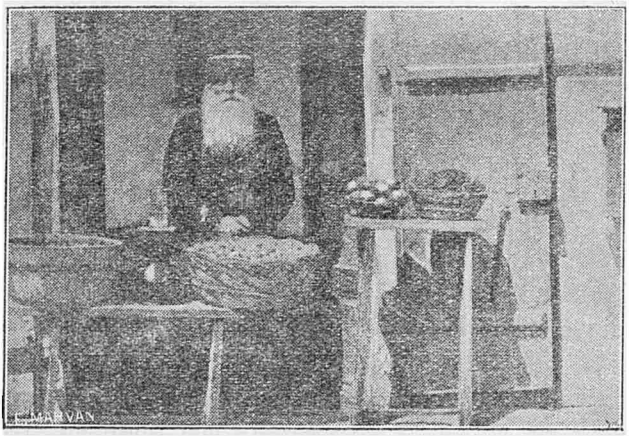

Lipovan cu zarzavat.

gării, până ce faţa ogorului de pământ negru e ca o catifea.

Mai departe, îngrijirea Austriei de a strânge la un loc neamurile cele mai deosebite, de a preface acest sfânt colţişor românesc într'o expoziţie de toate chipurile omeneşti, — politică asemenea cu a Romei vechi, de altminterea, când

colonisa pentru Impărăţie şi pentru limba latină —, ni hărăzeşte priveliştea unui sat lipovenesc. Acesta nu e tăiat de drumul mare şi n'are niciun fel de asămănare cu sălaşul orănduit al Şvabilor. O biserică urâtă, umflată, copleşită de turnuri groase, care parcă stau să plesnească, biserică albă însă, în loc să fie tărcată, ca o Lipoveancă grăsulie ce este, se ridică în mijlocul căsuţelor risipite. De vale, o altă biserică, din vremile când au venit, după 1775, aceşti oaspeţi, are cuviinţă de vechime, cu păreţii ei rău întruchipaţi şi coperişurile moldoveneşti de şindilă neagră.

Casele sânt după datina românească: destul de mari, zidite binişor, dar curţile murdare şi mai mult goale de acareturi. Meşteşugul gospodinei, pe care o vedem la ferești, in cerdace, cu faţa rotundă, întipărită de o mare răbdare şi supunere blândă, se vădeşte mai mult văpsind cu roşu, cu verde, cu albastru, mai puţin cu alte colori ce nu bat la ochi atâta, păreţii, margenile ferestilor, stâlpii cerdacelor. Nu e niciun desemn, nicio născocire a minţii, niciun gust, ci numai coloare pusă cu nemiluita, ca să strălucească. Perne roşii, groase, sânt scoase la aierisire şi la priveală. Bărbaţii cu ochii albaştri, părul buhos şi barba lungă, care, după vechea lor datină „rusească veche", a crucii cu trei ramuri pe cotor, nu se taie niciodată, cu cămăşile lor roşii în-

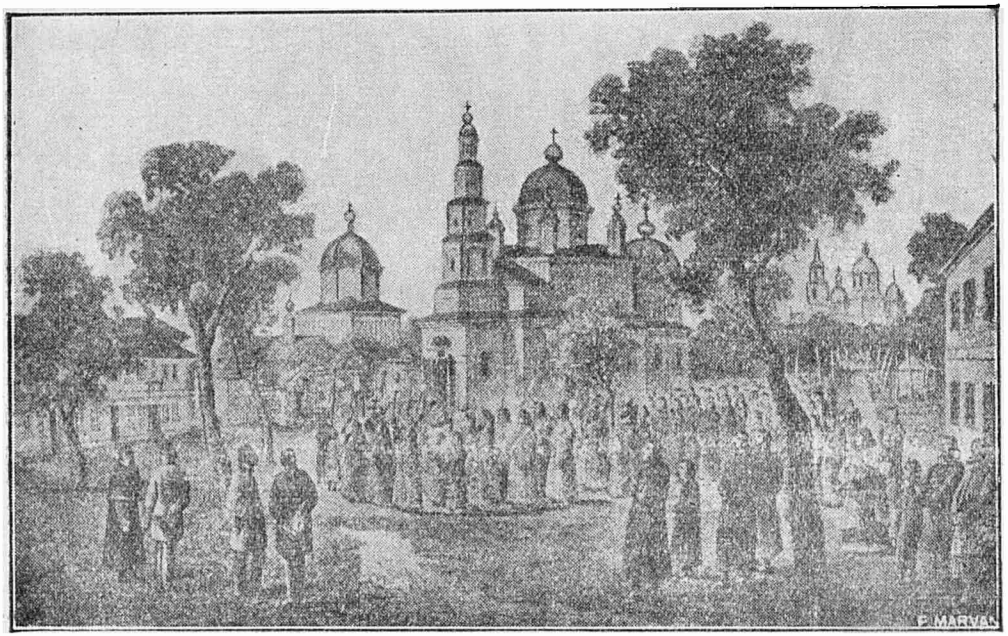

Biserica lipovenească din Fântâna-Albă (după o acvarelă de Knapp).

foiate, pantalonii spălăciți, înfundați în cizme negre lungi, femeile legate la cap cu testemele pestrițe, rumene în obraji și albe pe fața plină, pașnică, adormită, cu polcuță și fuste numai roșii, albastre, verzi, cu ciubote mari supt rochia înfoiată, toți se împacă de minune cu asemenea case și asemenea biserică. Aici e lăcașul liniștii pestrițe și rotofeie, unde nu se bea rachiu, nici vin decât la gâlcevile cele mari, cu bătaie, ale clipei dracului; aici e sălașul harnic unde se vorbește puțin, unde se lucrează răbdător la livada pomilor și la ogorul țarinelor. Mulți dintre bărbați lipsesc de acasă, nu la târg, de unde căruțe mari, încăpătoare, trase de cai grași, aduc grămezi de gospodine, trântite ca plăcintele la copt, ci de-a lungul șoselelor, unde ei fac un meșteșug pentru care sânt vestiți, și pe care l-au făcut și în Moldova când s'au tăiat căile drepte ale trenului, — lucrul șoselelor.

Ei se simt bine pe acest pământ de îngăduială și siguranță, și nu li pare rău de mama Rusie, sfântă odată, astăzi, după dânșii, ticăloșită prin eresuri, de care ei, „rascolnicii", oamenii răscoalei pentru lege, „starovierții", oamenii credinții vechi, au știut să se ferească. Vecinii de altă limbă se ajută cu dânșii, și nimeni n'are a se plânge împotriva lor. La Fântâna Albă, „Biela-Cherniția", o vale din părțile rădăuțene, ei își au și Mitropolitul, pe care și alți Lipoveni, de departe, vin să-l cerceteze,

Un sat de Români e presărat înaintea mănăstirii Dragomirna, care ni arată, în margenea unei rarişti de brazi întunecaţi, turnul cel mare de la poartă, căruia i s'a tuflit pe cap în vremile noastre o mare căciulă de tablă, şi biserica, din care se deosebeşte turnuleţul supţiratec şi un coperiş roşu ca o cămaşă de Lipovean. Satul n'are nicio însemnătate; în el locuiesc şi mulţi urmaşi ai Ţiganilor de altă dată ai mănăstirii, Ţigani de casă şi de vatră, aşezaţi pe loc, pe când alţii, sălbatecii Ţigani ai drumurilor, trec şi azi prin Suceava, cu maimuţa, care înlocuieşte ursul oprit de poliţie, cu mica maimuţă neruşinată, pe care o târâie de lanţ măreţul Ţigan pletos, pe când Ţiganca, în droaia copiilor veniţi la privelişte, hăuleşte arii păgâne, pentru jocul fiarelor.

Ziduri şi turnuri ca ale Dragomirnei nu se mai văd la vre-o mănăstire a neamului nostru. Turnul clopotelor, împărţit în mai multe registre, are, la dreapta şi la stânga lui, aripi de ziduri, străbătute de fereşti mărunte sau de crăpături pentru pânda şi lovirea duşmanilor, cari erau mulţi şi straşnici pe vremuri, ca acei Tatari a căror pomenire e săpată stângaciu pe stâlpul de piatră al porţii. La un capăt şi la altul, stau turnate din piatră tare şi grea două alte turnuri mai mici, dintre care cel din stânga, zis al lui Barnovschi, după Domnul din veacul al XVII-lea căruia i s'a vărsat sângele de viteaz bun în Con-

stantinopol, e vestit şi pentru încăperile sale ciudat orânduite. O cetate straşnică aceasta, şi bătrânul egumen trebuia să facă la o întâmplare ispravă de pârcălab încercat şi fără de frică!

Turnul din mijloc, care cuprinde şi un paraclis, la care te sui printr'o îngustă scăriţă învârtită, cu miros de mucegaiu, e acoperit de podoabe: rosete de piatră tivesc de-asupra poarta; ele sânt lipite, ca la Caşin, dar mult mai bogat decât acolo, de nervùrile puternice ale bolţii gotice de de-asupra aceleiaşi porţi; ferestuicele au cadre de piatră ca acelea din bisericile lui Ştefan-cel-Mare, şi portiţa care duce la scara spre paraclis poartă şi rosete pe ciubucele fine. Bourul cu gâtlej, în ramă scrisă cu slove, şi având supt el crucea cu trei ramuri, e săpat aici mai bine decât oriunde aiurea.

În trapezăria cea mare, unde se hrăniau la un loc, frăţeşte, vechii călugări, două strălucite bolţi gotice, ce se unesc pentru a se sprijini pe acelaşi stâlp de mijloc, arată pricepere şi avânt.

Un ctitor cu râvnă şi un ctitor bogat a fost Anastasie Crimca, Mitropolit al Moldovei de la începutul veacului al XVII-lea, care şi-a dat toată averea pentru a închina lui Dumnezeu un prinos ca acesta, şi meşter a trebuit să fie acel arhitect, de sigur răsăritean, care n'a cruţat niciuna din îndrăznelile şi mijloacele de frumuseţă ale meşteşugului său.

Mănăstirea Dragomirna (după o acvarelă de Knapp).

Vederea bisericii e o uimire de bucurie. E înaltă şi îngustă, ca o frumoasă cutie de moaşte. Fereştile, mici, colţurate, au cadre de piatră; de fiecare latură se numără şase. Contraforturile, trei la număr, au izbutit să fie ele înseşi o podoabă. Două rânduri de ocniţe aleargă sus.

Dar juvaierul lucrat cu o iubire fără de margeni e aice turnuleţul, în muchi, care e poate prea mic, dar în sine alcătuieşte o lucrare desăvârşită, pe care n'o întrec nici turnurile, stricate astăzi de reparaţia d-lui Lecomte de Noüy, de la Trei Ierarhii din Iaşi. El se ridică pe o îndoită temelie, sculptată ca o horbotă; cadrul împodobit al celor două ferestuici e de o mare bogăţie de podoabe. Trandafiraşii de piatră sânt răspândiţi darnic, înflorind orice colţişor, şi astfel întregul turn pare un surguciu de floare învoaltă. Înlăuntru, te minunează înainte de toate înjghebarea bolţilor şi îmbielşugarea lor în săpături. În pridvor şi în pronaos, înalte ca într'o catedrală gotică, zugrăveala cea veche s'a stricat şi a fost rău, caraghios, înlocuită ici şi colo. În biserica însăşi, tot veşmântul de zugrăveală s'a păstrat însă, şi stăpâneşte sufletul cu un farmec de frumuseţă şi de evlavie. Pe nervùrile ciubucelor împletite, ca acela ce dă ocol bisericii pe din afară, sânt puse colori de roşu, albastru şi aur, îmbinate în desemnuri ca acelea din vechile manuscripte, şi acelaşi fond de potrivire aleasă

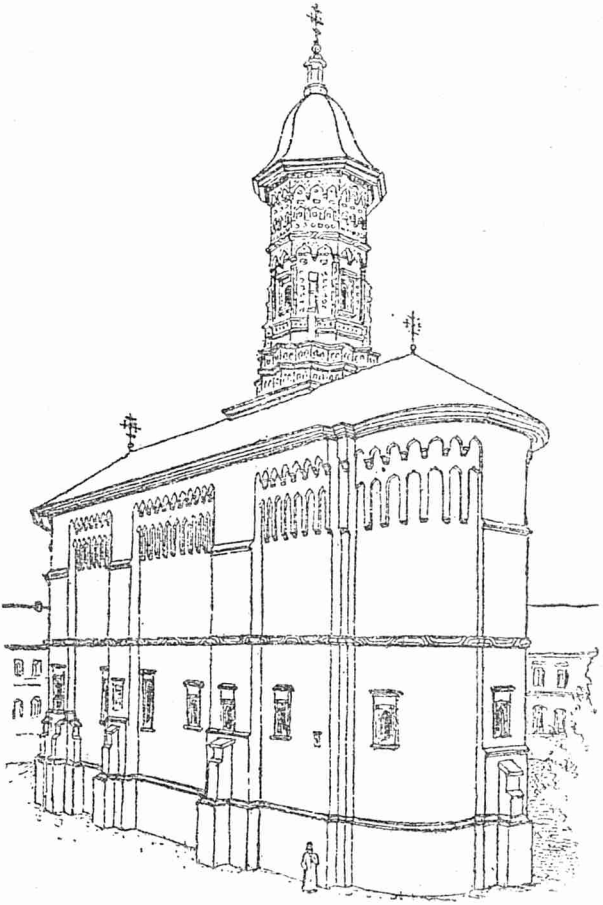

Mănăstirea Dragomirna (după Romstorfer).

se vede pe alocurea şi aiurea, alcătuind cea mai frumoasă din decoraţiile se ni s'au păstrat.

Odăjdii nu prea sânt nici aici; vremile rele au împrăştiat şi nimicit tot. Pe păreţi, supt sticlă, se vede un aier de la Ţarul Fedor din Moscova, aier căpătat prin cuviosul ctitor, ori altele de la acest ctitor însuşi: de sigur că în alte împrejurări ele s'ar păstra mai bine. Abia câteva morminte, şterse, în pridvor: unul, cu stema amânduror ţerilor, cuprinde pe o fată a lui Constantin-Vodă Mavrocordat, moartă în pribegie. Piatra de mormânt a Mitropolitului Crimca, aşezată în pronaos şi coperită astăzi cu un biet covor, e goală de inscripţie.

Călugării cei vechi de la Dragomirna nu ştiau, se vede, să mulţămească. Te întrebi ce vor fi ştiind, ce vor fi făcând cei de astăzi. Mulţămită, se zice, unuia din ultimii stareţi, Ruteanul Kozub, toate ale mănăstirii sânt în cea mai rea stare. De sigur, nimeni nu putea să împiedece chiliile de a se nărui, dar curţile sânt murdare, goale, fără un ogor, fără o floare; numai unul dintre monahi a avut gândul de hărnicie miloasă de a sădi un colţ de brădet umbros pentru vremile de arşiţă. Paraclisul clădit de Crimca e pustiu şi pătat. Cleiu de praf îmbracă policandrul bisericii celei mari. E, se chiamă, slujbă într'însa. Un preot mormăie somnoros în altar, stâlcind foarte moldoveneşte rugăciunile; un călugăr, un singur

călugăr răspunde din strană, şi trei argaţi voinici, cari scapă astfel de lucru, stau în locul credincioşilor. Călugării noştri pot fi une ori o pildă bună pentru unii ca aceştia.

5. Pătrăuţii.

Apucăm spre Pătrăuţi printr'o mare pădure de copaci goi de frunze, înălţându-şi trunchiurile ca nişte uriaşe făclii din iarba tânără, bătută cu flori albe, cu brânduşe, cu mierea-ursului vânătă, cu câte un bănuţ de aur, cu potire viorii. Ca într'o groapă între casele unui sat românesc ce se desfăşură mai departe, cu bune sălaşuri gospodăreşti, se vede biserica lui Ştefan-cel-Mare. Parohul, părintele Constantin Morariu, un scriitor bisericesc, nu e acasă, şi ne ducem singuri spre biserică, spre bisericuţă, care se înfăţişează cinchită ca o buhnă amorţită de lumină, cu streşina-i mare, ca un acoperiş de pene negre, cu pereţii galbeni, cu turnuleţul ţuguiat, în care ferestile fac ca nişte ochi de pândă şi muchea dintre ele e ca un clonţ răpăreţ.

Două rânduri în cea mai măiastră scrisoare slavonă spun numele lui Ştefan-cel-Mare şi leatul de 1487. Intrăm. Un pronaos şi un naos întunecate, umede. Cu făclie în vârful băţului vedem în dreapta, lângă strane, desfăşurarea ctitorilor: Doamna frumoasă, Maria, fiica frumosului Radu, în veşminte de aur, ţine mânile asupra a două

Domniţe, cu cosiţele strânse de cercuri aurite, bătute cu boabe de mărgăritar. Lângă fiul ei Alexandru, înalt, frumos, încununat şi înveşmântat ca şi dânsul, — Ştefan, cu faţa rotundă, mustaţa supţire, ochii mari, ţine în mâni prinosul bisericii.

Afară ploaia rece bate asupra unor pietre de

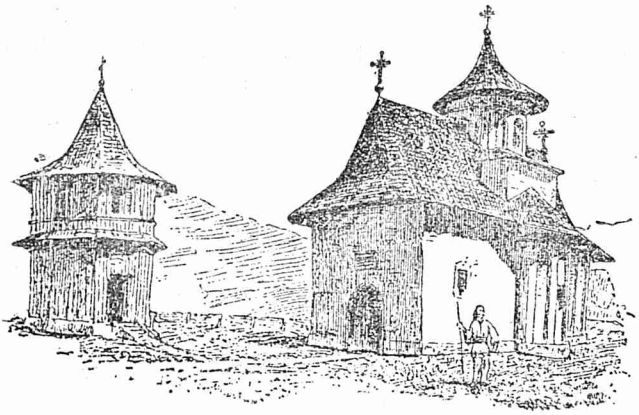

Biserica din Pătrăuţi (după Romstorfer).

morminte, scoase de la locul lor, care vorbesc de Aron-Vodă, tovarăşul de lupte al lui Mihai Viteazul, şi de anii aceia de silinţe şi de mărire.

În ploaie printre dealuri trec ţărani pletoşi, cu faţa îmbujorată de lovirea aspră a picăturilor îngheţate. Pe margenea drumului s'a aprins un maldăr de crengi, care zvârle limbi roşii. În faţă, supt nori negri, înălbeşte Suceava.

6. Iţcanii. Zamca.

După amiazi mă cobor în Iţcani la bisericuţa Maicii Domnului. Afară de pridvoraşul pe stâlpi, e întocmai ca Pătrăuţii sau Sânt' Ilie. Are şi vrâsta acestora, căci maicile se rugau aici, câteva femei nenorocite, încă din al XV-lea veac, deci din vremea lui Ştefan, ba chiar a bătrânului său bunic, Alexandru. Inscripţii amintesc Greci, Ruşi de supt oblăduirea fiului lui Ştefan, Bogdan-Vodă.

•

Apoi la deal iarăşi. Tăiem oraşul spre Zamca Armenilor. În cale avem biserica Turnului Roşu, — care nu mai e acum roşu —, alt lăcaş de închinare armenesc, care se pare vechiu. Cimitirul nou al Armenilor e stăpânit de trufaşa capelă de îngropare a unei familii foarte bogate, care şi-a plătit şi un coperemânt de ţigle pestriţe ca acela de la Mirăuţi.

Zamca e în faţă, şi un straşnic turn, ca al Dragomirnei, ţine drumul de către Suceava, în pătratul zidurilor sure, ciuruite, rupte, muşcate de războiul de la 1691-99 al lui Sobieski, Craiul polon, cu Turcii, cu Moldovenii lui Vodă-Cantemir bătrânul.

Turnul a slujit deci drept strajă în acel timp, şi Leşii, stăpâni pe Suceava, ca şi pe Hotin, pe Soroca, pe Neamţ, pe Câmpulung şi Hârlău, pe toate mănăstirile Bucovinei, Leşii cari au scrijelat

chipurile sfinţilor şi li-au scos ochii în batjocură, au răscolit aici pământul, făcând şanţuri şi straşnice întăriturí de pământ până dincolo, spre movila ce se zice „la Şeptelici".

Ei au găsit în acest loc o biserică armenească din veacul al XVII-lea, rău clădită, după nevoile slujbei, urât împodobită cu găteli de linii şi flori răsăritene. Intrăm în mica zidire văruită, şi în cele două încăperi vedem icoane polone, icoane slavoneşti şi româneşti, o ciudată icoană armenească a Maicii Domnului care, în loc să ţie pe Hristos la sân..., îi dă ţâţă, privindu-l cu ochi mari supt sprincene încondeiate ca la frumoasele Armence din Suceava. Asupra altarului atârnă o cortină roşie cu slove armeneşti de aur.

Curtea mare e pustie; şi aici se face slujbă numai de două ori pe an. De cealaltă parte a ei decât turnul cel straşnic, se ridică un zid pătrat, alcătuit din pietre grosolan aruncate, din ferestuici gotice fin lucrate, din colţul, la dreapta, în care se vede un ciubuc împletit frumos, câteva ocniţe, cărămizi smălţuite, aşezate în linii şi firide, şi un turnuleţ drăgălaş în vechimea lui. Supt bolta porţii, un Armenaş, fiul paznicei, ţipă armeneşte şi vorbeşte moldoveneşte. Cu făclia în mână, urcăm o scăricică învârtită, şi, sus, lângă alte încăperi, ne găsim înaintea unui paraclis, care dovedeşte prin chipurile de sfinţi păstrate, prin podoaba orientală a uşii, prin iscăliturile

scrijelate, că a fost închinat tot slujbei armeneşti.

Dar de sigur că Armenii au primit de la Moldoveni, prin danie sau cumpărare, acest capăt de cetate dărâmată, unde fiinţă pentru apărători, din vechi timpuri, bisericuţa smăltată, în turnuleţul frumos al căreia strigă acum, sălbatec, ciorile.

Supt dânsa, pământul se prăbuşeşte aprig spre un râuleţ, şi jos în vale e desfăşurată ca pentru cercetare Şcheia întreagă, cu cele vre-o două sute de case ale ei.

7. Zahareştii.

Sara spre Zahareşti, pe cărăruşi pline de lepădături, pe drumuri largi, pe cărări rupte, cleioase, prin hârtopuri în care pocnesc roatele. Dealuri se suie şi se coboară timp de peste un ceas în fiorul de frig al nopţii ce se apropie. De pe o culme se văd trei sate: Stupca, Stroieştii şi Zahareştii. La acesta din urmă se ajunge prin coclaurile unui drum săpat.

În mijlocul unui sat românesc, o biserică, făcută de urmaşii lui Hâra, credinciosul boier din restriştea lui Petru Rareş. Unul dintre dânşii e chiar îngropat în bisericuţa pătrată, care poartă pe uşa săpată nedibaciu două scuturi cu stemă boierească, un *X* şi ceva ca nişte foarfeci. O femeie cu picioarele goale, înfăşurată într'un mare cojoc, câţiva copii foarte sfioşi stau cu noi în biserica luminată slab de o făclie.

Oamenii mi se par mai îngroziți decât la noi, muți, înfricoșați de această cârmuire care nu-i iubește și nu-i înțelege, de cârmuirea cea brutală, desprețuitoare, a „neamurilor", a „Nemților". Satul nu e mai bun decât cele de mijloc de la noi, curțile nu sânt pietruite, nici îngrijite, casele nu stau în rând, ci între ele șerpuiesc drumuri noroioase. Școala e o baracă joasă, scundă, umedă, unde va fi dascăl cine știe ce străin: polon, german, evreu, ori vre-un Român smuls din neamul său.

Și în noaptea cu stelele rari mă întorc spre Suceava, întrebându-mă cine a pus osânda asupra acestui biet neam fără de noroc? Cine și pentru ce păcat așa de mare, pentru ce vinovăție așa de neiertată?

8. Reusenii.

Către Reuseni. Ieșim din Suceava pe „ulița Cutului", numită așa pentru că ea a fost deschisă pe un *cut*, pe un colț adecă, din moșia cea mare a Bosancii, cumpărată de Mihai Sturdza și arendată astăzi de fiul cel mai mic al fostului Domn al Moldovei unui Evreu. Proprietarul a dăruit locul orașului, care ca mulțămită a numit „ulița Sturdza" o străduță apropiată.

Mergând mai departe, se văd pe rând în stânga turnurile tărcate ale Sfântului Gheorghe și ale Mirăuților, sticlind nouă-nouțe ca într'un oraș de lux,

de ieri de alaltăieri, la lumina nesigură a soarelui de April. Casele Sucevei se mântuie îndată, şi peste râpă cetatea dărâmată îşi încălzeşte vechile oase măcinate.

Peste puţin se desfăşură în stânga, pe coasta dealului, satul rutean al Ipoteştilor, unde şcoala din Suceava cucereşte pe încetul pe băieţii bălani cu faţa molâie, grasă şi cu numele greoaie, urâte.

Prin întinderea învălurată se atinge răpede satul Bosancea sau al Bosancii. Odată erau aici Români şi Ruteni, aceştia din urmă având sălaşe anume, la Vârâţi. Astăzi a mai rămas numai amintirea acestei deosebiri şi câte o datină păstrată în îmbrăcăminte, sau orânduirea părului femeilor, cu codiţile aduse înainte şi legate de-asupra frunţii. Tot satul vorbeşte limba noastră, şi bălanii ca şi oacheşii, oamenii celor două rase duşmane, se duc la aceiaşi mare şi frumoasă biserică nouă, pe care un arhitect neamţ a făcut-o după asămănarea celor restaurate din Suceava. Mai încolo te prinde jalea văzând casa boierească a Sturdzeştilor stăpânită de acel Evreu oarecare, lipsit de iubire şi de cruţare.

În aceste părţi, Bucovina străină e numai un unghiu înfipt în carnea României neatârnate. Pe dealurile din stânga e ţinutul Botoşanilor, cu gara albă a Vereştilor, cu fumul trenurilor ridicându-se limpede, cu acoperemintele roşii din

Hancea; mai încolo sânt Plopenii, e gospodăria cea mare de la Salcea; Dumbrăvenii se ascund în aceiaşi lature a drumului. Apa Sucevei scânteie jos în şerpuiri de argint, şi lângă dânsa vezi în vale pata de copaci şi case albe ale Prilipcăi, vechiu cuib de desertori din rândurile catanelor împărăteşti. Iar pe muchea dealului din dreapta e ţinutul românesc al Sucevei, cu Ştirbeţul Moldovei rupt din Chilişenii bucovineni.

Trecem prin Rus-Mănăstioara, lângă bisericuţa de lemn a căreia se mai vede piatra, culeasă din altă biserică dărâmată, care pomeneşte pe vechii stăpâni ai moşiei, îngropaţi acolo, Vornicul-cel-Mare Ion Balş şi fiul lui, Vasile Stolnicul, mort, acesta, în 1753. Foarte răpede se ajunge acum la Reuseni.

Ca o catapeteasmă stă un deal acoperit cu vii îngrijite. Supt el se văd case răsfirate, în mijlocul gospodăriilor de ţară îmbielşugate. Un mănunchiu de copaci bătrâni arată locul curţii boiereşti. Iar în altă parte, la stânga, se tupilează biserica, ridicată de Ştefan-cel-Mare întru amintirea tatălui său, Bogdan, care a fost ucis într'o revărsare de zori de către fratele său vitreg, Petru Aron, de dragul Domniei. Vor fi fost şi atunci viile, şi la ospăţ Domnul petrecea vesel între puţini prieteni, când duşmanii se năpustiră în cămara lui. Viteazul Voevod, de mai multe ori biruitor, fu scos afară, şi i se rostogoli capul supt secure

înaintea trădătorului şi ucigaşului de frate. Trupul va fi fost ascuns răpede în ţârâna scormonită cu graba mustrărilor de cuget şi poate nici nu l-a mai găsit strălucitul său fiu, ajuns Domn al Moldovei, aşa că nu-l va fi dus în gropniţa cea mare a Rădăuţilor. Dar, pentru ca să se ştie că aici s'a făcut o faptă de sânge aşa de ticăloasă, pentru ca să se înalţe rugăciuni întru odihna sufletească a celui jertfit, Ştefan făcu biserica.

Biserica din Reuseni (după Romstorfer).

Samănă întru câtva cu cea de la Pătrăuţi sau, în Moldova noastră, cu biserica de la Borzeşti. Turn nu este, dar în faţadă e scobit adânc, pe toată lungimea şi lăţimea păretului, un loc pentru clopote, unde era şi o streşină care le acoperia de bătaia plopilor. Umflătura stranelor pe laturi lipseşte. În faţă e o ferestuică, pe laturi alte două, cu cadre de piatră săpate, cum era datina atunci. Uşa de întrare, acoperită astăzi în parte cu un acoperiş urât, are încunjurări de piatră săpată.

Ea duce într'un pridvor întunecos, unde zace o piatră murdară, ruptă în două sau două frânturi asămănătoare de piatră, puse alături spre a se pomeni morţi din timpurile mai nouă. O a doua uşă, cu cadru pătrat, se deschide în zidul despărţitor, spre naos, unde fereştile sânt prinse pe d'înăuntru în nervùri mari de piatră care înalţă puternic dungile lor până sus.

Şi aici, în acest loc de evlavioasă amintire, a trecut acelaşi vifor de nimicire ca şi în alte biserici şi mănăstiri ale Bucovinei. Odăjdiile sărace, podoabele sânt toate de ieri, de alaltăieri; vremea veche a ctitorului o pomeneşte numai inscripţia de de-asupra uşii prin care întri de afară. Toate celelalte s'au sfărâmat şi spulberat în vânt. Praf des acopere lespezi, icoane, policandre; raze de soare pătrund prin coperişul găurit de vechime şi neîngrijire. Cioarele se învârt croncănind, ca în amintirea omorului celui vechiu, de-asupra clădirii dărăpănate şi jalnice, unde pripita văpseală galbenă a tămânjit fără milă chipurile sfinţilor din veacul al XV-lea.

Omorul, dacă nu şi numele celui jertfit, dă de lucru încă localnicilor. Parohul, pe care-l găsim gospodărind acasă, lângă biserica fără nicio gospodărie, — e un fost „prefect" sau şef-pedagog de seminariu cernăuţean, ce s'a întors cu totul la viaţa de ţară, trăind patriarcal între dobitoacele lui Dumnezeu, care ni-au ieşit înainte, zburdând

şi lătrând, — parohul pomeneşte de o cruce ce s'ar fi găsit în curtea boierească, unde socoate că s'a întâmplat fapta sângeroasă. Dar e mai de crezut că locul bisericii a fost ales tocmai pentru că acolo a lovit securea ostaşilor călări şi pare că-i văd, o clipă, în dimineaţa încă acoperită de neguri, dând fuga înapoi, în ceată sălbatecă de bucurie, pentru a duce la Suceava apropiată vestea Domnului nou mânjit cu sângele de frate!

Vechea iubire de oaspeţi a Românilor ne aşteaptă la Rus-Mănăstioara, în casa bătrânei preotese, mama oaspetelui mieu din Suceava. Casa, minunat îngrijită, e încunjurată de un cerdac pe stâlpi, şi de acolo ochii cuprind, peste apa hotarului, plaiurile şi satele Moldoveî. Nori s'au grămădit întunecaţi, dar pe supt dânşii scapătă o pânză de lumină, ce cade asupra depărtatelor case albe în care nu e stăpânire străină şi în care Românul nu se trufeşte când poate să pară că nu mai este Român. Suceava curge paşnică, bună, fără să arăte prin nimic ce rană a inimilor noastre spală în toate zilele; finanţi, jandarmi, ostaşi o păzesc zi şi noapte. Pe culmi de dealuri se văd, de-asupra căsuţelor şi bordeielor noastre, de-asupra coperişurilor de şindilă şi de stuh buhos, căsărmile lor mari, albe, ale căror coperişuri de tablă scânteie ca o platoşă. Odată a fost vorba să se întărească prin zidiri de apărare acest hotar, scump păzit fiindcă e rău câştigat,

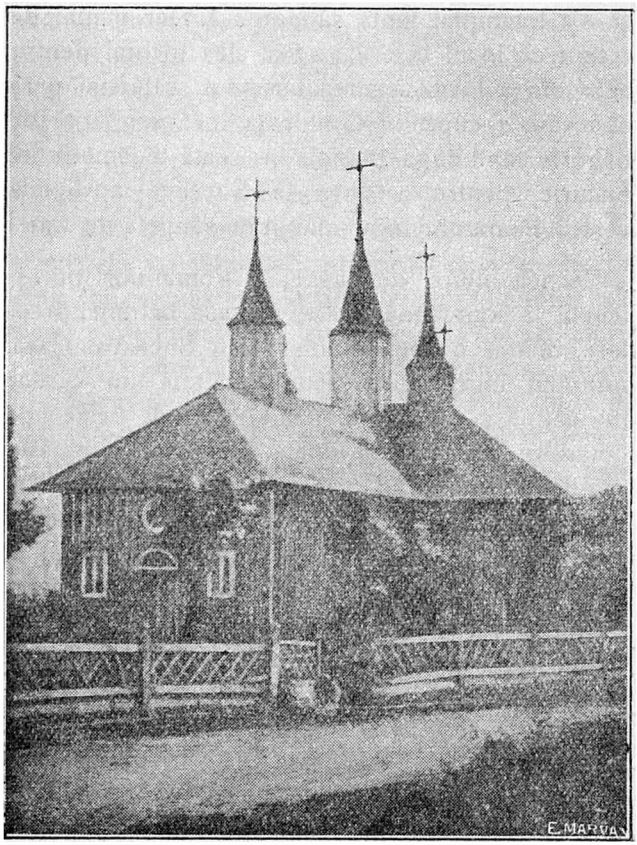

Biserica din Rus-Mănăstioara.

şi oameni învăţaţi de la Viena ar fi fost de părere că de nicăiri mai bine decât din cetatea lui Ştefan-cel-Mare nu se pot nimici cu foc oştile năvălitoare ale României.

Graniţa aceasta de nimica au trecut-o dese ori fugarii de la oaste, iobagii însetaţi de altă viaţă, făcătorii de rele, cari voiau să scape de streang. Sate întregi, ca Prilipca, s'au făcut dintr'înşii. Alţii însă merg rare ori numai. Creşterea austriacă a furişat în inima tuturor celor de aici că România e o ţară rămasă în urmă, unde n'ai nimic de văzut şi nimic de învăţat, o ţară cu legi şi obiceiuri ciudate, cu viaţă neorânduită şi desfrânată. Ceia ce a zis acel fruntaş bucovinean, Aurel Onciul, care ţine astăzi în mâna sa politica românească a ţării, sau mai bine pe Românii din această ţară pentru a face politica sa personală, acele cuvinte de neauzită batjocură nemernică, aruncate de un Român tuturor Românilor liberi, unei întregi ţeri unde Academia i-a făcut cinstea de a-l răsplăti cu un premiu, aceia se găseşte în măsură mai mică, — din fericire mult mai mică, — în inimile atâtor şi atâtor alţii dintre cărturari, pe când ţăranul, care-şi aminteşte cu drag vremea moldovenească, când erau numai de-ai lui şi aveau slujbaşi de puteau vorbi româneşte cu dânşii, el nu mai aşteaptă nimic. Niciodată n'am văzut luminându-se faţa cuiva la cuvântul „din România", cum se vede

atât de adese ori în Ardeal, unde pare că, în fiecare dată, lumea, înduioşată, descopere atunci întâiu că este şi o ţară, o sfântă şi mândră ţară ca aceia. Aici, din potrivă, şi cel mai bun dintre noi, aceşti de aici, poartă ca o pată originea sa din România.

De la noi, pe de altă parte, nu vine totdeauna lumea care, venind, ne-ar înfăţişa aşa cum sântem, aşa cum se cade să fim. Se trece din Burdujeni, din Dorohoiu, din Folticeni la Suceava pentru a bea bere nemţească, pentru a cumpăra de la Evrei meşteri, cari te tratează cu coniac şi-ţi deşeartă punga, fel de fel de mărunţişuri fabricate în Austria, care se strecoară fără vamă; se trece apoi pentru câte un bal evreiesc, la care s'au făcut poftirile cu dibăcie. Cunoştinţa lucrurilor bucovinene lipseşte cu totul, şi am fost de faţă cu o mirare dureroasă când ofiţeri români vorbiau alandala de „căpitan de oraş" (poliţaiu), de „prefect" (care nu este aici) şi de „guvernator", pe când, din partea sa, fruntaşul bucovinean, în casa căruia ei căzuseră fără nicio socoteală, pentru a răspândi nişte bilete de concert, nu se putea lămuri ce înseamnă colorile şi tresele de aur de pe uniforma românească. Cei din Bucovina cântăresc fiecare vorbă, fiecare mişcare, bănuitori cum s'au deprins şi siguri că ei au cea mai mare învăţătură şi creşterea cea mai bună. Cei din ţară, trufaşi, „ciocoi", cum li se zice în Bu-

covina, — cutare proprietar mare român, care vine în Bucovina ca un lord şi n'are legături aici decât cu Evreii, n'ar putea dormi în pace dacă ar şti câte blăstăme deşteaptă numele său în moşiile ce a moştenit aice —, ai noştri, va să zică, din România iese răpede din tonul corectitudinii, vorbesc ca la dânşii acasă, glumesc prea mult, se laudă grozav, destăinuiesc cu graba inconştienţei partea cea mai rea, — şi este totuşi şi atâta parte bună!, — din sufletele lor şi închid astfel şi acea portiţă îngustă ce se găsia pentru dânşii în inima fraţilor lor. Mai ales ofiţerii nu ingrijesc destul de prestigiul lor, care e şi prestigiul *ţării.* Unul, în uniformă de locotenent, m'a întrebat dacă în Suceava sau în Putna, cum s'a îndreptat pe urmă, e..., nu mormântul, ci *statuia* lui Ştefan-cel-Mare! Şi el mă întâmpinase vorbindu-mi de scrisul mieu, pe care nu-l cetise, cum nu va ceti nici această pagină, care-l priveşte totuşi mai de aproape decât... *statuia* bucovineană a lui Ştefan-cel-Mare!

Şi altceva decât finanţii şi jandarmii din căsărmile albe, decât ostaşii Împăratului păzeşte această graniţă: lipsa de conştiinţă a noastră şi despreţul Românilor bucovineni, care se poate cuceri mai greu decât s'ar putea cuceri cetatea Sucevei când în dărâmăturile ei vor sta tunurile chesaro-crăieşti pentru înfruntarea şi ruşinarea noastră.

II.

VALEA MOLDOVEI

1. Părhăuţii.

A picurat, a plouat, au căzut ţurţuri şi grindină din nouri straşnici, dar cu puţină întindere. La întors, un soare cald, bun încălzia feţele şi desmorţia de frig picioarele. Acum, când pornesc spre Solca, la stânga mea se adună semnele unei furtuni, pe când în dreapta gheinuri albe de nori, cu margenile aprinse de un soare ce nu se vede, călătoresc pe senin ca nişte corăbii paşnice. Iar vântul bate de la unii la alţii, de la norul negru care se încruntă, la norul alb care zâmbeşte de soare.

Drumul Părhăuţilor, pe unde vreau să merg, pentru biserică, trece pe lângă cele trei biserici din Zamca, se înfundă în vale şi străbate întâiu Şcheia. Casele sânt bune, curate acum asupra Paştilor, rare ori împodobite; şi podoaba nu e alta decât o stropire din bidinea cu stropi al-

baştri şi roşii, de tot urâtă. Aici mi se spune că sânt acum mai mult Ardeleni, aduşi de Cârmuirea austriacă, după anexare. Biserica e nouă. Satul vechiu poate să se fi pustiit.

Pe câmpul de supt dealul cu bisericile armeneşti, o întinsă turmă de oi paşte într'o drăgălaşă zbeguire a mieilor tineri cu ochii de cărbune. Unul s'a aplecat spre supt, cu genunchele d'inainte înduplecate şi, de bucuria hranei şi căldurii, scutură coada mărunţică şi groasă.

Mai departe două sate unite laolaltă în aceiaşi comună, al cării nume e scris şi nemţeşte şi ruteneşte: *Gromada*. Încă mai bune locuinţe, cu tipul obişnuit pe aici: uşă între o fereastă, de o parte, două fereşti de alta, pe lature o a patra fereastă; coperemânt de şindilă, înalt, ţuguiat, căzând une ori, ca gâtlejul unui coif, pe o încăpere mică, joasă; la spate, o cămară. Şcoală mare, bună, cu cine ştie ce fel de dascăl. Dar văd cu bucurie, — să nu fie însă la mijloc o iubire de popor ca a d-lui Aurel Onciul în alde „Voinţa Poporului“ ?, — o „societate pentru luminarea poporului“.

Costâna, — poate vreo moşie a lui Miron Costin, care se scria „Costân“, — încunjură cu casele ei o veche curte boierească şi multe acareturi ale proprietarului român Popovici.

După dânsa vin Părhăuţii, coborându-se în vale între garduri de răchită şi bune zaplazuri de

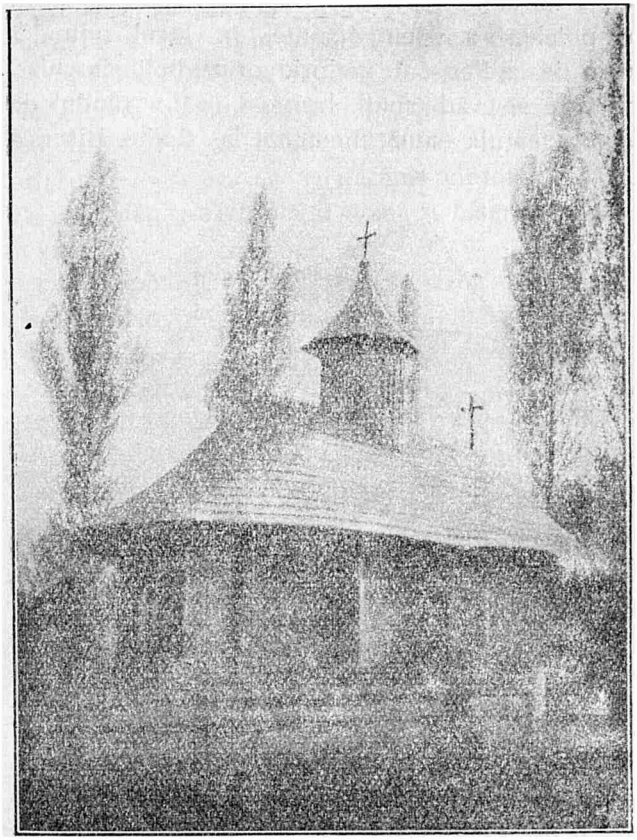

Biserică de lemn în Bucovina.

scânduri. Biserica, la care mă opresc, samănă cu a Mirăuţilor. N'are turn, şi, pentru a ţinea clopotele, s'a făcut înainte, în locul înfundăturii de la Reuseni, un pridvor cu bolţi deschise, în care se văd sfinţi frumoşi şi în rândul de sus al căruia sună chemarea la slujbe. Biserica

Biserica din Părhăuţi (după Romstorfer).

e pătrată, afară de rotunjirea altarului, în fund, şi pătrunsă de ferestuici ca acelea de la bisericile de sat din vremea lui Ştefan. Încă de pe atunci era aici o înjghebare de lemn, pe care a făcut-o de piatră, abia supt alt Ştefan, cel Tânăr, la 1522, marele boier şi bogatul stăpânitor de

moşii Totruşanul, din Totruş sau Trotuş, care-şi îngropase aici mama, Maria, soţia, Ana, şi o rudă, ce a fost vameş al Moldovei, Anjinco. In tot veacul al XVI-lea şi al XVII-lea, ea sta deschisă credincioşilor de aici şi din satele vecine, dar după 1700 se pustii, — locuitorii dau vina pe Turci, — şi era să se dărâme cu totul. Astăzi, ea are înfăţişarea tristă şi goală a bisericilor Bucovinei.

Lângă poartă, pe tăpşanul de iarbă al şanţului, ţărani pletoşi, în cojoace, aşteaptă să-i spovedească preotul, şi de o parte stă o ceată de femei, care stau să li vie rândul, după al bărbaţilor. Oamenii sânt aşa de speriaţi aici de cine poartă pălărie, blană şi vine în trăsură, încât la apropierea mea sar cu toţii în picioare, ciocnindu-se unul de altul ca nişte oi speriate. Încet vine către dânşii preotul, Român, om rece, care abia răspunde străinului, — poate şi pentru că acesta e din România, matca tuturor relelor.

*

Plouă, stă, dar nu se răsbună. Cerul rămâne închis, ameninţător. Vântul bate aprig pe înălţimi, aducând frig, tristeţă şi noapte înainte de vreme. Apusul e numai o geană gălbuie în margene.

Drumul urcă tot mai sus, după ce am tăiat de două ori linia ferată care străbate pustiul mocnit, ducând la munte. Inima ţi se strânge în

atâta tăcere umedă şi geroasă, în atâta singurătate de lanuri goale, de păduri de iarnă, de drumuri pustii. Adecă se strânge inima mea, căci badea Gheorghe cu cuşma dârză şi sumanul pe umeri, cu gâtul slobod, pufăie din ţigară, fără să iea în samă mendrele iernii din April, şi mână iute, dar dibaciu, prin băltoace caii Evreului care-i dă pentru acest meşteşug cinsprezece lei, deci cinsprezece florini pe lună.

Când ajungem pe culmea Soloneţului, gardurile, casele, tufele de iarbă sânt presărate cu zăpadă. În noapte, rar se vede câte o casă care luminează dintr'un ochiu roşu de fereastră. Peste sat ca şi în ceruri, întunerec posomorît, şi o tăcere ca şi cum satul ar fi părăsit de mult de frumoşii oameni palizi, supţi la faţă, de femeile cu feţe de patriciene nemângâiate în nenorocirea sărăciei lor, cari treceau încă, părând nişte fantasme din alte vremi, în aierul serii.

Căjvana. Aici luminile sânt mai multe. E sat mare, cu câteva case înalte, pentru funcţionarii şi fruntaşii locului.

„Mai este până la Solca?“ Căci e frig şi aşa o groază de întunerec desăvârşit...

„Mai avem măcar un ceas, mai mult decât un ceas.“

Felinarele se aprind la trăsură, şi de acum înainte o roată de lumină ne încunjură când străbatem întinderea pustie. Ea cuprinde pe rând,

chemându-le ca din pământ, case adormite, garduri de nuiele, fântâni cu ciutură, dar fără roată, numai cu o oprelişte, fântâni cu cumpănă, cruci singuratece în margenea drumului.

Arburea. Păcat că nu e ziuă, că nu e măcar un zimbet de lună care să-mi arăte biserica bătrânului Arbure, ostaşul credincios al lui Ştefan-cel-Mare, care a fost un frate bun al fiului stăpânului său, un părinte pentru Ştefăniţă, nepotul de fiu al lui Ştefan, ca să fie apoi omorât din porunca Voevodului copil, el şi fiii săi amândoi, în Hârlău departe, fără să li se aducă oasele în lăcaşul unde dormiau mai de mult alţii din neamul lor.

Aici sânt lumini în multe case, dar nu lumini de lampă atârnată, ci lumini de policandre cu cinci ramuri. Spre acele case luminate se îndreaptă cete de oameni negri în caftane, cu brâie lungi şi cisme, cu feţe prelungi albe supt căciuli de blană de vulpe. Ei stau în loc şi se uită foarte caraghios la trăsura care trece. Iar jos, de vale, e o căsuţă care străluceşte toată şi din care unul câte unul se strecoară cei cu caftane şi căciuli blănite cu vulpe. E havra: Evreii au întrat în serbători în satul lui Arbure Hatmanul, care atârnă de ei.

În vale, tot înainte, supt o sfioasă licărire de stele într'o ruptură a norilor, cari, din partea

lor, picură ploaia rece. În dreapta, multe scântei palide, ca niște ochi de lup. Îndată, roatele lunecă pe pavagiul de șosea bună, între felinarele rare ale târgului Solca.

2. Solca.

Mă opresc la un han, ce ar fi nemțesc, după badea Gheorghe, și unde stau la ușă țărani cu pălării ungurești ca ale Rutenilor ce vând sârmă la noi: vorba lor e însă a noastră, românească. O înghețată odaie de oaspeți, cu paturi frumoase de tablă, cu oglinzi și fotografii din „Kolozsvár". Stăpânul pare a fi Șvab, nevasta arată Polonă, slujnica poate fi orice, pe când cea de a doua zi e o Româncă, purtând pe față pecetea de tristeță palidă a neamului: de lampa atârnată e legat carnetul de danț de la o petrecere evreiască. Românii de la ușă se despart acum supt ferești.

Dorm rău în acest loc singuratec și friguros. A doua zi, înainte de a merge la mănăstire, mă învoiesc pentru drumul la Humor cu un birjar creștin, Neamț. Pentru că am cerut un creștin și pentru barba mea preoțească, el îmi vorbește de voința lui Dumnezeu, de cinstea lui creștinească, și-mi iea firește preț ca pentru amândouă.

*

Solca e o stradă, dar o stradă dreaptă, bine orânduită, destul de noroioasă. În calea mea spre

Țărani români din Bucovina.

mănăstire nu văd alta decât ţărani de-ai noştri, ca acei de aseară, ba chiar şi câte o Munteancă purtând catrinţă neagră cu margenea roşie. În curţi stau căruţele lor deshămate. Oamenii au venit să plătească la perceptor şi să se spoveduiască la preot.

Biserica românească de astăzi, mănăstirea din alte timpuri, ctitoria domnească a bătrânului Ştefan Tomşa al II-lea, care căuta să-şi ispăşească astfel păcatele cele multe făcute prin uciderea celor mai mari boieri ai ţării, e acum tocmai la capătul târgului, într'un loc unde înălţimile sămănate cu brazi încunjură din toate părţile.

O reparaţie de mai dăunăzi a dat turnului de la poartă şi turnului bisericii coperişurile lor de ţigle strălucitoare, de modă bucovineană. Varul a înlocuit de mult toate zugrăvelile. Încolo însă, Solca e şi astăzi cum o ridicase acest Ştefan-Vodă al măcelurilor de boieri.

De şi bătute de multe restrişti, întăriturile din bolovani suri, îngrămădiţi destul de grosolan, stau în picioare şi astăzi. Dar târguşorul a prins în case nouă o parte din ele, un Armean şi-a făcut sălaş în cuprinsul mănăstirii vechi, chiliile sânt numai ziduri rupte.

Biserica însă, foarte frumoasă, e bine păstrată Fereşti, când mai sus, când mai jos, patru la număr, străbat pereţii înalţi. Două uşi sânt deschise: una, care duce din pridvor în pronaos

are un cadru de piatră puternic şi bogat, alcătuit din arcade cu arcul sfărmat, cealaltă, care vine după un contrafort, presintă linii ca pe vremea lui Ştefan, tăindu-se în unghiu drept şi, ca podoabe, rosete. Modelul a fost vădit Dragomirna, pe care n'o poate ajunge, nici în îndrăzneala şi înfrumuseţarea bolţilor, nici în marea îngrijire a turnului, care aici, în aceleaşi proporţii supţiratece şi elegante, e însă simplu, având numai obişnuitele ocniţe, în locul rosetelor şi ramelor săpate.

Frumuseţa, şi aceia luată de la Dragomirna, este însă în ciubucele care tivesc, împodobind, toate liniile cu încolăcirile lor, şi tot aşa poarta largă ce duce din pronaos în naos, ca şi margenile absidei stranelor şi bolta din altar. Zugrăvite, cum erau la început, între chipurile sfinţilor, ele trebuie să fi avut mai de mult alt rost decât acel de astăzi, când le acopere albeaţa de toate zilele a varului.

Slujbă din Joia Paştelor: biserica e plină de ţărani puternici, de femei gătite, — şi ei şi ele în cojoacele de serbătoare. Pe două mesuţe se îngrămădesc colacii şi sticlele de vin, din care răsar lumânările de ceară. La uşi stă adunată lumea pentru spovedanie. Preotul spune evanghelia lui Hristos dus înaintea judecătorilor celor răi şi fără Dumnezeu: glasul lui se înalţă foarte puternic şi umple tot largul cuprins al bisericii.

Afară, un bătrân strâmb se apropie de mine, văzându-mă că ieau însemnări.

— Ce e, domnule, cu contractul bisericii?

— Care contract?

— Contractul acela de care a spus arfimandritul că este şi la Cernăuţi şi la Viena. Şi zice acolo că biserica trebuie încunjurată cu lemn?

Astfel trăieşte în mintea moşneagului gândul la averile cele mari pe care le-au avut odată aceste mănăstiri şi biserici moldoveneşti şi pe care, la anexare, le-a luat Statul ca să clădească din ele căsărmi şi câte altele până să se ajungă la împrejmuirile bisericilor.

Moşul cu „contractul" a fost şi prin România înainte de-a ajunge clisiarh aicea. A lucrat la câmp, ca atâţia alţi „Corduneni" (Cordun = Bucovina, pentru că ea a fost luată trăgându-se, ca pentru oprirea ciumii, un „cordon" sanitar). A călătorit aşa pe la Dorohoiu, prin Suceava, prin Iaşi şi până jos, la Huşi.

— Ba am fost şi la Ruşi.

— Şi ce zici de dânşii?

— Ei, acolo-i mai bine, nu ca în România... Acolo-i pământul larg...

Orice-i spun, trebuie să fie zădarnic. Şi la acesta e înfiptă părerea că peste Prut domneşte Ţarul cel binecredincios care face pomană cu „pământuri largi".

Tinerii cari-l încunjură, tăcuți, învață de la dânsul aceasta.

3. Humorul.

Plec spre Humor. Neamțul a venit la timp și începe a-mi spune pe românește, întitulându-mă „cocone", că stăpânul, — căci nu e a lui trăsura —, are de dus pe mamă-sa la stație la Cacica, de unde trebuie să meargă la Suceava și, dacă vreau, s'o ieau în trăsură și pe bătrâna..

— E Român stăpânul d-tale?

— Român.

Fac socoteala, ce se urcă la vre-o trei florini, cu odaia, un ceaiu, pe care l-am turnat în lighian, un păhar cu lapte, două ouă bune și unul clocit. Mi-o aduce fata birtașului.

— Unde e birtașul?... — La școală... — La care școală?... — La cea jidovească.

Așa fel e haugiul *neamț*, cu nevastă leașcă, al badei Gheorghe.

Romînca din trăsură începe să vorbească acum. E văduva lui Cristea Burdea; și Cristea și Burdea, nume românești bune. Dacă vorbește cam greu, poate o fi bătrâneța. Dar, când e să spuie *el*, zice tot *ea*, și, în loc de *dânsul, dânsa*.

Tocmai birjarul deapănă o poveste, arătând o casă pe ulița ce urcă, la deal, printre clădiri frumușele: acolo stă un Evreu, care avea o da-

torie de o sută de lei la un creştin şi, neputând-o scoate de la dânsul, a mers cu revolverul şi a tras patru focuri asupra datornicului său; a fost apoi o bătaie, din care Evreul a ieşit cât se poate de turtit. A fost şi arestat, dar i s'a dat drumul pe garanţie.

— A lăsat-o pe *dânsa*, Herr Goldner?, întreabă cu mult interes cucoana de lângă mine, întinzând gâtul către răspunsul birjarului.

— Adecă l-a lăsat pe dânsul, pentru că a dat *cauţion* nevasta lui, pe numele căreia e negoţul.

— Da, da, pe dânsa, şi el a dat *cauţion*.

Cucoana e, deci, cu adevărat, Armeancă. Dar, pentru a se păstra credinţa în spusele ei de la început, ea arată că merge la Suceava pentru a se închina „Sfântului" şi că la Bucureşti are multe rude. Ştie că sânt din Bucureşti şi, pentru barba mea, îmi zice „domnule parinche", ceia ce auzind „Herr Goldner", schimbă pe „cocone" în „Herr Obere" sau chiar „Hochwürden", — protopop, ba arhiereu curat. Din partea mea, am până la sfârşit datoria, pe care o îndeplinesc cu sfinţenie, de a scoate pălăria înaintea tuturor icoanelor, crucilor şi lăditilor cu sfinţi, ba şi altarelor catolice din lungul drumului.

Drumul merge drept înainte, având un deal în dreapta şi în stânga un vălmăşag de înălţimi întunecate de brădet des, păduri ale *fondului* sau ale deosebitelor comune din aceste părţi.

Pe acel deal din stânga se răsfiră satul Poienii, curat românesc, în aceste ţinuturi care sânt aşa de deplin ale noastre. Totuşi la Racova, sat mic, fără biserică, sânt Ruşi, şi pe un ogor sârguincios deschis împrăştie seminţe de cartofi femei frumoase, roşcovane, cu băsmăli de târg pe cap, şi chiar copii bălani, cari lucrează cu multă înţelepciune. Mai la vale, străbatem satul-model al Pârteştilor-de-sus, care-şi arată în toate inscripţiile şi în firma şcolii „poporale" firea neaoşă românească. În dreapta, suită pe deal, e Cacica, de Români, Nemţi şi Ruşi, — cu un început de zidire şcolară a călugărilor francesi, oploşiţi de curând aicea —, iar de vale staţia unde „Herr Goldner" are chemarea de a coborî pe „cocoană".

Până acolo e încă un „stâlp" de plătit, ca de atâtea ori în Bucovina, unde nu poţi călători fără crăiţari schimbaţi. Cucoana nu-i găseşte, rămâind plata la întors. O clipă, voisem să plătesc eu pentru drumul ce-l fac de hatârul ei, şi, la gară, între bogatele mulţămiri, ea uită plata, ba, la urmă, uită, la schimbat, şi coroana ce-mi datoria pentru crăiţarii miei. Când mi-o dă, e cu alte binecuvântări.

— Domnule Goldner, cucoana d-tale are numai două lipsuri: nu e Româncă şi nu e mama stăpânului d-tale.

— Nu zău, nu; e Armeancă şi *soacra* stăpânului mieu, care e Neamţ.

Şi în altele „domnul Goldner", cu care călătoresc de acum într'o necontenită vorbă, are haz. Solcan de baştină, „băiat sărac", de vre-o cinzeci de ani, roşu, bărbos, cu ochii mici, bucuros de băutură şi de glumă, foarte credincios, lăsând toate în sama lui Dumnezeu, prieten mare al berii, duşman al rachiului, nepăsător faţă de apă, guraliv şi cugetător, căci e bucuros că ştie a ceti, filosof poporan, cu părerile lui despre orice lucru, mândru că duce une ori şi oameni mari, „directori, comisari", mare antisemit, care a bătut mulţi Jidani, mai ales în România, când slujia în Bacău, la d. Radu Porumbaru, apoi prieten al Românului, fiindcă e creştin şi „tot creştinul tot una, tot, tot", el e un izvor nesecat de povestiri, vorbeşte româneşte şi nemţeşte pe rând, — pe amândouă foarte rău —, şi de cele mai multe ori româneşte-nemţeşte. Întâmplarea cu Evreul de la Solca l-a umplut de durere. În Solca va să zică stăpân e Evreul: cei vre-o sută de Evrei au în mâna lor cele câteva mii de creştini. De când cu războiul de la *Iapan* mai ales, Evreii au prins curaj. „El vrut face la creştin ca Rusul la Iapan, *mein Ehrenwort*, cocone." De cârmuire, Evreii n'au frică: primari, notari, comisari sânt în mare

parte Evrei, şi răi cu lumea... Cei cari sânt creştini ieau bani, — aici „Herr Goldner“ mă apucă de mână şi închide din ochi, — şi fac pe voia Evreului. De meningita molipsitoare de la Gura-Humorului îi pare foarte bine: creştinii n'or să piară, fiindcă-i ajută Dumnezeu (tocmai trecem pe lângă un crucifix şi Herr Goldner îşi scoate căciula jupuită şi spartă, spuind în gând o rugăciune). Să fii creştin, să nu bei rachiu, să te închini la sfinţi, asta e datoria. „Lutrenii“, Luteranii, ca acei de la Păltinoasa, nu fac aşa, şi de aceia el, Goldner, nici nu pricepe limba lor, „Es sind Zipser“, oameni din Zips, zice el cu despreţ.

Am apucat prin pădurile mari din stânga. Drum cu totul pustiu, printr'o mărească linişte, pe care n'o tulbură acuma nici foşnet de frunze, nici cântec de păsări. Aici stătea în timpuri vestitul haiduc Ion Darie şi pândia la poteci pe drumeţii bogaţi ca să li dea averea la săraci. „Herr Goldner“ o ştie şi o spune. „Mein Ehrenwort, domnule parinche! Dar eu nu eram pe atunci“.

De vale la Păltinoasa sânt frumoase căsuţe cu flori de muşcată la ferestile Nemţilor. Sasul Loy ţine han, iar lângă dânsul doi Evrei. Slugile sânt toate Romînce, de multe ori de o strălucitoare frumuseţă, de care nu-şi dau samă. E zi de

serbătoare în Israel, şi dintr'un chioşc de lemn se răspândesc cântece de lume, urlate în cor, râsete, glume. Un flăcău tembel, care spune că a fost bolnav de piept, cere tabac lui *Herr Goldner,* care face întâiu observaţia că la sărac să dai pâne şi apă şi apoi cinsteşte cu o ţigară. blăstămând rachiul şi lenea.

Păltinoasa are fierăstraie şi gară. O despart de Gura-Humorului numai câteva lanuri în care lucrează asupra ţernei negre unul lângă altul Neamţul cu haine de catifea jupoită şi Românul în cămaşă albă.

E aici în adevăr o „gură", o căldare ferită între înaltele dealuri împădurite, un golf de vale, între înălţimile de brad şi fag Puţine aşezări vor fi având un loc aşa de prielnic, de sănătos şi de plăcut. Dar Israel rătăcitorul n'a ştiut să folosească bine aceste daruri. Căci ale lui sânt mai ales acele câteva strade şi ulicioare, drepte, împănate cu clădiri mai mari, ce poartă scutul cu pajura stăpână, care fac la un loc „Gura-Humora" al străinilor. Serbătoarea a curăţit străzile: prăvăliile sânt închise în faţă, dar negustorii, cari înşeală astfel şi pe Iehovah, îşi fac daraverele pe furiş, şi „Herr Goldner" ştie aceasta şi cumpără ca într'o zi de lucru. Trec femei foarte gătite, domni cu cilindru şi pălărie tare, şi iarăşi naţionalişti intransigenţi cu perciuni lungi, caftane

de mătasă neagră şi *ştreamăle* de coadă de vulpe.

Domnul Goldner e foarte vesel: întreabă pe cutare negustor gros şi mulţămit dacă e adevărat că toţi Evreii din „Gura-Humora“ s'au umflat, cercetează dacă în acest orăşel, unde el vine aşa de des, „sânt mulţi Evrei“. Şi ei nu se supără de ce zice bădăranul cu căciula spartă şi cu trei rânduri de peteci la genunchi, — pentru ca să nu vorbim decât de genunchi. „Da, mulţi Evrei!“ „Aici, mă rog, nu este nicio boală.“

Spre capătul celalt, sânt tot case creştineşti: Români stau destui în Gura-Humorului, şi ei au frumoasa biserică nouă, în care slujeşte părintele Brăileanu, un bun bătrân, care cunoaşte şi iubeşte România şi nu-şi ascunde părerile. Dar pe aici sânt tot Nemţi meşteri, cu case curăţele, înflorite de flori şi de copii şi de iconiţe şi altaraşe catolice. Coşarul are un adăpost ca un cuib de poet amorezat. Multe case evreieşti însă, şi străzile sânt de o nespusă murdărie noroioasă.

La stânga, pe o muche de deal, e satul şvăbesc. Iar înainte, drumul de ţară, cu hopuri sălbatece şi podeţe şubrede, duce peste apa Maghernitei şi peste alte pâraie limpezi, printre culmi şi rostogoliri de pietricele, spre muntele Pleşul, trecând prin Humor. Sânt sus, în mijlocul muncelelor înalte, în pacea brazilor sămănaţi rar pe coaste.

Satul mănăstirii Humorului are înfăţişarea bună, fără veselie. Case trainice, une ori, porţi mari de lemn, copereminte cu streşina bogată. Cârduri de vite frumoase, de rasă străină, mugesc înaintea porţilor.

Mă duce spre casa părintelui un băieţaş, trecut printr'un mare cojoc miţos care-i ajunge până la pământ. E Gavrilă Onoiu, băiat cuminte, şcolar în clasa a patra (mai are de făcut două şi apoi în doi ani de două ori pe săptămână).

— Cum îl chiamă pe învăţător?

— Nu ştiu.

— Dar cum îi zice?

— Eu îi zic „domnul".

Ca şi mine, în timpuri...

— Şi al câtelea eşti în clasă?

— Sânt în clasa a patra.

— Nu, mă, care e mai bun la voi?

— Niciunul nu e bun, domnule, ci toţi aşa de mijloc.

O casă cu frumoase flori pe pereţi.

— Cine a făcut florile, băieţele?

— Florile? Nevasta lui Gheorghe.

— Gheorghe şi mai cum?

— Şi mai nimic: Gheorghe...

Acum văd mănăstirea, pe care o cutreier îndată, dus de părintele Boca. Clopotele atârnă într'un mare turn puternic, ca acela de la Piatra.

Lângă dânsul stă bisericuța, care nu mai e încunjurată de vechile ziduri, din care n'a rămas decât o ruină de turn făcut în vremea lui Vasile Lupu. Clădirea samănă cu aceia de la Reuseni și Părhăuți, căci n'are turlă.

Și aici nu se mai vede nimic din vechea zestre pe care a dat-o în argint și aur ctitorul de la 1530, Teodor Logofătul lui Petru Rareș și unul din vechii boieri ai țării. Mormintele stau însă la locul lor, și, pentru a cuprinde rămășițele lui Teodor și ale soției lui, Anastasia, s'au lăsat două adăposturi boltite într'o încăpere anume, care se află între pronaos și naos; el se odihnește supt o piatră de marmoră frumos săpată și coșcovită la mijloc ca un sicriu; ea, supt o lespede obișnuită, în stânga. Chipurile amândurora se văd pe părete, și ele arată cum se îmbrăca pe atunci boierimea.

Logofătul are un fel de căciuliță, ca o beretă de marinar, cu fundul albastru și margenile galbene. Poartă un guler roșu și altul albastru, o lungă haină galbenă cu brandenburguri albastre; pe lature, e o deschizătură cu aceleași brandenburguri.

Eă, în genunchi înaintea Fecioarei, poartă o pălăriuță viorie cu dungi, asemenea cu pălăriile de paie din timpurile noastre; pe fundul ridicat e o dungă albastră, și roate albastre se înșiră pe margine. De supt pălărie cade un văl în

Grup de țarani bucovineni.

colțuri, dintr'o stofă cu liniuțe și puchiței viorii. Rochia în falduri lungi e de brocard de aur, cu mâneci roșii având triunghiuri de aur.

La locul de cinste al ctitorilor, aceștia au zugrăvit însă familia domnească. Iată Petru Rareș, purtând pe cap coroana de aur cu cinci ramuri: are fața rotundă, barba tânără, părul lung; veșminte arhierești bogate îl acopăr. Elena Doamna apare de o frumuseță rară, supt aceiași coroană măreață, în haine de brocard de aur, pe fond verde cu mânecile roșii. Un colț de lemn al corului acopere de sigur chipul fiului celui mai mare al soților domnești, acel Ilie care s'a turcit, lepădând de la dânsul Domnia. Ștefan, cel mic, care a perit ucis, după multe isprăvi ticăloase, apare aici ca un foarte cuminte copilaș încoronat.

Humorul se mândrește însă cu zugrăveala sa, care a rămas neatiusă și pe d'inăuntru și pe din afară, unde numai un părete a fost desgolit de ploaie. Albastrul seninului stăpânește, smăltat cu aurul cununilor, și cel ce străbate cu ochii multele chipuri, înșirate răbdător după vechile datine, capătă o înaltă părere despre meșteșugul zugrăvelii în timpurile măririi noastre.

Din vechime a mai rămas catapeteasma, strălucită sculptură în lemn, bogată și amănunțită, care, împunsă de cari, ar fi menită însă peirii. De alminterea, o reparație după regula vienesă amenință întreaga zidire minunată.

Biserica e astăzi toată plină de prinosuri de aluat, făcut în toate formele: păsări, copăcei şi altele care nu se pot înţelege. Nuci aurite, mere, alune, stafide, roşcove sau „coarne de mare" sânt înfipte în beţişoare.

În locul mirosului tămâii şi smirnei morţilor e, astfel, numai aroma bună a pânii hrănitoare prin care se ţine viaţa oamenilor.

4. Voroneţul.

Până în sară se mai poate vedea Voroneţul, care se ascunde în păretele de dealuri din a stânga oraşului, unde ai zice că pădurile de brad copleşesc totul. Mă duce într'acolo, nu un Onoiu dintr'o clasă unde „toţi sânt de mijloc", ci fetiţa parohului Zavadovschi, care mă întovărăşeşte de la Gura-Humorului, vorbindu-mi pe drum de minunea săgeţilor care au arătat locul de clădire al Voroneţului şi de cântările de bucurie ale îngerilor din paltin.

Trăsura trece Gârla Morilor, care se strecură limpede pe prund, ea rătăceşte pe locuri bolovănoase, unde fiecare drumeţ are alt drum, înaintează în umbra codrului de brad şi trece pe un podeţ Moldova.

E aceiaşi apă vioaie, dar largă, senină, pe care o ştiam din părţile sucevene ale Moldovei. Într'un freamăt măreţ, ea merge spre hotarul nostru, de care nu vrea să ştie, căutând departe

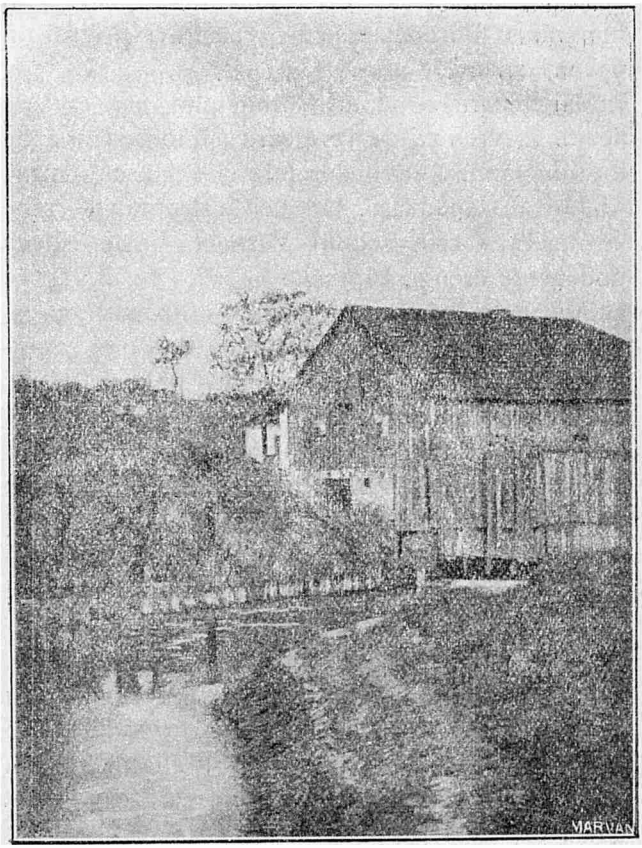

Colț de țară in Bucovina

Siretiul râpos cu apa gălbie, bătrân soţ pentru această mireasă tânără cu sufletul limpede. Humorenii şi Voroneţenii culeg păstrăvi pestriţi în ochiuri adânci de apă.

Mai departe e pârâul Voroneţului, care măcar acum, în vremea de revărsare a ploilor, nu e de loc un pârâiaş de despreţuit, ci hrăneşte harnic Moldova, stăpâna sa. De aici în drumuleţe cotite se înşiră casele satului Voroneţ. Peste câteva podeţe de crengi, căptuşite cu ace de brad, se ajunge la mănăstire, în adâncul adâncurilor codrului, în valea cea mai tăinuită a văilor muntelui. Mănăstirea, astăzi biserică de mir ca şi cea de la Humor, se vede numai când ai ajuns lângă dânsa şi-ţi iese înainte părintele Zavadovschi, aşa de Român cu tot numele său, aşa de gospodar cu toată boala sa, care nu e mai bucuros de nimic decât să-ţi arăte, în cele mai mici amănunte, biserica sa, pe care-a păzit-o, a curăţit-o şi apărat-o cincisprezece ani.

Ziduri noi, care se prind de cele vechi însă, — câteva frânturi numai —, cercuiesc un tăpşan înalt de ruine, de modâlci şi beciuri adânci, pe care le acopere acum de o potrivă iarba tânără. În margene păzeşte marele turn, care era închis odată cu două porţi de stejar şi în naltul căruia atârnă cele două clopote.

— Auzi, cum sună: pare că zic: „Ştefan-Vodă, Ştefan-Vo-dă!“.

Biserica acelui pe care-l cântă în pomenire veşnică clopotele lui, înalţă un turnuleţ cu firide dintr'un coperemânt de şindrilă, care era altă dată împărţit în patru culmi şi-l scotea, la mijloc, mai bine la iveală. Două contraforturi sânt în faţă, două la altar. Ele nu erau la început, ci au fost adause pe vremea lui Ilie Rareş, poate de acel Mitropolit Grigorie, care e îngropat ca un ctitor, supt piatra ce-şi pregătise, în pridvorul pe care el l-a înădit la clădirea lui Ştefan-cel-Mare, împodobindu-l şi cu două mari ferești gotice, ce întrec cu mult îngustele ferestuici ale bisericii vechi, încadrate acestea în ramuri de piatră săpată. Şi, la rândul său, Ştefan ridicase zidirea sa de piatră cu trei abside în locul bisericuţii de lemn unde trăise în schimnicie acel Daniil Sihastrul din care poporul a făcut sfetnicul zilelor de nenorocire ale marelui Domn, îndemnătorul lui spre luptă şi evlavie. Între frumoasele pietre de mormânt se vede aceia care acopere rămăşiţile umilului călugăr, sfânt ţărănesc târziu, pe care l-a dat Moldova noastră.

În trei rânduri s'a zugrăvit Voroneţul. Odată Grigorie a chemat meşterii pentru pridvorul său; altă dată s'a zugrăvit un şir de sfinţi pe păretele de lângă întrare; dar zugrăveala cea mare e şi cea bună, şi ea acopere cea mai mare parte din afară şi tot lăuntrul bisericii.

Niciodată nu s'a făcut la noi o mai desăvârşită

artă bizantină, sfinți mai luminoși și mai blânzi decât aici. Luni întregi ar trebui cercetat cu râvnă fiecare colț de zugrăveală, fiecare unghiu de împodobire măiastră: niciun pictor străin n'a avut această răbdare până acum, și niciunul din pictorii noștri, înstrăinați ca suflet și vânduți iubirii

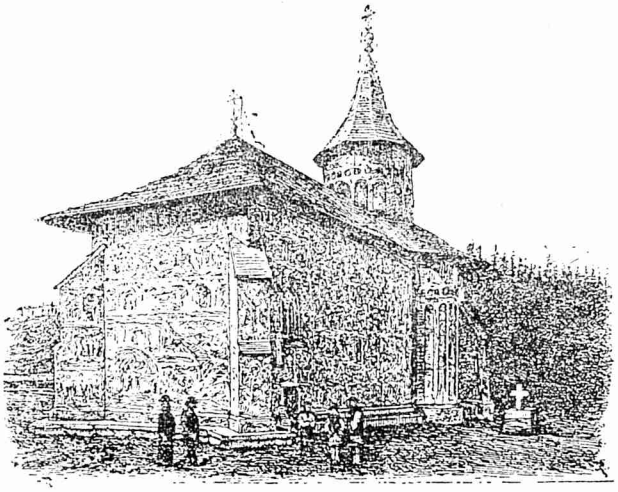

Biserica din Voroneț (după Romstorfer).

de argint, niciunul din ei n'a călcat aici pentru a se însufleți din cea mai de preț moștenire artistică a strămoșilor. Ei așteaptă să li se plătească scump muncă de boieresc, făcută fără tragere de inimă.

Dar nu e aici numai zugrăveala ca să mărturisească despre simțul de frumuseță al înain-

taşilor noştri. Strane lucrate în lemn de tisă de un călugăr din veacul al XVI-lea (1577) te întâmpină în pronaos. De-asupra uşii ce duce de acolo în naos e prinsă cu fiare o grindă aurită, săpată cum nu se poate mai frumos, şi o bucată din alta, cu zugrăveli pe fond de aur, aplicat pe lemn, e acum răzimată de strane.

Alt rând de strane, în biserică, sânt darul unui Mitropolit din veacul al XVI-lea, şi ele se impun şi prin felul săpăturii şi prin acela al zugrăvelii. Mesuţele octogonale aveau chipuri de sfinţi, a căror frumuseţă se mai cunoaşte încă. Catapiteasma scânteie în aur, şi toate amănuntele ei sânt minunate. Icoanele mari şi mici sânt destul de vechi şi, spălate dăunăzi, s'au destăinuit de o nespusă frumuseţă, — cele mai frumoase icoane din câte s'au păstrat până astăzi.

În locul îndătinat al ctitorilor văd pe Ştefan, cu păr bogat bălan, cu ochi căprii, Doamna Maria, frumoasă, oacheşă, Bogdan, icoană a tatălui său, şi o mică domniţă fără nume, cu cerc de mărgăritare pe cosiţe, — toţi în brocard greu de aur.

Încetul pe încetul, la lumina făcliilor, toate podoabele bisericii lui Ştefan s'au desprins înaintea ochilor miei uimiţi. Biserica se găteşte de denia Joii Mari, şi, când mă uit în urmă la dânsa, ferestuicile scânteie ca dungi înfocate. De-asupra,

vântul a desvălit măreţia cerurilor de negru şi aur, biserica boltită de-asupra bisericii.

*

Mă întorc târziu prin coclauri, în tânguirile vizitiului, care spune despre suferinţa de toate zilele a poporului său, „cel mai stricat din lume", vândut Evreului şi călcat în picioare de Cârmuirea care-l despreţuieşte.

El nu crede în doftori, ci în babe, de la care spune că şi-a căpătat mântuirea.

— Mă făcusem aşa de slab, că nu erau decât oasele de mine. Eram alb, curat, ca pentru moarte. Şi baba numai ce mi-a dat o unsoare de m'am uns la şele. Şi a doua zi m'am sculat.

— Şi n'au aflat doftorii?

— Parcă dacă omul s'a lecuit cu cineva, o să meargă să spuie doftorului?...

Dorm într'o odaie mobilată, la o gazdă de funcţionari, români, nemţi şi evrei, fraţi întru putere şi întru limba nemţească, *domni mari* pe acest pământ de stoarcere şi umilinţă.

5. Spre Vamă.

Negocierile cu tot felul de Jidani pentru dusul mieu la Câmpulung sau, dacă se poate, — şi nu se poate, pentru că Sâmbăta de mâni a Evreilor e şi Sâmbăta Paştilor noastre —, până la mănăs-

tirea Putna, ţin târziu în spre amiazi. Lumea umblă în multe părţi pentru serbătorile apropiate, şi drumul mieu e în mare primejdie de a rămânea baltă. În sfârşit, un Evreu se sacrifică şi-şi oferă caii şi Ţiganul pentru suma cu totul neobişnuită de opt florini pe jumătatea de zi ce mai rămâne. Fiind singur, nu lasă nimic, şi ne învoim astfel. Trăsura pleacă după amiazi prin mulţimea strânsă la Humor pentru târg şi îngrămădită la tărăbile de lumânări, la prăvăliile de pălării cu pene de toate felurile, la cârciumile care mângâie de lungimea postului şi gătesc sufletele pentru bucuria Învierii. Bieţii noştri oameni se încurcă între dânşii, se zăbovesc, îşi dau tot banul strâns prin muncă şi fac celui ce-i vede cea mai rea impresie. Cei mai mulţi au faţa suptă, ostenită, desgustată şi părul lung eroic fâlfâie în zădar lângă această faţă de durere.

Dealuri înalte cuprind toată zarea, şi orice drum trebuie să se strecoare printre culmile stâlpite cu brazi rari. Cel mare, către Vama şi Câmpulung, către Bistriţa deci şi Ardeal, trece întâiu apa Humorului, care aleargă iute, albăstrită de seninul ce se desfăşură de-asupra. Apă iute, limpede, vioaie.

Îndată, Moldova se vede iarăşi la stânga, şi la Bucşoaia o trecem în locul unde, într'un larg câmp de prundiş, străbătut de vânturi, ea pri-

meşte dunga de oţel albăstriu a Suhăi. Şi de aici înainte, ea este însă în margenea drumului, ducându-se, prin această Bucovină hrăpită, din Maramurăşul descălecătorului spre acea ţară nouă care de la dânsa a primit numele de: Moldova. Între sălcii, supt dealurile puternic clădite, ea-şi urmează, clipă de clipă, drumul ei veşnic. De amândouă laturile ei, înălţimile întind pădurile de brad sau feţe goale, rupte, de stânci lostopănoase şi negre. Valea samănă cu acelea de la Apus ale Moldovei noastre.

În fund, munţii par că închid orice cale: un nou părete de brazi s'a aşternut între ceilalţi, ca o piedecă în calea drumeţilor. Moldova, ce scânteie în vale ca luciul unei săbii de uriaş, nu se vede de unde ar putea să vie. De-a lungul malurilor ei, se desfăşură însă pe cale de trei chilometri satul zis Vama pentru că aici se ridica vama de către oamenii Domnului, după ce negustorii ieşiseră din îngustimea Câmpulungului, din cuibul ciobanilor mai mult liberi decât supuşi Domniei. Pe aici prin Vamă au trecut atâtea oşti ce au căzut din Moldova asupra Ardealului, şi, odată, la 1717, Vama a văzut tăbărând Tătărimea sălbatecă şi pe Domnul ţării, Mihai Racoviţă, care era silit să o întovărăşească.

Întorcându-se biruitor în aceste părţi, Mihai-Vodă a ridicat pe dealul din dreapta, la ieşirea din Vama, un stâlp de piatră proastă, cu o in-

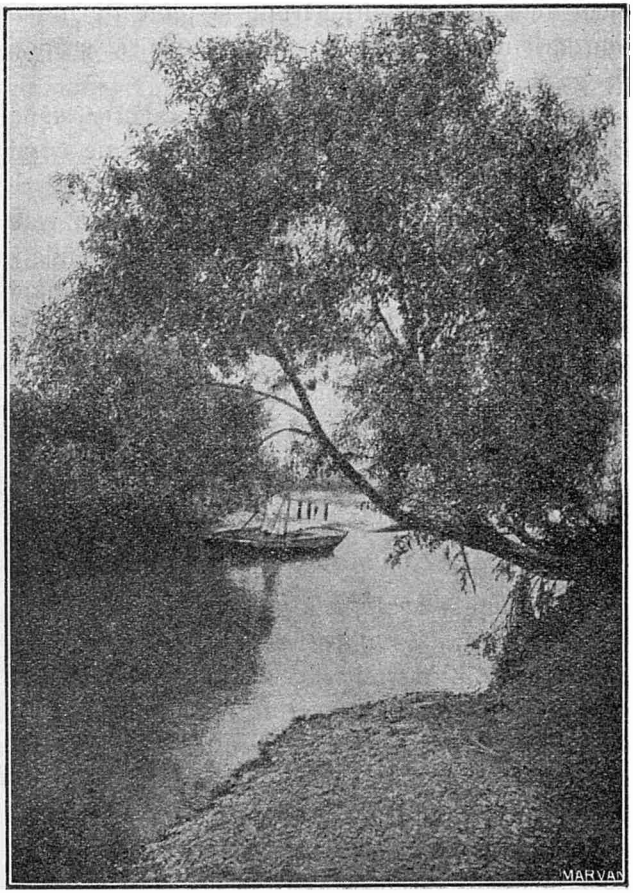

Colţ de ţară in Bucovina.

scripție netrainică, ce se înalță și astăzi în mijlocul unei împrejmuiri năruite și pline de multe murdării mai mari decât puii de pisică scăpați de grijile lumii.

Azi Vama are vre-o 3.000 de Români și atâția Evrei câți trebuie pentru a face o impresie curat evreiască acelui ce străbate numai acest sat, care e, de departe, un târgușor, unde țărănimea vine pentru târguieli și beții. Sabăsul va scoate îndată la iveală și la primblare pe toți acești stăpâni ai vechii „vămi" câmpulungene, oameni înfloriți, grași în burtă, mulțămiți, cari-și cântă în minte, clătinând picioarele în cadență. De toți însă, acești oaspeți aduși de mâna Austriei n'ar fi mai mulți decât trei sute, cari au însă cele mai bune locuri, și nu numai pe stradă.

6. Moldovița.

O cale ferată cu linia îngustă duce în sus pe valea Moldoviții (poporul zice și Moldogița, ceia ce arată cât e de mult de când s'a primit cuvântul, pe când străinii scriu „Moldawitza" și învățații noștri nu știu, pe temeiul actelor slavone, care slavisează și numele de locuri, decât de *Moldaviția*). Această Moldovă mică se varsă la Vama în Moldova cea mare, și Bucovina e față de țara Moldovei astăzi un fel de țară a Moldoviței, care însă nu se poate revărsa unde s'ar cuveni după firea și dreptatea lucrurilor. Ea nu

e însă un râu de nimic, un pârâu de munte, ci, măcar în această parte din an, se înfăţişează ca un larg canal pentru apele strânse în cuprinsul culmilor. Timp de peste un ceas ea-şi va tremura undele în şopot lângă drumul nostru şi linia supţire a căii ferate.

Satele au pe această linie numiri mândre: Frumosul, Dragoşa. Ele sânt bine închegate, cu gospodării hotărîte prin legături de prăjini şi scânduri, cu case de lemn acoperite cu tencuială şi văruite curat în alb. Aşa ceva se mai vede însă şi aiurea în părţile bune ale Bucovinei, unde înrâurirea coloniştilor străini a făcut să înainteze mult vechiul tip al casei moldoveneşti. Mai puţin obişnuită e rara, măreaţa frumuseţă a femeilor ce trec înfăşurate în cojoace, cu catrinţa prinsă înainte, picioarele înfăşurate în cioareci şi încălţate cu opinci şi ştergarul strâns în jurul capului. Faţa e desăvârşit ovală, nasul potrivit, drept, ochii mari supt sprincene supţiri arcuite, părul bogat, castaniu-închis. Samănă cu Maica Domnului din vechile icoane, şi privirea lor are limpeziciunea privirilor de ciute nevinovate. Bărbăţii par însă şi aici jertfe ale traiului rău şi ale beţiei: toate cârciumile sânt pline în această zi de înfrânare care e Vinerea Paştelor. De multe ori ei par stafiile voinicilor din vremile bune, ai căror urmaşi adevăraţi sânt.

Trec une ori şi Huţani cu şăpci roşii, cu pantaloni roşii, ca nişte husari împărăteşti.

*

Ciudat popor şi acesta, care cuprinde tot muntele de la Apusul Bucovinei! Să fi fost ei cândva nişte păstori români, zişi Huţii, precum

Piuă din Bucovina (după „Monarhia austro-ungară").

celor din Ardeal li s'a zis odinioară: Moţii? Din acest nume de „Huţi" să fi făcut străinii pe acela de „Huţuli", supt care sânt cunoscuţi astăzi? Să li fi schimbat Slavii, — dar cari Slavi, te întrebi, de unde, când şi cum? —, să li fi schimbat deci Slavii limba lor veche, din care au rămas numai cuvinte răzleţe: „brânză", „coşă"

şi multe altele, pe care le amestecă în graiul lor slav de astăzi? Ori au fost totdeauna Slavi, cari şi-au însuşit, odată cu multe vorbe româneşti, şi porecla dată de Românii veniţi spre dânşii? N'aş crede! Sigur este că sânt nişte mari beţivi, nişte stricaţi fără păreche şi că mor după cârpe roşii.

*

Valea se lărgeşte într'un cerc de muncele. Acolo e sat nemţesc, cu nume aducător de noroc, Freudenthal. Bisericuţă albă, copii ascunşi în culcuşuri de brad, cari strigă „guten Tag", scoţându-şi golaşele capete blonde, fete cuminţi, la lucru cu uşa deschisă şi ochii după drumeţi. Un falnic jandarm cu sabie, puşcă şi chivără de postav galben.

Sânt două Moldoviţe. Una era odată mănăstirea însăşi, cu robii şi oamenii ei de slujbă, aşezaţi în multe căsuţe d'imprejurul ei; cealaltă, destul de departe 'n sus, era Slobozia, locul de adăpostire al sătenilor chemaţi pe pământurile mănăstirii: veniră mai mulţi Ruşi, şi firea lor rusească şi-au păstrat-o ei şi până astăzi. Deci ei se numesc încă Ruşii Moldoviţei. Mă opresc la Moldoviţa-mănăstire, înaintea porţii zidurilor de cetate, abia rupte de vreme în faţă şi având-şi încă un turn de la mijloc, făcut din nou pe vremea turnului de la Dragomirna, cu care samănă bine în toată alcătuirea puternică şi în

podoabele, — aici, firește mult mai puține și sărace, — de rosete și ciubuce de piatră; două alte turnuri străjuiesc la colțuri.

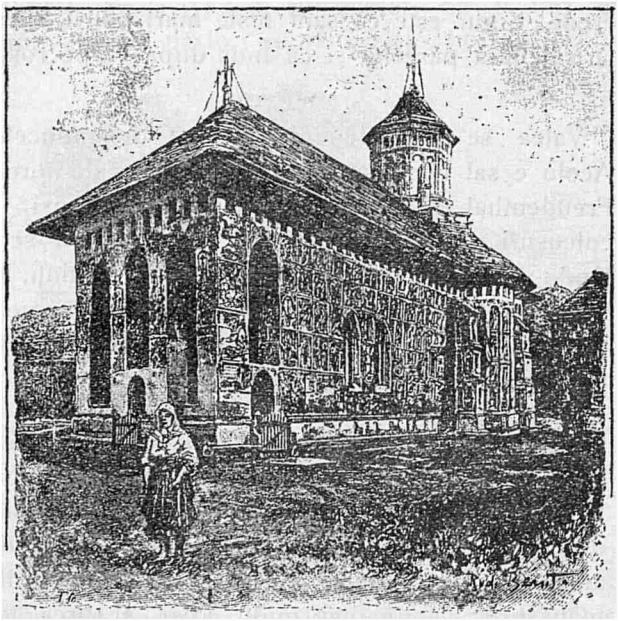

Biserica Moldoviței (după „Monarhia austro-ungară").

De departe, mănăstirea se vădia prin turnul supțiratec al bisericii sale și prin coperișurile negre îndoite, prin șirurile de ferești ale clădirilor celor vechi, care sânt astăzi locuința unui paroh închis în această pustie desăvârșită. Dacă

pătrunzi în curte, mai vezi în dreapta o parte din casele domneşti, cu două rânduri: mai multe fereşti încadrate bine, o uşă frumos săpată s'au păstrat neatinse.

Biserica se datoreşte evlaviei lui Petru Rareş. El a ales acest loc, la oarecare depărtare de mănăstirea cea veche a bunicului său Alexandru-cel-Bun, şi cu cheltuiala lui s'a făcut tot lucrul. Moldoviţa cea nouă, rareşească, poate sta alături cu Pobrata aceluiaşi ctitor. Dar ea se deosebeşte de aceasta prin multe amănunte de clădire. La început e un pridvor de trei ori boltit, care se razimă pe patru stâlpi de zid, pătraţi. De aici treci într'un pronaos destul de mare. Mai departe e cămăruţa întunecoasă a mormintelor, şi aici doarme supt un chivot ciudat, tivit cu ciubuce şi răzimat pe patru stâlpi pătraţi, „prea-sfinţitul părintele nostru Efrem episcop de Rădăuţi", mort în anii 1625-6. El pornise din Moldoviţa ca şi alţi doi ierarhi moldoveni, ale căror rămăşiţe au fost aduse de la Scaunele lor vlădiceşti şi astrucate aici.

Biserica însăşi, naosul şi altarul urmează, rotunzindu-se în trei abside, care sânt exagonale pe din afară şi împodobite de partea aceia cu ocniţe şi lungi nervure. Cadre de piatră încunjură toate uşile, în arc sfărmat la cea d'intâiu, iar la celelalte în unghiuri drepte.

Lumina vine pe câte două fereşti gotice şi

două altele mai mici, pătrate, de fiecare latură, afară de ferestruia altarului. Contraforturi sprijină pereții. Un singur turnuleț, ca acela al Voroneţului, se ridică de-asupra boltirii naosului.

Dar minunea e şi aici ca şi la Voroneţ şi, în parte, la Humor, zugrăveala, despre care se spune anume că a fost făcută în anul 1563, cu un an înainte ca ziditorul să-şi piardă Domnia. Ea samănă aşa de bine cu aceia de la celelalte două biserici pomenite, încât trebuie să se creadă că a fost făcută de aceiaşi meşteri în tustrele lăcaşurile. Păstrarea e desăvârşită, şi luptele pentru cucerirea Ţarigradului, atacat de ieniceri călări şi de spahii cu cealmale, par zugrăvite ieri. A suferit numai păretele pe care de obiceiu îl bate ploaia şi acele locuri unde şi-au zgâriat numele atâţia drumeţi cari, neputând lua o amintire frumoasă, s'au simţit datori să lase una urâtă. Sus de tot, în litere mari, s'a veşnicit „Blanc Albert, étudiant en droit, le 15 mai 1838", unul dintre cei mai vechi din veacul trecut; dăunăzi cete de Jidani au batjocurit în acelaşi chip zidurile bisericii lui Rareş, în care vedeau numai o antichitate interesantă a „patriei" lor, Bucovina.

Între ctitorii, zugrăviţi pe păretele din dreapta al naosului, se vede Rareş cu coroana înaltă, împletită, în haine lungi şi largi de brocard cu florile de aur ţesute pe galben. Doamna lui, Elena, Sârboaica, fată de Despot, poartă, cu ace-

leaşi veşminte scumpe, coroană grea, de aur, cu cinsprezece ramuri, împodobită cu pietre scumpe şi mărgăritare ca şi margenile aurite ale rochiei. Gâtul e prins într'un guler roşu, colţurat, şi un lung văl cade pe amândouă laturile trupului. Copiii se văd amândoi, în vrâstă de vre-o zece ani: Ilie şi Ştefan. Asămănarea între aceste chipuri domneşti şi cele de la Humor arată că Domnii nu se zugrăviau cu o faţă oarecare, ci că meşterul căuta să prindă însuşirile deosebitoare ale chipului lor: Elena are aici faţa lungăreaţă, dar plină, şi ochii mari, cu coada prelungită.

Dacă nici aici nu sânt odoare, multe din podoabele vremii vechi s'au păstrat, şi ele sânt întocmai ca acelea de la Voroneţ. De-asupra uşilor se văd încă grinzile originale, săpate şi acoperite cu aur. Strănile de tisă, tari şi lucii, ca de un fildeş galben, au aceleaşi săpături făcute de un călugăr din veacul al XVI-lea, care şi-a scris numele pe o foaie de pergament lipită de lemn, şi astăzi foarte ştearsă. Scaunul vlădicesc e lucrat şi aici în roate şi colţuri, frumos colorate; de două ori se vede stema bourului, aşa cum se făcea pe vremea lui Petru Rareş, cu întregul cotor al gâtului. Mesuţele în muchi, foarte desgolite însă de stucul lor aurit, s'au păstrat şi aici amândouă. Catapiteasma e însă mult mai nouă şi deci mai prejos decât aceia de la Voroneţ: e din aceiaşi vreme cu icoanele împără-

teşti, lucrate cu o îngrijire deosebită. În altar se mai ţine un frumos pomelnic în triptic, făcut pe la anul 1600 şi împodobit cu stucaturi aurite.

Moldoviţa veche e ceva mai încolo, pe un tăpşan de supt dealurile înalte, chiar de-asupra apei Moldoviţei, ce gâlgâie în vale —, pânză uşoară, ce tremură. S'a păstrat mult din zidurile cu totul grosolane, făcute dintr'o îngrămădire de lespezi de toată mărimea şi coloarea, legate cu ciment slab. Îţi dai samă că era un pridvor cu ferestuici rotunde, câte două de fiecare parte, un pronaos cu două fereşti mai mari şi cu două bolţi de gropniţă, apoi un naos cu alte două fereşti, şi altarul. Se mai vede ceva din temeliile unui turnuleţ. Icoana hramului, Buna-Vestire, se cunoaşte bine pe o uşă, ca şi câteva chipuri de sfinţi, la altar.

Aceasta a fost una din cele mai vechi biserici de zid ale Moldovei. Astăzi, după ce au luat-o şivoaiele vre unei primăveri sălbatece, ciobanii îşi fac focul de vreascuri supt bolta gropniţilor, şi toporaşi sălbateci cresc în altar, pe când copaci vânjoşi şi-au făcut locul aiurea. Moldoviţenii ştiu să spuie despre duhurile ce umblă aici în nopţile negre, despre luminile ce se aprind năprasnic pentru rugăciuni nelegiuite, la care vin morţii, părăsindu-şi odihna, despre comori ce zac supt rădăcinile bradului celui mare zbucnit între dă-

râmături. Ei ţin câni răi de către biserică, cari la vederea drumeţului necunoscut spumegă rupându-şi lanţurile şi muşcă şi pe stăpân dacă vrea să puie mâna pe dânşii.

7. Câmpulungul.

Înapoi spre Vama, printre cârciumile unde băciuiesc aceiaşi oaspeţi pe cari i-am găsit la sosire. Se plătesc doi stâlpi de drum la doi Jidani, pe cari-i îndemn să înveţe româneşte în ţara Românilor. Unul, un copil, râde, iar celalt, bătrân habotnic, mugeşte înaintea ofensei ce i-am făcut şi pleacă scuturându-şi de mânie perciunii albi.

Cutreier Vama în lung, printre multele cârciumi murdare. Mi-e silă să ieau un păhar de apă, şi merg să-l cer la preotul român de la biserica de lemn, în casa căruia mirosul de cozonaci proaspeţi se înalţă prevestitor al Paştilor. Pe lângă „stâlpul lui Vodă“, ridicându-se ca un mormânt turcesc într'un cimitir părăsit şi pângărit, apuc pe vechea „cale împărătească“, ce duce, strecurându-se printre munţi, spre întrarea bistriţeană a Ardealului. Prin negura de întunerec a serii cu stele puţine şi pete groase de nori înălţimile se prezăresc ca nişte gheburi de cămilă, una după alta, mai mult goale sau presărate cu brazi. Pe vale, casele satului Prisaca mărgenesc drumul, şi vederea se coboară, fer-

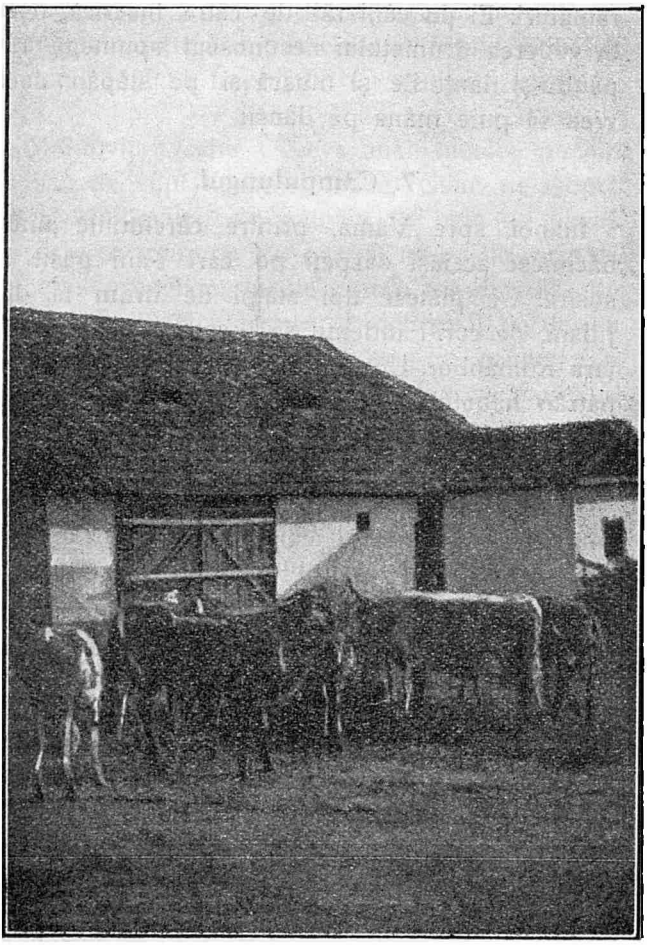

Gospodarie bucovineana de la țară

mecată, asupra şerpelui de oţel ce se iveşte în vale şi care e Moldova. Apoi nu mai sânt sate. Drumeţi se întâmpină rar, în cară ce lunecă şterse, ca nişte umbre. După vre-un ceas numai, încep cele d'întâiu case ale Câmpulungului, care se tot deşiră între muncelele cu brazi, lăţos şi nesfârşit.

Nu sânt nici felinare în acest Câmpulung vechiu; femeile îmbrăcate ca la munte, pe cap cu ştergare albe de pânză de casă, oamenii în sumane, cu pălării largi şi viţele lungi de păr uns, Nemţoaicele în haine de oraş merg pe dibuite sau se ajută cu felinare de mână, ca în timpuri de tot vechi. Lumina făcliilor prohodului dumnezeiesc aprinde fereştile bisericii de lemn a lui Ioan Teodor-Vodă Calimah, Domn al Moldovei în 1758, născut în Câmpulung, dintr'un Orheian şi o femeie de acestea cu catrinţă, cioareci şi ştergar, femei puternice şi suferitoare, dar fără frumuseţa acelora de sus, de pe Moldoviţa.

Felinare şubrede, de modă veche, cu petrol, aruncă chiorâş puţină lumină: altfel, sânt dese în strada mare, ce se deschide acum, cu prăvălii impunătoare şi pavagiu bun. Biserica nouă, de zid, cu multe turnuri şi turnuleţe, a Românilor, într'o grădină publică, e o clădire ca pentru un oraş mare. Tot aşa şi frumosul Otel Comunal, unde jos e cârciumă, cafenea şi restaurant, în care pirotesc lucruri şi oameni, Nemţi şi Evrei,

Acolo am petrecut o noapte rău dormită, în care somnul m'a prins numai pentru a visa că un „adversar", profesor de drept la Universi-

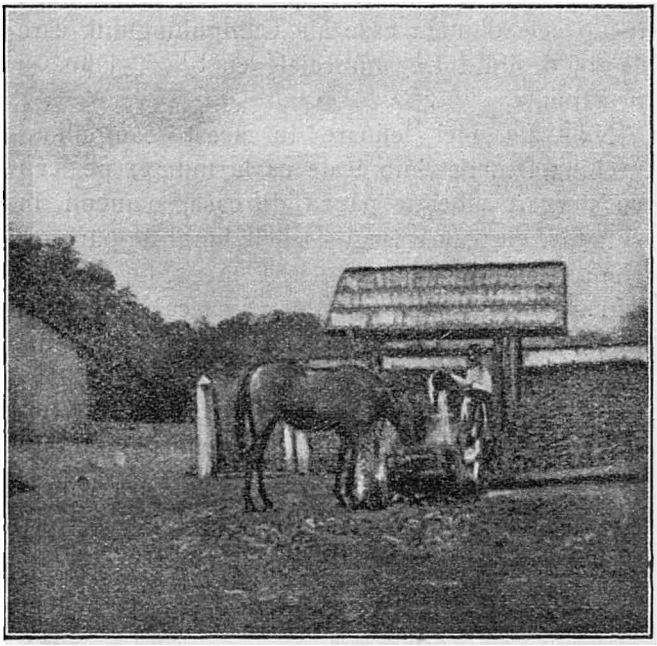

La fântână.

tatea din Bucureşti, scrisese o mare prostie, pe care eu o cetiam cu deosebită plăcere, — ceia ce arată cât de apropiate de adevăr sânt unele visuri.

Gândul de a merge la Putna cu trăsura a trebuit să-l părăsesc. Chelnerul evreu îmi adusese noaptea un birjar care-mi vorbia din întunerecul netulburat de lumânărica odăii mele pentru a-mi spune că aşa un drum, cu sabăş şi Paşti, costă optsprezece florini, de două ori cât s'ar cuveni. Împotriva legilor egalitare ale Bucovinei, l-am trimes să se spele şi am ales trenul.

Aseară-l văzusem sosind, târând un lung şir de vagoane în mijlocul nopţii negre. Linia porneşte de la Hatna, atinge Costâna şi Cacica, Humorul şi Vama, ca să vie la Câmpulung. De aici el nu mai are a face cu „drumul împărătesc", ci-şi are calea lui deosebită, îndrăzneţ tăiată şi cusută cu poduri printre muchile de munţi cu ciucuri de brad, de-a lungul şerpuirii apelor albastre ale Moldovei, printre căsuţele albe ale Câmpulungenilor din Câmpulung şi ale Câmpulungenilor din satele vecine. El atinge mai departe Sadova, de unde au venit de sigur strămoşii Sadoveanului nostru, Pojorâta, vechi cuiburi de oieri pletoşi, şi apoi, înfundându-se spre hotarul nostru pe aceiaşi cale de apă, el ajunge ţinta sa, Dorna. Adecă Vatra Dornei, căci Dorne sânt mai multe: la noi chiar, ca Şarul Dornei, ori în Bucovina, ca Dorna Cândrenilor, urmaşilor lui Candrea.

Vatra, înzestrată cu strade pietruite şi impo-

dobită cu cheiuri, e un mare centru evreiesc, numai evreiesc. Otelul Comunal, clădit din banii unui proces câştigat de târgoveţii români, e ţinut de Evrei. Ei au şi băile Dornei, la care vin mai mult Evrei din România şi Bucovina. Ei au birjile care duceau odată, când n'ajunsese linia până aici, la Iacobeni, cu casele lui de lemn, la Valea Putnei, aşezări mărunte de Munteni. Şi

Stână (după „Monarhia austro-ungară").

astăzi aceste birje înaintează în Ardeal până la Bistriţa.

Drumul se înfundă în munte prin Cândreni şi Poiana Stampei, printre căsuţe, biserici de lemn ale Românilor şi *propinaţii* evreieşti. Români şi câte o ceată de Ruteni, — cari nu lipsesc nici pe aici, — străbat drumul din vale. Ţigani poposesc pe la crâşme.

Păduri dese, foarte bine ţinute, te încunjură pe alocurea. Ajungi în Ardeal fără a trece prin

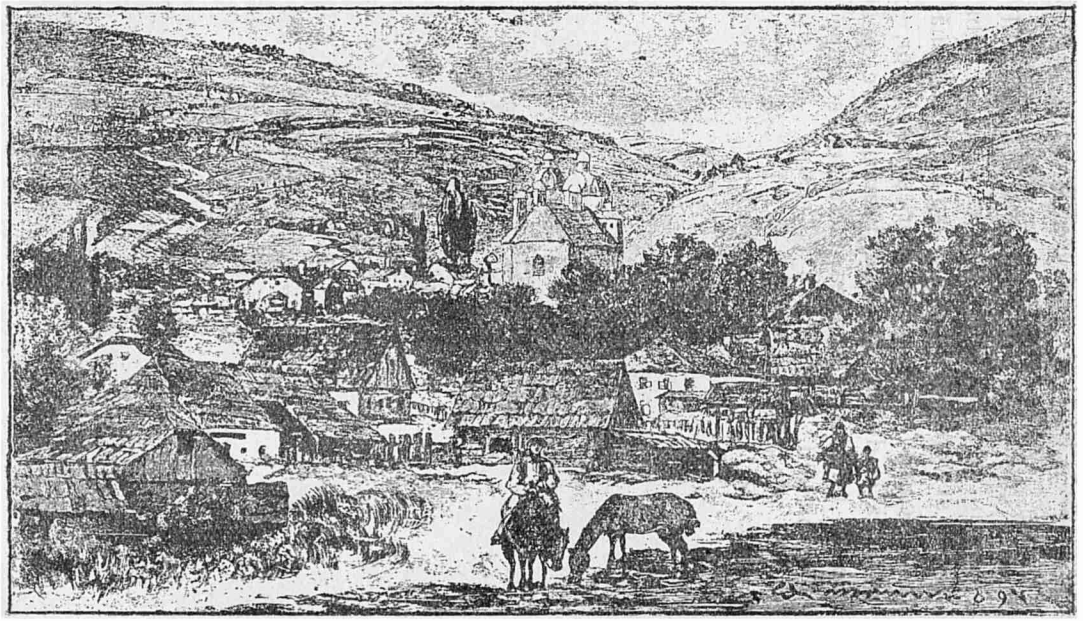

Vatra Dornei (după „Monarhia austro-ungară").

piatra goală. Dar în toate părţile pământul se sapă în cazane şi culmi, şi, vara, când iarba e înaltă şi verdeaţa blândă a fagilor se îmbină cu întunecosul verde al brazilor şi molizilor, priveliştea e de un nesfârşit farmec, care pentru noi se uneşte cu durerea lucrurilor scumpe ce s'au pierdut.

III.

VALEA SUCEVEI

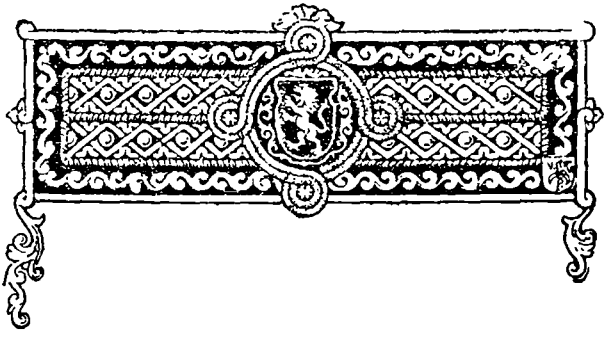

1. Spre Rădăuți.

Trenul pleacă din Câmpulung la șase ceasuri de dimineață, și sânt în clădirea mărunțică a gării înainte de a răsări soarele. Geamantanul mi l-a adus argatul otelului, care se scoală la 3 și jumătate, se culcă la 11, face tot lucrul cel greu, „bate berea", meșteșug pe care nu-l știe nici stăpânul, și iea pentru asta... cinci florini pe lună! Îl cinstesc cu o coroană, care-i pare căzută din cer.

Pe băncile de-afară, așteaptă un moș, ca un Logofăt al Măriei Sale Ștefan-Vodă, o bătrână scorojită, care a venit de la Humor să-și vadă băiatul bolnav în spital, și o fetiță pe care moșul o duce de Paști acasă.

Se întinde o vorbă așezată, moldovenească, o vorbă cu povești lungi despre cutare flăcău care și-a sfărmat piciorul:

— Ion îl chema pe flăcăul cĭala, zice baba.

— Nu, îl chema Leon.

— Era Neamț atuncea?

— Nu, așa-i zicea lui.

Baba stă și se gândește:

— Loghin îl chema pe flăcău.

Și moșul se adâncește în gânduri.

— Da, așa, Loghin.

Fetiței îi e frig și, de câte ori se uită cineva la dânsa, ea tot râde, de spre aceia.

— I-i frig copchilei, zice baba.

— E! frig, răspunde moșul. Și dacă i-ar degera urechile, găsește ea și altele.

Pe încetul se strâng jandarmi, finanți, ținând la braț iubite cu lacrimile în ochi, Nemți cu pălăriuță verde, funcționari, Evreice care se leagănă pe șolduri. Și tot buclucul pleacă spre Hatna, în cea mai senină, limpede și sfântă din diminețile senine ale muntelui românesc.

*

De la Pârtești înainte, linia, care urmează vioiul Soloneț iute, se ridică împreună cu acesta, îndreptându-se spre nodul de trenuri de la Hatna. De mult nu se mai vede pata întunecată a bradului și trecem între câmpia bine arată și între înălțimile, tot mai slabe, care vin de la Cacica. E partea de învălurări line a Bucovinei. Supt dealurile acelea văd încă odată, acum la calda și buna lumină a soarelui, bătrâna biserică a Pârhăuților, gălbuie-neagră ca o veche țeastă de

mort, goală, tristă ca şi dânsa. Lumina cea mare parcă se fereşte de dânsa, şi abia o rază o sărută din treacăt.

Înainte de Hatna, Suceava scânteie într'o dungă largă argintie, primind însă tot soarele dimineţii. Şi aici ea trece senin, fără neastâmpărul Moldovei muntene, printre sălcii. Întinsul şes verde, mărgenit de dealuri joase, împiestrit cu drumuri

Clacă (după „Monarhia austro-ungară").

fugare, înălbit de case, înăsprit de arbori, o ţine ca'n palmă, ca pe un copil alintat şi cuminte.

La Hatna, se îmbulzeşte tot felul de lume în gara joasă şi murdară. Trei familii cu înfăţişarea distinsă s'au întâlnit în restaurant. Recunoaştere, amintiri, glume... Bărbaţii au tipuri austriece desăvârşite, austro-iudaice mai bine, cu pălăriuţe, mustăţi cârligate, dungi de favorite. Mersul, cău-

tătura, ifosul arată pe desăvârşitul funcţionar austriac. Femeile au vioiciunea, eleganţa, graţia Româncei, sporul ei de vorbă feluriă şi cochetă. Un copil, adus ca să-l cunoască şi ceilalţi, aleargă la cea mai tânără din doamne, căreia ceilalţi îi spun *Tuţa* şi o chiamă „mamă". Când va fi mare, acest copil oacheş va purta pălăriuţă, îşi va lăsa favorite, va încârliga mustăţile sale negre, va vorbi nemţeşte cu toţi ai lui ca şi cu străinii. Dar acum i se îngăduie, *lui* i se îngăduie să fie încă Român...

Cu toată trăinicia rasei sale, cu toată buna sa stare relativă, cu toate arăturile sale de cartofi şi de trifoiu şi vitele sale de Algau şi de Sviţera, ţăranul român din Bucovina mi s'a părut greu rănit în puterea lui de viaţă. N'am văzut la el vânjoşia încrezătoare, aierul de „nu mă dau pe nimeni" al Olteanului ori Ardeleanului. De-o parte, Evreul îl înşeală, îl chiamă la viţiu şi-l ţine în el; de alta, Cârmuirea îl înzestrează cu funcţionari străini, şi evrei, cari nu-l scot din *tio* şi *ho*, cari-l privesc ca pe o vită de muncă, ca pe o vacă de muls pentru Vistierie, ca pe o rămăşiţă, de oarecare folos totuşi, a trecutului de barbarie moldovenească.

Şi „inteligenţa"?

Învăţătorul e pentru toţi copiii din sat, şi pentru al Neamţului, şi pentru al Rusului, şi

pentru al Evreului. El e supraveghiat bine, şi ştie aceasta. Umblă şi omul după vre-un loc mai bun, cu leafă mai mare, şi ce n'ar face pentru aceasta? Perfect funcţionar!

Preotul e dese ori mai bun, întru aceia că are legături cu sătenii, cari-l *vreau,* că ştie de nevoile lor şi poate-i şi ajută. Dar şi el cântăreşte 'n fiecare zi în ce chip ar putea ajunge în vre-un sat mai bun. În casa lui abia dacă vezi câteva cărţi vechi româneşti, căzute acolo cine ştie cum, fără nicio alegere, apoi predici nemţeşti, ruteneşti... Nicio revistă culturală; în Bucovina ea nu este, căci „Junimea literară", încă nedeplin hotărîtă ca îndreptare, e o revistă pentru studenţi, pentru altă „inteligenţă" şi are foarte puţină literatură curată. Cele din ţară, cele mai ieftene, mai pentru popor, *Sămănătorul, Albina,* nu se văd. România doar, cum se ştie, e o ţară barbară... Şi apoi preotul bogat nu poate avea dărnicia săracului: orice e prea scump pentru dânsul Era odată *Deşteptarea,* ziar naţionalist al „boierilor": se făcea şi câte ceva literatură în el, şi acolo auziseră câţiva preoţi bucovineni, cari n'aveau nici „Istoria lui Ştefan-cel-Mare" sau, dacă o aveau în dar, n'o cetiseră, de numele mieu. Acum nu mai e nici „Deşteptarea", ci a rămas doar foaia de sfaturi pentru gospodărie, de ispitire pentru alegeri şi de insulte a d-lui Aurel Onciul. Aici au ajuns lucrurile: prin „Voinţa poporului",

numai prin ea, sau prin „Agricultoriul" al guvernului, prin „Candela", foaia bisericească, scrisă pe jumătate în ruteneşte, e represintată presa românească din Bucovina.

Şi apoi, ce vreţi? şi preotul e un funcţionar model... Un titlu, o decoraţie, o înaintare, acelea nu le poate da bietul neamul românesc, în care şi acest preot vede nişte „proşti".

Cu atât mai mult însă intelectualul, profesorul, funcţionarul. Se fac, adevărat, societăţi pentru ajutorarea studenţilor săraci, se împart, ce e drept, ajutoare, nu se râde de copiii în sumane, cari vin la liceul, în parte românesc, până la un număr de clase, din Suceava; cutare *vornic* de sat a împlinit până la şase clase de gimnasiu.

E ceva. Dar chiar câte un om ales din toate punctele de vedere îţi va spune serios că „Românul e cel mai murdar dintre popoare", şi de la alţii vei auzi cam tot de acestea. Creşterea austriacă, din care iese spirit de clasă, fetişism faţă de Stat, iubirea bunurilor materiale ale vieţii, aceasta şi-a pus pecetea pe suflet. Încrederea în popor, în Românimea toată, în alt viitor, nu se vede. Şi fără aceasta nu se poate face nimic.

Cu atât mai mult, cu cât un alt spirit de peire se amestecă. Pentru acele bunuri materiale oamenii nu se iubesc între sine, şi duşmăniile orăşelelor despart clasa conducătoare a Românilor

în familii isolate, care nu se cunosc sau nu se prețuiesc.

Ici și colo, vezi câte o „societate de lectură" în sate. Au făcut-o studenții, odată, în vremuri de avânt, când *ei* vedeau altfel lucrurile. Întemeietorii acestor cabinete de lectură vor fi fiind însă astăzi funcționari de aceia cari cred în Guvern și în leafa lor și vorbesc nemțește, strâmbând din nas la tot ce mai este supt soare. Și studenții de astăzi? Ei n'au vorbit încă. Și de la vorba lor atârnă multe...

Austriecii au pus Unguri în valea Sucevei, și ei au întemeiat sate mari, frumoase, în valea roditoare. Pe unde fășia Solcăi aleargă spre Suceava, pe unde trece Sucevița, pe acolo sânt satele românești: Bădăuții, Volovățul, Arburea. În locurile pe care le atinge însă linia cea mare către Cernăuți se cetește „Istenszegits", un „Doamne-ajută" spre peirea noastră, și Hadikfalva, satul guvernatorului Hadik, care ne-a fericit și aici cu acești vecini. Printre casele bune ale acestor așezări ungurești trece drumul cel mare al civilisației de astăzi.

Un tren-tramvaiu, care șuieră jalnic și tremură la fiecare cuiu de pe șine, duce la Rădăuți, — lăsând la o parte apa Sucevei, ruptă aici în multe fășii de argint.

Rădăuţii se deapănă întâiu în felul Câmpulungului, cu un şir de căsuţe ce se iveşte în marea vale înverzită. Trenul străbate aleia lungă, care pleacă de la halta Plopilor şi poartă numele impunător de „Calea Domnilor", *Herrengasse*. Adecă „a domnilor" funcţionari şi a „domnilor" cu *şireamăl* de vulpe în cap, cari se primblă acum măreţ, de Sâmbăta sfântă, odihnindu-se de facerea gheşefturilor prin plănuirea lor. De aceştia din urmă sânt mulţi „domni" în Rădăuţi, care e mai deplin al lor decât Solca şi Humorul, unde joacă un rol de căpetenie cinstitul, curatul şi muncitorul element german. Şi, pe lângă „domnii" în Israel, sânt şi alţii mai mici, până la cei mici de tot, dar tot cu nădejdea de a fi mari odată, cari se îmbracă în zdrenţe şi au faţa de flămânzi.

Cu căsuţele lui urâte şi neregulat aruncate, cu stradele prăfoase şi pline de paiele de azi, şi cele de mai dăunăzi, cu piaţa-i centrală pe care chifteşte murdăria în timpurile de ploaie, pentru a fi spulberată apoi de vânturi, Rădăuţii dau cu adevărat icoana unui târg galiţian, unde Ruteni nenorociţi vin să se îmbete, Dumineca şi serbătoarea, la Evrei mârşavi.

Dar şi noi, ceştia de cari se ţine ţărănimea săracă din aceste părţi de loc, avem Domnii noştri. Ei au făcut în acest sat de odinioară o mănăstioară de lemn pentru înmormântarea creştinească a rămăşiţelor lor, şi din această mănăs-

tioară a răsărit apoi o mare biserică de piatră; o episcopie a fost înființată lângă această biserică, pentru ca Vlădica, împreună cu păstorirea părții de sus a țării, să aibă grijă gropniții Voevozilor. Episcopia a trăit supt stăpânirea moldovenească trei sute de ani în capăt, făcând lângă dânsa școală și tiparnița de cărți. Un învățat ca Isaia din Slatina a stătut aice, păstorind, învățând și scriind în locul unde s'au alcătuit acele pomelnice domnești cu care se începe istoria Moldovei. Când Austria luă Bucovina, ea făcu din episcop un Mitropolit și-l înălță la Cernăuți, ajuns dintr'un târgușor de Ruteni romanisați o capitală de provincie. În schimb, ea aduse Evreii, îi așeză și ocroti, cum face și până în ziua de astăzi. Iar acolo unde se rugaseră călugării în chilii, unde împărțiseră binecuvântarea episcopii și meșterii de tipar lucraseră cărți sfinte, ea puse soldați, ofițeri, administratori ai unei herghelii care ajunse mai vestită decât biserica lui Bogdan-Vodă întemeietorul, a lui Ștefan-Vodă, care a clădit-o din piatră, a lui Alexandru Lăpușneanu, care a împodobit-o, a mitropolitului Iacov I-iu, care a dres-o în veacul al XVIII-lea.

Astăzi biserica e văruită, și n'a mai rămas pe din afară nimic din podoaba-i de sfinți; cei d'inuntru par prefăcuți pe vremea lui Iacov, cum se dovedește și prin acoperirea cu boiă a vechilor iscălituri scrijălate. Nimic din biserică nu

e mai vechiu decât timpurile austriace. Ceia ce se arată cu oarecare respect e un aier cu totul destrămat, o cruce de prin 1780 şi o ciudată icoană catolică, zugrăvită pentru mitropolitul Bucovinei Dosoftei Herescu, al cărui nume e însemnat în formă de adresă pe o scrisoare.

Biserica veche a Domnilor Moldovei arată să fi fost de lemn; pe mormintele lui Bogdan-Vodă şi ale urmaşilor lui nu s'a putut pune, firește, nicio piatră. Întemeind episcopia Rădăuţilor, Ştefan-cel-Mare a înţeles să-i dea şi o biserică vrednică de noul Vlădică. Biserica aceasta a fost croită în proporţii de tot largi şi are astăzi o formă ce nu-şi găseşte părechea aiurea. Prin uşa cu multe arcuri sfărâmate în cadrul ei se întră într'un pronaos, şi de la acesta o altă uşă, încunjurată cu linii de arc sfărâmat, duce la biserica însăşi. Şi pronaosul şi naosul, sânt împărţite în trei prin două şiruri de stâlpi greoi, făcuţi din zid. E deci o biserică de trei *năvi*, aşa cum se mai întâlneşte o alta la Argeş, în Biserica Domnească. Lumina pătrunde prin câte cinci ferești de fiecare parte. Aşa fiind, catapeteasma se întinde numai în parte înaintea altarului, sprijinindu-se la dreapta şi la stânga pe două bucăţi de zid.

Câte cinci contraforturi de fiecare parte sprijină pereţii. Turnul lipseşte, dar în zid se făcu

loc unei scări care duce la acoperiș. Clopotele atârnă într'o turlă cu două rânduri, ce se înalță la o parte.

În naos se întinde lângă zidul din dreapta un șir de pietre frumos săpate pe care Ștefan puse să le facă în amintirea tuturor acelor înaintași și strămoși ai săi cari-și găsiseră sau trebuiau să-și găsească odihna în Rădăuți. Pe rând se ceteşte pe umeda piatră neagră, pătată de picurile de ceară și acoperită de un praf cleios, numele lui Bogdan, lui Lațco, lui Roman, tatăl lui Alexandru-cel-Bun, lui Ștefan, fratele lui Roman și biruitor al Ungurilor, lui Bogdan, fratele lui Alexandru-cel-Bun, și al lui Bogdan, tatăl noului ctitor. Lângă dânșii își aflară apoi locul rude domnești și fruntași ai țării din timpurile nouă. Dar gropnița Domnilor era strămutată acuma la Putna, mănăstirea cea nouă, și Ștefan plătia astfel mai mult o datorie de recunoștință față de trecut, împodobindu l în clipă când îl părăsia.

Așa au trăit Rădăuții supt cârja vlădicească, supt paza sfintelor morminte, până în vremea acelui Alexandru Lăpușneanu care a urmat lui Rareș ca înoitor și adăugitor al monumentelor Moldovei. Alexandru-Vodă, tiran bisericos, cu frică de Iad, și-a îndreptat luarea aminte și asupra bisericii din Rădăuți, și el i a adaus un pridvor împodobit în față cu o frumoasă fereastă gotică,

înflorită, şi având pe laturi alte două ferești mici, de-asupra uşilor împodobite ca din vechime. Tot supt dânsul, prin 1558, se făcu şi zugrăveala cea nouă a pereților, cu chipurile ctitorilor, ce se văd încă la strane, în mâna dreaptă. Alexandru-Vodă ţine biserica în mână, Ştefan se află lângă dânsul, mai de o parte, şi tânărul de lângă el nu poate să fie decât Alexandru, fiul din flori al marelui Voevod: el nu avuse ca mamă o Doamnă, şi de aceia niciun chip femeiesc nu se vede lângă acestea ale Voevozilor.

Toţi poartă hainele lungi de brocard în flori de aur, dar ele nu pot fi privite cu deplină încredere, căci asupra lor ca şi asupra chipurilor domneşti a trecut penelul pictorilor mai târzii, cari au dat lui Ştefan-Vodă şi Lăpuşneanului bărbile lor ascuţite, despărţite în două. Cred că această din urmă prefacere şi împodobire a bisericii s'a făcut de către Mitropolitul Iacov I-iu, care a fost la început episcop de Rădăuţi şi al cărui părinte, ieroshimonahul Andrian, s'a îngropat deocamdată lângă aceste ziduri, unde i se vede încă piatra, înainte de a fi strămutat la Putna. Colorile întrebuinţate şi înfăţişarea sfinţilor arată îndestul aceasta. Atunci se va fi făcut şi catapeteasma fără frumuseţă, care se vede astăzi.

2. Putna.

De la Rădăuţi porneşte un drum foarte prăfos în căldura care începe să se întindă asupra şesului roditor al Sucevei, ce se strecoară în dreapta, printre tufişurile înmugurite. Nori de praf se înalţă înecăcioşi şi orbitori, acum ca şi în Iulie trecut, când am străbătut acelaşi drum pentru a vedea serbările de amintire de la Putna.

Departe, în dreapta şi în stânga se văd sate: Horodnicurile, cele două sălaşe ungureşti: Hadikfalva, căruia Românii îi zic scurt: Hadic, şi Andrasfalva, sau satul lui Andraş, Costişa, Călăneştii, Frătăuţul, Bilca, Voitinelul. O linie ferată îngustă merge alăturea cu drumul, spre Vicovuri, sau, cum li se zice pe moldoveneşte, Gicovuri, cel de sus şi cel de jos. Unul presintă o mare biserică, în care multe stiluri de arhitectură sânt turnate la un loc, celalt înalţă în zare un suptţiratec turn alb, din mijlocul caselor multe.

Trecem pe lângă locuinţe bune ale Nemţilor, cari împart cu Românii aceste sate. De aici ni s'a dat anul trecut apă rece de o Nemţoaică ce nu înţelegea româneşte şi a prins a râde când am voit să o răsplătim cu bani pentru această îndatorire.

Acum stă în faţă un şir de înălţimi înegrind de brazi. Zarea toată se închide prin culmile care se urmează în grămezi mari, coşcove. Dru-

muri nu sânt decât la dreapta, spre Vicovul-de-sus, sau la stânga, spre Putna. Căci într'un fald al acelei pânze de verde întunecat e ascunsă mănăstirea lui Ştefan-cel-Mare, odihna, de atâtea ori tulburată, necinstită, prefăcută şi pospăită a oaselor sale.

Suceava primeşte apa Putnei, de la care se numeşte mănăstirea şi satul răsărit pentru folosul ei, la Carlsberg. E un sat de Germani, cari au dat muntelui acest nume aşa de străin nouă (oamenii l-au prefăcut însă în „Carlisberg"). Pe ogoare lucrează harnic ţărani în haine de orăşeni, femei cu tulpane fâlfâitoare pe cap.

Putna se pripeşte în creţuri limpezi pe o albie de prund sur, ispitind prin răcoarea undelor ei păsările supţiratece care trec lunecând şi cărora li se spune *amăgei*, de sigur pentru că amăgesc pe cine încearcă să le prindă. Trecem apa, care abia unge roţile trăsurii, şi drumul apucă apoi în sus prin vălcica cea nouă, spre perdeaua sumbră a brazilor.

Nu după mult timp, încep casele bune ale unui sat amestecat, în care mulţi Români se găsesc pe lângă câţiva Nemţi, — cu cât mai noi decât dânşii! La portiţe răsar pe rând copii bălani şi băieţaşi de-ai noştri în cămeşuţe. Femeile diretică ici şi colo în pripa ajunului zilei de Paşti. Câteva firme evreieşti arată unde e cârciumă, unde e măcelărie şi felurite lucruri de vân-

zare, nu numai pentru săteni de-ai noştri, ci şi pentru străinii cari, înaintea mănăstirii şi în dosul ei, lucrează la marele fierăstrău care a fost până dăunăzi al baronului Popper, un Evreu din Viena, — clădării uriaşe de lemnărie proaspătă, care miroasă tare a brad tăiat de curând —, ori au lucrat până mai ieri la fabrica de ciment a lui Axelrad, la fabrica de produse chimice scoase din lemn a unui Prusian.

Pentru aceşti oaspeţi ai împrejurimilor, menite pentru sihăstrii evlavioase, ale mănăstirii, pentru acest amestec de Leşi sau „Poleci", de Nemţi şi de câte alte feluri de oameni s'au făcut două bisericuţe catolice, casine şi cafenele. Pentru dânşii de sigur, făptuitorii vieţii economice de astăzi, s'a întins până aici linia şinelor negre, pe care trece de două ori pe zi zborul locomotivelor, târând călători, poştă şi mărfuri. Această vecinătate care şuieră, fluieră, mugeşte, cântă cântece de muncă şi de beţie, s'a impus eroului adormit alături, colo în fund, unde vezi acele ziduri albe, acele coperişuri roşii, printre care abia a rămas câte o pată de vechime întunecată.

Căci şi aici vremea nouă te primeşte pentru a te duce la mormântul Românului celui mai mare şi mai deplin, pe care, într'unul din puţinele ei ceasuri de priinţă pentru noi, ni l-a hărăzit soarta. Ce urâtă e cheresteaua goală,

încununată cu vechea cruce în trei ramuri de-a curmezişul, care deschide aleia din frunte printre două livezi bine îngrădite! Turnul jos prin care întri e un dar al restauratorilor, şi în cel mare, de la dreapta, cu două rânduri şi multe ferești, în acea albă clopotniță din care sună vechea aramă dăruită de Ştefan, chiar în acela nu mai poţi să descoperi ce a putut să fie la început.

În mijlocul curţii înverzite, biserica se iveşte acum albă de var şi înroşită sus de ţiglele acoperişurilor. Abia s'a mântuit o nouă restauraţie, îndeplinită de arhitectul Romstorfer, căruia i se datoresc, în bine, săpăturile de la Suceava, iar, în rău, prefacerea prin ţigle, schimbare de proporţii şi zugrăveală nouă a o parte din bisericile bucovinene, aşteptând să vie la rând celelalte. Zugrăveli nu s'au adaus, ca la Mirăuţi, în stil mai mult sau mai puţin vienes, dar pe zidurile care şi-au pierdut, dacă nu podoaba de sfinţi, — zugrăveala pare să fi fost destul de ştearsă şi era, de sigur, numai din veacul al XVIII-lea, — măcar luciul de vechime sură al veacurilor, s'a aşternut în loc o văpseală gălbuie, cu peteci de albastru pe alocurea, care face cel mai urât efect; jos, lespezile grele care închideau mormintele, scotocite pe rând de hoţi şi de o comisiune învoită de Guvern, prin anii 1850, au fost înlocuite cu plăci de olane dungate, de aceiaşi coloare de dovleac proaspăt care deosebeşte şi păreții. Aşa

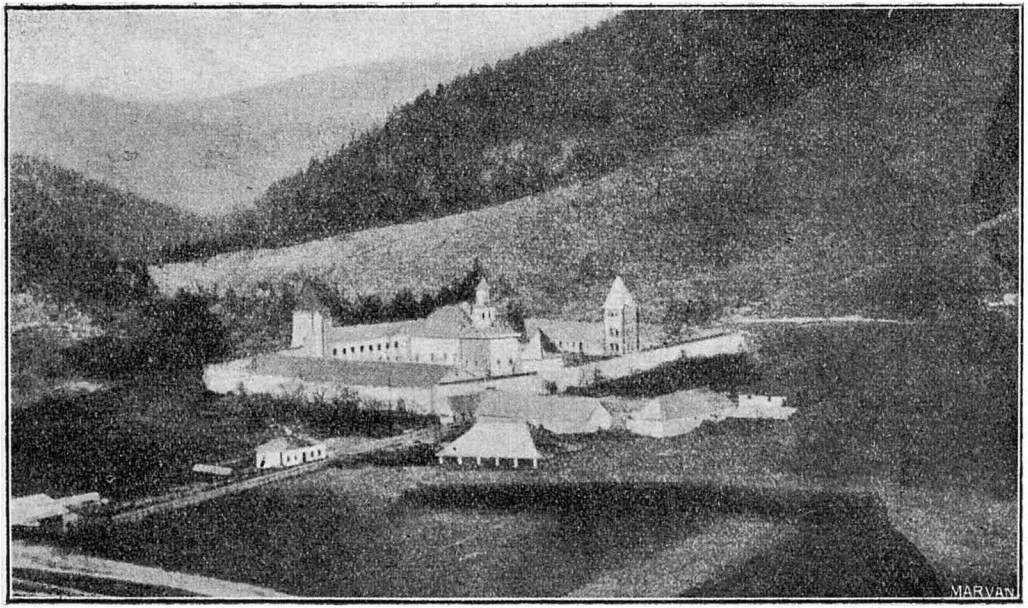

Vedere generală a mănăstirii Putna.

e foarte corect, foarte neted, foarte spălat, dar evlavia şi-a întins aripile şi a zburat în cine ştie ce colţ de clădire bătrână şi neagră.

Putna lui Ştefan-cel-Mare a fost cea d'intâiu şi mai frumoasă din bisericile lui. Ea avea intrarea printr'o uşă în arce sfărâmate spre un pronaos, iar printr'o a doua uşă, cu cadrul în unghiuri drepte, spre largul naos cu stranele rotunjite şi spre un altar în absidă. Patru ferești gotice dădeau lumina puţină pe care datina Răsăritului o îngăduia unei biserici mănăstireşti, menită pentru îngroparea Domnilor. De-asupra naosului se ridica un turnuleţ. Patru contraforturi sprijiniau, incordându-se, păreţii: podoaba acestuia şi a păreţilor celorlalţi erau ocniţe în două rânduri. Zugrăveală era numai pe d'inăuntru, ca în toate bisericile lui Ştefan, iar pe din afară cărămida aparentă, şi rotilele de smalt, — ca la Popăuţi, la Dorohoiu, la Hârlău, la Sf. Ioan din Piatra, la Borzeşti, – alcătuiau singura împodobire.

În această biserică se coborîră pe rând în mormântul lor, supt lespedea de marmură sau de piatră moale moldovenească, Ştefan-cel-Mare, în acele zile de înălţare a sufletului său, din Iulie 1504. Apoi Doamna lui cea din urmă, cea mai frumoasă şi mai iubită, Maria Radului-Vodă Munteanul. Şi ei îşi aflară locul lângă doi copii morţi tineri înnainte de aceasta, copii din flori

cu mame necunoscute, şi lângă a doua soţie a Voevodului, împărătească Marie din Mangup, pe care un acoperiş de mormânt, ţesut din fir de aur pe mătasă, o înfăţişează dormind, cu mânile pe piept, purtând cununa grea pe capul supţire şi înfăşurată în brocard scump ca într'un giulgiu măreţ. Mitropolitul lui Ştefan în aproape tot cursul Domniei lui, bunul părinte bătrân Teoctist, care a stat neclintit cu cârja lui sfinţită lângă buzduganul sângeros al luptătorului, şi-a aflat şi el pacea aice, în gropniţa domnească, fiind poate şi rudă de Domn, vlăstar din neamul stăpânitor al lui Ştefan. Şi Bogdan, fiul ctitorului, şi Ştefăniţă, fiul uşuratec al acestui viteaz Bogdan, au venit pe rând lângă părinte şi bunic, împărtăşindu-i liniştea, ce se putea crede veşnică.

Dar iată că, după moartea înainte de vreme şi fără de lege a lui Ştefăniţă, Petru Rareş, om cu gânduri măreţe, iea Domnia ţării. În toate el vrea să facă mai mult, mai mare decât tatăl său, Ştefan bătrânul. În războaie şi cuceriri n'a izbutit, în scrieri şi clădiri însă, da. Şi vezi-l cum îşi pune în gând să prefacă în mai frumos Putna lui Ştefan, în care la 1529 el înmormântase pe Doamna tinereţelor sale, Maria.

De sigur că atunci s'a clădit pridvorul închis, pe care-l luminează în frunte trei ferești mari, mai mari şi mai îmbielşugate decât oriunde, cu câte doi stâlpuşori gotici. Două uşi de un gotic

mai simplu dau întrare pe amândouă laturile.

După acest adaus de la Putna, care i-a stricat întru câtva armonia măsurilor, încărcând-o cu podoaba cea nouă, s'a luat Lăpuşneanu când a înădit cu un pridvor Rădăuţii. Rareş işi va fi chemat şi aici la lucrul zugrăvelii măiestre pe dulce fond de albastru meşterii de la Humor, de la Moldoviţa şi Voroneţ.

Domnii ce veniră după Rareş, şi Rareş el însuşi după ce luă pe Sârboaica Elena, nu mai avură pentru Putna o îngrijire deosebită. Petru Şchiopul, nepot de fiică al lui Rareş, drese Sf. Gheorghe din Suceava, Mitropolia ţării, şi dură din nou Galata. Movileştii făcură peste munte Sucevita, pe care o poţi atinge de aici printr'un pietros drum pe de-asupra culmilor. Ştefan Tomşa al II-lea înalţă Solca, în altă vale, departe. În sfârşit, Cazacii lui Timuş, ginerele lui Vasile Lupu, prădară pentru întâiaşi dată, straşnic, mănăstirea de legea lor.

Atunci bunul boier de ţară ce ajunse a fi Gheorghe Ştefan-Vodă se apucă să dreagă mănăstirea, pe care o ameninţa risipa. El plecă din Scaun şi se stânse în străinătate fără să se fi putut duce lucrul la capăt. De sigur că acelaşi meşter de clădiri va fi lucrat şi mai departe supt Domnii următori, răbdător şi bine, până ce, după vre-o zece ani de zile de muncă cinstită, se putu sfinţi biserica înoită.

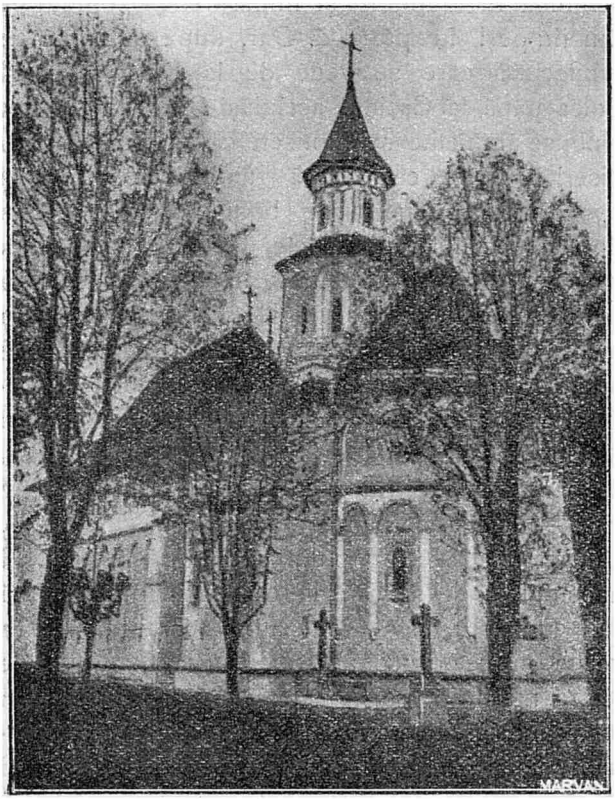

Biserica mănăstirii Putna.

În ce a stat înoitura, se vede lesne. Ferestile, uşile au fost lăsate cum fuseseră. Nimic nu se schimbă în orânduire şi împărţire. Şi zugrăveala din timpuri fu păstrată. Dar, după o datină de arhitectură care se vede de la Dragomirna şi Solca până la Caşinul aceluiaşi Gheorghe Ştefan, ciubuce împletite se întinseră ca un brâu în jurul bisericii, între cele două rânduri de ocniţe, şi apoi pe toate nervurile bolţilor, lucrate aici în flori şi pecetluite cu capete de bouri, cu gât din veacul al XVI-lea sau fără, şi înfrumuseţate ca în toate stemele. Mormintele nu fură lăsate la locul lor, ci, la înoirea pardoselii de piatră, ele fură cercetate şi sicriele puse la un loc, în mijloc, lăsându-li-se podoabele. Astfel trupul lui Ştefan-cel-Mare, capul despoiat de coroană, pieptul acoperit încă de rămăşiţile veşmintelor şi, — se zice, — de o cruce, cum o purtau la gât Voevozii—, ajunse în acest chip puţin la dreapta de mijlocul naosului, unde şi astăzi pasul oricui calcă, fără să-l cunoască, locul cel sfânt. Închinăciunea cea veche şi cea nouă s'au dus aiurea, acolo unde stătea marmura goală, săpată cu slove gotice, şi tot aşa de goale rămaseră după aceasta, în pronaos şi naos, pietrele de mormânt ale Doamnei Maria, în faţă cu Ştefan, ale copiilor ei vitregi, lângă dânsa, a lui Bogdan, în pronaos, la dreapta, şi a Mariei lui Rareş, în faţă, având lângă ea piatra de mormânt a lui Ştefăniţă. De-asupra

acelor morminte care se găsiau lângă părete, *în orânduirea cea nouă a epitafelor*, sculptorii lucrară baldachine vădit întipărite de spiritul cel nou al Renaşterii apusene, cu formele rotunde, pline, cu fel de fel de linii şerpuitoare, şi deflori destul de grosolane, şi de flacări ridicându-se la colţuri; mormântul lui Efrem de Rădăuţi, la Moldoviţa, arată cum se pregăteşte acest obiceiu al baldachinelor, care nu fu urmat multă vreme. La turn se adause încă un rând, făcându-l mai mare, şi multe podoabe, mai simple decât la Dragomirna. Pentru a ţinea naosul, se înălţară în sfârşit doi stâlpi grei de piatră săpată cu podoabele obişnuite în acest timp.

În această nouă haină apăru Putna după două sute de ani de la întemeiarea ei. Nici acuma ea nu avu noroc. Peste douăzeci de ani, Polonii cuceriră Ţara-de-sus, şi joimirii, Cazacii lor stătură şi în Putna, poruncind şi jăcuind. După plecarea lor, la 1699, biserica rămase iarăşi dărăpănată, ca şi turnurile şi toate clădirile din prejur, unde trăiau în ticăloşie câţiva călugări. Atunci, prin anii 1750, Iacov I-iu, mitropolitul Moldovei, care fusese episcop de Rădăuţi şi avea către Putna o veche şi firească evlavie, se făcu al treilea, al patrulea ctitor. El nu înoi nimic în arhitectură, nefiind dintr'o vreme când aceasta mai era cu putinţă. Dar el ridică tot ceia ce căzuse, înlocui tot ceia ce lipsia şi făcu toată

zugrăveala cea nouă, din care se văd câteva urme în pridvor, nu prea strălucite, ce e dreptul.

În faţa mormântului lui Teoctist, din acel pridvor (alt ierarh moldovenesc, Teofil de Rădăuţi, e îngropat afară lângă zid, ca şi un Mitropolit bucovinean de dăunăzi), el îşi ridică şieşi mormânt, şi, lângă piatra ce-şi săpase din vreme, puse rămăşiţile, aduse de la Rădăuţi, ale părinţilor săi, călugării Andrian şi Mariana. Odăjdiile şi odoarele fură adause, o icoană de pe catapiteasmă argintată, şi podoabele nouă, mult mai sărace şi mai de puţin preţ, se văd încă lângă ripidele în filigrană cu heruvimi, lucru de Veneţia, lângă greoaiele cărţi manuscripte, legate în plăci de argint bătute cu ciocanul şi în platoşe de lanţuri de argint, ale lui Ştefan, lângă aierele, ce trăiesc până astăzi, ale ctitorului darnic.

Aşa a fost a patra Putnă moldovenească, a mitropolitului Iacov, pe care o înlocui dăunăzi a cincea, a arhitectului Romstorfer, supt stăpânirea Împăratului austriac Francisc Iosif I-iu, stăpân al Bucovinei şi al multor altor ţări. Morţii stau supuşi în morminte ca şi în vremile neamului lor, şi numai tidva fetei lui Ştefan, domniţa Cneajna sau Maria, e bătută în cuie pe o bucată de mucava, şi, când e scoasă din dulapul cu podoabe desgropate, strânse în clopote de sticlă, ea lasă să cadă frânturi din osul aşa de sfânt

pentru noi, care se calcă în pictoare. Ce nu pot suferi morţii, când..., când sufăr cei vii!

*

Călugării se gătesc de slujba învierii. Sânt vre-o cincisprezece oameni, Români cari ştiu româneşte, Români de peste Prut, ca un anume Scraba, cari se zic Ruteni şi vorbesc limba noastră în tonul moale şi cleios al calicilor ruseşti de pe la hramuri, şi Ruteni cari ştiu româneşte şi se zic Români. Ştefan n'are să se laude de păzitorii şi slujitorii de astăzi ai mormântului său. Unii se dau în vânt după o sticlă de bere şi beau câte cinci pahare pe nerăsuflate, alţi sânt bieţi orbi cu limba încâlcită şi mintea copilărească, cutare e un slăbănog cu căutătura poncişă, altul sufere de *nevoie,* altul a ieşit abia dintr'o casă de nebuni. Frumosul arhimandrit bătrân, vrednic în înfăţişare şi iubitor de neam, bucuros de oaspeţi şi de sfat, părintele Pătraş, fost preot de mir şi fiu de ţăran din Tereblece, pare căzut din cer între atâţia stricaţi şi atâţia nevoiaşi.

Până la căderea serii văd chilia de piatră. Drumul trece prin cherestelele Companiei de Evrei care e adevărata stăpână a Putnei, sau se strecură prin prundişul râului care freamătă pe prund, târând cu dânsul spre Suceava apele Putnişoarei şi Vişăului, pârâiaşe de munte, ce fac

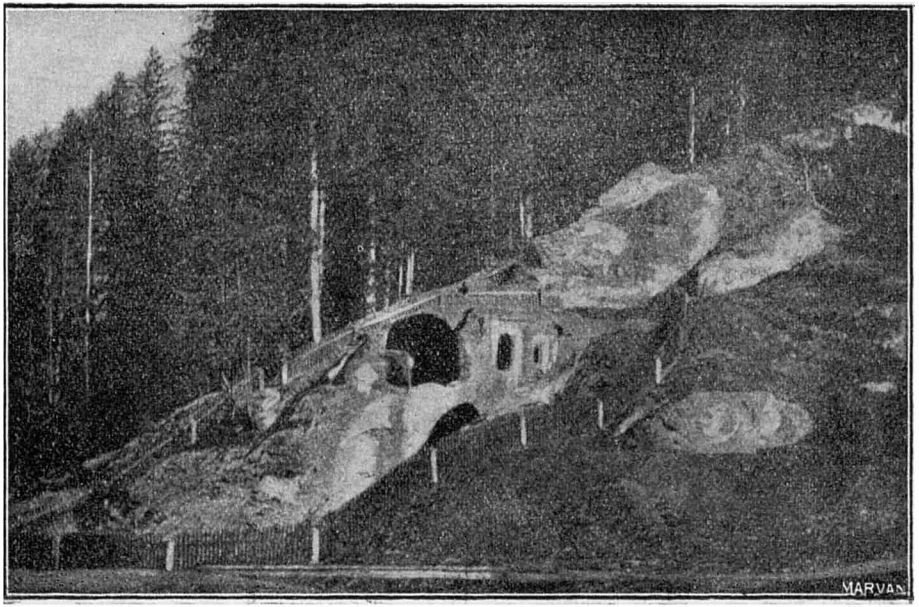

Chilii de piatră

din Putna un râu, măcar pentru acest timp de bielşug al primăverii. La dreapta stă tâmpla în care sânt înfipţi brazii deşi, şi pe un pripor se vede chilia. E săpată într'o peşteră, pe care loviturі răbdătoare de ciocan au lărgit-o şi potrivit-o. E mai mult un paraclis în munte, cu fereşti şi altar; ba odată ea a avut şi zugrăveli, ale căror urme tot se mai văd încă. Dar închipuirea poporului l-a prefăcut în chilia, boltită în chip minunat, „cu ajutorul lui Dumnezeu", a sfântului românesc din vremea lui Ştefan, sihastrul Daniil. Aici, pe un timp când nu era Popper şi buştenii lui nu cădeau din munte, sfărâmând îngrăditura de lemn a chiliei, sihastrul ar fi îndeplinit acest lucru greu, care uimeşte. Uite colo unde se vede ca o bancă de piatră, şi-a căznit el oasele în somn scurt şi plin de gemete, în altaraş a stat el în genunchi, cu carnea strivită şi îngheţată de piatra umedă; prin aceste fereşti l-au bătut asprele vânturi de dimineaţă, care cutreieră văile pentru a goni negura sau a chema norii. Iar jos, unde se cască ochii de pivniţă, acolo şi-a lăsat sireapul Ştefan insuşi, venit să se sfătuiască în această pustie cu sfântul.

E noapte, noapte de stele, de murmure, de freamăte, de visuri, de patimi, în singurătatea văii; — noapte de armonice, de ciocniri de bile, de pahare de bere, de strigăte străine, de schiăunări de prunci evreieşti dincoace, în ulicioarele satului

industrial al lui Popper; — noapte de aşteptare cu paşi uşori, lumini sfioase, în mănăstire, unde se pregăteşte taina de noapte a Învierii.

Ea nu se face în Bucovina la miezul nopţii, „după Scripturi", ci, după întâmplare, după datină sau după dorinţa şi nevoile sătenilor, la deosebite ceasuri de către ziuă. Nu aud, ca în copilăria mea, când, în hainele noi de primăvară, nu puteam închide ochii de bucuria aşteptării, clopotul de chemare, cu dangătul puternic, prelung, cu ecouri surde, pare că ar veni din adâncile morminte unde se va coborî acum vestea Învierii, a Învierii Dumnezeului făcut om, a Învierii oamenilor cu viaţa adormită până la judecata judecăţilor. Nu scânteie nici luminile fugare, ci ferestile cele trei ale lui Rareş sânt oarbe de întunerec. Numai sus cerul şi-a aprins de Înviere toate luminile stelelor fără de număr. Nu e o şoaptă de vânt măcar; străinii turbulenţi ai Putnei dorm, apa nu se aude vuind de vale, călugării, cei câţiva ţărani cari vin aici şi nu la biserica din sat, nu fac niciun zgomot. De şi s'au aprins câteva lumini, poate prea multe, vălurile negre, sumanele întunecate se desfac nelămurit în largul cuprins în care sânt sămănate. La mormântul lui Ştefan, unde, dacă nu sânt oasele, se sălăşluieşte simbolul, — şi ce sânt chiar acele oase pierdute în pământ decât

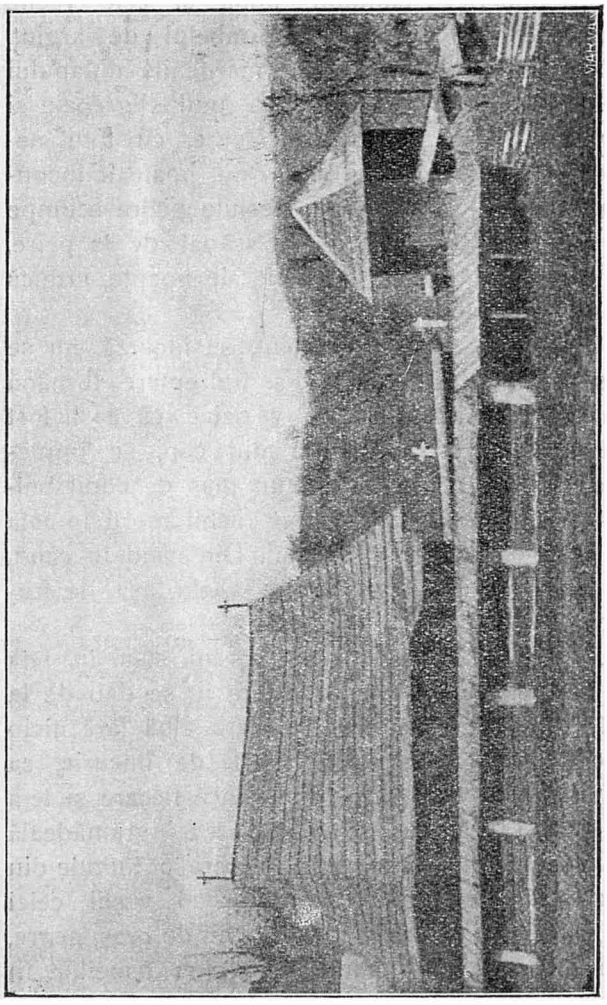

Biserica din sat de la Putna.

un simbol? —, cununile nouă şi cele vechi, urna de argint goală, porumbelul de argint, atârnat, tricolorele păturite, margenile dulapului de sticlă, toate aceste lucruri multe, greoaie şi foarte ordinare, foarte trecătoare, cu totul nevrednice pentru acela care nu poate fi încunjurat cu destul aur şi cu destule pietre scumpe de neamul pe care el l-a scăpat de la peire, — mormântul acela, acoperit de noapte, aruncă numai scânteieri şi raze.

Călugării nu-şi ştiu rostul, se încurcă, nu se ruşinează, aşteaptă imbold şi îndreptare. Îi mână un cantor mustăcios, care se zice că ar fi fost un Rutean unit. Orbul dă din cap, se împleteceşte în vorbă, cântă cu un glas de copil bolnav şi rostogoleşte groaznic ochii morţi în faţa bortilită de rănile vărsatului. Din când în când, pe buze ruseşti, rugăciunile vechi, aşa de frumoase, sună ca în batjocură.

A ieşit cu învierea: unii ţărani stau în faţă cu lumânările în mână; altora li se dau de la mănăstire lumânări mari de ceară albă fără nicio podoabă de poleială, de flori, de bucurie, ca în Moldova mea. De mult încă fiecare şi le-a aprins când a vrut, şi nu văd acea îngrămădeală râvnitoare către lumânarea pe care o întinde din uşa altarului preotul aducător al veştii celei bune. Câteva ţărance care au rochii de oraş, negre, albastre, au ieşit înainte în strana femeilor, în

stânga; vre-o două cu ştergare se ascund în întunerec; câţiva copii de tot cuminţi stau cu picioruşele goale pe piatra foarte rece. Acestea nu vor fi apăsând greu pe Ştefan-Vodă, acoperit cu tăbliţele galbene ale d-lui Romstorfer.

Alaiul Învierii se face. În frunte, arhimandritul cu cârja în mână, o cârjă nouă fără aurării şi scumpeturi, un băţ negru cu capătul de argint; poartă comănac şi văl negru şi are o bună înfăţişare cuvioasă. Apoi, îmbulzindu-se şi cotindu-se, ieromonahii, „călugării-preoţi", în odăjdii de mătasă, argint şi aur, nouă-nouă, călugării negri cu păcatele lor în spate, noi cei câţiva în haine nemţeşti, ţărani în cojoace şi sumane, femeile cu polcuţe şi cele în portul din vechime. Uşa se închide în urma alaiului, şi prin porţile pridvorului întreg şirul se înfundă în noapte.

Eu aşteptam pe Ştefan să învie, să învie o clipă în inimi, cu solie de viitor, cu solie bună de dreptate pentru cei ce sufăr, cu solie bună de strămoş şi părinte, încunjurat de heruvimii nădejdii cu aripile aurite. Să iasă o clipă, fără sabie, fără paloş, cu mânile bătrâne întinse pentru binecuvântare şi să curăţe toate temerile, toate nesiguranţele, toate sfielile, deschizând floarea de aur a idealului. Şi el nu se ridica din mormânt unde-l apăsau aceşti călugări, aceşti oameni cu grija somnului şi a mâncărilor bune,

unde-l ţintuiau cu piroane de fier rugăciunile pentru „Împăratul nostru Francisc-Iosif întâielea".

Când însă nu se mai văzu din toate decât întunerecul, mişcarea neagră a mulţimilor, fâlfâirea prapurilor ca steagurile de umbră ale oştirii morţilor, când nu mai străluci nimic pe lume decât sus stelele sigure, iar jos luminile fugare, fluturate de vântul înaintării, când toate glasurile, ale orbilor şi ale celor ce văd, ale vrednicilor şi ale nevrednicilor, ale celor credincioşi şi ale celor fără de credinţă, se topiră în acelaşi cântec de biruinţă asupra morţii, când arama clopotelor, clopotelor celor vechi de tot, prinse a vui în geamăt lung, în hohote de plâns risipite asupra munţilor şi văilor, zguduind ziduri, morminte şi suflete, atunci se săvârşi minunea. Aici, în noaptea care-i poate fi mantie, el era cu noi, Ştefan, Ştefan al nostru, Voevodul, Împăratul nostru cel drept, el şi nu „Francisc-Iosif întâielea". Mergea cu noi în umbra nopţii, între luminile cerului şi luminile pământului, ducând după dânsul întreg întunerecul, pe aripile sale care atingeau munţii zărilor şi depărtarea hotarelor noastre sângerate. Sfânt şi Împărat al tuturor ţărilor, al tuturor oamenilor Românimii, al tuturor celor ce cuminecă în această limbă! Şi cântările sunau, şi clopotele vuiau, şi el ducea în fruntea tuturora vestea Învierii lui Dumnezeu, vestea Învierii dreptăţii. Şi prin uşa încuiată a

bisericii goale el trecu înaintea tuturora şi se odihni în credinţa viitorului nostru.

Eram acum în pridvorul luminos ca o încăpere din raiu. Un Român pletos, cu faţa arsă de soare, ţinea în mână, răzimat de privazul uşii, un prapur roşu cu aur pe dânsul. Stătea cu ochii crunţi, şi părul îi încunjura sălbatec grumazii, negru ca abanosul; cojocul alb lucia ca o platoşă, opinca stătea ca înfiptă în pământ. Între Teoctist Mitropolitul şi Mitropolitul Iacov, egumenul-arhimandrit al Putnei cânta înaintea zăvoarelor trase, cerând lui Dumnezeu să se spulbere „vrăjmaşii ca fumul în vânt şi ca şi ceara înaintea focului".

Şi sufletul mieu înseninat zicea în tăcerea buzelor: „Amin"!

„Adevărat a înviat!"

*

Alt drum de dimineaţă spre ruinele din valea Putnei. Dimineaţa de Paşti e răcoroasă, plină de lumină tânără şi bună. Totul e acoperit de iarba primăvăratecă, din care răsar florile galbene, albe, viorii. Tăpşanele sânt muiate de apă, şi izvoare nouă aleargă în toate părţile sticlind la soare.

Nu e departe sihăstria; pe un dâmb se văd ruine din bolovani rău legaţi între dânşii, cari închegau odată chilii de rugăciune şi o bisericuţă, pe când pivniţi se înfundau dedesupt în

pământ. Inscripţia pomenind că Ilie Cantacuzino de pe la 1700 a fost acela ce a durat întâiu aici o bisericuţă de lemn, care s'a alcătuit apoi mai trainic din piatră, cu cincizeci de ani mai târziu, se află acuma într'o chilie a mănăstirii. Între pietrele prăvălite de vale se văd şi două care pomenesc sihastri din timpuri, ale căror oase s'au făcut una cu pământul.

Atâta mai este astăzi din sihăstria unde n'ar mai veni bucuroşi sihastri, căci viaţa întreagă şi-a schimbat rostul cel vechiu.

3. Straja.

Trăsura părintelui egumen mă duce la Straja. E un drum scurt, peste apa gâlgâitoare a Putnei, apoi în valea ce se deschide la dreapta, supt tâmpla muntelui acoperit cu brazi.

Straja poate fi privită ca o comună bucovineană model, ca un sat-model pentru Românii din orice parte. Casele, bine clădite, curate, se înşiră pe amândouă laturile drumului drept, încunjurate de curţi largi, bine ţermurite cu scânduri. Ce sânt oamenii din Straja, se poate vedea într'o zi de hram mare, când ei se adună toţi în biserică, şi, fiindcă e o Duminecă de Paşti ca aceasta, în curând ei sânt toţi acolo. Chipuri mândre, cu ochii negri adânci, cu pletele revărsate pe umeri; spătoşi, cu umbletul încet şi sigur. Oameni, nu glumă! Cojoacele albe, nouă, ţivite

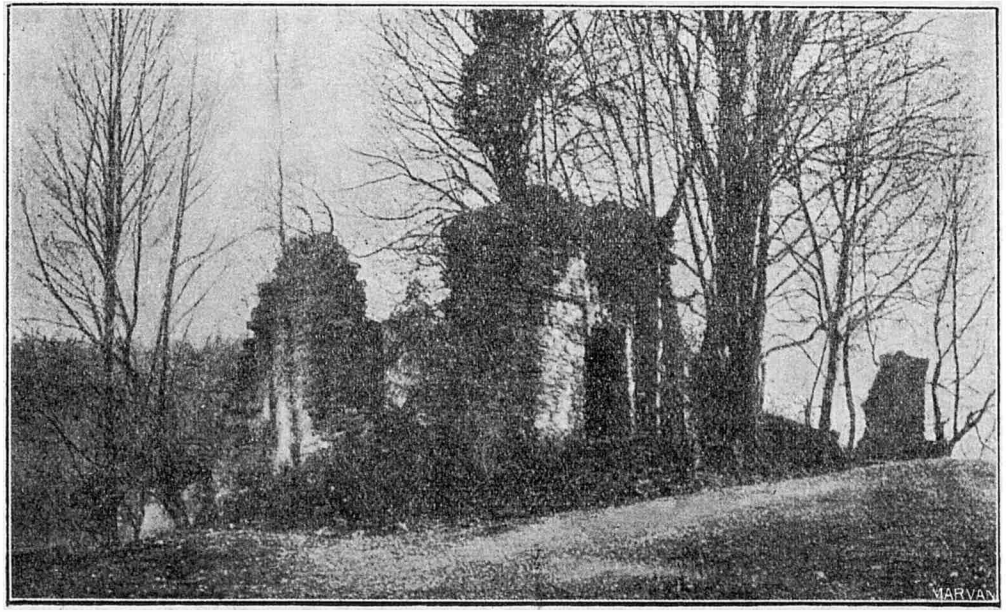

Sihástria Putnei.

cu blană de miel neagră, şi prin care iese mânecile largi ale cămăşii de pânză curată, sumanele cafenii, cizmele nalte, trase vitejeşte peste genunchi, li dau şi mai mult înfăţişarea unor luptători totdeauna gata. În mână au pălăriile de croială ungurească, cu margenile răsfrânte în sus. Câte unul şi-a pus ciorapi verzi de lână ca ai pădurarilor şi alte podoabe împrumutate. Toţi flăcăii au înfipt în pălării, de bucuria Paştilor, flori de hârtie şi pene. Şi cătanele, pentru ca să arăte din partea lor că ştiu să preţuiască o zi ca aceasta, şi-au înflorit şăpcile cu rămurele de brad.

Femeile au îmbrăcat şi dânsele cojocèle, care lasă slobode mânecile, înfoiate numai la neveste. Cele mai multe poartă catrinţa strâmtă, prinsă înainte, neagră, cu dungi supţiri în lung şi o margene lată roşie. Dar se văd şi fuste de postav umflate, puternic colorate, şi care se chiamă *sucne:* aceia dintre fete care poate să capete o sucnă, e foarte mândră de aceasta şi iese între rândurile d'întâiu. Pe cap, femeile măritate au ştergarul învălătucit pe supt bărbie, fetele-şi lasă cozile pe spate, iar cele care vreau să se ştie că doresc mire aşează pe părul lor lins un cerculeţ de mărgele şi alte podoabe, care se chiamă *gâţă*.

După slujbă, care se ascultă cu o deosebită cuviinţă, mulţimea se învârte prin curtea bisericii,

Oameni din Straja

pe stradă, sfătuindu-se, glumind, hârjonindu-se câte puţin. Hora nu se prinde. Prin colţuri, tineri îşi şoptesc. „Or să se ieie", îmi spune oaspetele mieu, părintele Dan. Bătrânii sânt foarte vrednici de vârsta lor; par nişte senatori de sat. Fără nicio sfială, ei se apropie de mine, îmi strâng mâna; unii îşi aduc aminte de anul trecut,

Datini de nuntă bucovinene (după „Monarhia austro-ungară").

când, după serbările cele mari de la Putna, am călcat întâia oară pragul casei primitoare a prietenului mieu şi am ascultat întâiaşi dată slujba, întipărită de o adâncă evlavie şi de o înaltă cuviinţă, din această biserică de sat cum puţine se vor fi aflând prin oraşele altor părţi. Iar unul vine, se uită la mine, dă mâna bărbăteşte şi,

privind acum pe părintele, îi zice: „frăţie?". Adecă nu că aş fi fratele părintelui Dan, ci că sânt „frate" de sânge, din România. Dacă ar judeca şi atâţia cărturari şi puternici din oraşe ca acest ţăran doritor şi bucuros de „frăţie"!

Încetul cu încetul, la apropierea serii, lumea de pe stradă se împuţinează; de lângă grădina găzduitorului mieu, de pe margenea ogorului se văd cojoacele şi cojocelele albe care suie pe poteci dealul din faţă şi se pierd în umbră. Se lasă o seară ca o minune, cu raze reci ce cad curat, evlavios din stelele nesfârşit de depărtate.

La părintele Dan masa e întinsă iarăşi, o masă lungă-lungă, pentru tatăl bătrân şi pentru buna gospodină a casei, pentru fetele mari şi pentru fetele mici, pentru băiatul întors de la şcoală, pentru tovarăşul de preoţie, pentru toţi cei ce întâmplător au ajuns aici. E ospitalitatea cea veche moldovenească, pe care am apucat-o în copilăria mea şi de care cu duioşie-mi aduc aminte, cu trăsurile veşnic la scară, movilele de strudele suite pe sobe şi vinul curgând ca din cişmea, — ospitalitate care măcar o clipă înfrăţeşte sufletele oamenilor reci şi măsuraţi de astăzi, cari astfel trebuie să se încălzească şi să calce peste tactul chines al măsurii.

În Straja se vede o casă gospodărească, dar mică şi lipsită de orice fel de împodobire, casă

trainică şi încăpătoare pentru oameni mulţămiţi cu puţin. Acolo s'a născut istoricul Dimitrie Onciul, şi în vorba lui hotărîtă şi răspicată, în lucrul lui încet şi sigur, în căutătura lui care-ţi caută ochii, se vede înrâurirea acestor săteni ai Strajei, între cari a trăit fiul de preot cei d'intâiu ani ai vieţii sale. Acum în casa parochială se află o bibliotecă bună, şi se scriu de Dimitrie Dan, parohul Strajei, care e şi membru corespondent al Academiei Române, lucruri folositoare pentru cunoaşterea poporului nostru şi a trecutului său. Şi în istoria scrisului românesc e un loc pentru mândrul sat din preajma Putnei, de pe malurile Sucevei limpezi şi vioaie, care-şi perindează nerăbdătoare undele reci ca de ghiaţă.

4. Suceviţa.

Las Straja, în cele d'intâiu ceasuri de dimineaţă, când bate vântul cel rece, foarte rece aici, al zorilor, şi ieau trenul spre Rădăuţi înapoi. Acum, la cinci, răsare soarele, săltându-se focos, îmbujorat, din norii vineţi ai zării.

Peste două ceasuri mi se iveşte turnul gropniţei vechilor Domni moldoveneşti. Caut o trăsură spre Suceviţa, şi din toate părţile Evrei răpăd spre mine mârţoagele lor, ce târăsc pe roate rămăşiţe de lemn înegrit, de pânză scămoşată, de piele ruptă. Aleg un „Român", care a cunoscut şi cunoaşte pe toţi ai noştri de că-

petenie, fiindcă „i-a dus", şi, cu toate că vorba-l dovedeşte din ce în ce mai mult că e Rutean, mă bucur că am câştigat printr'o plată mai mare singura trăsură curată, cu vizitiul în întregime îmbrăcat şi caii împletiţi cu panglice, care este în tot Rădăuţul evreiesc.

Pornim pe o cale bună, între arbori, care merge la început alături cu drumul spre Vicovuri şi mănăstirea Putna. În stânga se fac pe dealuri satul unguresc al lui Hadic, Satul-Mare, Grăniceştii, Romaneştii. Trăsura străbate Marginea cu aşezările multe şi bune, răspândite până foarte departe. De această comună se ţine şi Suceviţa, înaintea căreia este un sătuleţ din cele mai mici. Aici, ca şi în Margine, totul e rânduit şi curăţit, cum se şi cuvine în Lunea Paştilor; câte un copil, o femeie în haine albe se ivesc după gardurile de răchită. Cei mai mulţi s'au dus însă, cu flori în păr şi flori în pălărie pentru tineri, cu pletele bine unse şi ştergarul frumos desfăşurat pentru ceilalţi, la mănăstire.

Aceasta se vădeşte de-odată în acel fund în care pare că se întâlnesc, închizând orice cărare, zece-douăsprezece muncele, acoperite în cea mai mare parte cu brazi. Apa Sucevitei, pe care am trecut-o venind spre mănăstire, lunecă mai departe către Suceava.

Toată mănăstirea iese acum ca din pământ: ziduri cu ferestuici de împuşcat, case egume-

neşti, turn de întrare, cu un lung coperiş ascuţit, firește nou, care samănă cu cel de la Dragomirna, patru bastioane în colţuri, biserica mănăstirii, iţiindu-şi frumoasa turlă peste multele hogiaguri albe, cele două turnuleţe de la biserica parohiei, clădită fără stil prin anii 1770, în afară de ziduri.

Porturi românești din Bucovina (după „Monarhia austro-ungară").

De la început se vede că zidirea de aici e mult mai puţin acoperită şi căptuşită de podoabe, în toate părţile ei, decât cea de la Dragomirna. Dar Suceviţa, pe care o ridicară Movileştii, adecă tustrei fraţii de la o mamă, Voevozii Ieremia şi Simion şi Vlădica Gheorghe, Mitropolit al Mol-

dovei, a fost mai trainică şi a avut mai mult noroc, — până în ziua de astăzi, când are în părintele egumen Ilieş un bun gospodar, — mai mult noroc decât strălucitul juvaier de lângă Suceava, decât acea pregătire a Trei-Ierarhilor.

Poarta de întrare şi turnurile n'au nimic deosebit; pe cea d'intăiu, bourul de piatră stă în-

Mănăstirea Sucevița (după Romstorfer).

tipărit şi astăzi ca o pecete domnească. Biserica însă robeşte de la început privirile prin întinderea, prin frumuseţa, prin păstrarea desăvârşită a zugrăvelii din afară, ca şi prin simplicitatea impunătoare a proporţiilor. Coperemântul de şindilă neagră, din care se desface turnuleţul săpat cu două rânduri de ocniţe, ocroteşte încă toate icoanele pe care le cere datina într'o bi-

serică românească, şi sfinţii se desfac întregi, strălucitori de *noutate*. Câţiva ţărani în port de serbătoare, cari n'au mai încăput în biserica tixită de credincioşi şi scânteietoare de lumini, stau lângă mine şi se uită şi ei lung, foarte mulţămiţi că la ei, în satul lor, în părţile lor este o aşa minune.

„— Eu sânt Zaremba", zice unul mai în vrâstă, mare, ciolănos, călcând apăsat. „Dar d-ta?"

„Sânt cutare, profesor la Bucureşti."

„La gimnasiu ori la Universitate?"

„La Universitate."

„D-ta n'ai de unde şti", zice Zaremba, întorcându-se către alt sătean, „dar Universitatea e şcoala cea mare, cea mai mare şcoală. Mai mare şcoală decât aceia nu este în România."

Şi Zaremba mă mai întreabă de una-alta de prin ţară, despre vreme şi sămănături. Apoi află prieteni, şi mă lasă, după ce mi a spus că Dragomirna nu poate să fie mai frumoasă decât Suceviţa, nici măcar în turn, în sfârşit în nimic.

— Asta e cea mai frumoasă din biserici.

Acuma altul vine, care n'are pe departe măsura şi cumineţia celui dintâiu. El e însă un om care vrea să ştie ce e fiecare sfânt şi de ce-l înfăţişează aşa, de ce înţelepţii Platon, Pitagora, Sofocle, Sibila poartă coroane de Împăraţi, de ce din trupul lui Iesei culcat jos iese împletirea de ramuri verzi în care se cuprind cei din

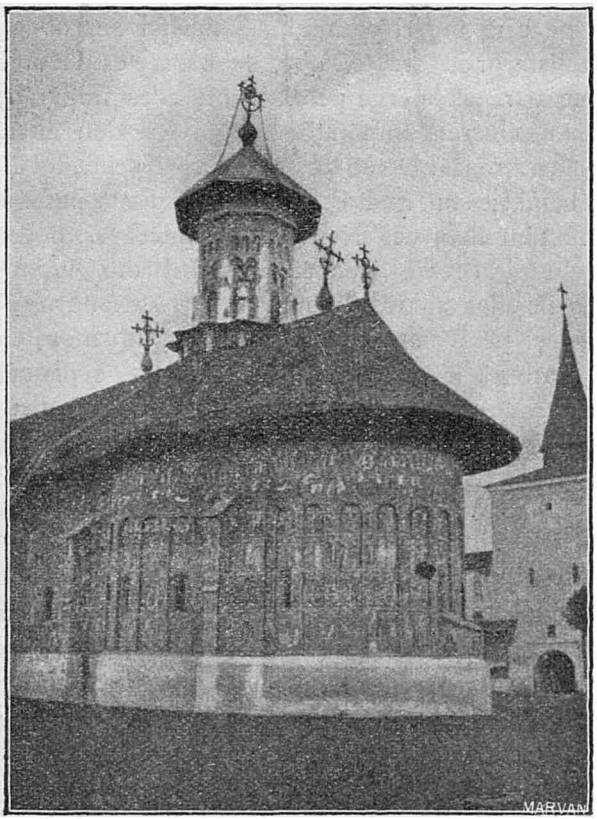

Biserica mănăstirii Sucevița

neamul lui David până la Mântuitorul, vrea să ştie ce e cu scara lui Iacov, întinsă între pământ şi cer şi pe care îngeri cuminţi se suie şi se coboară cu nişte aripi drepte, albe, de păsărele, de unde vine oare că merge pe o scorpie acea Împărăţiţă înaintea căreia Împăraţii bătrâni se dau în lături cu groază. De-odată el, care a deprins, tot întrebând, rostul multor lucruri, îmi arată patimile Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, povestindu-mi fiecare icoană. Meşterul din vremea Movileştilor a pus acolo şi pe Alexandru-cel-Bun şi pe Doamna lui, Ana, primind moaştele. El pare să fi copiat însă întru toate săpăturile de la sicriul de bronz al sfântului; Alexandru e numai un împărătesc bătrân încununat şi îmbrăcat în aur.

Deocamdată nu pot face alta decât să pătrund în pridvor şi pronaos. Cel d'întâiu e făcut în chip original, neobişnuit nici înainte, nici pe urmă în bisericile Moldovei şi luat poate, prin înrâurirea stăpânirii lui Simion Movilă în Muntenia, din această ţară. El e alipit la clădire, privind spre poartă şi dând astfel o întrare laterală: are trei deschideri, dintre care una e uşa, iar celelalte două fereştile, toate din arcuri sfărâmate. Din el se trece printr'o uşă cu aceleaşi arce sfărâmate, obişnuite mai ales după 1500, şi care încadrează aici şi deschizătura fereştilor,

în pronaosul frumos zugrăvit, unde dorm în dreapta morții încununați, pe când locurile copiilor lor, o fetiță a lui Ieremia și o fetiță a lui Simion, Zamfira și Teodosia, sânt la o parte.

Mormintele lui Ieremia și Simion sânt acoperite cu lespezi mari de marmoră, măiestru săpate, care sânt puse pe înalte mese de piatră. Simion și-a primit încă de la început această grea podoabă din urmă, prin îngrijirile soției lui Marghita, care a fost mama vestitului, învățatului Petru Movilă, lumină a Răsăritului slavon. Mai târziu numai, un credincios boier al Ieremiei, un Stolnic al lui, și-a amintit cu duioșie și recunoștință de stăpânul răposat și i a pus o marmură întru toate asemenea cu a fratelui. De aceia cred că Ieremia, mort cel d'intâiu, e așezat mai aproape de mijlocul încăperii, pe când Simion stă de către părete.

Chipurile lui Ieremia și Simion se văd pe acoperemintele cele vechi ale mormântului fiecăruia, ce sânt păstrate acum în dulapuri de sticlă. Cu fir de aur și de argint, pe mătasă roșie, s'a făcut un Ieremia bărbos, cu falca de jos scoasă înainte, cu nasul supțire, — sprincenat și boldit, gras, fălcos, trufaș. Simion e înfățișat ca mort, cu ochii închiși, mânile pe piept, fața foarte slabă, cu barbă mică, neagră. Haina împărătească de aur îl învăluie ca un giulgiu. Pe cap n'are cușma luptătorului, căciula strașnică a

lui Mihai Viteazul, ca Ieremia, care cu aceiaşi căciulă a fost învins totdeauna, — ci coroana Împăraţilor.

La dreptul vorbind, mănăstirea e a lui Ieremia, mântuită cu totul numai în Domnia lui, de şi începută de multă vreme cu zloţii de aur ai tuturor fraţilor. Când pătrund mai târziu în naos, luminat de trei fereşti la stranele rotunjite în abside şi prinse pe din afară între două contraforturi, lumina bucuroasă a Lunii Paştilor de April iveşte frumuseţa vechiului alaiu domnesc zugrăvit pe păretele din dreapta, — pentru pomenirea şi prin chipuri a ctitorilor. În cap stă Ieremia, încununat, în haine arhiereşti pe mătasă roşie, cu guler alb şi mânecare roşii, — ca şi pe perdeaua mormântului, — frumos, ochios, sprincenat şi bărbos. Dreapta lui întinde către Mântuitorul, ca prinos, clădirea bisericii, din care niciun amănunt nu s'a schimbat până astăzi. Stânga i se razimă pe creştetul copilului Constantin, încă mărunţel, venit pe urma fetelor. Cea mai mare dintre ele se vede în veşmânt numai de aur, tot încoronată, pe când domniţele vechi n'au decât cercurèle de mărgăritare, lângă tatăl ei. Frumoasă, tânără, foarte asemenea cu Ieremia, se vede maica lui, Maria; de supt coroană scapătă în valuri un văl alb, rochia e de brocard de aur pe roşu, tivită cu dungi de aur, prin care trec, la mijloc, trei cusuturi negre. Elisaveta,

Ilisafta, Doamna Ieremiei, femeie lacomă de putere şi pedepsită în cel mai crunt chip pentru neogoita ei râvnă de stăpânire, răsare acum, ţiind în mână crucea evlaviei. O şuviţă de păr bălan mărgeneşte fruntea albă de-asupra minunaţilor ochi negri, şi un văl de mătasă roşiatecă se coboară în jos pe umerii ei. Şi prin frumuseţă, ea era dintre acelea care risipesc împărăţiile şi pier supt ruinele lor. Apoi şiragul urmează prin capete oacheşe, cu ochii mari, coborându-se tot mai jos, — fetele celelalte ale acestor soţi: Maria, Ecaterina, Zamfira, Stana, cu cercei de aur mici în urechiuşe şi cozile lăsate pe spate. Între ele se află un frate mort mai de mult, Alexie, băieţaş cu părul creţ supt aurul coroanei.

Între multele odoare lăsate de Ieremia, cruci de abanos, iconiţe de fildeş alb, nespus de răbdător lucrate, tăvi, anaforniţe, se află şi cărţile cele scumpe, prinse în legături, unele mai vechi decât cuprinsul, cu ţesături de lanţuri şi plăci de argint lucrat cu ciocanul. Una, de hârtie, vine de la Neagoe-Vodă Munteanul; o alta, cea mai frumoasă, a fost făcută supt Ieremia, poate de meşterul miniaturist înconde-ietor care a fost mitropolitul Anastasie Crimca. Aproape fiecare foaie are câte o măruntă scenă în colori strălucitoare, închipuind fapte din Scripturi. Într'un loc, vezi iar pe Ieremia, cu maică-sa, cu Doamna, cu o fată, al cării nume nu s'a

scris, şi, acum, cu trei băieţi: Constantin, Alexandru şi micuţul Bogdan, lucraţi fin cu condeiul muiat în colori.

Constantin a fost Domn, şi a perit înecat în Nistru, când îl duceau Tatarii cari-l robiseră; Alexăndrel s'a împărtăşit şi el de Domnie, dar, într'o zi nenorocită din anul 1617, el fu prins, cu mezinul Bogdan, şi dus în tabăra lui Schender-Paşa; iar, împreună cu copiii, şi mama lor desnădăjduită. Doamna Ieremiei, mândră, poruncitoare, învinuită că ar fi dat otravă cumnatului Simion, numai ca ea, fiii ei, trupul şi sângele ei, să domnească, suferi în tabăra păgână cea mai mare ruşine. „Boieri, boieri, ruşinatu-m'au păgânul", strigă ea a doua zi înaintea celor veniţi să vadă cum pleacă în robie la Constantinopol aceia care-i stăpânise. Ea îşi tăiè cozile în semn de nemărgenită durere şi le trimese prin cine ştie ce credincios la Sucevita, unde ele se păstrează încă, — o mare viţă de păr castaniu-deschis, într'o cutie de aur, la policandru. Cutia se desşurubează şi se deschide, şi încă odată părul moartei străluceşte în lumina făcliilor ca un şarpe, şarpele gâlcevii şi al vrăjmăşiei, răpus. Dar gândul la isprăvile crunte ale acestei femei cu voinţa tare piere îndată înaintea închipuirii nenorocirii ei fără de margeni, prinderii, pângăririi, aruncării în haremul unui Agă, unde s'a sfârşit aceia care trebuia înmormântată aici creş-

tineşte, lângă soţ, lângă fiică, lângă strălucitorul ei chip bălan din tinereţă, — stropită de lacrimile copiilor. Şi ochii urmăresc cu duioşie firele strălucitoare ale părului frumos, prinosul de evlavie, de căinţă, de durere, care e şi o jertfă de frumuseţă.

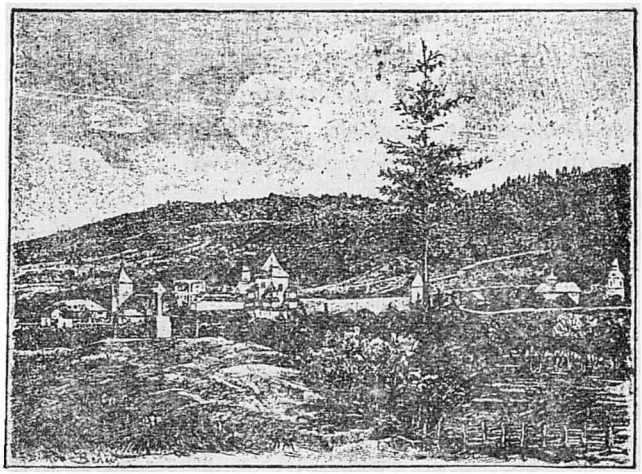

Altă vedere a mănăstirii Sucevița (după „Monarhia austro-ungară").

Din odăile primitoare ale egumenului, am văzut sfinţirea apei supt cruce şi prapuri, în mijlocul unei mulţimi mari. La fântâna cu apă bună se perindează necontenit cojoacele şi cojocelele; mâni frumoase, albe, braţe pline, gingaşe se întind către cana atârnată. Apoi, după ce se mân-

tuie cu totul slujba, livada mănăstirii e năvălită de toţi oaspeţii în pălăriuţe de primăvară, cu flori şi pene, de fetele cu cozile aruncate ca ale domniţelor lui Ieremia. Oamenii sânt aici de o sănătate şi de o frumuseţă rară. Deocamdată, ca la Straja, se stă la sfaturi, la lafuri şi la taine dulci, întrerupte de hârjoane, în care mânile tari ale flăcăului pare că frâng mânuţile codanei, care se apără rău şi râde. Când vor veni lăutarii ţigani în haine nemţeşti, pirpirii, friguroşi, aduşi de spate, scânteind de şiretenie în albuşul sticlos al ochilor, — va începe hora, până în deseară târziu.

Popor curat şi mândru, cu inima deschisă şi bună, popor evlavios şi darnic, popor de muncă şi de cuvânt, mlădiţă puternică a vechilor ostaşi, — neamurile nu te vor sfărâma lesne!

5. Spre Rădăuţi. — Volovăţul. Bădăuţii.

Înapoi pe valea Suceviţei, între căsuţele mai mult pustii, în aceste ceasuri de întâlnire şi petrecere, cu câte un copil nepremenit care tânjeşte că nu l-au luat şi pe dânsul la bucuria tuturora. Trecem pe lângă stâlpul, destul de urît, care aminteşte, în limba germană, despre oprirea în acest loc, în calea spre gropniţa Movileştilor, a nenorocitului arhiduce Rudolf.

Norii se strâng asupra Sucevitei, dar vântul

primăvăratec e foarte blând, şi pentru întâia oară mirosul florilor se înalţă astăzi de pretutindeni.

Un drum lăturalnic duce la dreapta, spre Volovăţ. Satul se vede risipit pe o costişă, în faţa Rădăuţilor, urcaţi pe altă înălţime, dincolo de valea în care Suceava îşi răşchiră apele în voie. Am norocul să văd un nebun zvârlit pe stradă şi să fiu întovărăşit de un biet om prostănac, care-mi spune cum l-a bătut, frângându-l de şale, un frate al lui pentru hotarele pământurilor lor şi mă întreabă cam câte mii de galbeni pe lună mi-o fi dând „Împăratul Moldovei". Îi spun că Împăratul Moldovei a fost şi a murit de mult, că acuma este numai un rege al Romăniei şi că miile de galbeni nu se mai dau la nimeni.

Volovăţul acesta a fost un şi mai vechiu sălaş de Domnie decât Rădăuţii, cu toate că niciun stăpânitor al tinerei Moldove n'a fost astrucat aice, ci toţi au făcut drumul lor cel din urmă acolo în faţă, coborînd valea ce înverzeşte supt ochii miei. O poveste zice că ar fi fost aici o biserică de lemn ce s'ar fi strămutat apoi la Putna de însuşi Ştefan-Vodă. Cu adevărat Ştefan va fi dărâmat o biserică de lemn când a ridicat în ultimii ani ai vieţii şi Domniei sale, de la 1500 la 1502, lăcaşul cel nou, care se vede şi astăzi. E, ca şi altele din bisericile cele mici de la Ştefan, fără turn şi fără abside. O uşă în arcuri sfărâmate,

lângă dânsa inscripția frumos săpată, ferești rotunde în felul ușii. Înăuntru nu mai e nimic, căci mulți ani de zile ploaia a căzut în biserica părăsită și desvelită. Acuma mi se spune că ar avea de gând s'o facă mai mare, ceia ce ar fi încă un păcat față de trecut.

Trecem prin unele părți curate ale Rădăuțului, ca să găsim drumul Milișăuțului, sau, să-i zicem cu vechiul nume moldovenesc: al Bădăuțului. Satul e așezat iarăși pe o muche de deal, peste Suceava, spre Satul-Mare și Hadic.

E astăzi românesc și rusesc; Bădăuțenii din vale sânt „Moldoveni", iar Ruși vecinii lor de pe deal; altfel, fac la un loc un singur sat, și căsătoriile nu știu granița de limbă, fiindcă nici Rutenii nu sânt uniți, ci adevărați ortodocși, cari vin la biserica lui Ștefan-cel-Mare. Mulți știu amândouă graiurile. Biruie însă acela dintre soți care e deprins a hotărî în toate. O Ruscă, măritată cu un Român, pe care o găsesc în curtea bisericii, nu știe să spuie copilului ei în românește decât „măi Ioane". Un sătean pe care-l văd în curtea țintirimului se laudă însă că, de și ține și el o Ruscă, copiii lui, cari cunosc amândouă limbile, sânt „Moldoveni" și vorbesc „pe rumânie", „moldovenește".

De la sătenii ce s'au strâns acolo în curte, unde aștept să mi se deschidă biserica, aflu lu-

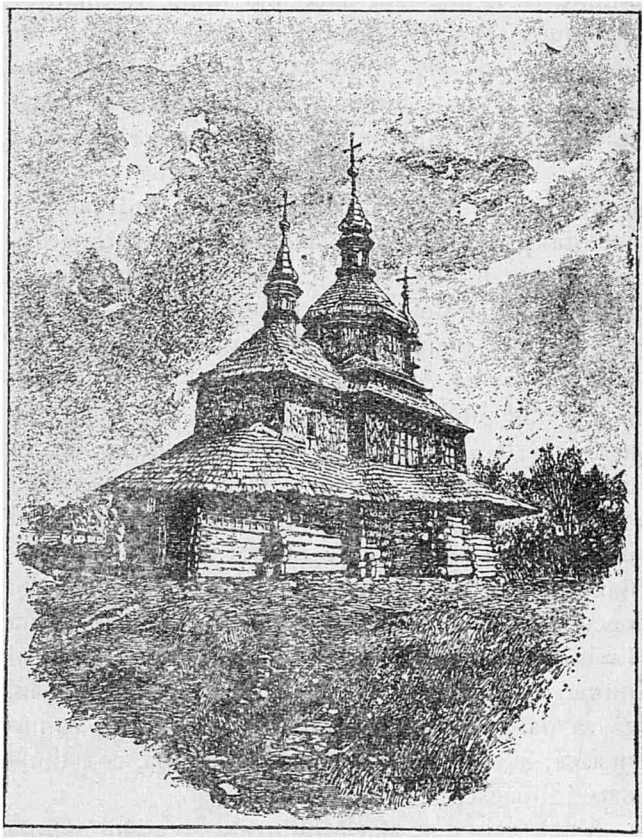

Biserică de lemn din Bucovina (Slobozia-Comareşti)
(după „Monarhia austro-ungară").

cruri folositoare şi adevărate. Bătrânii nu-şi aduc aminte să fi fost altă dată mai mulţi Români şi mai puţini Ruşi laolaltă, ci tot aşa, un neam în deal, altul în vale, smulgându-şi necontenit câte ceva prin nunţile amestecate, crescându-se Ruşi româneşte şi Români ruseşte. E cineva de limba pe care o ştie mai bine, şi cât temeiu se poate pune pe statistică o arată faptul că judecata în această privinţă o are aici vornicul (primarul), care poate fi Rus, şi un Evreu. „Uite, domnule", zicea unul, „fratele mieu, frate adevărat, de un tată şi de-o mamă: el a răspuns ruseşte şi eu moldoveneşte. Aşa s'a întâmplat. Şi pe mine m'a trecut Moldovean, şi pe dânsul Rus." În felul acesta, statistica ar putea fi luată de la capăt în fiecare zi pentru a face pe Român Rus şi apoi iarăşi Român, şi aşa mai departe. Sânt numai două semne care nu pot înşela: legea, — dar aici toţi Ruşii merg la biserica noastră, — şi necunoştinţa desăvârşită a uneia din cele două limbi, — dar aceasta se întâmplă rar, şi mai numai la femei. Însă, dacă bărbatul e Român, el va da poate pe băiatul său la şcoala românească, şi acesta va căpăta astfel limba, conştiinţa care-i lipsesc.

Altfel, cei ce se ştiu Moldoveni au adânc înfiptă în inima lor amintirea că pe aceste locuri a fost un mare, foarte mare trecut al neamului, al os-

taşilor şi Voevozilor lor. De Ştefan pomenesc cu evlavie.

— Că doar ai noştri", li zic, „au făcut toate, şi biserică şi războaie, dar nu ca să fie pomană la Ruşi pe urma lor.

— Da, ai noştri. Că ei s'au bătut colo pe câmp cu Tatarii.

Cine ştie ce veche poveste preschimbată prin vremuri...

Şi unul, care a stat de s'a gândit, spune:

— Că au copiii noştri cărţi de spun despre Ştefan-Vodă, şi e aşa de mândru când îi asculţi cetind, — Doamne!

Din sus vine încet convoiul de îngropare al unui copilaş. Preotul român ceteşte în limba noastră, dar prapurile le poartă în frunte Rusoaice voinice şi rotofee, grosolane, cu faţa moartă. Pe când clopotul cel mic, nou, prinde a chema copilul mort cu un copilăresc sunet, limpede, argintiu, aud oamenii vorbind despre moartea copilului.

— Uite cum plâng ceilalţi copii de acasă. E!, dac'a fost voia lui Dumnezeu...

— Şi poate neîngrijirea oamenilor, zic eu.

— Ce neîngrijire, domnule; parcă asta hotărăşte? Tot cum a vrut Dumnezeu!

Aici vine o poveste lungă, din care se vede că nici în această privinţă oamenii de aici nu judecă mai bine decât cei de la noi.

Îngropare de sat în Bucovina.

Pe din afară biserica se arată foarte frumos, în legătura contraforturilor sure cu muchile acoperişului de şindilă neagră, veche, în zbucnirea supţiratecului turn cu ocniţe frumoase, care păstrează chiar, supt streşina unde se oploşesc cioarele, trei rânduri de discuri smălţuite, albastre şi galbene.

Fereştile sânt mici şi uşa, laterală, obişnuită. Frumuseţa nu stă decât în proporţii, iar interesul în acele rotile de smalt, păstrate ca în nealtă biserică din Bucovina. Înuntru însă, în îngustul cuprins ce se împarte în pronaos şi naos, nu se mai păstrează nimic de însemnătate. Şi aici părăsirea şi-a avut urmările, dar în dreapta stranelor se mai vede chipul lui Ştefan şi al Doamnei lui, Maria. Aceasta din urmă păstrează frumuseţa chipului ei plin, rotund, cu ochii mari negri, aşa cum se vede şi în zugrăveala de părete de la Voroneţ, pe când ctitorului celui mare un zugrav de ieri i-a adaus mustăţi plecate în jos şi o barbă hâdă, neagră.

La întrarea satului s'a încins acum hora, care fâlfâie de departe albă, în mişcări line, întipărite de o armonie simplă. Lăutarii zbârnâie din cobze şi scripce, şi strigările căpeteniei jocului se aud până la mine. Şi bărbaţii şi femeile sânt foarte frumoşi: care e Român şi care Rus, nu se prea poate deosebi în unitatea costumelor, împrumutate de la Români, şi multe căsătorii amestecate

se vor fi puind la cale în asemenea prilejuri de hore ale Paştilor luminoase.

Trăsura se urcă spre Satul-Mare, după ce a trecut de locul prundos unde Suceviţa se uneşte cu Suceava într'un freamăt vesel de argint. De-a lungul Sucevei mărite se întind răchiţile. În sat sânt Nemţi şi Români. Casele celor d'întâiu, mari, încăpătoare, de o gospodărie în care nimic nu lipseşte, au înrâurit pe ale sătenilor noştri, cari au avut ce să câştige de la vecini ca aceştia. Legea însă, portul rămân deosebite; biserica românească şi cea nemţească se înfruntă cu cruci altfel făcute, şi pe acelaşi drum mijlociu al satului se primblă în amurgul de serbătoare pălăria moale, răsfrântă ungureşte, cojocelul şi cizmele, sucna şi fustele învoalte, catrinţa lângă hainele de târg, „nemţeşti". Nemţii de aici, Zipseriani, — *Ţipseri*, li zic ai noştri —, nu înţeleg prea bine nemţeasca din carte, dar bărbaţii totdeauna, şi de cele mai multe ori femeile, se pot înţelege oricând româneşte cu ai noştri.

E seară acum. De pe ogoarele foarte bine lucrate, se întorc plugarii în haine de oraş, cu grapele, plugurile cu cai, căruţele înalte. Câte un „guten Tag" spus de supt pălăria verde şi neagră cu fundul înalt îţi sună la ureche. Alţi lucrători ai câmpului nu se văd, căci Românii

se bucură încă de odihna serbătorilor. Pe marea întindere a lanurilor e stăpână liniştea nopţii bogată în stele, aşa de paşnică în această vale, încât nici un vântişor nu clatină grâul tânăr şi florile nouă. Ele aromesc bucuroase în văzduhul umed, care se face pe încetul, noapte de noapte, zi de zi, văzduhul iubirilor din Maiu.

Ne urcăm spre Hadic. Birjarul, sau, ca să zic ca aici, *fiacărul*, mieu e de părere că în acest sat ar mai fi numai în parte Ungurii aduşi altă dată, cărora alţii, de alt neam, li-ar fi luat adesea locul. În adevăr însă nu sânt decât case lungi ungureşti, care se mântuie cu şuri, grajduri şi hambare, săteni unguri bălani, cu nasul borchinos, genele albe şi mersul greoiu, copii cu faţa foarte galbenă, cari strigă cuvinte neobişnuite la garduri şi din desişurile de mărăcini. Pastorul ungur, ras, trece, cu mantia umflată şi larga pălărie neagră, zicând cu multă amabilitate „bună-seara". Biserica mare, cu turnul ascuţit, alb, care se vede aşa de departe, e plină de scânteierea nesfârşită a făcliilor de Paşti. Cete se întorc însă de la danţ tropăind, ţiindu-se de mână, arătându-şi aceiaşi bucurie ca şi ai noştri şi în acelaşi chip.

IV.

VALEA SIRETIULUI

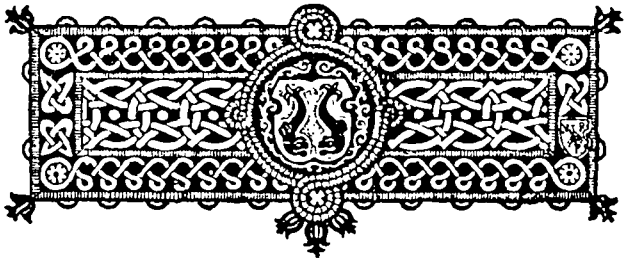

1. Spre târgul Siretiului. — Siretiul.

Încă odată, de vale, un pod lung peste Siretiul negru, şi apoi începe în noapte suişul încet, greu, obositor al unui şir de dealuri, cum n'au mai fost până acum, — dealuri fără păduri, fără sate, dealuri ciudate, rupte, scărmănate şi învălmăşite în tot felul, urâte dealuri fără umbră, fără răcoare şi poesie. Unde e înălţimea de piatră curată, şuieratul de izvoare albe, aromirea de smirnă a brazilor, ca în cellalt colţ bucovinean, în acel Apus care ni trimete Bistriţa măreaţă! Aici însă, din prăpăstii vin mirosuri grele, putrede sau acre: pare că un tăbăcar şi-ar fi întins pieile sau femei ar fi pus cânepa lor la muiat în ape. Sute, mii de broaşte, neobosite în musica lor disciplinată, cântă stelelor cântări de care ele nu sânt vrednice. E o întrecere nebună ca a păsărilor ce cântă pentru iubire. „Orac, orac, ooarac, oooaarac“, şi aşa mai departe. O, Maiu, şi pri-

Cataractă a Bistriţei (in valea Colbului) (după „Monarhia austro-ungară").

vighetorile şi aromele tale! Din stânga vântul bate într'una, rece.

Sântem cu totul singuri, eu şi Rusneacul mieu, Român bun până la socoteală şi până la bacşiş, om bun totdeauna. El n'a vrut să primească oaspeţi noi, cari-i dădeau cincizeci, şeizeci de bani pentru un drum de două ceasuri, şi dintre cari unul, Evreu de baştină, nu se sfiise să răspundă la întrebarea mea dacă nu cumva ar fi Jidan: „Euer Hochwürden, ich bin Christ", adecă: „Înalt Preasfinţia Ta, sânt creştin". Şi pe drumul de pe urcuş, şi pe calea împărătească ce-l taie de-a curmezişul, nu auzim alteva decât numai orăcăitul mlaştinelor.

Sus, o lumină; apoi altele se revarsă asupra unui fund de vale, unei prăbuşiri a pământului lutos.

Sânt iarăşi dealurile de lut, râpile moi ale acestei ţări, care-mi apare nouă faţă de munţii împăduriţi de până acum.

Siretiul: *asta* e Siretiul!

Printre căsuţe mici cu lumini slabe, se văd de la început semnele unei Jidovării mari. În piaţa centrală, pământ bisericesc vândut nu de demult de biserica Sf. Ioan, pentru ca să fie bursa de negoţ, neacoperită şi puţin măturată, a Evreilor, câteva felinare fac să se vadă faţade mari galbene, noroiu şi paie. Trăsura se înfundă într'un gang, lîngă o crâşmă rău luminată, foarte

plină de multe lighioane. E hanul. Chelneri, slugi nicăiri, dar curtea murdară e îmbâcsită de trăsuri deshămate, de cai cari ronțăie, — căci mâne e zi de târg. După un timp iese la iveală o Evreică mare, frisată, în haine bătătoare la ochi, cu căutătura leneșă, o frumuseță în Israel, și iea buclucurile din trăsură. În odaia „no. 1“, așa cum e, se poate dormi.

Ușor se vede Siretiul, destul de mic. Obișnuitele clădiri de administrație, al treilea gimnasiu german, pe lângă acelea din Suceava și Rădăuți, judecătorie măreață, notar evreu, — și ce-ar putea fi alta?, — cu fațadă grecească veche. Sus, o biserică „nemțească“, la care vin și Ruteni uniți sau, cum li se zice aici, „uniați“. La cimitir, pe drumul către Sânt' Onufrie, o biserică a Rușilor pe cari șederea în satele noastre i-a făcut ortodocși. Aici se ascultă astăzi slujba, și e o harmalaie de oameni gătiți....

Și la această biserică și la celelalte, după o veche datină, în aceste zile de Paști oricine are voie să tragă clopotele. Și lasă de nu le trag; unul după altul, flăcăii, băietanii și copiii, îmbătați de plăcerea acestui zgomot de aramă răsunătoare. Se luptă pentru un loc în clopotnițile de lemn sau de zid ori la sforile clopotelor dintr'un fel de arcade înșirate lângă biserică.

Bisericile noastre n'au slujbă astăzi. Cea din

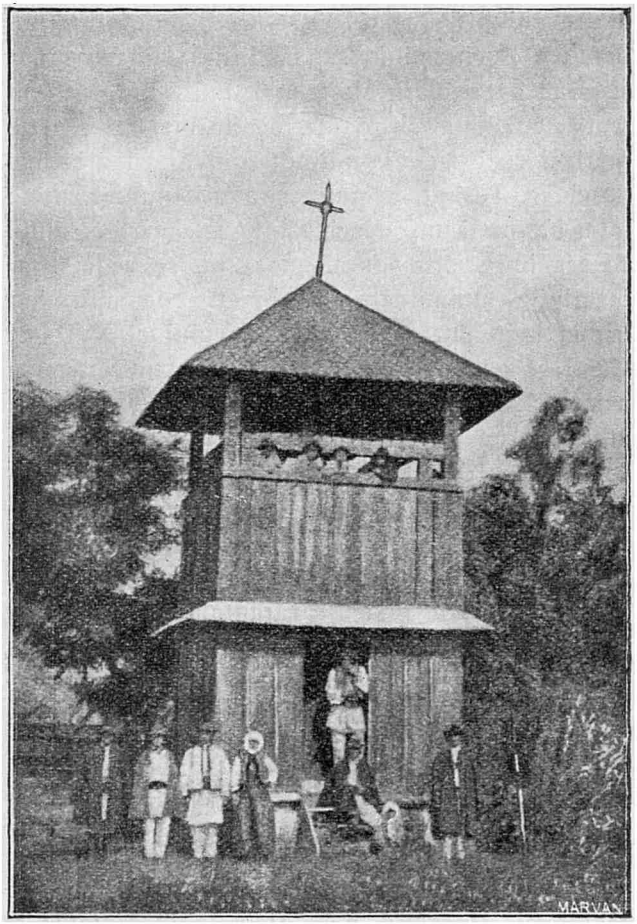

Clopotniță de lemn, cu copii, în Bucovina.

piaţă e o desăvârşită clădire în stilul muntean dintre anii 1660 şi 1700, — ca Biserica dintr'un Lemn a Bucureştilor, sau clădirile Cantacuzinilor şi Brâncoveanului. Mult mai mult lungă decât înaltă, cu două şiruri de ocniţe mai tot aşa de mari şi cu brâuleţ la mijloc; pridvor cu arcadele deschise. Turnul e unul singur. Înuntru, unde totul s'a prefăcut, deschizându-se chiar tot zidul ce era între pronaos şi naos, nu se vede nicio inscripţie amintitoare, dar pietre de mormânt trimet la jumătatea d'întâiu a veacului al XVII-lea. Când se gândeşte însă cineva că Ştefan Petriceicu a făcut lângă Siretiu mănăstirea Sânt' Onufrie, e adus a crede că tot lui, de şi în Domnii aşa de scurte, i se datoreşte şi această prefacere şi mărire a unei vechi zidiri bisericeşti siretene.

Troiţa, a doua biserică, e sus pe un deal. A fost reparată, şi nu s'a sfinţit încă. Arhitectul nou i-a dat podoabe roşii de cărămidă colţurată şi a mărit-o simţitor la altar. Dar toate acestea n'au putut schimba înfăţişarea ei de măruntă vechime, cu încăperea mică, uşa, fereştile goale de podoabe, turnuleţul. Localnicii văd într'însa o ctitorie a lui Sas-Vodă, care a fost, înainte de Bogdan, întemeietorul Moldovei.

Căci Siretiul e unul din vechile oraşe ale Moldovei. Mergând prin Baia, prin Volovăţ şi Rădăuţi, Domnia maramureşeană a lui Bogdan

a ajuns aici înainte poate de a se pogorî la Suceava. Margareta, zisă pe românește, Muşata, mama lui Petru-Vodă, era „doamnă a Siretiului", şi, fiind catolică, ea ridică aici o mănăstire a Dominicanilor sau Predicatorilor, a călugărilor albi, puindu-i hramul Sfântului Ioan. Deosebit de dânsa era o biserică a episcopului catolic, aşezat aici prin silinţile regelui polon, şi la această biserică stăteau Franciscani, din tagma cărora făcea parte şi episcopul.

Nici cincizeci de ani n'a ţinut însă cu adevărat această episcopie, întemeiată prin 1370. S'ar crede că Sf. Ioan de astăzi e pe locul vechiului lăcaş de închinare al catolicilor, dar orăşenii spun că bisericile catolicilor de acum cinci sute de ani erau aiurea, şi anume acolo unde se află acum şcoala de fete.

Siretiul era un minunat cuib de dealuri, lesne de apărat faţă de oricine. Pe un deal, Domnul îşi aşezase Tatarii: acolo se zice încă Tatarcina sau Tătăraşii, Tătărăşenii; Sasca, de la care s'a luat poate legenda despre Sas-Vodă ca întemeietor, vine de bună samă de la Saşi, cari ar fi sosit aici din Baia, odată cu Domnia cea nouă a „Moldovenilor"; mai departe, Horodnicul pomeneşte în numele său o cetate; Zamca, despre care scriu unii, nu mi s'a putut arăta însă; cuvântul înseamnă „cetate", şi o cetate trebuie să fi fost, precum au fost ziduri, din care văd o frântură, făcută din

bolovani, între case. Cetatea n'a putut fi însă decât acolo unde se află şi astăzi micuţa Troiţă. În ea se poate vedea paraclisul ortodox al Domnului, care primise pe episcopul catolic, dar îşi ţinea tot legea lui cea veche.

E zi de târg în Siretiu, — aici însă toţi zic

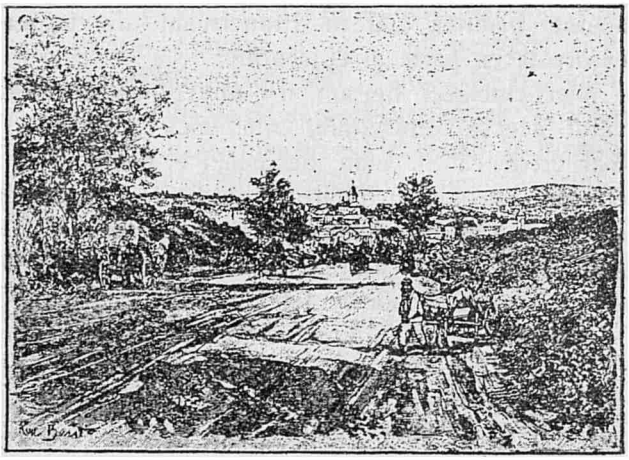

Târgul Siretiului (după „Monarhia austro-ungară").

astăzi Sirete, Siretele, târgului şi râului. Se vând cai, vite, miei, produse, într'o mare învălmăşire de cojoace şi sumane. Purtătorii lor par toţi Români prin îmbrăcăminte. Dar, uitându-te bine, vezi multe feţe albe cu picăţei, vezi plete bălane şi ochi albaştri fără viaţă şi scânteiere. De

multe ori, de cele mai multe ori poate, se vorbeşte ruseşte.

Învăţaţii şi politicianii Rutenilor, sau câte un Român aşa de bun ca d. Aurel Onciul, văd în aceşti Ruşi represintanţii unui trecut vechiu cât Ştefan-cel-Mare măcar şi ai unui viitor de fericită cucerire şi înlăturare a Românilor din aceste părţi. „Şi cercul Siretului e pierdut", spune, suspinând, vre-un patriot, dintre acei ce oftează cu braţele încrucişate, bocindu-se că se pierde o bătălie, atunci când ei au în mână încă arma Bisericii, care e mai mult românească până acum, armele culturii, inteligenţii. Ţi se spune de Tereblecea, satul din apropiere, unde cutare bătrân ar fi apucat numai Români, pe când acum n'ar mai fi decât Ruşi cari nu ştiu româneşte. Şi tânguirile se mântuie cu această osândă pe care noi înşine o rostim asupra noastră: „E, noi ne ducem", parafrasă a cunoscutei păreri date de un German duşman al nostru, funcţionar în această Bucovină: „În cincizeci de ani nu vor mai fi Români în Bucovina".

De fapt, vechii Slavi din aceste părţi, de la cari vin toate aceste nume în *ăuţi (= owce)*, aceia s'au topit de mult în mijlocul nostru. Ruşii *aceştia*, ce se văd astăzi, au fost aduşi însă din Galiţia, sau sânt o scursoare a curentului de acolo. Ruşi îi arată faţa şi trecutul; rare ori vezi printre ei mândra faţă oacheşă a Românilor. Ru-

tenisarea nu poate să vie decât de la un număr strivitor de mare al străinilor, aşezat în vre-un sat cu puţini Români băştinaşi. Aşa e peste Prut, aici însă —, nu. Românii vor vorbi româneşte şi Rutenii ruseşte; Austriecii, cari scriau numai „Seret", cu buchi, pe gara oraşului Siretiu, vor sprijini pe aceştia din urmă, iar ceia ce va hotărî vor fi condiţiile politice viitoare ale Bucovinei, când provisoratul austriac va înceta. Ţarul Rusiei va fi de sigur recunoscător pentru că i s'au răsădit Ruşi, Regele României, mai puţin [1].

Nici unul, nici altul nu vor fi însă recunoscători pentru încuibarea temeinică a Evreilor. Nu se poate spune cât sânt de mulţi, şi în zilele de târg ei par şi mai mulţi de cât sânt, atâta ţipă şi se zbat. Unul a luat suptsuară un miel din doi pe cari vrea să-i cumpere şi nu se înţelege din preţ; omul aleargă după dânsul cu celalt. Când nu mă mai pot înţelege cu Rusul mieu, căruia i s'a îmbolnăvit un cal de atâta bătaie cu biciul şi cu codirişca, şi care nu vrea să mă mai ducă la Storojineţ, se face un întreg teatru

[1] Ceia ce e mai rău, şi nu poate să mai fi îngăduit, e că trei judeţe din Moldova-de-sus au şi sate ruseşti. În Dorohoiu sânt patru, iar Tureatca e desăvârşit rusească. Ce fac învăţătorii, ce fac preoţii acolo, ce fac primarii? Cum de se îngăduie a se vorbi limba celor mai mari duşmani ai noştri, pe pământul României libere?

de Jidani. Dintre ascultători se desface unul, negricios, care-şi piaptănă barba cu mâna şi înaintează cu atâta vrednicie, ca şi cum ar avea să ţie o predică.

— Prea-sfinţite, d-ta nu te poţi înţelege cu birjarul *(Fiakermann)*.

— Nu mă pot înţelege, dar d-ta ce ai cu asta?

— Va să zică nu te poţi înţelege. Ştii ce e bine?

— Ce?

— El să se ducă şi să mă iei pe mine. Oriunde merg, cu orice preţ.

— N'am nevoie.

Acuma, unul roşcat, cu barba în ţurţuri, ghionteşte pe cel d'intâiu şi iese în faţă.

— Să nu-l credeţi, e un şiret. Dacă mă luaţi pe mine...

— Lasă-mă 'n pace şi du-te de-aici!

Un al treilea s'a răzimat într'un cot de trăsură şi se uită la mine....

— D-ta să-ţi ieai mâna de-acolo!

— Şi de ce?

— Fiindcă nu-ţi dau voie eu s'o ţii.

— Aşa? Dar *Fiakermann* e din Rădăuţi şi eu tot din Rădăuţi.

— Mă, du-te de-acolo!

Şi atunci vine un al patrulea, care-l spurcă răpede jidoveşte şi-l dă într'o parte. Cine ştie ce ar vrea să-mi mai spună şi ăsta, care n'are nici

barba lungă, nici perciunii deplini, dar birjarul pleacă.

Unul se suie însă, — va să zică al cincilea, — pe capră dintr'o singură săritură, se uită sfios la *Fiakermann*, apoi se întoarce iute la mine şi râde ca o maimuţă. Un râs în care se amestecă rugăminte, nesiguranţă, frică.

— Eu nu te ieau, zice birjarul.

— Nici eu.

Maimuţa roşcată se uită la birjar, încă odată la mine, sare jos, se mai uită odată la mine, şi peste o clipă el se zbate ca argintul viu la o târguială. Ciudat neam!

Vine unul într'un sat bucovinean, calic lipit pământului, înfăşurat într'un caftan galben-verziu, cu bărbuţa rară de tinereţă, cu perciunii unşi, lungi, strălucitori. Iea cu chirie cea mai rea cocioabă, dar în faţă, şi, din câţiva florini ce are la sufletul lui, înşiră la fereastă câteva pacuri de tutun, chibrituri, o legătură de covrigi; pune la răcoare un butoiaş din cel mai prost rachiu, otravă curată. Apoi stă şi aşteaptă.

Astăzi cumpără unul la el, mâne mai mulţi, poimâni are cârciumă în regulă, gazdă, han; împrumută cu camătă pe oricine are o nevoie sau un păcat. Îndată are şi legături cu Cârmuirea, dă bani dregătorilor celor mici, li găseşte femei, li face toate slujbele. Ajunge el însuşi un fel de funcţionar. La judecăţi cu oamenii e sigur. Poate

ajunge el însuşi vornic, şi pune tot pe ai lui în Consiliu. Iea nevastă cu zestre, cât de mică, îi rade părul, o îmbracă şese zile din săptămână în zdrenţe şi a şeptea o împodobeşte cu mătăsuri şi juvaiere, pentru odihna lui Dumnezeu şi priveala oamenilor. Face câte un copil pe an: îi pare rău că nu s'a găsit mijlocul de a face unul pe lună. Încetul pe încetul mai chiamă şi pe alţii, până se fac câte douăzeci de familii pe sat. Acesta e atunci al lor.

Dar cel mai bogat, descălecătorul, nu va mucezi aici, unde nu sânt afaceri pentru un om cu însuşirile şi experienţa lui. De ce vornic la sat, când poate fi fruntaş la târg, om mare la Cernăuţi, baron la Viena? Astfel se înalţă biruitorul. Generaţia a doua dă avocaţi, medici, politiciani, funcţionari. Taie perciunii, merge la templu şi face în scris şi în vorbă pe omul scăpat de prejudecăţi, pe *Freisinniger.*

Chiar în satele nemţeşti, ungureşti, Evreul e la mijloc, în jurul lui se învârt toate. În toată Bucovina ce am cutreierat, am văzut numai doi cârciumari români, cărora ar fi trebuit să li însemn numele. Pe unul ţin minte că-l chema Agapie.

O, Agapie, ce vei face tu între atâţia Leizeri şi Moseşi şi Israeli şi Schulemi şi Meschulemi!...

În gimnasii, cei mai mulţi şcolari sânt Evrei. Ei învaţă totdeauna bine, rare ori foarte bine.

De ce să nu fie şi aici puţină economie, dacă se poate? Învăţaţii evrei, cei mai mari, nu fac oare cea mai mare economie cu munca pregătitoare şi cu silinţa gândirii către adevăr? Prisosul e un năravaal creştinilor; prisosul bun, darnic, — jertfa. Ei nu-l fac şi nu-l înţeleg. Tot aşa de puţin înţeleg ei cum creştinul se lasă robit de frumuseţă, de bine, de ideal. Evreii nu se amorezează nebuni, nu se prea ucid din dragoste (dar se ucid când sânt ruinaţi şi s'au deprins cu binele). Ei nu fac crime, nu fură. Nu sânt printre dânşii nici oameni răi, nici buni, nici nebuni, nici cuminţi pentru altceva decât interesul lor. Ei sânt lesuiţii banului, ai câştigului. Banca, riscul cel mare, lupta cu milioanele e ţinta din urmă a bietului Jidan sărac din sate.

Pentru ca să se atingă acest scop, putinţa de a se scălda în afacerile cele mai mari, se cheltuieşte o muncă, o încordare a gândului, o înfrânare de toate zilele care sânt fără păreche. Însă cu atâta nu se face o rasă superioară, ci rase superioare sânt acelea care-şi pot da sufletul pentru ceva şi pot astfel câştiga ceva mai mult pentru omenire. Şi ei au dat oamenilor numai, de de mult, o lege care se îndrepta împotriva temeiurilor vechi ale iudaismului, împotriva dogmei poporului ales, o lege pe care ei au prigonit-o, au răspins-o, pe care n'o recunosc şi o despreţuiesc şi până astăzi.

2. O raită peste hotar: Mihăilenii.

Plec cu trăsura la Mihăileni, care e de tot aproape. Voiu vedea încă o trecătoare a graniței spre România.

Abia ai ieșit din Siretiu, și o perdea de copaci de apă vădește în vale râul cel lat de la care orașul își iea numele. Prelingând trunchiurile sucite, schiloade ale sălciilor, pânza albastră vine lin pe prundul negru, — apă de munte încă în aceste părți, dacă nu se ține în samă iuțeala scăzută pe albia fără povârniș. E de câteva zile aici o căldură care arde la amiazi, răsfrângându-se din gropile de lut. Ici și colo se ridică ostroavele de pietriș. Apa nu ajunge mai departe decât capătul de sus al roților.

Celalt mal e tot austriac, căci rășluirea s'a făcut cu multă pricepere, așa încât să fie cotropită toată valea roditoare. Și, dincolo, sânt șoselele bune, casele temeinice, sătenii bine îmbrăcați și încălțați.

Mihăilenii se văd în față, risipiți pe deal, către valea Siretiului. Copereminte multe de șindilă sură, câteva case mari albe, trei biserici urcându-se spre culme. Până în preajma lor chiar, pământul e al Austriei, și linia de sălcii care se vede, e numai un hotar de moșie, fără însemnătate, pe când granița se taie aiurea.

Iat'o. Două case de vamă, o barieră galbenă-

neagră, un pod tricolor peste o râpă care se chiamă Molniţa, pârău păcătos care abia dacă poate sluji iarna pentru slujba Bobotezei. Barieră tricoloră închisă. Un soldat fără mondir, cu bonetă se vede trecând; departe se înalţă un steag, un steag desnădăjduit, care flutură, chiamă.

Ca oriunde, funcţionarii noştri sânt oameni prietenoşi, foarte deosebiţi, în bine şi în rău, de vecinii lor ţapeni; n'au nicio uniformă şi niciun ifos. Ei primesc bucuros să deschidă bariera, care stă lăcătuită de obiceiu între ceasurile 12 şi 2.

O stradă se deschide: „Carol I-iu". Întâiu case bunişoare sau părăsite, dărâmate. Apoi câteva clădiri curăţele: farmacie, jandarmerie; la o parte, o şcoală foarte bună. Biserica e mare, într'o grădiniţă, lângă grădina publică. Are brazi şi felinare. Pentru a cinsti Învierea s'au pus chenare de brad la uşă şi steguleţe în toate părţile. Cine a împodobit aşa, nu s'a gândit că poate să vadă şi să laude trecătorul, şi e în această găteală românească ceva care înduioşează. Rădăuţeanul mieu găseşte că aici în acest târguşor de graniţă e curat şi bine. Şi el ar vrea să vie în România, să ducă pe boieri cu caii, pentru bacşişuri bune.

Acuma însă priveliştea se schimbă. Evreimea stă la iveală înaintea tărăbilor joase, spurcate, pe care se zice totuşi că un foc le-ar fi schimbat

în mai bine. Mihăilenii, din cari întemeietorul şi botezătorul lor, Mihai-Vodă Sturdza, a înţeles să facă nodul de căpetenie între Bucovina şi Moldova, puind în el capătul şoselei Siretiului, Mihăilenii sânt în decăderea cea mai deplină, pe când drumul cel mare spre Apus merge pe la Burdujeni. Oprirea prin măsuri veterinare a exportului de vite a fost încă o lovitură pentru târguşorul evreiesc de către Siretiu. Se mai vinde doar porumb pentru Bucovina, iar, anul acesta, nu se mai vinde nici atâta. Jidănăria stă fără nicio treabă în prăfoasa amiază; trupuri trântite, tologite, în toate părţile; copii cari se zvârcolesc în murdării. Noroc că această grozăvie asiatică, de care sânt adânc ruşinat, nu ţine mult, şi capătul târgului se atinge răpede, începând iarăşi câmpul luminos de verde.

„Fiecare ţară are Evreii ce merită", a zis cineva al cărui interes era să creadă astfel. „Fiecare ţară se poartă cu Evreii săi cum merită ei", trebuie să fie răspunsul. Cât merită însă această păcătoasă calicime leneşă, care spurcă ţara pe care o locuieşte?

Îngrozit de înfăţişarea acestui colţişor al ţării mele, caut un adăpost, un păhar de apă rece, la preotul bisericii frumoase şi împodobite. E un biet bătrân bun, care sâsâieşte; e plin de bunăvoinţă şi cu stângăcia lui de văduvoiu caută

să-mi gătească pe o tablă ceva cozonac, pască şi vin.

Casa lui face în adevăr plăcere, ca şi locuinţile celor opt, adecă *numai* opt familii româneşti care locuiesc, afară de ţăranii din deal, Mihăilenii. Niciun colţişor de murdărie, precum jos la Evrei nu e un colţişor curat. Grădină, flori, oale de maşcat şi de gheranic, cerdac albastru, plin de umbră, odăi răcoroase cu scoarţe şi divane, cu fotografii ale familiei, — părintele are un fiu medic, care face studii speciale în Apus şi e însurat cu o fată de negustor bogat din Bucureşti —, câteva cărţi bine rânduite, tablouri patriotice vechi. E o mare tăcere bună în aceste încăperi primitoare, şi din odaia cea mare aud cum oaspetele mieu găteşte tablaua cu cozonacul, pasca şi vinul.

El a înştiinţat pe primar, şi iată-l. E un tovarăş al mieu de şcoală, de clasă şi de internat, pe care de mult timp îl pierdusem din ochi. De atunci a învăţat dreptul, a fost numit magistrat aici, a rămas cu avocat, a făcut politică, şi schimbarea din urmă i-a adus primăria. E însurat cu învăţătoarea, are trei copii frumoşi, casa lui, frumoasă cât se poate, capital strâns şi ar fi gata să iea în arendă moara de lângă hotar sau vre-o moşie.

Dar aici întâmpină piedeca de care se sfarmă în aceste părţi toate silinţile noastre: puterea celor trei Fischereşti, Mochi, Calman şi Froim,

stăpânii acestui colţ dorohoian. Toate moşiile sânt ale lor, împănate şi cârmuite de Evrei. Pe încetul, lumea pleacă din Mihăileni, unde se poate muri de foame fără voia lui Fischer Mochi, Calman sau Froim, regi în acest unghiu din regatul României.

— O să vie vremea de n'o să putem face Consiliul Comunal dintre Români...

*

Spre seară sânt iarăşi în Siretiu. Mă fură de la hanul evreiesc părintele Dlujanschi, în care găsesc cu bucurie un fost şcolar al Şcolii Normale Superioare din Bucureşti, care păstrează încă o bună amintire despre România. Aici a fost ajutat şi sprijinit de însuşi Vasile Alecsandri, ale cărui scrisori le păstrează încă preotul şi profesorul de gimnasiu siretean. Am văzut câteva dintre ele, scrise cu o bunăvoinţă îndatoritoare. Părintele Dlujanschi a fost şi la Mirceşti, şi el îmi vorbeşte de sălaşul poetului, lângă cuşca turturelelor, în lunca de la locul iubit unde acum îi stă şi mormântul. Din spusele părintelui, Alecsandri apare ca un gospodar cam lăsător în voie, adevărata cârmuitoare a moşiei fiind d-na Paulina Alecsandri.

La masă am ca tovarăşă pe o femeie, care se zice Unguroaică, dar e *unită*, crescută totuşi în Rusia şi măritată acum cu un funcţionar aus-

triac care face politica neamului său rutenesc. Întăia oară aud o laudă şi apărare a Rusiei, făcute cu căldură şi fără interes, într'o combatere îmblânzită de un zimbet.

De cu seară până dimineaţă broaştele orăcăie în gârle şi bălţi, musică de primăvară a târgului de Evrei.

Odată erau şi Armeni în Siretiu ca şi în Suceava şi în multe alte locuri. Acuma se mai ceteşte numai pe o dugheniţă din sus numele Burdeştilor, bogaţi Armeni de viaţă veche. Încolo, Evreii sânt stăpâni. Am băgat de seamă că şi în satele nemţeşti ei ţin negoţul, lăsând creştinilor numai meşteşugurile (în Moldova noastră ei le au şi pe acestea). La noi, Armenii se văd tot aşa de puţini ca negustori în locuri unde ei au avut aşezări vestite, ca Botoşanii şi Romanul.

V.

VALEA PRUTULUI

1. Spre Cernăuţi. — Cernăuţii.

Părăsesc Siretiul a doua zi, la şase. Trăsura mă duce la gară pe lângă un cimitir părăsit, pe un deal în care se apleacă jalnice pietre cu pisanii evreieşti sau armene.

Un tren-tramvaiu se târăşte până la Hliboca. Linia se desfăşură pe întinderi verzi, atingând Tereblecea şi încă un sat mare.

Gara Hliboca e plină de lume de tot felul, mai mult Evrei şi funcţionari însă. Într'un colţ, o femeie înaltă, slabă, cu ochii albaştri stinşi şi faţa tăiată de zbârcituri vorbeşte cu un Rutean deşirat, în suman cafeniu, pe când un Român cu pălărie neagră, necăjit, dar fără glas, stă de-o parte. Când Rusul se duce, mă apropiiu de Românul mut şi de acea femeie de ţară cu ochi şterşi, care vorbeşte de o potrivă de uşor trei limbi: româneşte, nemţeşte şi ruteneşte

— Eu, cum ţi-am spus, — zice ea, ca şi cum s'ar vorbi de cine ştie ce mărunţiş al zilei, — eu ţin la altul şi merg după el şi la capătul pământului. Ce mi-e mie de consistoriu? Tot trebuie să mă despartă. Altfel merg până la Viena, la Împăratul.

Românul pufăie din ţigară, pe când Rusca zbârcită îi dă înainte aşa:

— Am să spun tot, tot. Că mă goneşti, şi mă baţi, şi dai cu bolovanii după mine, şi sai cu cuţitul ca să mă ucizi. Tot am să spun.

El mârâie ceva neînţeles.

— Ce-o să spui? Ei, spune! Că mă ţin cu altul? Ei da, uite mă ţin.

Ai zice că va fi un omor. Nu, omul se uită la fumul lulelei, foarte tăcut. Şi mă gândesc şi la ce mi s'a spus despre fetele acelea din sate româneşti supuse unei Cârmuiri înaintate, care au mai fiecare câte un copil, doi, pe aici, lângă apa Siretiului, şi care ajung să se mărite. Lipsiau doar astfel de păcătoşenii încă...

Până la Hliboca, drumul mersese pe o întindere netedă; de aici înainte spre Cernăuţi el străbate valea Derehluiului, minunat de verde, şi încă odată văd vârfurile prăpăstuite care deosebesc Ţinutul Siretiului. Dar aici ele se îmblânzesc pe încetul, văile se sapă mai lin, costişele se suie mai de o potrivă, o rânduială stăpâneşte

mişcările de aşezare ale pământului. După Cuciurul-Mare, la care acceleratul nu se opreşte, — sat în care limba noastră s'a pierdut, cum de aici înainte se întâmplă în cele mai multe locuri —, încep să se vadă casele Cernăuţilor. Întâiu, căsuţele cu ferestuici şi copereminte de lemn ale oricării vechi aşezări moldoveneşti, apoi clădiri mai mari, din ziua de astăzi. O gară gălbuie, cojită, rău zidită şi prost ţinută, o gară ca pentru un oraş evreiesc, — mai bine de jumătate din cei 60.000 de locuitori ai Cernăuţilor, deci vre-o 40.000, sânt în adevăr Evrei. Evrei de tot felul: habotnici cu *peisăh* şi caftan de „pielea dracului", cari ţin câte o dughiană prin mahalale şi străbat ţara câte zece într'o căruţă cu un cal care-şi schimba forma, făcând un gât ca de girafă, de mult ce trage la deal; cetăţeni austrieci cari se îmbracă nemţeşte ca oricine; bancheri cu burta scoasă înainte; Jidănaşi din slujbe şi din profesiile libere, cu ochelari prinşi pe nas, cilindru strălucitor, gulere foarte înalte şi haine negre; oameni mari cari calcă împărăteşte, vorbesc tare şi văd toate lucrurile jos, jos, ca printr'o ceaţă de mândrie.

Ceilalţi locuitori sânt culeşi din toate neamurile. Foarte mulţi „Austrieci", adecă funcţionari, şi fel de fel de oameni în legătură cu Statul: Germani, Poloni şi ce mai vrei! Meşteşugari nemţi. Rute-

nime săracă şi, pe la margene, Români, cari nu sânt mai bogaţi.

Cum vii de la gară, vezi în suişul greu de pe dealul înalt de lut case mai mult murdare, în care se oploşeşte Jidovime. Până târziu noaptea însă, sună bicele şi vuiesc strigătele de îndemnare a mârţoagelor. Niciodată speţa cailor n'a suferit o mai straşnică mucenicie decât aici, din partea harabagiilor cu perciuni, cari urcă greutăţi mari de mărfuri cu câte o gloabă-două. Primăria, — primarul e evreu, ca şi în Siretiu, unde însă vardiştii sânt Români şi Nemţi —, Primăria s'a înduioşat şi a aprins pe un părete de la Poliţie un afiş plângător, prin care caută să îmblânzească sufletele „locuitorilor bucovineni" pentru dobitoacele lor (afişul zice pe nemţeşte), iar unde începe suişul, se vede o tablă în trei limbi sfătuind cruţarea cailor. Nu se prevede însă niciun câştig pentru cine va urma povaţa, aşa încât birjarii şi harabagiii „cruţă" doar în unele casuri, când duc numai un călător, când suie puţine lăzi şi când nu e noroiu, — adecă mai niciodată.

Până mai ieri, Cernăuţii puteau să fie vestiţi pentru noroiul, lapoviţa şi cleiul lor. Dacă ieşiai din casă pe vremi ploioase, erai sigur că te vei întoarce murdărit şi stropit de sus până jos. Şi astăzi stradele sânt numai şoseluite, dar mi s'a părut că, mulţămită soarelui din April, şoselele-strade sânt mai bine ţinute decât în alţi ani.

Piața centrală din Cernăuți (după „Monarhia austro-ungară").

Şi localnicii au ajuns să creadă aceasta. Prin urmare tot trebuie să fie ceva adevărat. Şoseaua e mărgenită de trotoare de piatră, unde ele sânt.

Şi iarăşi acest dumnezeiesc soare de curăţire şi lumină înălbeşte şi aureşte tot oraşul, care niciodată nu mi s'a părut mai *bine* decât acuma. Pot zice: mai frumos? Două strade în lung, dintre care una se chiamă şi aici „Herrengasse", strada „domnilor" celor noi, au clădiri înalte, de oraş mare, unele din ele chiar în stilul *Secesşion*, cu care tinerii arhitecţi ai Austriei au înzestrat omenirea contemporană. Se vede o Primărie mare, două-trei otele aproape luxoase, câteva grădini, o biserică în centru, cu cupolele mari umflate, răsărind din verdeaţă, apoi o sinagogă, care nu se lasă mai pe jos. Dacă mergi până în fund, vei găsi o statuie a zeiţii cârmuitoare, *Austria*, care se ascunde într'un maidan, când numai o cruce de piatră împodobeşte piaţa cea mare, în care, înaintea Primăriei, fierbe vânzarea ţăranilor ruşi şi isteţimea vicleană a precupeţilor cu caftane, în harmalaia şi harhătul tuturor limbilor, căci gospodine de tot neamul străbat, în costum simplu, mulţimea pentru a-şi face ele înseşi cumpărăturile de dimineaţă. În sfârşit, la margine, se ridică o lungă clădire roşiatecă-gălbuie, cu faţada străbătută de multe ferești, cu zimţi şi crestături sus. Nimănui nu i-ar trece prin minte la ce slujeşte anume această greoaie îngră-

mădire, fără gust: stilul gotic al unor amănunte se împărechiază ciudat cu cel palestinian al altora, aşa încât e de fapt un stil... sinagotic, şi nu te-ai mira dacă aici s'ar aduce închinăciune Dumnezeului singuratec şi întunecat, Dumnezeului *unui singur* neam. De fapt, însă aşa ceva, fără bise-

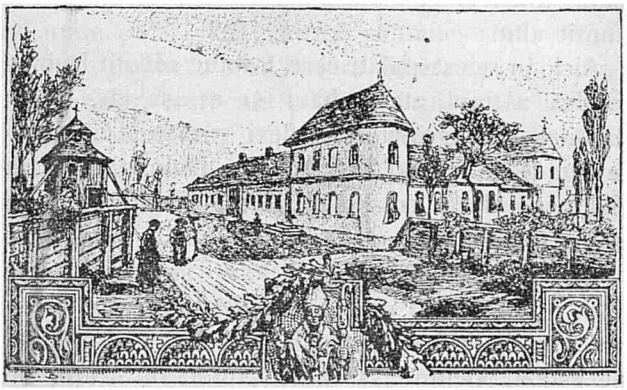

Mitropolia veche din Cernăuţi (după „Monarhia austro-ungară").

rică, fără împrejmuire religioasă, e palatul Mitropolitului.

Când Austria a luat Bucovina, ea a găsit aici un episcop de Rădăuţi, supus Mitropolitului Moldovei. Aşa ceva era însă umilitor şi primejdios. Episcopul fu despărţit de chiriarhul său, luat de la Rădăuţi, unde se aşeză herghelia, şi dus în capitala cea nouă a Cernăuţilor, cu titlul de Mitropolit neatârnat. Ca să fie rostul lui mai stră-

lucit, i s'a dat şi numele de arhipăstor al depărtatei Dalmaţii, de limbă slavă. Mai dăunăzi se întemeiase din nou pentru Mitropolitul de astăzi, P. S. S. Vladimir de Repta, fost profesor la Universitate, bătrân frumos şi blând, sfios şi nehotărît, vechea episcopie de Rădăuţi, dar, de când titularul ei a luat Mitropolia, nu s'a mai numit altul.

Aici, în acest palat, care trebuie socotit frumos fiindcă a ţinut atâţia bani şi e aşa de bogat mobilat şi zugrăvit, stă deci prelatul care corespunde din când în când cu Dalmaţia, iar în Bucovina face ce hotărăşte Consistoriul şi ce impune Cârmuirea. Om ar trebui să fie acela care ar şti ce se cuvine să facă într'o situaţie în care totul e nelămurit, încurcat şi desbătut! Ce drepturi are Statul? — Pe toate, suspină Mitropolitul de astăzi. Niciunul, ar putea spune un Mitropolit de mâne, rămânând să dovedească aceasta prin fapte. Ce e Biserica, ortodoxă sau naţională? — Naţională, spun Românii cu iubire de neam, cari n'au uitat trecutul şi nu încep a număra de la anul 1775, sfârşit al barbariei moldoveneşti şi început al civilisaţiei. — Ortodoxă, spun consilierii ruteni din consistoriu, preoţii ruteni, teologii ruteni, agitatorii ruteni, cari caută să întemeieze bine Biserica unită la hotarul de spre Rusia, iar înlăuntru socot că poate sluji mai mult pravoslavia. Şi, pentru aceasta, neputând impune

liturghia ruteană pretutindeni, ei cer despărţirea de Români, întemeierea unei Biserici îndoite, de două limbi, care să împartă totul: parohiile, locurile bisericeşti de sus, — de sigur că ar veni astfel şi o alternare a naţionalităţii Mitropolitului, când Român, când Rutean, — ba chiar mănăstirile, lăcaşurile de odihnă ale Domnilor noştri, de unde s'ar zvârli cărţile româneşti şi niciun cuvânt românesc n'ar flutura de-asupra mormintelor acelora cari au purtat coroana Moldovei. Lupta e de fiecare zi, şi duşmanii noştri nu-şi pierd nicio clipă din vedere scopul pe care-l urmăresc. Şi la spatele lor stă Cârmuirea, care tace şi face pentru a desrădăcina moldovenia din Bucovina.

În altă parte, două frumoase clădiri sânt Universitatea, — căreia i se va face alt palat însă, anume, mai mare, — şi laboratoriile Universităţii. Universitatea din Cernăuţi a fost întemeiată acum treizeci de ani pentru a serbători printr'o faptă trainică împlinirea a o sută de ani de la smulgerea Bucovinei. S'a mărturisit la serbare că scopul nu e altul decât să se răspândească astfel cultura germană. Ba încă, printr'o atenţie amabilă faţă de noi, — barbarii de peste Molniţa, — s'a adaus de unii că această cultură trebuie dusă biruitoare, cu tradiţiile şi limba ei, departe, hăt departe spre Răsărit, spre „Orient".

Înalta şcoală are o Facultate de Filosofie, una de Drept şi o a treia de Teologie. În cea d'intăiu se formează acei cari au să ieie locurile cele de sus în învăţământul bucovinean, a doua dă funcţionarii ţării, a treia tinde să înzestreze toate parohiile cu preoţi de o deosebită învăţătură, trimeţând la sate doctorii săi în Teologie.

Cei ce au interes pentru aceasta, încarcă de laude Universitatea din Cernăuţi. Cei mai mulţi Bucovineni, — înţeleg Români din Bucovina, — sânt foarte mulţămiţi de dânsa, şi o cred cu mult superioară Universităţilor pe care şi le-au putut înjgheba Românii din România liberă. Eram odată la o masă într'o mănăstire, când cineva din ai casei veni să şoptească la urechea egumenului că a sosit un profesor al Universităţii din Cernăuţi, în excursie. Eu fusesem primit bine, de sigur, dar ca un om cum mai sânt şi alţii; acuma se vedea însă că-şi va face întrarea o fiinţă de o esenţă superioară. Convorbirile se opriră, limba germană stăpâni masa; ochii se aţintiră asupra acestui oaspete. Era un erudit stângaciu, cu gesturile de catedră şi vorba de prelegere, un erudit încă la începutul carierei sale. Ca unul ce am făcut toate şcolile ţerii mele şi ale Apusului, care lucrez mai mult decât alţii şi poate nu mai rău decât dânşii, ca unul care mă bucur că pot stăpâni câmpul ştiinţii mele, n'am rămas uimit înaintea străinului, care

lăsă să cadă cu oarecare sfială cuvântul de „colega". Nu ştiu, poate mă înşel, — şi cer să fiu iertat atuncea —, dar mi s'a părut că această purtare a mea punea oarecum în mirare. Cum, adecă, acesta din România se crede de o potrivă cu „profesorul" cel adevărat şi temeinic, cu profesorul din Cernăuţi?

Universitatea Bucovinei are însă multe scăderi. Nu vorbesc de Facultatea de Drept, unde Austria-şi coace funcţionarii cari-i trebuie şi mai mulţi avocaţi evrei decât are nevoie ţărişoara. Am în vedere însă Facultăţile filosofică şi teologică.

O Universitate trebuie să aibă o *coloare*, mai ales în astfel de locuri. Care e coloarea, nuanţa Universităţii acesteia? E germană, germană ca la Graz, germană ca la Innsbruck. Cei mai mulţi profesori sânt Germani sau Germano-Jidani, afară de câţiva Români şi Ruteni la Teologie sau la catedrele de limbile şi literaturile română (I. Sbiera) şi ruteană (agitatorul Smal-Stocki, Galiţian şi Evreu botezat, mult mai mult agitator decât profesor). Deci această Universitate n'are o coloare bucovineană, care ar fi îndreptăţirea ei cea bună şi adevărată.

Şi aşa sânt lucrurile că *n'o poate* avea. Nici naţionalism german nu poate ieşi dintr'însa, fiindcă el nu place de loc Cârmuirii, şi fiindcă are urmări antisemite de care se turbură Jidanii.

Aceştia sânt cei mai mulţi, cu mult cei mai mulţi; ei dau tonul, şi astfel Universitatea e de fapt o Universitate austriacă pentru Evrei, afară de Facultatea de Teologie, care e pravoslavnică, — strâns, îngust pravoslavnică —, pentru teologi „greco-orientali", fără rost naţional.

Sânt măcar profesorii oameni vestiţi, de o înaltă ştiinţă, de un talent strălucitor? Zic: nu. Tinerii neîncercaţi, mediocrii şi cei slabi domină. Unii au venit la Cernăuţi, — cea din urmă din Universităţile de limbă germană, — pentru a zbura aiurea (cei mai buni), alţii stau aici pentru că nu pot fi decât aici.

O Universitate trebuie să fie şi un izvor de activitate ştiinţifică originală, îndreptată asupra acelor lucruri care sânt mai de folos în fiecare ţară. Aşa e la Cernăuţi? Cât e de bună şi de completă Biblioteca Universităţii? Câte are din cărţile ce se tipăresc cu privire la trecutul moldovenesc al Bucovinei? Ce cărţi s'au scris despre acest trecut? Ce cărţi despre împrejurările de după anexare? Ce cărţi despre starea de lucruri de astăzi, în această ţară din care capriciul Austriei a făcut un museu etnografic viu, unde se pot cerceta toate limbile şi toate datinile? S'a rămas la broşurelele foarte proaste ale lui Wickenhauser, un biet scriitor de cancelarie, care habar n'avea ce e ştiinţa şi care a scris istoria Bucovinei în istoria mănăstirilor ei. D. Kozak,

preot rutean, asăzi profesor de slavonă la Teologie, a tipărit bine şi tălmăcit rău inscripţiile bucovinene. Nu mai vorbim de ce a scris d. Kaindl; oricine-şi va putea închipui de ce. Şi care e partea Universităţii în aceste lucrări puţine, risipite şi, în cea mai mare parte, slabe?

Nicio adevărată viaţă studenţească nu se poate închipui. Fiecare neam trăieşte la o parte, cu societăţile sale deosebite, duşmane una faţă de alta. Germanii, Evreii, Românii, Rutenii stau în tabere „academice", gata de luptă fără cruţare. Chiar în mijlocul deosebitelor naţionalităţi, împrejurările politicii zilnice aduc neînţelegeri. Cât ne priveşte pe noi, aveam odată o singură societate, cu un caracter literar foarte deslușit, societatea „Junimea", în care întrau numai aceia ce erau în stare să treacă un examen de primire din limba şi trecutul nostru. De când însă a început politica d-lui Aurel Onciul, lucrul s'a schimbat cu totul lui tot. Societatea *Bucovina*, societatea *Dacia* stau, una mai mult, alta mai puţin, supt înrâurirea acelui ce caută să dea politicii Românilor din Bucovina îndreptarea cea mai prielnică setei sale nestânse de putere şi stăpânire. Teologii, teologi înainte de toate, cu gândul la promovare şi parohii, stau de-o parte, înfrăţindu-se cu ceilalţi pravoslavnici într'o „Academie ortodoxă".

Din mijlocul studenţimii bucovinene a ieşit în

anul din urmă o revistă pentru literatură, „Junimea literară". Ea tipăreşte articole cu privire la limba, la istoria noastră, poesii, nuvele, cronice de critică. O conduc doi tineri cari sânt acuma profesori la Suceava. De sigur că revista a părăsit făgaşul de superstiţii al trecutului, că încearcă a se lămuri asupra îndreptărilor nouă ale sufletului românesc; până acuma ea este însă numai în fasa de pregătire. Când va fi *gata*, şi în cel mai bun înţeles, ea ar putea să îndeplinească acest îndoit scop: să deie o icoană a Bucovinei româneşti tuturor Românilor şi să fie o călăuză a tinerilor Români din Bucovina, precum e de mult „Luceafărul" din Pesta pentru tinerimea românească din Ardeal şi Ungaria.

Mai la o parte de strada cea mai mare a oraşului, e casa în care se ţin şedinţile dietei bucovinene, — parlamentul ţărişoarei —, în care e reşedinţa obişnuită a delegaţiei ce-şi are însărcinările pe lângă guvernator, şi a căpitanului ţerii, care stă în fruntea ei.

Fiecare naţionalitate-şi are luptătorii în mica adunare, şi nu numai atâta, ci şi fiecare castă. Căci aice, dacă se mai află undeva pe pământ, e lăcaşul clasic al castelor. În cafenele şi restaurante, în viaţa socială şi politică fiecare strat de oameni se află la o parte: nimeni nu cutează să se înalţe, nimeni nu binevoieşte să se coboare.

De o parte aristocraţia, alcătuită din coborîtori ai mazililor, boierinaşilor celor mici şi mai mici ai Moldovei, din Armeni şi Evrei bogaţi, cari au fost şi ei înfăşuraţi în mătasa unui titlu de cavaler sau baron, — culmile până la care se înalţă „aristocraţia" băştinaşă. În sfârşit, din străinii pe cari-i aduc funcţiile, căsătoriile cu Bucovinence şi afacerile. „Aristocraţii", — cu escepţii cu atât mai onorabile, cu cât sânt mai rare, — samănă între ei prin îngrijirea din calea afară, nu pot zice eleganţa, — căci elegant e un lucru de gust şi care te prinde, — a hainelor, pălăriei, încălţăminţii, cravatei, acului de cravată, nasturilor de manşetă, gulerului, batistei, prin rafinarea portului mustăţilor încârjobate, favoritelor scurte, părului adus rotund pe frunte. Idealul în această privinţă e *gigerlul* din Viena, de care se apropie de altminterea şi un agent de mărfuri, un *Reisender* mai bine plătit şi un vizitiu de „casă bună". Apoi manierele reci, ascuţite, strigătele care pălmuiesc pare că, mişcările care te ghiontesc de departe. Exemplarul tipic din acestă clasă s'ar crede necinstit dacă ar chema altfel un chelner decât prin „Sssiee" *(sie,* „ei, măi", pronunţat prelung), dacă şi-ar ridica singur ce i-a căzut jos, dacă ar răspunde politicos unui străin, dacă ar sta la masa orişicui. Mi s'au spus lucruri straşnice, de audienţe care se cer la unele persoane particulare, de aşteptarea în antret până

vine ceasul, şi aşa mai departe în acestă biată Bucovină de ţărani! „Aristocraţii“ au pierdut în mare parte moşiile lor, pe care le ţin Evreii, ei s'au ruinat răpede, adecă Românii şi Armenii; sânt siliţi a începe cariera administrativă obişnuită şi se văd întrecuţi de alţii ce se ridică din rândurile celor „mai jos“ decât dânşii. Dar aceasta n'are a face: ifosul, îngrijirea cu lucrurile mici, afemeiarea rămân aceleaşi. Am mers în tren odată cu trei călători, dintre cari doi erau nobili români: stăteau lăfăiaţi pe perini sau cusuţi în haine îngrijite-îngrijite; au vorbit despre modă un ceas şi jumătate. La plecare, am întrebat pe cel ce părea că nu e Român, — dar era şi el, — cine sânt acei domni şi mi-a răspuns uitându-se la mine ca din vârful piramidelor Egiptului şi cu un ton acru parcă l-aş fi călcat pe bătături. Toate neamurile se unesc în „aristocraţie“ prin vorbirea limbii germane. Româneşte vorbesc cei mai mulţi Români când nu vreau să-i înţeleagă cineva. Toate neamurile se înfrăţesc prin spoiala culturii germane şi prin închinarea faţă de cetatea cetăţilor, unde sânt cravatele, acele de cravată, nasturii de manşetă, etc. etc. cei mai buni: Viena.

Ce au fost vechii boieri, adevărat şi numai „Moldoveni“, aceia se va spune în alt loc al acestei cărţi.

Iar cine are încă „moldovenism“ în sufletul

său astăzi, de ce-aş mai spune anume? Ştiu toţi, şi mi s'ar lua în nume de rău dacă aş insista.

Deocamdată e vorba numai de acei cari se poartă înainte de toate ca „aristocraţi". Între puţinele lor îndeletniciri, ei trebuie să facă şi politică, şi se înţelege de ce. Prin politică numai se pot căpăta astăzi oarecare înlesniri de viaţă socială, la care ţine foarte mult „aristocraţia". Dar politica dusă numai pentru aceasta nu poate să fie decât fără legătură, fără muncă şi fără trăinicie, pe când cea adevărată creşte din inima uriaşă a unui popor întreg.

„Inteligenţa" se socoate ca a doua castă a ţării, castă de preoţi şi învăţători mai ales, la cari se adaugă câţiva advocaţi şi funcţionari mici. Ei nu se simt una cu poporul, pe care nu-l înţeleg şi-l iubesc prea puţin. Crescuţi „austriaceşte", adecă formalist şi materialist, ei vreau înainte de toate „mai mult", cât mai mult. Multă vreme, ei nu-şi găsiră călăuzi şi fură astfel siliţi a da ajutor acelora pe cari-i numiau încă, şi cu respect şi în batjocură, „boieri". Dar iată că d. Aurel Onciul, un om încă tânăr, cu strălucite studii de drept, un om de o cultură mai largă, un om practic, cu o mare experienţă economică, — fusese directorul unei societăţi de asigurare, — se întoarse în Bucovina, de unde era de baştină,

şi, unindu-se cu o rudă, care era şi el un om grăbit, dr. Florea Lupul, se puse în fruntea castei a doua, întemeind aşa-zisul „partid democrat". „Boierii" fură atacaţi cu învierşunare de foaia de scandal „Voinţa poporului", împotriva lor se făcu alianţă, mai mult sau mai puţin acoperită, cu Rutenii, cu Evreii, cu Cârmuirea; mai ajută şi hărnicia şefului celui nou. În ultimele alegeri se ajunse la o biruinţă deplină, şi îndată veniră urmările ei: propuneri pentru a se îmbunătăţi soarta, foarte bună faţă de România, strălucită faţă de Ardeal şi Ungaria, a castei. Ce va mai fi, se va vedea.

Jos, zace *poporul*, a cărui „voinţă" se tipăreşte, al cărui nume se speculează, dar al cărui bine nu-l caută nimeni. Societăţile de cetire pentru dânsul sânt nume, internatul de băieţi din Rădăuţi, nu departe de frumoasa „Narodovi Dâmu", Casa Poporului, a Rutenilor, îşi târăşte abia zilele într'o neîngrijire şi murdărie pe care o scusă numai sărăcia; oamenii din sate orbecăiesc între ispitele desnaţionalisatorilor, ei gem greu supt povara cametei evreieşti, şi, pe când în toate Ruşii, fără „boieri" şi fără inteligenţă zăvorâtă în castă, fac bănci naţionale, societăţi pentru a se vorbi numai ruseşte *(siciu)*, *citalnii* pentru luminarea în limba rusească, pe când ei trimet pretutindeni studenţi râvnitori, cari deşteaptă şi încălzesc inimile, pe când ei întemeiază o mare

frăţie a neamului, ce fac biruitorii noştri, prietenii cu surle şi clopoţei ai poporului? Poate că odată îi vor arunca şi lui pânea trupului, dar de pânea sufletului pentru alţii ce li pasă celor ce n'au suflet pentru ei?

2. Peste Prut.

Spre „satele ruseşti" de peste Prut. Acolo noi nu mai avem decât Mahalaua, parte din Cernăuţi, în alte timpuri, Lehăcenii Tăutului, cari poartă numele vestitului boier al lui Ştefan, Boianul, unde Constantin Cantemir şi cu Turcii s'au luptat cu Polonii, câştigând o biruinţă mică într'o vreme când cele mari nu mai erau cu putinţă, şi Noua-Suliţă, la graniţa băsărăbeană.

Ne coborîm din Cernăuţi pe lângă casele mici, sărace ale suburbiei Caliceanca. Îndată începe câmpul de un verde care prinde lumina ca o piatră scumpă. Iarba e plină de viorele, de mierea-ursului, de păpădii galbene; ostroave mici de flori sânt sămănate pe întinderea păşunilor. Zarzării, cireşii din grădini sânt acum în floare şi presară drumurile cu foi albe. Văzduhul tot e plin de mirosurile dulci ale primăverii.

Jos în vale curge Prutul, pe care-l înjugă trei poduri. Acesta de aici, care duce la mănăstioara Horecei, e mântuit abia dăunăzi. Un larg val de apă strălucitoare, foarte adâncă, trece pe dedesupt, liniştit şi sigur. În faţă stă deal lângă

deal, toate rotunde, cu prăvălişuri blânde, verzi de păduri şi de livezi, încingând toată zarea.

E foarte scurt drumul la Horecea, ascunsă într'o cufundătură. De-asupra se desfăşură o pădurice, unde aleargă bucuroasă, în fiecare serbătoare, lumea, de toate neamurile, din Cernăuţi. Biserica e pe de-a'ntregul prefăcută, cu ziduri groase şi turnuri mari. Albă, ea se prinde într'un privaz de verdeaţă veselă.

Şi acum, când se mântuie săptămâna luminată, copiii sătuleţului vântură clopotele, care aruncă în toate părţile unde grele de sunet. În biserică am intra, — sântem doi, căci mă întovărăşeşte tânărul profesor Radu Sbiera, fiul bătrânului scriitor şi patriarh —, dacă n'ar lipsi de acasă şi părintele şi doamna şi domnişoara cea mare. Cea mică fuge de se ascunde, pe când două slugi zdravene, care se fac a nu găsi cheile, strigă speriate: „coconiţă, coconiţă". Prin fereastă descopăr ascunzătoarea, şi, când fetiţa-şi dă samă de aceasta, ea aleargă în alt ungher, unde crede că nu i se mai poate da de capăt.

Mergem înainte pe drumurile albe ce se încolăcesc peste întinderea verde. Pe o costişă începe să se perindeze Rarancea, Slobozia Rarancei. Un convoiu de îngropare trece, cu prapurile, crucea, preotul, — un Român, — îmbrăcat în odăjdii. Săteni cu faţa aspră, cu plete lungi negre, ase-

menea la chip şi la port cu Moldovenii noştri, ţin pomenile şi răspund la cântările preotului. Şi cântările şi răspunsul sună neînţelese la urechea mea. Sânt în graiul Ruşilor.

Biserica din Horecea (după Romstorfer).

Încă mai sus, Toporăuţii. Odată-şi avea aici moşia bătrânul Barnovschi, soţul unei Movileşti şi tatăl lui Miron-Vodă, de la 1620-30. Aici

primia el oaspeți creștini și păgâni, între alții pe Cantemir, vestita căpetenie de Tatari. Aici într'o biserică de lemn i s'a coborît trupul, și pentru pomenirea tatălui său Miron a clădit el biserica, în stilul celor de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, cu turnulețe mici, — un îngust lăcaș de umbră. Nădăjduia s'o mântuie și să stea și el cândva lângă părintele răposat, dar îl ajunse mazilia și trebui să fugă la prietenii săi din Polonia. Aici nu pierdu nădejdea unei întoarceri a norocului. Grecul care luase locul lui în Moldova, fu gonit de boierii și locuitorii lașului și Miron-Vodă adus înapoi. El merse la Constantinopol să-și capete întărirea, dar fu aruncat acolo în temniță, ca pricinuitor de tulburări. Capu-i căzu. În diata scrisă în grabă, el lasă moștenitorilor săi grija bisericii. Dar aceștia nu par s'o fi avut, și trebuie să credem că niciodată nu s'a făcut zugrăveala, — astăzi clădirea poartă numai căptușeala întunecoasă a vechimii —, că niciodată nu s'a prins în zid, de-asupra ușii, piatra săpată a pomenirii, că niciodată n'a fost împodobit mormântul bătrânului Barnovschi. Biserică în veci neisprăvită —, în locul căreia e vorba acum să se facă o alta, sus la deal, unde se vede deocamdată o crâșmă. Vechea biserică domnească ar fi să rămâie atunci o biserică a copiilor din școli.

Părintele care-mi spune aceasta, Trofimovici, e un bun bătrân de șaptezeci de ani, care mai

are o singură dorinţă să: moară între Moldoveni, în locurile moldoveneşti. Aici, în adevăr, vremile moldoveneşti s'au dus cu totul.

Odată, până pe la 1860 încă, limba noastră era întrebuinţată totuşi ca o limbă *aleasă*. O ştiau şi mulţi din popor, cu toate că numele ce purtau sânt de sigur ruseşti. Mormintele parohilor în cimitirul înflorit, cu iarba înaltă, arată inscripţii româneşti. Preoţii au fost aici Cozubii, cari s'au purtat ca Ruteni pe urmă (Cozub, egumenul de la Dragomirna şi Putna, vestit ca un risipitor al averilor mănăstireşti şi stricător al gospodăriilor ce găsise, şi fiul său, doctorul). Ceteşti în slovele acoperite cu muşchiu galben: „Cinuşa robului lui Dumnezeu Ştefan Cozub..., Dimitrii Cozub, paroh din Stroşouţ... Dimitrii Leviţchi, paroh... Cinuşa robului lui Dumnezeu Ioan Cozub... Supt piatra aciasta zace cinuşa robului lui Dumnezeu Ştefan Cozub... Aice odihneşte roaba lui Dumnezeu Maria Ilaşina, nescute *(sic)* Corvut... Aice odihneşte roaba lui Dumnezeu Marie Cozub nascuta *(sic)* Leiţca". Anii sânt de la 1795 până la 1858. Şi aşa mai departe. Rare ori câte o „sii znamenie" („aceasta e pomenirea") rusească pentru amintirea unui mort mai vechiu. Cărţile la biserici erau numai româneşti, toată slujba se făcea în limba noastră.

Totuşi de felul lor oamenii erau „Rusani" (aşa zice poporul: Austriacii zic însă „Ruthenen", de

unde zicem şi noi astăzi: Ruteni). Nu par să fi fost din vremuri mai vechi. Dar boierii din alte vremuri deschideau slobozii, ca „Slobozia Rarancei", şi chemau acolo prin scutire de bir pe ţăranii din ţările vecine, deci mai mult din Galiţia rusească. Apoi, de la 1683 înainte Polonii s'au întins asupra acestui colţ de Moldovă, unde stăpânirea lor a dăinuit, până jos, spre Botoşani şi Hârlău, douăzeci de ani, mântuindu-se numai prin pacea de la Carlovăţ, în 1699. În acest răstimp n'a mai fost graniţă, ci a trecut şi a rămas cine a voit, spre bucuria cea mare a proprietarilor de moşii, cari câştigau astfel oameni de ajutor şi de muncă. La anexarea Bucovinei de Austrieci erau deci prin aceste părţi şi Ruşi de obârşie. Cu vremea însă, ei deprinseră bine româneşte şi vorbiau numai în limba ţării. Austriecii n'au apucat decât o singură limbă a Bucovinei. Deci se făcuse cu dînşii ca şi cu acei Ruşi pe cari cucerirea românească din vremea lui Petru al Muşatei şi acea din timpul lui Ştefan-cel-Mare îi găsiseră în ţara Şipinţului şi în părţile de peste Prut ce se ţineau de Pocuţia. Ruşii îşi pierduseră astfel, unii mai curând, alţii mai târziu, limba, şi, printr' aceasta, firea lor deosebită. Oamenii puternici, frumoşi, cu părul castaniu-deschis şi ochii albaştri blânzi se agrăiau numai româneşte.

Îndată ce Austria ajunse stăpână şi iarăşi nu

mai fu o graniță de spre Galiția, începu o nouă descălecare rusească. Încă de prin 1780-90 erau sate unde se vorbia românește rău, altele în care limba noastră n'o înțelegeau toți locuitorii. Cu cât a trecut vremea, cu atâta mai mult s'au strecurat în Bucovina de sus și apoi în jos, spre văile Siretiului și Sucevei, Rusanii sau „sfârlacii", cum li se mai zice; Mazurii cei noi, bălani, molâi și proști copleșiră satele. Femeile lor frumoase, puhabe, muncitoare și supuse —, o comoară la casa gospodarului, — ispitiau la căsătorie pe ai noștri. Neam greoiu, oaspeții cei noi nu puteau să învețe lesne încă o limbă, n'o puteau vorbi de tot bine niciodată; femeile mult mai puțin decât bărbații. Copiii vorbiau deci de cele mai multe ori rusește. Limba celor mai mulți ajunse după aceasta limba cea folositoare, limba cea bună, limba cea frumoasă: Românii se sfiiră aici, cum se sfiesc astăzi în satele bulgărești din Dobrogea, să vorbească o limbă de care începuse a se râde: fiindcă ai noștri erau smezi la față și fiindcă Țiganii nu se deslipiau în niciun chip de graiul românesc, i se zicea acestuia: „limbă țigănească". Din partea ei, Cârmuirea vedea bucuros cum piere limba Moldovenilor: astfel vor peri și visurile lor de a-și lua înapoi Bucovina. Astfel va ieși poate într'un viitor mai depărtat și ortodoxia, căci Unirea cu Roma e legea Rutenilor din Galiția, la care se pot întoarce

cu vremea şi Ruşii bucovineni trecuţi la Biserica noastră. Socotelile se făcură totdeauna în dauna Românilor. Am văzut cum, din doi fraţi „moldoveni", unul a fost trecut ca Rus, în Bădăuţi. Un alt cas, şi mai plin de învăţăminte, e acela al unui funcţionar de la Consulatul român din Cernăuţi, care se trezi într'o bună dimineaţă că un agent al statisticei îl însemnase ca Rutean: s'a scris pe atunci ceva despre această caraghioasă întâmplare, dar apucăturile s'au păstrat şi mai departe. Însă, dacă satul e rutean, ruteană se face şcoala, rutean se trimete învăţătorul: o înrâurire mică, de sigur, aceasta din şcoală, dar care se uneşte cu atâtea altele. Vornicul se alege dintre cei mai mulţi, şi e Rus. Preotul e silit a ceti ruseşte.

„— Nu pot, domnule", zice duios părintele, „uite, nu pot. Oamenii au vrut să zvârle şi cărţile româneşti din biserică. Eu n'am lăsat; liturghia o fac ruseşte, dar acaftistul nu pot. Facă ce or face, eu nu pot zice acaftistul ruseşte. Oamenii mă mai iartă, fiindcă sânt bătrân şi ştiu că n'o să mai ţin mult."

Dar au fost alţi preoţi cari au luptat pentru rusificare. Pe unul îl chema Luţescu, celalt a fost Grigore Vorobchevici. Acesta din urmă, „Gregor", pare să fi adus mari foloase propagandei ruseşti.

Cele mai mari le aduce munca fără preget a politicianilor ruteni de astăzi, în frunte cu fostul

Evreu şi actualul patriot rutean Smal-Stocki, inspectorul de şcoli primare Omilian (= Emilian) Popovici, studenţimea, care ne urăşte de moarte, mai mult decât orice alt neam.

O prăvălie mare poartă inscripţia „russcaia narodnaia torgovla", care nu arată numai dorinţa de a câştiga bani. Numele negustorului nu se vede. Lângă rachiu şi covrigi se află cărţile de cetire, căci în aceiaşi casă bine zidită e şi *citalnia,* odaia de cetire, care la Ruşi e un adevăr. Femeia aceia care trece cu trâmbiţa în mână şi chiamă la cetire, e dintre „citalnici". „Torgovla" nu strică negoţul Evreilor, cari ar fi aici vre-o cinci sute, dar ea a stricat de mult orice rămăşiţă de viaţă românească în acest sat.

Clisiarhul e un ţăran cu părul bălan şi picioarele goale. El se uită la noi cum vorbim româneşte, dar nu zice nimic.

— Român eşti dumneata, bade, Moldovean?

Se face roşu, dă din umeri şi mişcă hotărît din cap.

Fireşte, nu e Român (cum nu l-ar arăta nici chipul). De sigur că face parte şi el din *siciu* şi că va fi jurat să nu vorbească decât ruseşte; ba poate că a împrumutat bani de la acea bancă şi ea nu face împrumuturi decât pentru un astfel de jurământ.

— Ei ce zici, nu poţi vorbi româneşte de loc?

El nu răspunde de-a dreptul, ci iarăşi, scutu-

rându-se tot în tăgăduire, răspunde limpede şi destul de bine:

— Eu ştiu ruseşte.

Alta nu se poate scoate de la dânsul. Dar d. Sbiera merge pe urma lui în odaie la părintele şi-l mai întreabă încă odată ce este, puindu-i mâna pe inimă, pe inima aceia vrăjmaşă, tare şi îndărătnică:

...Mi Voloh. *Eu sânt Român!*

Şi iacă a venit un bade bătrân: spătos, mândru, cu plete lungi, mustăţi groase, tunse asupra buzei, cu faţa arămie, tăiată de zbârcituri mari. O frumuseţă de om, de Român: pare că e răposatul Burlă, care avea acelaşi trup, aceiaşi faţă, şi hotărîtă şi bună, acelaşi mers; numai ochii, foarte albaştri, nu sânt ai noştri, de şi căutătura lor are acea pătrundere bună care deosebeşte privirea Românului. Se razimă de gard şi ne priveşte, lung, duios.

Nici el nu ştie româneşte. Dar, stând aşa pe gânduri, cu ochii aceia buni, duioşi, cari ne pătrund, el îşi *aduce aminte*. E Rus, adecă vorbeşte ruseşte. Dar n'a fost Rus totdeauna.

— Odată şi eu Moldovan... Acù...

Şi dă din mână cu desnădejde. Acù... niznai... niznai...

— Dar tata d-tale?

— Moldovan, Moldovan.

— Dar mama?

— Mama, — Ruscă.
— Dar bunul?
— Bunul, Moldovan. Şi — buna.
El are şaptezeci de ani, moşneagul.

Gândul mieu urmăreşte un vis nebun. Va veni odată timpul, stâlpii galbeni şi negri vor cădea în râpe, într'un singur fâlfâit tricolorul va străbate primăvara, sabia lui Ştefan va pătrunde lespedea mormântului şi bourii vor mugi ca buciumele în pădurile mari. Atunci limbile de foc se vor coborî de sus, şi oamenii *îşi vor aduce aminte* de vorba moldovenească; ei *vor şti, vor putea vorbi.* Dar moşul de şaptezeci de ani, care „a fost Moldovan", nu va mai apuca acest timp.

Dascălul e din Boian, bun Român, dar altfel de tip rusesc, cu faţa plumburie şi ochi deschişi albaştri; poartă barba albă răsfirată. Pufăie o ţigară după alta, merge aplecat înainte şi crăcănat; graiul îi este ca la boierinaşii, la mazilii Moldovei. Îl chiamă Medvighi. El porneşte cu noi ca să ni arăte *crucile* risipite prin deosebite livezi de pruni ale ţăranilor, cruci cu pisania ştearsă, despre care se spune că sânt de pe vremea Turcilor.

Pentru a se înţelege această credinţă, trebuie să se ştie că Toporăuţii au fost multă vreme lângă vechea raià a Hotinului, care cuprindea pământ mult, în sus şi în jos, ca şi la Apusul

cetății. Pe câmpul Coleuțului se arată încă piatra care însemna vechea vamă moldovenească la trecerea mărfurilor din raià în țara Domnului Moldovei.

· Cea d'intăiu cruce e în curtea lui Romanciuc. Romanciuc însuși, plugar și prunar, ni iese înainte. Om de șaptezeci de ani, roșcovan, cu plete lungi, rare, albe, care au fost odată bălane, cu ochii albaștri șterși. Are pălărie lată, cămașă albă, cizme peste genunchi. În ușă stă baba lui, baba lui cea de-a doua, mai tânără decât dânsul: cu cămașă cu arnici, catrință ridicată într'un colț și ștergar pe cap. Are fața busnată, grosolană, rusească. Nora lui Romanciuc e o frumoasă femeie oacheșă, cu fața prelungă, care spală harnic rufe într'o balie.

Toți sânt Ruși. Baba, femeia nu știu de loc românește. Bătrânul, agrăit în limba noastră, se gândește puțin, își încrețește fruntea ca pentru gânduri foarte grele, își desmorțește limba și prinde a gângăvi. Și el a fost Moldovean, și la dânsul bunul, buna sânt Români, Moldoveni, dar acum e Rus, și moldovenește abia-și aduce aminte. Dar, când începe, el zice mai bine decât celalt, cu un accent moldovenesc hotărît, pe care-ți face plăcere să-l asculți la un pierdut ca acesta.

Romanciuc are un băiat în America: s'a dus în Canada să strângă câteva mii de florini pentru a-și pune mai bine la cale gospodăria. Și

alţii se duc pe acolo, zeci de oameni tineri. Satele de peste Prut sânt prea bine împoporate, — şi de aici vine numărul cel mare al Rutenilor, cari locuiesc tocmai aceste părţi —; prisosul rusesc nu mai încape nici aici, precum nu încăpuse în Galiţia, şi el caută acum locuri depărtate, peste multe mări şi ţări, pentru a se putea hrăni. Mulţi îşi lasă nevestele acasă, şi de aici fel de fel de păcate, de duşmănii şi de despărţiri...

Într'o a doua casă cu „cruce“ e un moşneag slab, cu faţa foarte lămurit rusească. Abia aude, şi nu se prea înţelege ce vorbeşte. Ici şi colo poate îngâna un cuvânt românesc. Iar în a treia, casă bună, cu o livadă mare, sânt numai femei, trei, patru femei tinere, şi fete. Nici vorbă să ştie româneşte vre una. Când li se vorbeşte în limba noastră, ele se uită mirate, apoi se cotesc şi râd. Unde s'a mai auzit un graiu ca acesta?!

La întors, întâlnim tot Ruteni, cari vin de la lucru, ba odată un bătrân ţăran pletos, care a fost cu câţiva ani în urmă locuitor polon al Galiţiei.

Îndată iarăşi şoseaua goală, trecând printre lanurile bine lucrate, printre pajişti şi înalta mătasă a grâului de toamnă.

Cotind la dreapta, apucăm drumul spre Cernauca, unde s'au întâlnit odată fruntaşii tinerimii

românești din toate părțile. Știu că moșia e astăzi a Evreului Rosenstock, și birjarul adaugă că acest bun stăpânitor de oameni a făcut pe deal, în fața curții, și o școală de agricultură.

Mi se spune că satul e în parte românesc. „La Cernauca sânt mulți Moldoveni.“

Îndată se vede însă că satul e mai mult rusesc. Câteva familii în vale ar mai vorbi românește. La ele se adaugă Țiganii, cari țin morțiș la moldoveneasca noastră; ceilalți sânt toți Ruteni, dar fața lor lasă să se creadă că mulți dintre dânșii au fost Români odată. Câțiva copii pe strada prăfoasă arată întocmai ca aceia din satele noastre, dar, dacă-i întrebi ceva românește, cască niște ochi mari mirați și deschid gura prostește. Nu înțeleg cum nu s'au deprins măcar de la Țiganii din preajma lor cu aceste sunete care li se par așa de străine și în care neam de neamul lor și-a întrupat tot gândul și toată simțirea bucuriilor și durerilor. Încă odată, am acel simț de desnădejde care te zguduie când vorbești cu un om iubit care te-a uitat în aiurările sale, în înstrăinarea boalei sau a nebuniei.

Preotul e, și aici, un Român bun, și, pentru îngrijirea copiilor, cari nu vorbesc decât românește, el își aduce fete din sate rămase în stăpânirea noastră, din Volcineț, de pildă. Se întâmplă însă că în satul rusesc ele se mărită după Ruși. Una, care e acum la casa ei și a venit numai

întâmplător la fostul ei stăpân, vorbeşte numai ruseşte cu bărbatul ei, şi-şi va creşte, spune dânsa, şi copiii tot aşa, cum e şi satul. Alta spune întâiu că o să se întoarcă în satul ei să se mărite, dar îndată după aceia se vede că e amorezată după un Rus.

— Cum să iei d-ta, fată de Român, un Rus? Rusul e ca porcul, — o cerc eu.

Ea se face roşă de năcaz şi răspunde scurt:

— Nu, Rusu-i tot om.

Numai cea de-a treia, Ţigancă, vorbeşte mult şi bucuros româneşte, de şi îndrugă şi ceva ruseşte cu tovarăşele ei.

Pălimarul cu care mergem la biserică, iarăşi un chip puhab, cu ochii albaştri foarte şterşi, nu ştie nimic moldoveneşte.

Biserica e la stânga, lângă poartă, cum întri în curtea Hurmuzăchenilor. Noul proprietar al satului, Rosenstockul, nu voia să o recunoască drept avere a comunei, ci căuta să o capete pentru... pentru a o dărâma, poate pentru a înlătura şi mormintele ctitorilor.

Biserica nu se deosebeşte prin nimic şi nu poartă măcar o inscripţie amintitoare. Mormintele sânt în cea mai mare parte împrejmuite cu un grilaj de fier, dar buruienile copleşesc azi crucea de piatră sură a bătrânului Doxachi, oaspetele cel bun al tuturor Românilor ce-şi iubiau neamul, găzduitorul prietenos al lui Ba-

riţiu şi al lui Alecsandri, pietrele celor doi soţi Petrino, de-asupra cărora a crescut muşchiul. Nu se vede nicio altă îngrijire decât flori galbene, de câmp, pe care le-a aruncat, zvârcolindu-se şi prăpădindu-se de plâns, o Rusoaică guşată şi nebună, care se tânguie că n'o lasă să între în „ţrcva volosca" (biserica românească).

Casa proprietăţii, locuinţa lui Rosenstock, e tot vechea casă a boierilor noştri, Aici Doxachi a trăit întocmai ca în Moldova, cu aceleaşi gânduri, cu aceleaşi datine, haine şi tabieturi ca şi cei de sama sa în Moldova acelor vremuri. A băut vin vechiu, a luat cafele negre, a întins masă mare, a pus să-i cânte lăutarii, s'a primblat în caleaşcă, a cetit cărţi cu buchi, întocmai ca dincolo, în ţara rămasă a noastră. Ca dânsul au făcut atâţia alţii, şi, într'un desemn schiţat de un German pe la 1800 şi tipărit în Cracovia, se văd în josul Cernăuţilor, aşezaţi în vale şi pe o culme, doi boieri în veşminte lungi, cu işlicele pe cap şi ciubuce lungi în mână. Aşa a trăit, a îmbătrânit şi s'a stâns creştineşte Doxachi Hurmuzachi.

Urmaşul lui, Evreul, n'a schimbat, dres şi împodobit nimic. Aceiaşi ca de demult e căsuţa galbenă, de la care stă deschis un geam pentru răcoare, aceiaşi îngrăditura de scânduri, zaplazul, acum înegrit, aplecat şi sfârtecat, care încunjură curtea, aceiaşi păduricea cu arborii înalţi, de

cari nu mai iea sama nimeni, cari nu plac nimănui şi se vor tăia într'un viitor mai depărtat, — adăpost al visătorilor şi patrioţilor de odinioară —, aceleaşi marile alei de plopi uriaşi, vrednice a deschide calea către o reşedinţă împărătească. Sufletul a zburat însă de aicea, şi toate se îndreaptă spre ruină.

De jur împrejurul satului, e o sfântă linişte de către seară. Muncèle blânde, iarbă înaltă, de un verde adânc, de catifea moale, pâlcuri întunecate de pădure. Cerul e de un senin desăvârşit, fără o spumă de nor, fără o aburire de negură. Spre dânsul se înalţă prinosul mirositor al tuturor florilor. Şi se va înălţa încă, atâta vreme cât va rămânea aici un părete în picioare, o scândură înfiptă, un copac din celelalte vremi, sufletul de poesie încrezătoare, de căldură bună, ce a pătruns, pornind de la atâţia oameni aleşi, până şi piatra şi lemnul acestor locuri.

De la Cernauca, pe supt dealuri, atingem casa de ţară a baronului Mustatza (nu Mustaţă). Casa e ascunsă iarăşi într'o mare bogăţie de copaci bătrâni. Baronul era feciorul unui boier de felul lui Doxachi Hurmuzachi, dar fără însuşirile alese ale acestuia, şi nepotul de fiu al unui negustor grec din Moldova, îmbogăţit acolo şi ajuns moşier. Fratele său, mort dăunăzi, s'a făcut vestit prin răspunsul ce dădu Regelui Carol, când acesta-i vorbi româneşte în gara de la Cernăuţi:

„Majestät, wir sind deutsch erzogen", „Maiestate, sântem crescuţi nemţeşte". Aceasta a adus baronului o decoraţie austriacă, multe simpatii austriece şi reprobarea tuturor Românilor bucovineni, cari se ţin în adevăr de neamul lor.

Peste puţin încep Şerăuţii-de-jos. Locuiesc Ruşi veniţi de curând; pentru care satul mai poartă şi numele de Slobodca (Slobozie). Fără întrerupere, urmează acum Sadagura.

Şi la noi a pătruns faima rabinului „făcător de minuni" de la Sadagura, pe lângă care al nostru de la Buhuş sau cel de aici, de la Boian, sânt o nimica toată. Din multe părţi de lume, de la Evrei firește, dar şi de la creştini, — precum aud —, vin necontenit daruri şi plăţi pentru rugăciuni, spre îndeplinirea nevoilor mari şi dorinţilor ascunse.

Târguşorul nu se veşteşte prea evreiesc. Din potrivă, iese la rând tot gospodării creştine, de plugari şi meşteri, cu păreţi curaţi şi livezi de pomi. Ca un mijloc de apărare, parcă, împotriva vrăjilor ce vin de la rabinul minunilor, cruci înalte se ridică, purtând pe ele chipul sângerat al lui Hristos cel omorît de legea vecinilor, cu suliţă la dreapta şi la stânga trupului şi ciocanul, un adevărat ciocan de fier prins în cuie.

Pe încetul, aceste case dispar. În mijlocul târguşorului, pe margenile nepietruite ale unei

râpi galbene, într'o duhoare ce ameţeşte, se îngrămădesc case evreieşti strâmbe, care sânt lustruite de murdărie. Locuitorii lor, în lungi caftane soioase, rătăcesc prin praf, după cine ştie ce câştig sărăcăcios.

Aceasta e viaţa Evreului de astăzi, o silă poate pentru dânsul, o povară şi o scârbă pentru aceia în ţara cărora s'au îmbulzit. Politicianii naţionali, pe cari şi i-au câştigat de o bucată de vreme, îi îndeamnă să părăsească odată creştinătatea, cu ura, despreţul, curăţenia, rânduiala şi gospodăria ei, pentru a ridica pe Muntele Sfânt al neamului un al doilea Sion. La sionism se alipesc tinerii culţi ai poporului lui Israel atâta vreme cât ei îşi îngăduie să viseze, — ceia ce, cum se ştie, aduce multă pagubă şi niciun câştig. Mai târziu, găsesc şi ei că aceşti creştini de orice naţie sânt destul de proşti pentru ca să li se ierte multe păcate. Ei se închină deci numai câştigului, numai bunurilor pe care le poate da viaţa. Alţii însă, cu aceleaşi pofte şi cu aceiaşi ţintă, dar cu mai puţine mijloace, mii de mii, cărora li lipseşte învăţătura cea nouă care înstrăinează de Dumnezeu, se duc la rabin şi-i cer, îi cumpără minunile.

Şi, fiindcă aici au găsit un „fiu al lui David“ mai recunoscut decât atâţia alţii, ei au zidit o mândră sinagogă şi lângă dânsa o locuinţă pentru coborâtorul şi înfăţişătorul regilor din Iuda şi Israel. Palatul e o clădire lungă, urîtă, în „stil

ebraic", cu inscripţii şi simbole religioase, în mijlocul unei grădini mari, bine ţinută. Storurile sânt date în jos la reşedinţa Preasfinţitului, nu se vede nimeni la fereşti, dar printre copaci se joacă doi copii, cu linii evreieşti, cu şăpcile jidoveşti pe cap, cărora li slujeşte de guvernor un tânăr în caftan lung, cu perciunii evlavios coboriţi pe lângă urechi, cu căutătura smerită.

Cam aşa e şi rabinul, după cum mi se spune. Un om de vre-o patruzeci de ani, cu tip arab, tichie, caftan şi perciuni. Stă cu ciubucul în gură între mobilele scumpe de Viena, — căci are un venit de 30–40.000 de florini pe an—, şi, când începe a vorbi, cuvintele i se desfac lin, grav, cu toată sfinţenia cuvenită. Altfel, ar vorbi nemţeşte bine şi ar avea înţelegere pentru lucrurile lumii acesteia, de şi el nu face decât politica peşcheşurilor sale.

Sadagura se vede din punctele înalte ale Cernăuţilor. Şi într'adevăr oraşul se şi desface în faţă, pe când la dreapta zăreşti biserica mare, galbenă din Jucica. Un pod oarecare, lângă marele pod al trenului, duce pe celalt mal al Prutului, şi aici se caţără casele pe dealul de lut, multe, albe, frumoase de departe, până la cele mai înalte, până la residenţa ortodoxă de sus, ale cării ziduri mari, galbene-sure par de aici ale unei cetăţi din vechile timpuri ale stăpânirii noastre.

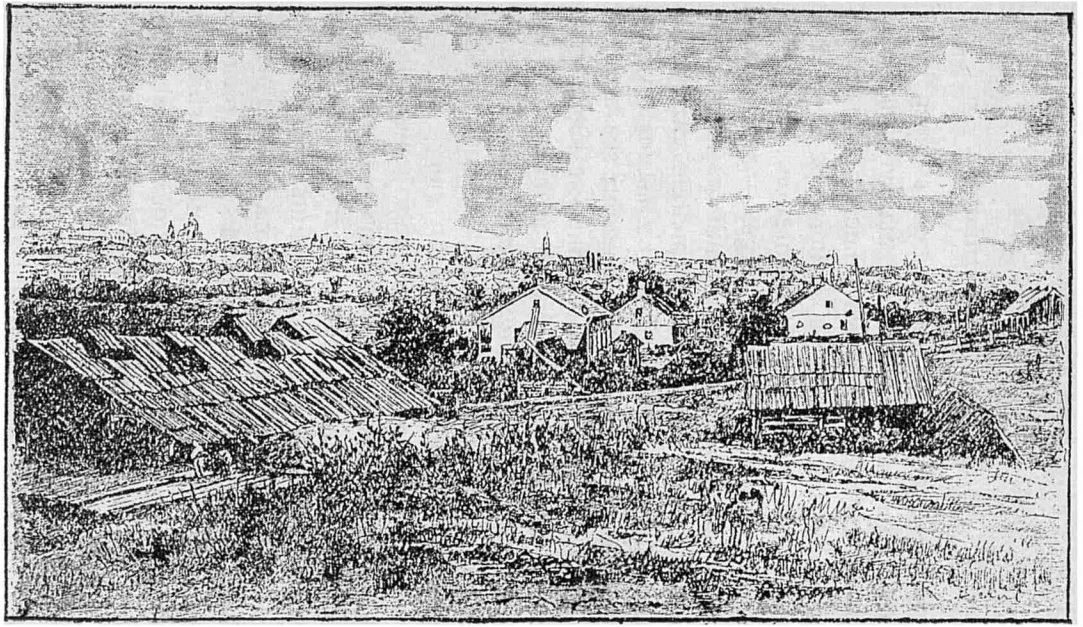

Cernăuții (vedere generală) (după „Monarhia austro-ungară").

3. Împrejurimi cernăuţene.

Dintre dealurile, acum atât de strălucit verzi, care încunjură Cernăuţul, cel mai vrednic de a fi cercetat e al Ţeţinei. Întâiu, pentru înălţimea lui, care întrece pe a altora, pe a frumosului „Dominic“ sau Habsburghöhe, cu primblarea-i şerpuitoare, foarte largă, — deschisă pe nişte locuri unde mai de mult păşteau vacile oraşului. Apoi pentru că în pietrele răzleţe, în frânturile de ziduri ale Ţeţinei e ascuns ceva din cea mai veche amintire a Ţinutului acestuia.

Drumul străbate întâiu printre căsuţele mahalalei Clocucïca, unde stau mai mult Ruşi. De acolo dă în Roşia, unde mai mulţi sânt Românii, plugari şi zidari. După aceia, el suie o culme grea, care duce spre pădure.

De aici locurile sânt mai mult goale. Şi pădurea e cu totul pustie. O minunată pădure cu arbori supţirateci şi mulţi, brazi şi molizi din cari picură âcele uscate, făcând un covor lunecos ca gheţuşul. Cărările se furişează în toate părţile. Suim spre culme, unde prind să se vadă pietroaie cenuşii, risipite ca la o jucărie de uriaşi. Colo, s'a păstrat o întreagă margine de zid, alcătuită grosolan din bolovanii culeşi de pe aproape.

Odată zidurile se vedeau de departe printre brazi, stăpânind toată înălţimea. Ele întruchipau o veche cetate, pe care Moldovenii o primiră de

la Poloni, cari nici ei n'o zidiseră, ci şi lor li venise de la alţii, de la stăpânitorii ruşi, de loc din Haliciu, ai acestor părţi. Polonii îi ziceau Czeczyn, iar noi am zis, după dânşii, Ţeţina. În certele de graniţe şi de închinare ale veacului al XV-lea, nu odată se pomeneşte Ţeţina, într'un timp când nu se vorbia încă de Cernăuţii din vale decât ca de un sătuleţ în care nimeni nu putea să prevadă un mare oraş de 60.000 de suflete peste trei veacuri.

La urmă, Moldovenii rămaseră asiguraţi în Ţeţina. Dar Ştefan-cel-Mare se întinde mai departe decât acea lată apă a Prutului, care se vede aşa de bine la vale, de pe această culme. Ei stăpâniră şi partea de Miazăzi a Pocuţiei, prin împrumutarea de bani către regii poloni şi prin cucerire. Ţeţina nu mai era la hotar; cuprinsă în mijlocul ţării supuse Domnului Moldovei, ea fu lăsată să se risipească şi, pe încetul, pietrele ei fură cărate în jos pentru alte scopuri.

Acum de pe ruină se vede priveliştea cea mai largă şi bogată, şi o cuprind cu ochii în lumina îmblânzită a serii limpezi. Dincolo de Prut, scânteietor ca o sabie uitată pe iarbă de un uriaş, iată grămăgioarele de case ale Jucicăi, ale Sadagurei şi ale Şeraţilor-de-jos. Dealuri se rostogolesc tot mai departe, dealurile unei jumătăţi bune din Bucovina de peste Prut. Cele din dreapta ascund Horecea; într'acolo merge

drumul spre Toporăuți și spre granița basarabeană, ce aleargă pe creștetul înălțimii din fața satului, lângă pădurice. În stânga, dincolo de satele de pe margenea drumului mare, e Cernauca, în dosul unei culmi. Și mai încolo, gâcești Coțmanul, marele sat al Rușilor de peste apă. Pe acolo curge spre Prut râulețul Ceremușului, odată hotar de Nord-Vest al Moldovei către Galiția. Câteva dealuri de acestea încă, și ai Nistrul, care se strecură măreț, chiar dintru începuturile sale, pe la Zalescic. În urmă, spre dreapta, peste acea linie albăstrie de înălțimi e Storojinețul, târg și mare sat românesc, ce se află în stăpânirea unui Român, cavalerul de Flondor, până mai ieri șef al „partidului poporan" românesc, iar, și mai în urmă, merge drumul spre Straja.

Țară mică, dar bogată cum nu mai e alta în deosebiri, în nepotriviri și în dușmănii, — ale pământului și ale oamenilor! Spre văile ei Cârmuirea austriacă și-a cărat toate neamurile, și ele stau încă în ființă, muncind împreună acest pământ moldovenesc și smulgându-și unul de la altul drepturile asupra lui. Socoteala dibace a făcut aici ceia ce nu poate face niciodată întâmplarea amestecurilor. Și, prin îngrijirea aceleiași Cârmuiri, acești locuitori vrăjmași au căpătat ca semn de unire același parasit, care începe a fi

acum parasit şi faţă de sine însuşi: Evreul. Pe unde se văd dealuri albastre, pete verzi şi puncte albe ca nişte flori, se ară, se samănă, se grăpează, se fac meşteşugurile şi se învârte negoţul de mulţi oameni, cari vorbesc multe limbi, în care ici şi colo se îneacă sunetul limbii noastre. Şiroaie sălbatece smulg trecutul în bucăţi şi aduc nomoluri nouă în locul lui. Iar, în toate

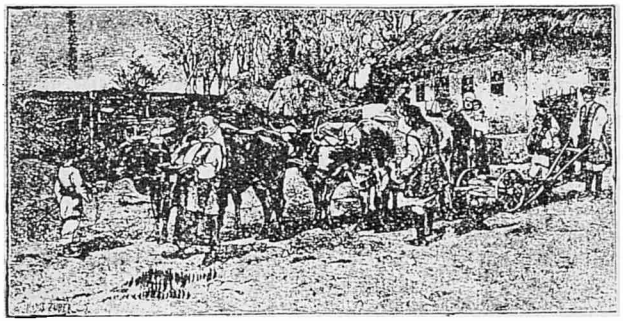

Binecuvântarea plugului (dupa „Monarhia austro-ungară").

acestea, se hotărăşte asupra noastră, asupra celor ce le avem şi asupra celor ce ni sânt pierdute.

*

E Joi seara. Cernăuţul se găteşte de noapte. Cafeneaua „Habsburg", unde se adună Evreii, roieşte de lume, care vorbeşte afaceri şi politică. Felinarele se aprind, dând lumină bună câteva

ceasuri, până începe stingerea lor pe încetul. Pajurea de alamă suită trufaș de-asupra Palatului Comunal și-a pierdut în sfârșit strălucirea. Pe stradele din centru se ravarsă o mulțime gătită; multe femei frumoase, și mai mulți prețuitori; foarte dese ori fețe evreiești, și la ele și la dânșii. Pe părețI se cetește anunciul de îngropare al unui negustor evreu care a trăit nouăzeci și doi de ani și e plâns în același timp de nepoți, strănepoți și de o văduvă care fusese abia câțiva ani soția răposatului. Băiețași cu nasul coroietec aleargă cu picioarele goale de vând prin cafenelele și birturile ce prind să se umple ziarele nemțești ale orașului: „Bukowinaer Allgemeine Zeitung", „Bukowinaer Post" și alte foi iudeo-germane (germană e numai una).

Petrec seara în cercul familiei primitoare a profesorului Sbiera. Bătrânul e însă invitatul fiului său, care locuiește în aceiași casă mare, menită pentru adăpostirea neamului întreg, de la fii, la nepoți și la urmași. E bucurie de oaspeți și vorbă multă veselă, despre una și despre alta, până târziu spre mijlocul nopții, când mă întorc la otelul, acum înoit și modernisat, al „Vulturului Negru".

Mâne voiu fi la granița Basarabiei, cu trenul ce pleacă la Răsărit, prin Boian la Noua-Suliță.

La Noua-Suliţă austriacă deocamdată, căci sânt două : două suliţe de stăpânire cu de-a sila sânt înfipte în sfânta noastră ţernă românească. După lanţurile de aur, voiu vedea lanţurile de fier, după conruperea gândului, uciderea lui.

Spre Basarabia întunerecului şi a robiei!

PARTEA a III-a

INSCRIPȚII BUCOVINENE.

INSCRIPȚII BUCOVINENE[1].

1. Arburea.

De-asupra întrării:

Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh, în zilele bine-cinstitorului şi de Hristos iubitorului Domn Io Ştefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei, jupân Luca Arbure, pârcălab de Suceava, fiul bătrânului Arbure, pârcălab de Neamţ, am binevoit cu bună voinţa mea şi cu cinstită şi înălţată inimă şi cu ajutorul Domnului său şi am început şi am zidit acest hram întru numele tăierii cinstitului şi vestitului prooroc, înainte-mergătorul şi botezătorul Ioan, şi s'a început în anul 7010 (1502), luna April 2, şi s'a săvârşit în acelaşi an, luna August 29.

---

[1] Cele slavone sânt traduse de mine. — *N. I.* S'au întrebuinţat lecturile lui Eug. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*.

De-asupra mormântului:

Acest chivot şi l-a făcut şie jupânul Luca Arbure, pârcălab de Suceava, fiul bătrânului Arbure, pârcălab de Neamţ, în anul 7011 (1503), April 29.

De-asupra altui mormânt:

[Acest mormânt s'a făcut roabei lui] Dumnezeu Iuliana, care s'a pristăvit la veşnicele [lăcaşuri în anul ...].

Pe un al treilea:

Acest mormânt l-a împodobit jupânul Luca Arbure, pârcălab [de Suceava...].

2. Dragomirna.

Inscripţie la schit:

În numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, slăvit în Sfânta Treime singurul Dumnezeu, şi în al Precistei Maicii lui şi al dreptului Sfânt Enoh şi al Sfântului Prooroc Ilie şi al Sfântului Ioan Bogoslovul, au ridicat acest hram smeriţii robi şi închinători ai Sfintei Treimi, chir Anastase Crimcovici, fost episcop de Rădăuţi, şi jupânul Ilie Stroici, Mare Logofăt, şi fratele lui, jupân Simion, Mare Vistiernic, în zilele bine-cinstitorului Domn Io Ieremia Movilă Voevod şi cu prea-iubiţii lui fii: Io Constantin şi Alexandru şi Bogdan Voevozii, în anul 7110 (1602), Iulie 27.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a fost făcută şi împodobită de . . . fost Medelnicer răposatului său fiu Sava, fost . . ., care s'a pristăvit la veş-

nicele lăcaşuri şi a fost îngropat aici în zilele Domnului nostru Io Dumitraşcu Voevod, în anul 7181 (1673), luna Ianuarie 4.

Pe altă piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi împodobit-o jupânul Dumitrachi . . . rugătorului său părintelui său Er..., [care s'a pristăvit la veşnicele] lăcaşuri şi a fost îngropat aici în zilele Domnului nostru Io Dumitraşcu Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei, anul 7188 (1680), luna Iunie.

Pe a treia piatră de mormânt:

1770, Februar 15. Boul încornorat şi corbul purtând crucea, semne strălucite înfăţişând vestitele Domnii ale tatălui, iar acum cuprind mormântul înainte de vreme al fiicii lui Constantin Mavrocordat, Domnul de odinioară, al vestitei Marii, soţia boierului Gheorghe dintre Balşi, Păharnicul; al cării mormânt văzându-l acum, călătorule, opreşte-ţi mai departe pasul, mişcat spre jale, şi roagă-te fierbinte să o aşeze în soborul drepţilor, locuitoare statornică a Raiului.

Pe zid:

Cu mila lui Dumnezeu Io Miron Barnovschi Moghilă Voevod, Domn al ţării Moldovei, am făcut această poartă cu cinci turnuri în zidul sfintei biserici şi încunjur de zid în jurul sfintei mănăstiri Dragomirna, unde este hramul coborîrii Sfântului Duh, şi am făcut-o pentru pomenirea mea şi a părinţilor miei, cu binecuvântarea arhiepiscopului chir Anastasie Crimcovici şi Mitropolitul Sucevei, anul 7135 (1627), August 30.

3. Humor.

Inscripție:

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, din porunca și cu ajutorul binecinstitorului Domn Petru Voevod, fiul bătrânului Ștefan Voevod, a început și s'a zidit acest lăcaș întru numele cinstitei Adormiri a Precistei și a prea-binecuvântatei stăpânei noastre Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioare Maria, cu darul și truda robului lui Dumnezeu jupân Teodor, Mare Logofăt, și a soției lui, Anastasia. Anul 7038 (1530), luna August 15, și pe vremea egumenului chir Paisie.

Pe un mormânt:

Acest mormânt l-a împodobit jupânul Teodor jupânesei sale Anastasia, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7035 (1526), luna Septembre, 29 de zile.

Pe un alt mormânt:

Această piatră și-a împodobit-o șieși în viața sa jupânul Teodor, Mare Logofăt, ca să fie mormântul său, în zilele Domnului Petru Voevod, unde el însuși și-a pregătit mormântul, și s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7047 (1539), luna Iunie 1.

Pe alt mormânt:

. . . . a făcut și a împodobit boierul D . . . feciorului(?) său Solomon . . . .

Pe alt mormânt:

. . . . soțului ei Gheorghe Tăbușa, îngropat aici. Anul 7070 (1662), luna . . . .

Alt mormânt:

Aici este mormântul prea-sfinţitului nostru părinte Eftimie, fost episcop la Rădăuţi, şi a fost îngropat aici, unde s'a închinat lui Dumnezeu... Veşnica lui pomenire.

În ziduri:

Acest turn l-a făcut şi împodobit bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Domn Io Vasile Voevod, din mila lui Dumnezeu şi cu binecuvântarea lui, Domn şi stăpânitor a toată ţara, în anul 7149 (1641).

4. Ilişeşti.

* Inscripţie[1]:

Cu vreare Tatălui şi cu agiutoriul Fiiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh ziditu-s'a această sfântă şi de viaţă dătătoare mănăstire, de dumnealui Ionaşcu Isăcescul fost Mare Medelnicer, cu giupăneasa dum[i]sale Alicsandra, în zilele lui Io Niculai Alixandru Voevod, anul 7222 (1714), Iunie 20.

* Pe o piatră de mormânt:

Aice odihneşte robul lui Dumnedzău Ionaşcu Isăceascul biv Vel Medelnicer, care şi această sfântă casă au zidit-o din temelie, cu totă cheltuiala dumnisale, înpreună cu giupăneasa dumnisale Alicsandra, şi s'au pristăvit în dzilele Măriei Sale Io Mihai Racoviţă Voevod, anul 7228 (1720), Avgust 6.

---

[1] Inscripţiile cu acest semn sânt în româneşte.

5. Creşceatec.

Pe uşa bisericii:

În anul Domnului 1765, uşa aceasta a scris-o închinătorul mormântului lui Dumnezeu, al lui Toader, ctitorul fiu, Preda.

Pe uşă la clopotniţă:

În anul Domnului 1765, fiul lui Hagi Toader, Preda ctitor.

In pronaos:

1772 anul, luna Februar, 10 zile.

6. Mileşăuţi.

Inscripţie:

În anul 6989 (1481), luna lui Iulie 8, în ziua Sfântului mare mucenic Procopie, Io Ştefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, şi cu prea-iubitul său fiu Alexandru, au făcut război la Râmnic cu Basarab Voevod cel mic, Domnul Ţării-Româneşti, poreclit Ţepeluş, şi a ajutat Dumnezeu pe Ştefan Voevod şi a învins pe Basarab Voevod, şi a fost acolo mare măcel în Băsărăbeni. Drept aceia Voevodul Ştefan, cu a lui bună voie şi înţeleaptă prevedere, a ridicat acest lăcaş întru numele sfântului marelui mucenic Procopie, anul 6995 (1487), şi s'a început în luna lui Iunie 8 şi s'a săvârşit în acelaşi an, luna Novembre 13.

7. Părhăuţi.

Inscripţie:

Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh, robul lui Dumnezeu Vasile To-

truşan Logofăt a ridicat acest lăcaş întru numele tuturor sfinţilor cari au strălucit în toată lumea, pentru rugăciunea sa şi a jupânesei sale Ana, în zilele bine-cinstitorului şi de Hristos iubitorului Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, în anul 7030 (1522), luna Iunie 15.

Pe un mormânt:

Acest mormânt este al robului lui Dumnezeu jupân Anjinco, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în anul 7002 (1493), luna lui Novembre 4.

Pe alt mormânt:

[Acest mormânt l-a împodobit] robul lui Dumnezeu, jupânul Totruşan Vistiernic, maicii sale, roaba lui Dumnezeu Maria, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în anul 7014 (1506), luna Februar 14.

Pe alt mormânt:

Acest mormânt l-a împodobit robul lui Dumnezeu jupânul Gavril Totruşan Logofăt jupânesei sale, roaba lui Dumnezeu Ana, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri şi a fost îngropată aici, anul 7029 (1521), luna Decembre 2.

Pe alt mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o Ieremia Murguleţ maicii sale Anastasia, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri şi a fost îngropată aici, anul 7143 (1635), luna August 3.

Pe alt mormânt:

Robul lui Dumnezeu... anul 7219 (1701), Maiu 20, în Domnia lui Dimitrie Cantemir Voevod.

Pe alt mormânt:

Acest mormânt l-a împodobit robul lui Dumnezeu Ieremia Murguleţ fiicei sale Anesia, anul 7132 (1623), luna Octombre 23.

8. Petrăuţi.

Inscripţie:

Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am început să ridic acest lăcaş întru numele Cinstitei Cruci, anul 6995 (1487), luna Iunie 13.

Pe o piatră de mormânt:

[Această piatră a înfrumuseţat-o chir Anastasie Crâmcovici, episcopul de Rădăuţi,] prea-cinstitei sale mame, jupâneasa Cristina Crimcoae din Suceava, care s'a pristăvit în anul 7103 (1594), luna Decembre 14 zile, şi a fost îngropată [acolo, în zilele Domnului] Io Aron Voevod.

Pe altă piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt au făcut-o şi împodobit-o jupâneasa Marghita maicii sale, monahia . . . , care s'a pristăvit în anul 7108 (1599), Septembre 12.

9. Putna.

Pe turnul de întrare:

Bine-cinstitorul Domn a toată ţara Moldovei, marele Io Ştefan Voevod, fiul marelui Bogdan Voevod, a zidit şi a săvârşit această mănăstire a sa în numele Sfintei Născătoare de Dumnezeu, pe vremea arhimandritului Ioasaf, în anul 6989 (1481).

De-asupra uşii de întrare:

Bine-cinstitorul Domn a toată ţara Moldovei, Io Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, a zîdit şi săvărşit acest turn şi zid din jurul mănăstirii, în anul 6989 (1481), luna lui Maiu 1.

La întrarea în pronaos:

Această biserică a înoit-o Gheorghe Ştefan Voevod şi s'a sfârşit în zilele lui Io Istratie Dabija Voevod, în anul 7110 (1662).

* Pe partea interioară a turnului de întrare:

Cu mila lui Dumnezeu Io Constantin Racoviţă Domn ţării Moldovii.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul Domn al ţării Moldovei Io Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt părintelui nostru Mitropolitul Sucevei, prea-sfinţitul chir Teoctist, care s'a pristăvit în anul 6986 (1478), luna lui Novembre 18.

* Pe un mormânt:

Acest grobnic iaste al preosfinţitului Mitropolit al Moldovei şi înoitoriul aceştii sfinte mănăstiri, chir Iacov, carele s'au mutat către veacînicele lăcaşuri la anii 7286 (1778), în luna Mai 15; carele din shimă s'au numit Evthimie, 1788.

* Pe alt mormânt:

[Supt această piatră zac oasele robilor lui Dumnezeu Andrian ieroshimonah şi Mariana monahia, părinţii după [trup] a preosfinţitului Mitropolit al Moldovii chir Iacov, ale căror oase s'au adus aicea la anii 7266 (1758), Ghenarie 20.

Pe un mormânt:

În anul 6985 (1476), luna Decembre 19, s'a pristăvit bine-cinstitoarea roaba lui Dumnezeu Maria, Doamna bine-cinstitorului Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod.

Pe o piatră de mormânt:

Aceste gropi sânt ale robilor lui Dumnezeu Bogdan şi Petru, fii lui Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, cari s'au pristăvit, Bogdan în anul 6987 (1479), luna lui Iulie 26, Petru în anul 6988 (1479), Novembre 21.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul Domn Io Ştefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, ctitor şi ziditor al sfântului lăcaşului acestuia, care zace aici, şi s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în anul 7. . ., luna... şi a domnit ani . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt este al Mariei Doamnei, fiica lui Radu Voevod, Doamna Domnului Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în anul 7 . . ., luna . . .

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt este al bine-cinstitorului Domn Io Bogdan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Ştefan Voevod, ctitorul sfântului lăcaşului acestuia, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în anul 7025 (1517), luna lui April 20, la miezul nopţii.

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul Mariei, ce i s'a zis Cneajna, fiica lui Ștefan Voevod, Domnul țării Moldovei, ctitorul acestui sfânt lăcaș, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7026 (1518), luna Mart 18.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, Domnul țării Moldovei, a împodobit acest mormânt Doamnei sale Maria, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, veșnica ei pomenire, la anul 7037 (1529), luna Iunie 28 de zile.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, Domnul țării Moldovei, a împodobit acest mormânt nepotului său Ștefan Voevod, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7035 (1527), luna . . . .

Pe o piatră de mormânt:

. . . . care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7066 (1558), luna . . .

Pe o piatră de mormânt:

Aceasta este piatra de mormânt pe care și-a făcut-o Teofan, fost episcop de Rădăuți, de loc din Putna, care s'a pristăvit în anul 7178 (1669-70).

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul Domn al tării Moldovei . . . marele Io Alexandru Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, nepotul bunului Ștefan Voevod . . ., supt egumenul Io . . . în anul 7066 (1558), Maiu.

9. Sihăstria.

*[Această] sfântă sihăstrie put[neană] din ceput este făcută de lemn de Ilie Cantacudzăn şi s'au înnoit, făcându-se de piatră, în dzilele Mării Sale Constantin Racoviţă Voevod, cu mila a multor creştini, prin silinţa stareţului Silion şi s'au sfinţăt de chir Dosoftei, episcop de Rădăuţi, leat 7266 (1758), Pimăr *(sic)*.

* Pe o piatră de mormânt:

Aice odihneşti robul lui Dumnezeu Dosoftei stareţ, vleat 7262, Sep. 2.

10. Rădăuţi.

Inscripţie:

Cu bine-cuvântarea Tatălui, şi ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh s'a început şi s'a zidit acest pridvor bisericesc de către bine-cinstitorul şi închinătorul Treimii Domnul Io Alexandru Voevod, Domnul ţării Moldovei, în anul 7067 (1559), luna Iunie 30, şi supt episcopul chir Eftimie.

Pe o piatră de mormânt:

Cu mila lui Dumnezeu Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt străbunului său, bătrânului Bogdan Voevod, în anul 6988 (1480), luna Ianuar 27.

Acest mormânt l-a făcut meşterul Ian.

Pe un alt mormânt:

Bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan

Voevod, a împodobit acest mormânt străbunului său Laţco Voevod, în anul 6988 (1480), luna Ianuar 20, supt episcopul de Rădăuţi Ioanichie.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt strămoşului său Io Ştefan Voevod cel vechiu, care a bătut pe Unguri la Hindău, în anul 6988 (1480), luna Maiu 20.

Pe o piatră de mormânt:

Cu mila lui Dumnezeu bine-cinstitorul Domn al nostru, Io Ştefan Voevod, Domn a toată ţara Moldovei, a împodobit acest mormânt strămoşului său Io Roman Voevod, Domnul ţării Moldovei, în anul 6987 (1478), luna lui Decembre 15.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt bunicului său Io Bogdan Voevod, fratele lui Alexandru Voevod, în anul 6988 (1480), luna Iunie 25 de zile, spre veşnica lui pomenire.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt unchiului său Io Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, în anul 6988 (1480), luna lui Ianuar 30.

Pe o piatră de mormânt:

Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, în anul 7005 (1497), luna April 11, a împodobit mormântul acesta străbunei sale, Doamna Anastasia, care a dat Coţmanul acestui lăcaş, fiicei lui Laţco Voevod, care s'a pristăvit în anul 6928 (1420), luna Mart 26.

Pe o piatră de mormânt:

Bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a împodobit acest mormânt maicii sale, Stana, în anul 7026 (1518), luna Ianuar 28, supt episcopul Pahomie.

Pe o piatră de mormânt:

.... s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri.

În altar:

Adecă eu, robul lui Dumnezeu, Io Bogdan Voevod, Domnul ţării Moldovei, am binevoit cu a noastră inimă bună şi cinstitoare şi din toată voia noastră şi ne-am sfătuit cu al nostru rugător, chir Pahomie, episcopul de Rădăuţi, şi am făcut pentru sănătatea noastră şi pentru mântuirea sufletului Domniei Mele şi sănătatea noastră şi pentru mântuirea sufletului Domniei Mele şi am dat Mitropoliei noastre de la Rădăuţi, unde este hramul Sfântului arhierarh şi făcător de minuni Nicolae, opt sute de zloţi, ci episcopul nostru Pahomie sau pe care Dumnezeu îl va alege episcop în Mitropolia noastră, aceşti episcopi după viaţa lui, să aibă toţi a ni sluji în toată viaţa noastră, cât ni va da Dumnezeu să trăim,

în fiecare an în Dumineca Mironosiţelor seara paraclis şi la utrenie dumnezeiasca liturghie, cu toţi popii, şi după viaţa noastră câtă ni-o va da Dumnezeu, în fiecare an să aibă a ne sluji, pentru mântuirea noastră, seara parastas şi la utrenie liturghie. Aşijderea, dacă ar îndrăzni cineva şi n'ar împlini dania noastră, acela să-şi dea socoteală la straşnica judecată a lui Hristos . . . În anul 7023 (1514), luna Decembre 8 zile.

* În pridvor:

Supt această piiatră zac oasăle răpăusatei Mariia, giupâneasa logofetului Alexa Nicolescu, de la Ţara-Românească, care s'au pristăvit aice la Rădăuţi, la anul 1770, Iulie 4 zile.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt este a prea-sfinţitului părintele nostru, episcopul Gheorghie de Rădăuţi, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în anul 7101 (1593), luna lui Mart 4.

În curte:

În zilele bine-cinstitorului şi de Hristos iubitorul, Io Ştefan Voevod şi a prea-iubitului său frate, [Petru Voevod], nepoţii lui Ştefan Voevod, veşnica lui pomenire, a făcut şi [împodobit] această trapezărie, şi cu ajutorul Mitropolitului, în anul 7027 (1519) şi al şaptelea curgător, în luna . . ., şi s'a sfârşit în aceiaşi lună . . . .

11. Reuseni.

Inscripţie:

În anul 7011 (1502), Septembre 8, Io Ştefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul ţării

Moldovei, am binevoit şi am început să zidesc acest lăcaş, întru numele prea-cinstitului cap al cinstitului şi sfinţitului prooroc, înainte-mergătorul botezător Ioan, la acest loc unde a fost tăiat capul părintelui său Bogdan Voevod. Şi pe Ştefan Voevod l-a prins moartea, veşnica lui pomenire, iar fiul său, Bogdan Voevod, a îndeplinit ceia ce începuse părintele său şi a săvârşit acest lăcaş în anul 7012 (1503), luna Septembre 18.

* Pe un mormânt:

Această piatră pre mormânt au făcut-o Mihălachie Postelnic . . . Condrat, în dzilele Ducăi [Voevod, pentru fi]iul răpăusatului robul lui Dumnăzău M . . . .

13. Siretiu.

Piatră de mormânt în biserica Treimii:

Acest mormânt l-a făcut şi l-a împodobit cel de bun neam jupânul Nicolae maicei sale Teodosia, soţia lui Lazor, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri, veşnica ei pomenire, în anul 7084 (1576), lunie 7.

Pe un mormânt:

Acest mormânt l-a făcut şi împodobit jupânul Nicolae părintelui său Ioan, ce i s'a zis Lazăr negustorul, care este şi îngropat aici, veşnica lui pomenire, în anul 7085 (1577), luna lui Mart 1.

Pe un mormânt armenesc:

Acesta este mormântul bine-cuvântatului Marcu, fiul preotului Sahag, mort la 1553.

Pe un alt mormânt:

. . . . fiul lui Asfadur, Hogeanichian, mort în 1651, Novembre 15.

Pe alt mormânt:

Acesta este mormântul lui Ovanes și al soției lui, Năşatrug, și a fiului lor, Ciadbei. Dumnezeu să-i binecuvinteze. În anul 1629, Miercuri.

Pe alt mormânt:

Acesta este mormântul lui Sultan, fiul. . . .

Pe alt mormânt:

Acesta este mormântul bine-cuvântatului Agopșa, mort în 1651 [1].

14. Solca.

* Inscripție:

În vreamea cându au prădat Leși cu Cazaci Bugeagul și au bătut Neamți pre Turci la Beci, în zilele Domnului nostru Ducăi-Vodă, Domn țării Moldovei și a Ucrainei, această piatră au făcut dumnialui Abăza Stolnic i cu prea-iubită giupăneasa dumisale Șerbeica, . . . nice Safta, fata dumnealui Paharnicului, Dumnăzău și Mă . . . să o pomenească întru Înpărăției . . ., amin; leat 7192 (1683), luna Dechemvre 30 de zile.

* Pe o piatră de mormânt:

Aice, supt această piatră, odihnesc oasele lui Andrei Abăza ce au fost Vornic la Domna; pristăvitu-s'au către Domnul în dzilele lui Io Antioh Voevod, în anul 7215 (1707), Ghenar 11.

[1] Traducerile după Kozak, *o. c.*, pp. 122-4.

15. Sântilie.

Ioan Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, Domnul ţării Moldovei, a zidit acest lăcaş întru numele Sfântului prooroc Ilie. S'a început în anul 6996 (1488), luna Maiu 1, şi s'a săvârşit în acelaşi an, luna Octombre 15.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o jupânul Dumitrachi prea-iubitului şi mai marelui său frate jupânul . . ., şi a fost îngropat aici, la mănăstirea sfântului prooroc Ilie, veşnica lui pomenire, în anul 7013 (1605) [1]. . . .

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi împodobit-o giupăneasa . . . diia jupânului ei Cârste, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri şi a fost îngropat în anul 7172 (1654).

* Pe un mormânt:

Supt piatră . . . răpousatu întru . . . anul 7271 (1663), Februar.

16. Sântonufrie.

Inscripţie:

Aceasta biserică a făcut-o Io Petru Voevod şi soţia lui, Maria, în anul 7181 (1672-3).

---

[1] Restul rău cetit grecește, *ibid.*, p. 129.

Pe o fântână:

Această fântână a fost făcută pe socoteala prea-sfințitului chir Ioan, episcop de Roman; 7273 (1665), Iunie 12.

17. Suceava.

Biserica Sfântul Gheorghe.

Inscripție:

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh a binevoit bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Bogdan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, a zidi biserica Mitropoliei Suceava, unde este hramul Sfântului mare mucenic și biruitor Gheorghe. A început a o zidi în anul 7022 (1514), și n'a putut s'o săvârșească, iar fiul său Io Ștefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei, cu ajutorul lui Dumnezeu, de supt ferești mai departe a zidit-o și săvârșit-o în anul 7030 (1521), luna lui Novembre 6, iar al Domniei sale anul al șaselea curgător, și a fost sfințită de prea-sfințitul Mitropolit chir Teoctist.

Pe zid:

7082 (1474), Iulie 24. În Domnia lui Io Petru Voevod, în anul 7097 (1588), Iunie 24, s'a început biserica Mitropoliei și s'a mântuit și clopotnița, și s'a făcut și la sfânta Mitropolie. În anul 7092, Iulie 31, s'a născut Ștefan-Vodă, fiul lui Petru Voevod. Așijderea în anul 7028, Februar 2, cu ajutorul lui Dumnezeu și-a primit schiptrul de la Împăratul turcesc și a fost așezat în Domnie cu mâna prea-sfințitului nostru chir Gheorghie Movilovici, Mitropolit a toată țara Moldovei.

La pridvor:

Acest pridvor l-a făcut Teofan Mitropolitul, de loc din mănăstirea Râşca, întru cinstea sfântului marelui mucenic Ioan cel Nou, în zilele bine-cinstitorului Domn al nostru Io Petru Voevod, anul 7097 (1579).

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi împodobit-o . . . sale Ana, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri, veşnica ei pomenire; s'a îngropat în anul 7108 (1599), luna Octombre.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o şi împodobit-o jupânul Vasilie Hatman şi soţia sa Mariana, fetei lui Maria, şi s'a pristăvit în zilele lui Io Gheorghe Ştefan Voevod, în anul 7163 (1655) . . ., luna . . . 28 de zile.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o şi împodobit-o jupânul Ion . . . fiului său Vasile, ca să-i fie veşnică pomenire, în zilele bine-cinstitorului şi de Hristos iubitorului Io Grigore Voevod, în anul 7270 (1762), April 26.

Pe capela cimitirului:

Această eclisiarniţă a făcut-o arhiepiscopul Anastasie Crincovici, fost Mitropolit al Sucevei, în zilele bine-cinstitorului şi de Hristos iubitorului Domn Miron Barnovschi Voevod, Domnul ţării Moldovei, în anul 7 . . . .

Biserica Sfântul Dumitru.

Inscripție:

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh a binevoit bine-cinstitorul și de Hristos iubitorul Io Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul bătrânului Ștefan Voevod, a zidi biserica din mijlocul cetății Suceava, unde este hramul Sfântului mare mucenic și biruitor, izvorîtorul de mir Dumitru. A început să zidească în anul 7042 (1534), Aprilie, și s'a săvârșit în același an, 7043, Aprilie 30, și s'a sfințit cu mâna preosfințitului Mitropolit Teofan.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a împodobit Io Petru Voevod fiului său Bogdan, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și s'a îngropat aici în anul 7048 (1539), luna Septembre 3.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a făcut [și l-a împodobit]... pârcălabului de Hotin, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7049 (1541). . . .

Pe o piatră de mormânt:

[Acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit] Drăgan Logofăt soției sale Ana, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri și s'a îngropat aici, anul . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a împodobit jupâneasa . . . ca, soțului ei, robul lui Dumnezeu Toma, Marele Vistiernic, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, în anul 7051 (1543), luna August 21.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a făcut şi împodobit Maria Mogăldeasa fiului ei M . . ., care s'a pristăvit în anul 7102 (1594), luna . . . .

* Pe o piatră de mormânt:

Aceasta [piatră] . . . fiiului său Frangule, ce-au fost vătah de aprodzi, în anul 7 . . . .

Pe clopotniţă:

Bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Ioan Alexandru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul ţării Moldovei, a bine voit şi a zidit această clopotniţă în anul 7 . . . .

Biserica Învierii.

Inscripţie:

Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh s'a început acest hram întru numele Învierii lui Hristos: l-a făcut şi l-a săvârşit Elena, Doamna lui Petru Voevod, fiica lui Ioan Despot Ţarul, pentru sufletul Domnului ei Petru Voevod şi al ei, 7059 (1551), luna Iunie 15 zile.

Biserica Sfântul Ion.

Inscripţie:

Cu voia Tatălui şi ajutorul Fiului şi săvârşirea Sfântului Duh Io Vasile Voevod, Domnul ţării Moldovei, a zidit această biserică, unde este hramul cinstitului prooroc, înainte-mergătorul şi botezătorul Ioan şi s'a săvârşit în anul 7151 (1643).

Biserica Sfântul Nicolae.

Inscripție:

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh s'a început și s'a zidit acest lăcaș întru numele Sfântului ierarh Nicolae. Și l-a înoit jupânul Nicoară Prăjescul, Marele Vistiernic, și jupâneasa lui, Maria, și copiii lor, în anul 7119 (1610-11).

Pe o piatră de mormânt:

Piatra aceasta de-asupra mormântului a făcut-o și împodobit-o jupâneasa Ilisafta jupânului ei Iane ce i s'a zis Calughero, Marele Vistiernic, care a murit și a fost îngropat în anul 7104 (1596), Mart 24. (Grecește): A murit robul lui Dumnezeu Ioan Vistierul din Pogoniana; 1595.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o și împodobit-o Lupul Prăjescul fiului său, Mihail Prăjescul, care s'a pristăvit în anul 7173, Decembre 28.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o și împodobit-o șie jupânul . . ., care s'a pristăvit în anul 7048 (?) (1540 ?).

În altar:

Această piatră a făcut-o Bursuc Atănasie, anul 7124 (1616).

Biserica Precistei, la Iţcani.

Pe o piatră de mormânt:

Adu-ți aminte Doamne, împreună cu sfinții, de sufletul robului tău, Ioan, fiul lui Manuil Muratcu

Grecul. A adormit şi s'a îngropat pe vremea Domnului Io Bogdan Voevod, fiul Marelui Domn Io Ştefan Voevod, în anul 7018 (1510), indicţia a 3-a, August 11.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l a împodobit roaba lui Dumnezeu Nastasia, omului ei Muratcu, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în anul 7019 (1500), luna Octombre 15, veşnica lui pomenire.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a împodobit roaba lui Dumnezeu Maruşa omului ei Procopie, din Pscov, care a răposat la veşnicele lăcaşuri în anul 7033 (1525), . . . zile.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o şi împodobit-o roaba lui Dumnezeu monahia Maria, prea-iubitului ei . . . Petru, în anul 7 . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o Ştefan Ji[cnicerul] . . ., în anul 7027 (1519), luna . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o şi împodobit-o . . . jupânesei sale, Anastasia, fiului său Gheorghe.

La Museu.

Pe o piatră de mormânt:

Anul 7020 (1512), a răposat robul lui Dumnezeu jupânul Ion Dragoiu pârcălabul, în luna lui Octombre 16.

Pe o piatră de mormânt:

A adormit robul lui Dumnezeu Vlad, omul de casă al fericitului Isaac, domnul de Teodoro și al Cazariei; anul 6988 (1480)[1].

Pe o piatră de mormânt:

. . . . Ioanichie din cetatea Sucevei.

La o pivniță.

. . . . Domnul nostru Io Miron Barnovschie Voevod . . . și a murit în anul . . .

Cimitirul vechiu.

Pe o piatră de mormânt:

(În latinește:) Aici se odihnesc două fete, Aniţa cu sora ei Doroteia, care au murit în aceiași zi: le-a făcut pomenire Gerusa (?), în anul 1586.

Pe o piatră de mormânt:

(În latinește:) S'a îngropat milostiva Doamnă Elisabeta, soția domnului Tarnawski, centurionul prea strălucitului Domn al Moldovei Ieremia Moghilă, care și-a isprăvit viaţa la 14 August, anul 1605. Odihnească în Hristos Isus, Domnul nostru, întru învierea vieții.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o și a împodobit-o Onciul fiicei lui Anghelinei, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7109 (1600), Decembre 31.

[1] E Isac, cumnatul lui Ștefan-cel-Mare, prin Doamna acestuia, Maria.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi a împodobit-o jupâneasa Maria, fiica lui Fealte [1], domnului ei, Gavril Stolnicul şi portarul Sucevei, şi a răposat la veşnicele lăcaşuri, veşnica lui pomenire, la anul 7135 (1625), luna August 17 zile.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o şi a împodobit-o jupânul Zota căpitanul şi soţia lui, Ana, fiului lor Mihalachi, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri şi a fost îngropat în zi de Sâmbătă, la anul 7155 (1647), luna April 10 zile.

Mănăstirea armenească Zamca.

Pe o piatră de mormânt:

Aceasta este piatra de mormânt a lui Agopşa, fiul lui Amira, care este ziditorul acestei biserici armeneşti răsăritene, în anul 1. . . .

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul episcopului Ovanes, care a murit în anul . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul lui Oxindie . . . ridicat lui. Spuneţi o rugăciune pentru sufletul lui.

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul preotului Haciadur, mort la 17 Iunie, anul 1625.

---

[1] Valentin.

Mănăstirea armenească Hagîgadar.

Pe o fântână:

Această fântână este întru amintirea baronului, distins de Împărat, Gheorghe de Capri şi a soţiei sale, baroneasa Maria de Mărăţei, 1793.

18. Suceviţa.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a făcut şi l-a împodobit Io Ieremia Moghilă Voevod fetei sale Samfira, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri şi s'a îngropat aici în anul 7104 (1596), luna lui Mart 7 zile.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi a împodobit-o jupânul Gavril, fost Stolnic, celui mai înainte răposat, bine-cinstitorului şi de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Ieremia Movilă Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei, veşnica lui pomenire şi fericită odihnă, în anul 7114 (1606), luna Iunie 30.

Pe o piatră de mormânt:

S'a pristăvit robul stăpânului nostru Isus Hristos Io Simeon Moghilă Voevod, Domnul Ţării-Româneşti şi cu binecuvântarea lui Dumnezeu Domnul ţării Moldovei, în anul 7113 (1605), luna lui Septembre 14, şi a rămas mormântul lui în uitare, fără împodobire, până ce i-a plăcut lui Dumnezeu să ajungă fiul lui prea-iubit, Io Gavril Movilă Voevod, Domn în Scaunul cel d'intâiu al părintelui său în Ţara-Românească, împreună cu maica sa, Melania Doamna; atunci a făcut el

piatra şi a aşezat-o, în anul 7128 (1620), luna Mart 15.

Pe un mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o jupânul Gheorghe, pârcălab de Hotin, şi doamna lui, Cristina, fetei sale, jupâneasa Anghelina, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri[1]....

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi a împodobit-o jupânul Simeon Movilă, Hatman şi pârcălab de Suceava, fiicei sale, Teodosia, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri şi a fost îngropată aici, 7105 (1594), luna Septembre 28.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o jupâneasa Irina jupânului ei Ioan, anume, Postelnic, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri şi a fost îngropat aici..., în zilele bine-cinstitorului Domnul nostru Io... Moghilă Voevod..., în anul....

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a făcut şi l-a împodobit jupânul Nicoară, al treilea logofăt, fiului său Procopie, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri, veşnica lui pomenire, în anul 7106 (1598), luna Novembre.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a ridicat-o şi împodobit-o Ana jupânului ei Gheorghe Postelnicul,

[1] E Gheorghe Lozonschi, din Lozna, fratele Doamnei Elisabeta a lui Ieremia Movilă.

care s'a pristăvit și îngropat aici, veșnica lui pomenire, în anul 7109 (1600), Novembre 13.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o [și a împodobit-o Ana?] fetei sale Maria, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, veșnica ei pomenire, în anul 7118 (1600), luna Februar 1.

* Pe o piatră de mormânt:

Această piatră iaste făcută de iubitoriul de Dumnădzău Toader Vărnav, treti Vistier, și au pus . . . lui său, Constantin Silion biv Vel Medelnicer, Marta soțului său Nicolae, fiului său . . . biv Vel Medelnicer, Safta soțului său și Caterina, fiica lor, let de la Hristos 1765, Mart 1.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o și a împodobit-o călugărul Andonie pentru el însuși, ca să fie amintire în anul 7127 (1618-9).

Biserica Parohială.

Inscripție:

S'a zidit acest hram a bogoiavleniei cu ajutorul și bunăvoința lui Dumnezeu și cu binecuvântarea celui de Dumnezeu iubitor episcop al nostru Dosoftei de Rădăuți, cu ajutorul iubitorilor de Hristos, prin milostive daruri, 1772 anul, luna August 1, supt starețul Ioasaf, veșnica lui pomenire, amin.

19. Vama.

*Pe stâlp:

Din mila lui Dumnăzău Domnul Io Mihai Răcoviţă Voevod, Domn şi oblăduitor a toată Moldavia, la vălet 7224 (1716), al triile rându a Domnii Mele, rădicat-a puternica Împărăţie turčască oaste asupra Nemţilor, şi la ačastea mestecături multă pradă s'au făcut bietii ţări a Moldovii de spre parte Nemţilor, poftindu-i şi chemându-i o samă de boeri a Moldovii şi din cii mai de [ğos], de pururi cum sântu Moldovenii, încât nu aŭ rămas mănăstire sau biserică [care să nu fi fost prădată]; (trei litere neînţelese).

...Cu o samă de Nemţi şi Moldoveni, Munteni, Unguri, Sărbi, căt[ăva] adunătură; č-aşè făr de veste ni-au lovit la Scaunul nostru în Eşi, cu [găn]du ca să ni è, precum au luat Pivodă Căpitan pe Necolai Mavrocordat, Domnul muntenescu, din Scaunul Ţării, din Bucureşti, şi l-au dus la Sibii, iar noi, cu ağutoriul lui Dumnădzău, i-am biruit şi i-am răspins, dar şi movilă am făcut pe trupurile lor şi minunată cruce şi cerdac de piatră lângă movilă am făcut, lângă drumul cel mare din josul Cetăţui, unde au fost şi războiul.

... acestu stâlpu, şi am mersu pe muntele ce să chiamă Măstăcănişul şi pe muntele Suhardul, pogorându-ne pen codri şi ape, am vinit în Ţara Unguriască, într'un sat anume Rodna, şi de acolo înpreună cu Măria Sa Sultanul şi cu mulţime de Tătari, prădându şi arzându, păn la cetate Bistriţii, am încunğurat-o de toate părţile, şi s'au dat; numai cetate singură aŭ rămas. [Apoi s']au slobozit Tătari în pradă, trecând de Muncač, la

Ungurime den afară; și s'au întorsu prin Maramorăș, au prădat [tot Maramorășul]; care pradă și jaf s'a pomeni la Unguri; și apoi ne-am întors la num....

. . . Iordache Cantacozono Vel Comis [ispravnic]; și ačastă pradă și robie ce făcu în pământul țărei Moldovii și a țări ungurești s'au făcut din pricina ghinărarilor de Ardeal, și anume Ștefan Știnvil, ghinărarul den Sibii, și baronul de Tighe, ghinărarul den Brașov, și Santamor, ghinărarul de Bistriță; cari pentru ačasta să dè ei samă înnainte lui Dumnăzău, la înfricoșatul ğudeț, căč pentru spurcata lăcomie lor trimițiind asupra țărăĭ pentru dobănda lor (câteva litere neînțelese).

20. Moldovița [1].

Inscripție:

Cu voia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh eu, robul stăpânului mieu Isus Hristos, bine-cinstitorul Petru Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, fiul lui Ștefan Voevod cel bătrân, am zidit și săvârșit hramul acesta întru numele Bunei Vestiri a Precistei, stăpânei noastre, Născătoarea de Dumnezeu și pururea Fecioară Maria, în anul 7040 (1532) și s'a isprăvit în luna Septembre 8, supt egumenul Ștefan; și s'a scris în anul 7045 (1537), supt egumenul Avramie.

Insemnare zugrăvită:

S'a scris acest hram din porunca Domnului

[1] Trecută din greșeală aici.

Io Petru Voevod, Domnul ţării Moldovei, şi s'a săvârşit în anul 7045 (1536), luna Septembre.

Pe un mormânt:

Această gropniţă şi-a făcut-o şi împodobit-o preasfinţitul părintele nostru chir Efremie, episcopul de Rădăuţi, în zilele bine-cinstitorului şi de Hristos iubitorului Domnului nostru Io Radu Voevod, în anul 7127 (1619), luna . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul preasfinţitului părintelui nostru chir Efremie, episcopul de Rădăuţi, unde este şi îngropat, unde s'a închinat lui Dumnezeu şi maicei sale Precistei din cea d'intâiu a sa tinereţă, veşnica lui pomenire, în anul 7134 (1626), luna . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi împodobit-o jupânesei sale Maria, şi a trăit cu dânsa în tovărăşie, jupânul ei, Gheorghe Drăganovici, şi a trecut din acest veac către veşnicele lăcaşuri, unde se odihnesc dreptii, în anul 7129 (1621), luna lui April, 20 de zile, Marţi.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră de mormânt a făcut-o şi a împodobit-o jupânul Constantin Stârcea, pârcălabul de Hotin, surorii sale, jupânesei Ana, fiica jupânului Petraşcu Stârcea din Vascăuţi, în ţinutul Hotinului, care s'a pristăvit la veşnicele lăcaşuri în satul Miclăuşeni, din ţinutul Dorohoiului, şi a fost îngropată aici, 7145 (1637), Mart 11.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o jupânul Gheorghe Corosteanu jupânesei sale, Antimia: s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7151 (1643), luna Februar 23.

Pe o piatră de mormânt:

. . . . au împodobit-o soția jupânului Turcul Sulgerul, părintelui ei.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o jupâneasa Safta jupânului ei Pătrașcu . . ., care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7111 (1603), luna Iulie 20 de zile.

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul preasfințitului nostru chir Gheorghie, episcop de Roman, care s'a pristăvit unde s'a închinat lui Dumnezeu, în anul 7173 (1665).

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul preasfințitului nostru părinte chir Anastasie, episcop de Roman [care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri], veșnica lui pomenire, în anul 7160 (1652), Ianuar 10 . . . .

Pe o casă:

Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh, adecă eu, robul stăpânului mieu Isus Hristos, Efrimie, episcopul de Rădăuți, am făcut această clisierniță întru numele lui Isus Hristos și al Sfintei Născătoare de Dum-

nezeu, în zilele lui Io Constantin Voevod, şi s'a săvârşit în zilele lui Io Ştefan Voevod. S'a început la 20 Mart 7118 (1610) şi s'a săvârşit în luna lui August 26, anul 7120 (1622), supt egumenul Agafton. Arsenie.

21. Volovăţ.

Inscripţie:

Bine-cinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Ştefan Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al ţării Moldovei, şi cu Doamna sa Maria, fata lui Radul Voevod, şi cu prea-iubitul lor fiu Bogdan Voevod, au ridicat acest hram întru numele ridicării cinstitei şi de viaţă dătătoarei Cruci. Şi s'a început în anul 7008 (1499), şi s'a sfârşit în anul 7010 (1502), iar al Domniei lui anul al patruzeci şi şaselea curgător, luna Septembre 14.

22. Voroneţ.

Inscripţie:

Io Ştefan Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, am început să zidesc acest hram al mănăstirii de la Voroneţ, întru numele Sfântului şi slăvitului şi marelui mucenic şi biruitor Gheorghe, în anul 6996 (1488), luna Maiu 26 Luni, după coborîrea Sfântului Duh, şi s'a sfârşit în acelaşi an, luna Septembre 14.

Pe o piatră de mormânt:

Acesta este mormântul părintelui nostru David, schimnicul Daniil.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a făcut şi l-a împodobit jupâneasa Salomia jupânului Bărnovschi Hatmanul, anul 7075 (1567), luna Mart 1.

Pe o piatră de mormânt:

În anul 7108 (1599), luna Novembre 1, în zilele bine-cinstitorului și de Hristos iubitorului Domn Io Ieremia Moghilă Voevod, acest mormânt l-a făcut și l-a împodobit jupâneasa Anghelina jupânului ei, Gligorcea, Marele Vornic, care s'a pristăvit și s'a îngropat aici, împreună cu prea-iubita maică a ei, jupâneasa Maria, care s'a pristăvit în zilele bine-cinstitorului Domn Io Bogdan Voevod și aici a fost îngropată, în anul 7079 (1570), luna Novembre 23.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-au împodobit Turcea și Stoica părintelui lor jupânul Florea, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri, în anul 7013 (1505), luna Ianuar 18 zile.

Pe o piatră de mormânt:

In zilele bine-cinstitorului Domn Ion Iliaș Voevod, iată eu, Mitropolitul chir Grigorie, frica de moarte m'a prins când aveam vrâsta de șaptezeci și trei de ani, și m'am gândit că acest păhar nu va trece de la mine; m'am hotărît pentru acest lăcaș a toată frăția acestui sfânt lăcaș, și mi-am făcut aici mormânt, pentru ca, atunci când voiu fi mort, să fiu îngropat. În anul 7078 (1570), luna Februar 5.

Inscripția de la Miazăzi, zugrăvită:

Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh și cu truda robului lui Dumnezeu chir Grigorie, Mitropolitul a toată țara Moldovei, s'a prilejit de s'a început și s'a zidit și

s'a săvârşit acest mic pridvor şi s'a scris împrejur toată biserica pentru sufletul său, în zilele bine-cinstitorului Ion Iliaş Voevod şi a maicii sale Elena în anul 7055 (1546), luna Septembre 14.

Altă inscripţie:

Acest pridvor l-a împodobit şi l-a aurit Teofan, arhiepiscopul Moldovei, în anul 7055, luna lui ul e 12, veşnica lui pomenire.

Supt chipul Mitropolitului Grigorie, inscripţie:

Stăpâne Isuse Hristoase, primeşte rugăciunea şi truda mea, acest mic pridvor, robul lui Dumnezeu Mitropolitul chir Grigorie în numele Tău cel sfânt.

Mai jos:

Robul lui Dumnezeu Marcu pristavul, care a slujit sfântul lăcaş acesta şi lăcaşul sfintei mănăstiri . . . .

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o Anastasia, jupâneasa lui Văscan Mohilă, pârcălab de Hotin, fiului ei..., în anul 7200 (1592), luna Maiu 11 zile.

Pe o piatră de mormânt:

Pomeneşte, Doamne, sufletul roabei Tale Eudochia, cea păcătoasă, în Împărăţia cerului; care s'a pristăvit în anul 7076 (1568), luna Ianuar 6 zile.

Pe aceiaşi piatră de mormânt:

Acest mormânt este al monahului Teodosie, căruia i s'a zis Teofan schimnicul, veşnica lui pomenire, şi s'a pristăvit în anul 7083 (1575), luna Decembre 8 zile.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră, mult greșitul tahigraf monahul Filotei... din Voroneț a pus-o asupra mormântului său, când era viu și l-a prins frica de moarte, în zilele bine-cinstitorului Io Dimitrie Voevod, în anul 7182 (1674), și s'a pristăvit în anul 7210 (1701), luna Octombre 17.

23. Zăhărești.

Pe o piatră de mormânt:

Acest mormânt l-a împodobit jupânul Nicoară Hârovici, pârcălabul Hotinului, maicii sale Marena, care s'a pristăvit la veșnicele lăcașuri în anul 7008 (1599), luna Septembre 8.

Pe o piatră de mormânt:

Această piatră a făcut-o și a împodobit-o Anastasia Pâcă jupânului ei Ion Pâcă, Mare Postelnic, în zilele lui Io Vasile Voevod, în anul 7157 (1649), Iunie 10.

Tabla numelor şi lucrurilor[1]

A.

Abăzà (Andrei), 377.
Adamovici (Gherasim, episcop), 51.
Adrian (ieroshimonah, tatăl Mitropolitului Iacov I-iu), 240, 369.
Adrian (tatăl episcopului Teofil de Rădăuţi), 252.
Adrianopol, 81.
Agafton (egumen la Moldoviţa), 394.
Agopşa (îngropat la Siretiu), 377.
Agopşa (ctitor la Zamca), 386.
Alboteanu (profesor la Iaşi), 75.
Alecsandri (Vasile), 82, 97, 106, 311, 348.
Alecsandri (Paulina), 311.
Alexandru - cel - Bun, 136, 138, 141, 161, 215, 239, 274.
Alexandru (Lăpuşneanu). V. Lăpuşneanu (Alexandru).
Alexandru (fiul lui Ştefan-cel-Mare), 160, 240, 366, 382.
Alexandru (fiul lui Bogdan Orbul), 371.
Amfilohie (episcop de Hotin), 57.
Amiza (părintele ctitorului de la Zamca, Agopşa), 386.
Ana (Doamna lui Alexandru-cel-Bun), 274.
Ana (soţia Logofătului Drăgan), 381.

[1] Tabla e făcută de d-ra Maria Ciorea.

Ana (soţia boierului Totruşanu), 181.
Ana (soţia Postelnicului Gheorghe, îngropat la Suceviţa), 388.
Anastasia Doamna, (străbuna lui Ştefan-cel-Mare), 374.
Anastasia (soţia Logofătului Teodor, al lui Rareş), 197, 364.
Anastasie (episcop de Roman), 393.
Andonie (călugăr la Suceviţa), 389.
Andreevici (Samuil), 97.
Anghelina (fiica pârcălabului Gheorghe de Hotin), 388.
Anghelina (jupâneasa Vornicului Gligorie), 395.
Andrasfalva, 241.
Anjinco (vameş), 181, 367.
Antimia (soţia lui Gheorghe Corosteanu), 393.
Arbure (tatăl lui Luca), 361-2.
Arbure (Luca, boierul lui Ştefan cel-Mare), 183, 361-2.
Arburea, 183, 235, 361.
Ardeal, 11-2, 15, 19, 26-30, 36, 39, 45, 48-51, 54-6, 58-60, 72-4, 86, 88-9, 91, 93, 97-8, 100, 103-4, 108-9, 172, 178, 207-8, 212, 219, 224, 328, 332, 390-1.
Areni, 141, 145.
Argeş (Biserica Domnească), 238.
Armeni, 77, 113, 145, 161, 163, 312, 329, 330.
Aron-Vodă, 160, 368.
Asachi (Gheorghe), 81.
Asfadur (din Siretiu), 377.
Atanasievici (Ştefan), 64.
Atanasievici (cleric din Bucovina), 73.
Avramie (egumen la Moldoviţa), 391.
Axelrad (Prusian), 243.

B.

Babeş (Vincenţiu), 95.
Bacău (oraş, judeţ), 12-3, 124, 192.
Baia, 298-9.

Balş (Gheorghe), 363. (Ioan), 166. (Maria, soţia lui Gheorghe), 363. (Vasile), 53, 78, 166.
Banat, 58, 86, 95, 145.
Bariţ (Gheorghe), 82, 86, 348.
Barko (general) 30, 33-4, 37, 41.
Barnovschi (tatăl lui Miron-Vodă), 335-6, 394.
Barnovschi (Miron), 153, 335-6, 363, 380, 385.
Barnovschi (Salomeia), 394.
Basarab-cel-Mic (Ţepeluş), 366.
Basarabia, 62, 358-9.
Bădăuţi, 235, 280, 282, 284-5, 287, 340.
Bălăşescu (Isaia, episcop), 68, 71.
Bârgău (pas), 29.
Bârsa (Ţara—ei), 12.
Beldiman (Gheorghe), 34.
Belgrad, 16-7. (pacea de la), 26.
Bendella (Teofil, episcop), 104.
Beöthy (Aloisiu de), 66.
Bereghy (Pavel, canonic), 60.
Berlin, 16, 40.
Bilca (sat), 241.
Bistriţa (ardeleană), 29, 207, 224, 390-1.
Bistriţa (râu moldovean), 13, 293-4.
Blaj, 48, 85-7, 90.
Blajevici (Teoctist, episcop), 74, 87-8, 105.
Boca (preot), 196.
Bocche-di-Cattaro, 104.
Bogdan-Duică (G.), 63, 85, 90, 99, 108, 110, 113.
Bogdan I-iu, 237-9, 298.
Bogdan al II-lea, 166, 239, 366, 368-70, 372-4, 376, 378, 394.
Bogdan Orbul, 147, 161, 205, 247, 250, 370-1, 374, 379, 384, 394.
Bogdan Lăpuşneanu, 395.
Bogdan (fratele lui Alexandru-cel-Bun, 239.
Bogdan (fiu al lui Ştefan-cel-Mare), 370.
Bogdan (fiul lui Petru Rareş), 132, 381.

Boian, 333, 343, 350, 358.
Borzeşti, 167, 246.
Bosance (sat), 164-5.
Bosnia, 22.
Botnar (Mihai), 88.
Botoşani, 39, 66, 165, 312, 338.
Bourguignon (guvernator al Bucovinei), 114.
Brăileanu (preot), 195.
Bran (pas), 12.
Brandenburg, 75.
Braşov, 390-1.
Brâncoveanu (Constantin-Vodă), 298.
Breţc, 12, 29.
Buccow (general), 11, 14.
Buchental (familie), 91.
Bucovina (foaie), 85-6, 88-9, 95.
„Bucovina" (societate), 327.
Bucşănescu (Iordachi), 81.
Bucşoaia (sat), 207.
Bucureşti, 11, 14, 43, 62, 67, 109, 118, 190, 222, 272, 298, 310-1, 390.
Buffier (geograf), 57.
Bugeac, 12.
Buhuş (boier), 350.
Bulgaris (Evghenie), 57.
Burdea (familie), 189, 312.
Burdujeni, 125-6, 144, 145, 172, 309.
Burlă (Vasile), 102, 342.
Bursuc (Atanasie), 383.
Buzău (judeţ), 12.

C.

Cacica, 189, 191, 223, 230.
Căjvana (sat), 182.
Călăneşti, 241.
Caliceanca (suburbie), 333.
Callimachi (Ioan Teodor-Vodă), 221.
Callimachi (Gavriil, Mitropolit), 44.
Calogherà (Vistier şi soţia), 383.
Cameniţa, 31.
Câmpulung (Bucovina), 7, 13, 36, 44, 55, 62, 161, 206-8, 219, 221, 223, 229, 236.
Câmpulungul Rusesc, 55, 77.
Canada, 344.

Candela (revistă), 111, 234.
Cantacuzino (familie), 298.
Cantacuzino (Dimitrie-Vodă), 363.
Cantacuzino (Ienachi), 77.
Cantacuzino (Ilie), 262, 372.
Cantacuzino (Ioan), 79.
Cantacuzino (Iordachi), 391.
Cantemir (Antioh-Vodă), 377.
Cantemir (Constantin-Vodă), 161, 333.
Cantemir (Dimitrie-Vodă), 78, 367.
Capri (Gheorghe), 387.
Carapciu (Teodor din), 74.
Carlovăţ, 31-2, 50, 59, 64, 89, 91-2, 338.
„Carlsberg", 74.
Carol I-iu (rege), 98, 103, 349.
Cârste (boier), 378.
Caşin (mănăstire), 13, 154, 250.
Cazaci, 143, 248, 251, 377.
Cazaria, 385.
Cazievici (cleric), 66.
Ceremuş, 7, 356.
Cernauca, 79-80, 82, 345-6, 349.
Cernăuţi (oraş şi judeţ), 7, 26, 30-2, 34-5, 44, 49, 59 60, 62-5, 68, 74, 81-2, 84, 86-8, 92-7, 100, 102, 105-6, 111, 114-5, 188, 235, 237, 305, 315-28, 333-4, 340, 348-9, 352-5, 357.
Cetatea-Albă, 136.
Chilişeni, 166.
Chiuciuc-Cainargi (pace), 27.
Ciadbeiu (Şadbei), 377.
Ciuc, 25.
Ciupercovici (Arcadie, Mitropolit), 114.
Clain (Ioan Inochentie, episcop), 72.
Clocucîca (mahalà a Cernăuţului), 49, 354.
Cluj, 184.
Coburg (principele Iosia de), 67.
Colbului (Valea), 294.
Coleuţ (sat), 344.
Comăneşti, 13.
Concordia (ziar), 95.
„Concordia" (societate), 110, 112.
Constantinopol, 17, 19-20, 38, 45, 153, 216 278, 336.

Corosteanu (Gheorghe), 393.
Costachi (Lupu), 77.
Costachi (Veniamin), 75, 80.
Costâna, 178, 233.
Costin (Miron), 178.
Costin (maior), 96.
Costişa (sat), 241.
Coţman, 356.
Covilo (mănăstire), 58.
Cozub (stareţ), 158, 337. (membri ai familiei), 337.
Cracovia, 348.
Creşceatec (schit), 366.
Crimca (Mitropolitul Anastasie), 54, 136, 154, 158, 277, 362-3, 368, 380. (mama), 368.
Croaţia, 61.
Cuciurul-Mare, 317.
Cuza-Vodă, 82, 94, 98.

D.

„Dacia" (societate), 327.
Dalmaţia, 104-6, 322.
Dan (Dimitrie), 61, 266-8.
Daniil (sihastru), 203, 255. (Altul), 394.
Darie (Ioan, haiduc), 193.
Deleanu (Ioan Budai), 74.
Derehluiu (râu), 316.
Despot-Vodă, 135, 141, 145.
Deşteptarea (foaie), 233.
Dimitrovici (Porfirie), 73.
Dlujanschi (preot), 311.
Dominicani, 299.
Dorna, 7, 13, 36. (— Cândrenilor), 223-4.
Dorohoiu, 172, 188, 246, 302, 392.
Dosoftei (Mitropolitul Moldovei), 51, 59-61, 81.
Dosoftei (Herescu, episcop), 283, 372, 389.
Drăgan (Logofăt), 381.
Draganovici (Gheorghe, Maria), 392.
Drăgoiu (Ioan), 387.
Dragomirna, 54, 88, 136, 147, 153-8, 161, 187, 213, 250-1, 270, 272, 337, 362-3.
Dragoşa (sat), 211.
Duca (Gheorghe-Vodă), 376-8.
Dumbrăveni, 166.

E.

Ecaterina (Ţarină), 18-9.
Efrem (episcop de Rădăuţi), 251, 392-3.
Eftimie (episcop de Rădăuţi), 215, 365, 372.
Egipt, 330.
Elena (Doamna). V. Rareş (Elena).
Elisabeta. V. Movilă. (Elisabeta).
Eminescu (Mihai), 103.
Enzenberg (general), 45-6, 51-2, 54, 56, 58, 67, 78.
Eteria, 80.
Evrei, 63, 77, 85, 113, 117, 124, 126, 128, 140, 145, 148, 172-3, 183, 191-3, 195, 206, 210, 221, 224, 236-7, 253, 268, 295, 302, 305-6, 309-12, 315, 317-8, 326-7, 329-30, 332, 341, 350-1, 357,

F.

Fântâna-Albă, 151-2.
Fealte (şi Maria), 386.
Fedor (Ţar), 158.
Feldioara, 51.
Ferdinand (Impărat al Austriei), 71.
Ferdinand I-iu (rege), 118.
Fischer (colonel), 117.
Fişer (Calman, Froim, Mochi), 310-1.
Flondor (Ioan), 109, 116, 356.
Focşani, 25, 35, 123.
Folticeni, 128, 172.
Francisc-Iosif (Impărat), 88, 98, 105, 252, 260.
Franciscani, 299.
Frangule (vătaf de aprozi), 382.
Franţa, 38.
Frătăuţi, 241.
Frederic al II-lea (regele Prusiei), 16-9, 28, 38.
Freudenthal (sat), 213.
Frumosul (sat), 211.

G.

Găină (Vasile), 111.
Galata (mănăstire), 248.
Galiţia, 24, 30, 36, 39, 59-60, 63-4, 65-7, 77, 81, 90, 108, 301, 338-9, 345-56.

Garampi (nunţiu), 59.
Gârla Morilor, 206.
Gavril (Stolnicul), 387.
Genovesi, 136.
Germani, 65, 85-6, 117, 128, 191, 193, 195, 221, 241-3, 288, 317, 318, 327, 377, 390.
Gheorghe (Ştefan-Vodă), 143, 248, 250, 369, 380.
Gheorghe (Postelnicul), 388.
Gheorghie (episcop de Rădăuţi), 375.
Gheorghie (episcop de Roman), 393.
Ghica (Costachi), 77.
Ghica (Grigore-Vodă), 28-9, 35, 37-8, 40, 105.
Goluchowski (contele), 90.
Grăniceşti (sat), 269.
Gratz, 325.
Greci, 161.
Grigorcea (Nicolae), 96.
Grigorie (Mitropolitul lui Petru Rareş), 203, 395-6.
Grigorovici (Ioan, cleric), 66.
Grigoroviţa (Vasile), 95.
„Gromada" (societate), 178.
Gura-Humorului, 193-196.
Gurghiu, 25.

H.

Haciadur (preot), 386.
Hacman (Eugeniu, episcop), 66, 71, 73, 75-7, 83, 89-93, 95-6, 98-9, 101, 104, 106.
Hadicfalva (sat), 235, 241, 269, 282, 289.
Hadik (guvernator al Bucovinei), 235.
Hagianichian, 377.
Hagîgadar (mitoc), 147, 387.
Haliciu, 355.
Hancea (sat), 166.
Hâra (boier), 163.
Haritonovici, 146.
Hărlău, 130, 161, 183, 246, 334.
Haromsec, 12.
Hârovici (Nicoară), 397.
Hatna, 223, 230-1.
„Hindău", 373.
Hliboca, 315-6.
Hmilniţchi (Timuş), 143, 248.
Hmilov, 7.

Horecea (mănăstire), 58, 333-5.
Horodenka, 26.
Horodişte, 79.
Horodnic, 241, 299.
Hotin, 7, 31, 37, 41, 57-8, 66, 162, 343, 381, 388, 392, 396. (pârcălabul Gheorghe şi soţia, Cristina), 388.
Humor (mănăstire), 51, 184, 189, 196-7, 199, 202, 207, 216-7, 223, 229, 236, 248, 364. (egumenul Paisie), 364. (râu), 207.
Hurmuzachi (familia), 79-80, 86-8, 91, 95-6, 100, 347.
Hurmuzachi (Alexandru şi Doxachi), 81, 85, 87, 100, 102.
Hurmuzachi (Anastasia), 79.
Hurmuzachi (Constantin), 79, 81.
Hurmuzachi (Doxachi), 107.
Hurmuzachi (Eudoxiu), 79-83, 88-9, 91, 102, 107, 347-9.
Hurmuzachi (Gheorghe), 81, 85, 96-7, 102.
Hurmuzachi (Matei), 78-9.
Hurmuzachi (Nicolae), 81, 107.
Hurmuzachi (Victoria), 79.
Huşi, 188.
Huţani, 7, 212.

I.

Iacobeni (sat), 224.
Iacov I-iu (Mitropolit), 57, 237, 240, 251-2, 261, 369. (Mama), 369.
Ianovici (Vasile), 88.
Iaşi, 29, 32, 47, 72, 75, 78, 81-2, 103, 105, 154, 188, 336. (biserica Trei Ierarhi), 154. (Cetăţuia), 390.
Ieremievici (Vasile), 62.
Ierusalim, 13.
Ilaşina (Maria), 337.
Ilie-Vodă Rareş, 199, 203, 217, 395.
Ilişeşti, 365.
Innsbruck, 325.
Ioan-Albert (rege al Poloniei), 141.
Ioan (episcop de Roman), 379.

Ioan Postelnicul, 388.
(soţia), 388.
Ioanichie (episcop de Rădăuţi), 373.
Iosif al II-lea (Împărat), 15, 22, 24-6, 39, 49, 54-6, 59.
Iosif I-iu (Mitropolit al Moldovei), 136.
Ipoteşti, 165.
Ipsilanti (Alexandru-Vodă), 80.
Isăcescu (Alexandra), 365.
Isăcescu (Ionaşcu), 365.
Istrate-Vodă Dabija, 369.
Italia, 90.
Iţcani, 126-7, 148, 161, 383. (—Noi), 148. (biserica), 16, 19, 383. (Ioanichie, îngropat acolo), 385. (Maruşa din), 384. (—Vechi), 127.
Izichia (protopop), 55.

J.

Jucĭca, 352, 355.

K.

Kaindl (istoric), 327.
Kaunitz, 16-7, 19, 23-4, 26-9, 37, 40-1.
Kiss (general), 33.
Knapp (pictor), 151, 155.
Kogălniceanu (Mihail), 82-3, 86, 105.
Kozak (Eugen), 326, 361, 377.

L.

Lăpuşneanu (Alexandru-Vodă), 49, 237, 239-40, 248, 372
Laţco-Vodă, 239, 373-4.
Lecomte du Noüy, 156.
Lehăcenii (Tăutului), 333.
Lemeny (Melchisedec), 58, 75.
Leviţchi (Dimitrie), 337.
Liov, 59, 63-6, 74, 76, 84.
Lipoveni, 152.
Lipsca, 84.

Lobkowitz (von), 15, 18, 27-8.
Logotheti (familia), 96.
Lozna, 388.
Lozonschi (Gheorghe). V. Hotin (Gheorghe, pârcălab).
Luca (Stefan), 78.
Luceafărul (ziar), 328.
Lupu (Florea şi Iancu), 96, 332.
Luţescu (preot), 340.

M.

Maghernița (apă), 195.
Manastirschi (Artemon), 115.
Mangup (şi Isac de), 247, 385.
Manthay (Imbault de), 30.
Maramureş, 3, 26, 60, 208, 390-1.
Mărăţei, 387.
Marele Schit, 59.
Marginea (sat), 269
Maria-Teresa, 16, 20, 22, 25-8, 30, 32, 41, 62.
Maria din Mangup (soţia lui Ştefan-cel-Mare), 247, 370, 385.
Maria lui Radu-Vodă (soţia lui Ştefan-cel-Mare), 146, 159, 205, 246, 250, 287, 370, 394.
Maria (soţia lui Petru Rareş), 247, 250, 371.
Maria (soţia lui Ştefan Petriceicu), 378.
Maria-Cneajna (fiica lui Ştefan-cel-Mare), 252, 371.
Marian (Simion Florea), 55, 57.
Marki (Anton), 65, 73.
Mavrocordat (Alexandru-Vodă), 365.
Mavrocordat (Constantin-Vodă), 158, 363.
Mavrocordat (Nicolae-Vodă), 390.
Măzăreanu (Vartolomeiu), 57, 66.
Medvighie (dascăl), 343.
Meletie Brandiburul (episcop de Roman), 75.
Mestecăniş, 390.
Miclăuşeni, 392.
Mieg (von), 31-2, 34-6, 39.
Mihai Viteazul, 160, 276.
Mihăileni, 307-11.

Mihălachie Postelnicul, 376.
Milcov (episcopat), 12.
Mileşăuţi, 366. V. şi Bădăuţi.
Millo (Matei), 96.
Mirăuţi (biserică), 135, 138-9, 161, 164, 180, 244.
Mircești, 311.
Mocioni (familie), 95.
Mogâldea (Maria), 382.
Mohammed al II-lea, 141.
Moldova (râu), 124, 127, 175, 200, 202, 207-8, 210, 221, 223, 231.
Moldoviţa (mănăstire), 52, 54-5, 210, 213-6, 218, 248, 251, 391. (Ştefan, egumen). 391. (râu), 210, 213, 215, 231.
Molna (râu), 7.
Molniţa, 308, 323.
Morariu (Constantin), 56, 59-60, 62-5, 75-6, 87, 100, 102, 112, 159.
Morariu (Andreevici, Silvestru, Mitropolit), 88, 106, 108, 114.
Moruzi (Constantin-Vodă), 30.
Moscova, 158.
Moţi, 212.
Movilă (familia), 248, 270, 274, 280.
Movilă (Alexe), 278, 362.
Movilă (Bogdan), 278, 362.
Movilă (Constantin-Vodă), 362, 394.
Movilă (Gavril-Vodă), 387.
Movilă (Gheorghie, Mitropolit), 135, 270, 379.
Movilă (Ieremia-Vodă), 140, 270, 275-7, 280, 362, 385-8, 395. (Doamna Elisabeta), 276-9, 388. (Mama lui, Maria), 276-7. (fiicele: Ecaterina, Elisabeta, Stana, Maria, Zamfira), 277, 385, 387.
Movilă (Petru), 275.
Movilă (Simion-Vodă şi Doamna Marghita-Melania; fiica, Teodosia), 275, 387-8.
Movilă (Văscan), 396.
Muncaciu, 391.
Munteni, 390.
Murati (Ioan, Manuil, Nastasia), 383-4.
Murguleţ (Anastasia, Anisia, Ieremia), 367-368.

Mustaţă (Iancu, Teodor, familia), 80, 87, 309.
Muşata-Margareta (Doamnă), 299.

N.

Napoleon al III-lea, 98.
Năşatrug (Armean), 377.
Neagoe-Băsărabă, 277.
Neamţ (cetate), 39, 73, 161, 361-2.
Neapole, 102.
Nichitici (Ghedeon, episcop), 50, 54.
Nicoară (Logofăt), 388.
Nicolescu (Maria), 375.
(Alexa), 375.
Nistru (râu), 36, 39, 278, 356.
Noua-Suliţă, 7, 333, 358-9.
Novacovici (Dionisie, episcop), 50.

O.

Ocna (Târgul – ei), 13.
Olmütz, 89.
Olt (râu), 11.
Oltenia, 11, 15, 19, 26, 41.
Onciul (Anghelina), 385.
Onciul (Aurel), 116-7, 178, 233, 301, 327, 331.
Onciul (Dimitrie), 268.
Orade, 60.
Ovanes (episcop armean), 377, 386.
Oxindie (Armean), 386.

P.

Pâcă (Anastasia), 397.
(Ion, Postelnic), 397.
Pace (guvernator al Bucovinei), 111, 114.
Pahomie (episcop de Rădăuţi), 374.
Paicu (Petru), 162.
Paladi (Constantin), 77.
Păltinoasa, 193-4.
Panin (ministru rus), 15-6, 18, 20, 24, 27-8, 40.
Părhăuţi, 177-8, 180, 197, 230, 366.
Părteştii-de-sus, 191.
Paşcani, 124.

Passarowitz (pace), 11, 26.
Patmos, 57.
Pătraş (egumen), 253.
Pătrăuţi, 54, 159, 161, 267, 368.
Pesta, 95, 328.
Petersburg, 15-6, 19, 27-8, 37, 57.
Petrinò (Alexandru), 100. (Ioan Apostol), 59.
Petrinò (Dimitrie), 96, 102, 348.
Petrinò (familie), 90-1.
Petru I-iu, 141, 299, 338.
Petru-Vodă Rareş, 130, 132, 135, 140-1, 163, 197, 199, 215 7, 239, 247-8, 250, 256, 364, 371, 381, 382, 391. (Doamna Elena), 140, 199, 216-7, 248, 382, 396.
Petru-Vodă Şchiopul, 135-6, 248, 379-80.
Petru-Vodă Aron, 166.
Petru (fiul lui Ştefancel-Mare), 370.
Piatra (Neamţului), 196, 246.
Pivodă (ofiţer), 390.
Platenchi (Ghenadie), 58.
Pleşul (munte), 195.
Plopeni, 166.
Plopi, 236.
Pobrata, 215.
Pocuţia, 26-7, 31-2, 34, 39, 338, 355.
Podolia, 32.
Pogoniana, 383.
Poiana Stampei, 224.
Poieni, 191.
Pojorâta, 223.
Poloni şi Polonia, 7, 13, 16-7, 19, 22, 24, 26, 30-1, 78, 90, 113, 128, 138, 141, 161, 243, 251, 317, 333, 336, 338, 355, 377.
Popăuţi, 246.
Popovici (Alexandru), 96.
Popovici (Eusebiu), 109, 147.
Popovici (Gheorghe), 58, 109, 114, 116.
Popovici (Omelian), 341.
Popovici (de la Costâna), 178.
Popper, 243, 255-6.
Porumbaru (Radu), 192.
Porumbescu (Eraclie), 111.
Potocki (ministru austriac), 100.
Prahova (judeţ), 12.
Prăjescu (Lupu, Maria,

Procopie, Mihail, Nicoară), 383, 388.
Preda (ctitor la Crişceatec), 366.
Prelipca, 64, 166, 171.
Prisaca, 219.
Prusia, 16-7, 19-21, 23, 28, 98, 103.
Prut, 188, 253, 302, 313, 333, 338, 345, 352, 355-6.
Pscov, 384.
Pumnul (Aron), 74, 86, 88, 97, 103.
Putna (mănăstire), 54, 57-8, 68, 103, 105, 173, 207, 223, 239-53, 261, 266, 268-9, 281, 337, 368-71. (Sihăstria), 255, 263, 272. (judeţ), 12. (sat), 256-7. (vale), 224, 242, 255-6, 262.
Putnişoara, 253.

R.

Racoce (Alexandru), 74. (Ionaşcu), 74. (Vasile), 74.
Racova (sat), 191.
Racoviţă (Constantin-Vodă), 372.
Racoviţă (Mihai-Vodă, 208, 365, 369, 390.
Radu-Vodă cel Frumos, 159, 246, 370, 394.
Radu-Vodă Mihnea, 392.
Rădăuţi, 44, 47, 52-3 58, 61, 115, 167, 215, 229, 235-41, 248, 251-2, 268-9, 280-2, 296, 298, 303, 321-2, 332, 362, 365, 368, 371-5, 389, 330-2. (episcopi: Efrem, Eftimie, Pahomie, Gheorghie, Ioanichie, Teofan, Teofil), la aceste nume.
Rajacich (Mitropolit sârb), 92.
Râmnicul - Sărat, 12. (lupta lui Ştefan-cel-Mare), 366.
Rarance, 334.
Râşca (mănăstire), 380.
Reghin, 25.
Repta (Vladimir, Mitropolit), 115, 322.
Reuseni, 164, 166-8, 180, 197, 275-6.
Rieger, 85.
Rocca (Lucachi della), 40.

Rodna, 13, 26.
Roma, 149, 339.
Roman, 27, 39, 66, 75, 124, 312, 379, 393. (episcopi: Gheorghie, Ioan, Meletie), la aceste nume.
Roman I-iu, 239, 373.
Romanciuc, 344.
Romaneşti, 269.
Romănia Junĕ (societate), 14.
Roşia, 354.
Rumienţov (general), 24, 29, 34 5, 37.
Rus (Ioan, geograf), 85.
Rus-Mănăstioara, 166, 169-70.
Ruşi şi Rusia, 15, 21, 23, 25-7, 29, 32-4, 37, 66, 78, 86, 117, 138, 152, 161, 188, 191, 282, 284-5, 296, 301-2, 311-2, 322 332, 335, 338, 340, 346, 350, 354, 356.
Ruşii Moldoviţei, 213.
Ruteni, 60, 65, 74, 77, 80, 85, 91, 109-11, 113, 115, 118, 140, 165, 184, 224, 236-7, 253, 282, 296, 301-2, 317, 327, 332, 337-9, 345-6.

S.

Sadagura, 32, 350-2, 355.
Sadova, 223.
Sadoveanu (Mihai), 223.
Sahag (preot armean), 376.
Saint-Amour (general), 391.
Salcea, 166.
Sămănătorul (revistă), 233.
Sântilie (biserică), 51, 58, 141, 145-6, 161, 378.
Sântonufrie (biserică), 296, 298, 378.
Sârbi, 22, 50, 61, 64, 92, 104, 390.
Sas-Vodă, 298-9.
Sasca (sat), 299.
Saşi, 299.
Satu-Mare (Bucovina), 269, 282, 288.
Scavinschi (Daniil), 75.
Schender-Paşa, 278.
Schönbach, 100, 106.
Scraba (familie), 253.
Secuime, 29.
Seeger (maior), 31.

Severin, 148.
Sibiiu, 89, 391.
Silion (Constantin), 389.
Silistra, 35.
Siretiu (râu), 123, 202, 291, 293, 300, 307, 309, 316, 339.
Siretiu (oraş), 34, 44, 63, 293, 295-6, 298-302, 307, 309, 311-2, 315, 318, 376. (Sf. Ioan din), 295. (Troiţa din), 298, 300. (Locuitori), 376.
Siştov, 67.
Slatina (Isaia din), 237.
Slobozia – Comareşti, 283.
Slobozia-Rarancii, 334, 338.
Smal-Stocki, 325, 341.
Smolka, 85.
Sniatyn, 26.
Sobieski (regele Ioan), 7, 30, 138, 161.
Sohupan (Vladimir), 75.
Solca (târg şi mănăstire), 51, 177, 182, 184, 186-8, 192, 236, 248, 250. (râu), 235.
Soliman al II-lea (Sultan), 141.
Solms (von, diplomat), 17, 28.
Soloneţ, 182, 230.
Soroca, 161.
Soveja, 13.
Splény (general), 33, 36, 59.
Springer, 84.
Stainville (general), 11, 13, 391.
Stana (Doamna), 396.
Stanislau (localitate), 108.
Stârcea (Ana), 391.
Stârcea (Constantin), 392.
Stârcea (Eugeniu), 96.
Stârcea (Petraşcu), 392.
Stefanelli (Teodor), 62, 85.
Storojineţ, 109, 302, 356.
Straja (sat), 262, 264-8, 280, 356.
Stratimirovici (Ştefan, Mitropolit), 64.
Stroici (Ilie, Logofăt), 362.
Stroici (Simion), 362.
Stroieşti, 165.
Strasouţi, 337.
Strzygowski, 54.
Stupca, 163.
Sturdza (familia), 80, 165.
Sturdza (Dimitrie), 37.
Sturdza (Mihai-Vodă), 83, 164, 309.

Sturdza (staroste de Cernăuţi), 35.
Suceava, 36, 44, 52, 55, 58, 60, 62-3, 76, 81, 94, 109, 115, 117, 121, 123-4, 126-8, 131, 133-4, 137 8, 140-1, 144-5, 148, 153, 161-2, 164-6, 169, 172-3, 188-90, 234, 245, 271, 274, 296, 299, 312, 328, 363, 368-9, 379-81, 385 6, 388. (Biserici: a Doamnei), 140. (a Învierii), 382. (Sf. Dimitrie), 130-2, 135, 381. (Sf. Gheorghe), 52, 133-4, 138, 140, 164, 248, 379. (Sf. Ioan cel Nou), 127, 136-7, 190, 274, 380. (Sf. Ioan al lui Vasile Lupu), 138, 382. (Sf. Nicolae), 140, 383. (Gavril Portarul de), 386. (Cetatea), 141-3, 145, 160, 173, 244, 361-2.
Suceava (judeţ), 30, 32, 35, 166. (râu), 227, 231, 235, 241-2, 253, 268-9, 281-2, 288, 299.
Sucevița (mănăstire), 32, 54, 248, 268-80, 387, 389. (râu), 235, 269, 280, 288.
Suhard (munte), 390.
Sula (apă), 28.
Swieten (van), 16-7.

Ş.

Şaguna (Andrei), 72, 89, 91-3, 104, 106, 108.
Şarul Dornei, 233.
Şcheia Sucevei, 145, 163, 177.
Şeptelici (Movila lui), 162.
Şerăuţii-de-jos, 350, 355.
Şerbeica (soţia lui Abăză), 377.
Şincai (Gheorghe), 59.
Şipinţi, 7, 338.
Ştefan I-iu, 239, 373.
Ştefan-cel-Mare, 13, 51, 54, 103, 105, 118, 124, 130, 132-3, 135, 138, 141, 143, 146, 154, 159-61, 166-7, 171, 173, 180, 183, 202-3, 205, 233, 237-40, 242, 244, 246-7, 250, 252-3, 255-6,

258-60, 281-2, 285, 287, 301, 336, 338, 343, 355, 361, 364, 366, 368-75, 378, 381, 384-5, 391, 394.
Ştefan-cel-Tânăr, 135, 180, 183, 247, 250, 367, 371, 379.
Ştefan Rareş, 199, 217.
Ştefan Tomşa. V. Tomşa (Ştefan).
Ştefan Petriceicu, 298, 376.
Ştefan-Vodă, fiul lui Petru Şchiopul, 135, 379.
Ştefan, fiul lui Vasile Lupu, 143.
Ştefan (regele Ungariei), 48.
Ştirbeţ (sat), 166.
Şvabi, 148-50.

T.

Taaffe (conte), 113.
Tăbuşa (Gheorghe), 364.
Tahir-aga, 40.
Tarnovitchi (cleric), 66, 73.
Tarnowski (ofiţer polon în Moldova), 385.
Tătărăşeni, 299.
Tatari, 13, 19, 136, 153, 278, 285, 299, 336, 390-1.
Tazlău (mănăstire), 13.
Teoctist (Mitropolit al Moldovei), 247, 252, 261, 369, 379.
Teodor (Bubuiug, Logofăt), 197, 364.
Teodoro. V. Mangup.
Teofan (Mitropolit al Moldovei), 380-1, 396.
Teofan (episcop de Rădăuţi), 371.
Teofil (episcop de Rădăuţi), 252.
Tereblecea, 253, 301, 315.
Teschen (Albert de), 16.
Thugut, 14-5, 28-9, 38.
Tige (baronul von), 391.
Tirol, 135.
Tisa, 97.
Todireni (mănăstire), 143. V. şi Burdujeni.
Toma (Mare Vistier), 381.

Tomşa (Ştefan-Vodă), 51, 141, 186-7, 248, 394.
Toporăuţi, 335, 343, 356.
Totruşan (Ana), 367. (Gavril), 181, 367. (Maria), 181, 367. (Vasile), 366-7.
Trofimovici (preot), 336.
Trotuş, 181.
Turcea, 395.
Turci şi Turcia, 11, 14, 16-9, 21, 23, 25-8, 32-4, 37-9, 43, 66, 86, 138, 141, 161, 181, 333, 343, 377.
Turcul (Turculeţ, staroste de Cernăuţi), 30. (Sluger), 393.
Tureatca, 302.
Turnul-Roşu (lângă Iţcani), 161.

Ţ.

Ţetina (cetate), 7, 354-5.
Ţigani, 153, 339, 346.
Ţintilă (cântăreţ), 66.

U.

Ucraina, 377.
Unguri şi Ungaria, 19, 39-40, 45, 51, 58-9, 64, 86, 89, 92-3, 97-8, 103-4, 143, 235, 239, 289, 328, 332, 373, 390-1.

V.

Vama, 206-8, 210, 219, 223, 389.
Vârâţi, 165.
Varlaam (Mitropolit al Moldovei), 146.
Vârnav (Teodor), 389.
Vascăuţi, 392.
Vasilcău, 79.
Vasilco (familie), 80, 96. (Nicolae), 80, 91.
Vasile-Vodă Lupu, 55, 138, 143, 197, 248, 365, 382, 396. (fiica Ruxanda), 143.
Vasile (Hatmanul, şi soţia), 380.
Vaslăuţi, 79.
Vatra Dornei, 223-5.

Veneţia, 252.
Vereşti, 165.
Vicovul-de-jos, 241, 269.
Vicovul-de-sus, 241-2, 269.
Viena, 16, 18, 20, 28, 30, 32-3, 38, 59-61, 66-7, 71-2, 81-3, 86, 89-90, 95, 99, 103, 106, 109, 114-5, 130, 136, 138, 171, 188, 243, 305, 316, 329-30, 352.
Vişău (râu), 253.
Vlad (fiul lui Petru-Vodă Şchiopul), 135.
Vlahovici (Daniil, episcop), 58, 60-1, 61, 66-8.
Vlahovici (Petru), 58.
Voitinel, 241.
Volcineţ, 346.
Volovăţ, 235, 280-2, 298, 394.
Vorobchievici (Grigore), 340.
Voroneţ (mănăstire), 51, 200, 202-5, 216-7, 248, 287, 394, 395-7. (pârău), 202.
Vrancea, 13.

W.

Wilhelm (arhiduce austriac), 118.

Z.

Zadic (general), 118.
Zagavia (schit), 57.
Zahareşti, 163, 397.
Zaleszczyk, 26, 356.
Zamca, 141, 145, 161, 177, 299, 386.
Zara, 104.
Zavadovschi, 200, 202.
Zbiera (Radu), 79, 100 325, 334, 342, 358
Zips, 193.
Zota (Ana), 386. (căpitan), 386. (Iaucu), 78-9, 95-6. (Mihalachi), 386.
Zsetky (Andrei), 60.

TABLA CUPRINSULUI

Bucovina supt Austria. Pag.

Prefața 7

PARTEA I-IU.
Răpirea Bucovinei de Austrieci

I. Introducere 11
II. Întâile vicisitudini ale Românilor în Bucovina austriacă. Organisația religioasă a provinciei 43
III. Deșteptarea națională a Românilor din Bucovina 71
IV. Reacțiunea austriacă. Sforțări pentru a distruge întâietatea Românilor în Bucovina . . . 95

PARTEA A II-A.
Românismul în Bucovina înainte de Războiul Unității Naționale

I ÎN JURUL SUCEVEI.

1. Spre Suceava 123
2. Suceava 124
3. Sânt' Ilie 145
4. Dragomirna 147
5. Pătrăuții 159

Pag.

6. Iţcanii. Zamca 161
7. Zahareştii 163
8. Reusenii 164

II. VALEA MOLDOVEI.

1. Părhăuţii 177
2. Solca 184
3. Humorul 189
4. Voroneţul 200
5. Spre Vamă 206
6. Moldoviţa 210
7. Câmpulungul 219

III. VALEA SUCEVEI.

1. Spre Rădăuţi 229
2. Putna 241
3. Straja 262
4. Suceviţa 268
5. Spre Rădăuţi. — Volovăţul. Bădăuţii . . . 280

IV. VALEA SIRETIULUI.

1. Spre târgul Siretiului. — Siretiul 293
2. O raită peste hotar: Mihăilenii 307

V. VALEA PRUTULUI.

1. Spre Cernăuţi. — Cernăuţii 315
2. Peste Prut 333
3. Imprejurimi cernăuţene 354

PARTEA A III-A.

Inscripţii bucovinene.

1. Arburea 361
2. Creşceatec 366

Pag.

3. Dragomirna 362
4. Humor 364
5. Ilişeşti 365
6. Mileşăuţi 366
7. Moldoviţa 391
8. Părhăuţi 366
9. Petrăuţi 368
10. Putna 368
11. Sihăstria 372
12. Rădăuţi 372
13. Reuseni 375
14. Siretiu 376
15. Solca 377
16. Sântilie 378
17. Sântonufrie 378
18. Suceava 379
19. Sucevița 387
20. Vama 390
21. Volovăţ 394
22. Voroneţ 394
23. Zăhăreşti 397

TABLA ILUSTRAȚIILOR

	Pag.
Biserica Sf. Dimitrie din Suceava	131
Biserica Sf. Gheorghe din Suceava	314
Procesia cu moaștele Sf. Ioan cel Nou din Suceava	137
Biserica Mirăuților	139
Ruinele cetății Suceava	142
Lipovan cu zarzavat	149
Biserica lipovenească din Fântâna-Albă	151
Mănăstirea Dragomirna (după Knapp)	155
Mănăstirea Dragomirna (după Romstorfer)	157
Biserica din Petrăuți	160
Biserica din Reuseni	167
Biserica din Rus-Mănăstioara	170
Biserică de lemn în Bucovina	179
Biserica din Pârhăuți	180
Țărani români din Bucovina	185
Grup de țărani bucovineni	198
Colț de țară în Bucovina	201
Biserica din Voroneț	204
Colț de țară în Bucovina	209
Piuă din Bucovina	212
Biserica Moldoviței	214
Gospodărie bucovineană de la țară	220
La fântână	222

	Pag.
Stână	224
Dorna-Vatra	225
Claca	231
Vederea generală a mănăstirii Putna	245
Biserica mănăstirii Putna	249
Chilia de piatră din Putna	254
Biserica din sat de la Putna	257
Sihăstria	263
Oameni din Straja	265
Datini de nuntă bucovineană	266
Porturi românești din Bucovina	270
Mănăstirea Sucevița	271
Biserica mănăstirii Sucevița	273
Altă vedere a mănăstirii Sucevița	279
Biserică de lemn din Bucovina	283
Ingropare de sat în Bucovina	286
Cataract al Bistriței	294
Clopotniță de lemn, cu copii, în Bucovina	298
Târgul Siretiului	300
Piața centrală din Cernăuți	319
Mitropolia veche din Cernăuți	321
Biserica din Horecea	335
Cernăuții	353
Binecuvântarea plugului	357

NB. Ilustrațiile sânt făcute după Romstorfer, „Arta bizantino-moldovenească", după „Monarhia austro-ungară" (ambele în nemțește), după acvarele de Knapp și fotografii comunicate de păr. D. Dan, profesorul Eusebiu Popovici din Suceava și păr. egumen al Suceviței.